

Kavaidu'l-Usuliyye Ala Menheci Fırkati'n-Naciyye

ALTIN KAİDELER ŞERHİ

Kurtuluş Fırkasının Metoduna Göre Usul Kaideleri

Ebu Muaz Seyfullah el-Çubukâbâdî

Mukaddime

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Şüphesiz hamd yalnız Allah'adır. O'na hamd eder, O'ndan yardım ve mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiğini kimse saptıramaz. O'nun saptırdığını da kimse doğru yola iletemez.

Şahadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Yine şahadet ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve Rasûludur.

"Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun ve siz ancak Müslümanlar olarak ölünüz." (Al-i İmran; 3/103)

"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan ve ondan da eşini var eden, her ikisinden birçok erkek ve kadınlar türeten Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kesmekten de sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir." (en-Nisâ; 4/1),

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin. O da amellerinizi lehinize olmak üzere düzeltsin, günahlarınızı da mağfiret etsin. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşla kurtulmuş olur." (el-Ahzâb; 33/70-71)

Bundan sonra,

Şüphesiz sözlerin en güzeli Allah'ın Kelam'ı, yolların en hayırlısı Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem'in yoludur. İşlerin en kötüsü sonradan çıkarılanlarıdır. Her sonradan çıkarılan şey bidattir ve her bidat sapıklıktır. Her sapıklık ta ateştedir.

Bu kaideler Kitap, sünnet ve Salih selevin menhecinde giden alimlerin tespitlerinden hazırlanmıştır. Kitap içerisinde kendiliğimden koyduğum bir kaide yoktur. Daha önce bunu, "Kitap ve Sünnet Işığında Sahih İlmihal" adlı çalışmamda takip ettiğim kaideleri belirtmek için: "Hadis Ehlinin Menhecine Göre Fıkıh Kaideleri" adıyla muhtasar olarak hazırlamıştım. Şimdi bu kaideleri artırarak ve kısaca şerh ederek tefsir, hadis, akide ve fıkıh gibi temel ilim dallarının tamamını ilgilendiren kaideler olarak seçtim ve genel usul kaidelerini içerdiğinden adını "Kavaidu'l-Usuliyye Ala Menheci Firkati'n-Naciye: Kurtuluş fırkasının metoduna göre usul kaideleri" koydum.

Bu çalışma, hadis ehli olan selefilere belirli bir usule sahip olmamakla itham eden kimi yarı cahillerin iddialarını def etmek ve bu konuda şüpheye düşenlerin şüphelerini gidermek amacıyla hazırlanmıştır.

Allah Azze ve Celle'den bu risalede topladığım kaideleri, dinini doğru anlamada yardımcı kılmasını ve insanların ihtilaf edip durmakta oldukları pek çok meselede

ihtilaftan kurtulmalarına bir vesile kılmasını dilerim. Bu çalışmamda hatamı tespit edenlerin, Allah için nasihat olarak bana bildirmelerini temenni ederim.

Ebu Muaz Seyfullah el-Çubukâbâdî

29 Rebius-Sani 1431/14 Nisan 2010

Naslar Hakkında Kaideler

1- Delil; kaide veya meselenin üzerine bina edildiği asıldır.

Allah Azze ve Celle delil ile hareket etmeyi farz kılmıştır: **“Helak olacak kişi apaçık bir delille helak olsun, yaşayacak olan kişi de keza apaçık bir delille yaşasın...”** (Enfal 42)

“İnsanlar arasında adaletle hükmet; hevana tabi olma; aksi halde Allah'ın yolundan seni saptırır. Allah'ın yolundan sapanlara ise, hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azâb vardır.” (Sad 26)

Allah Azze ve Celle insanlar arasında hükmetmeyi de iki kısma ayırıyor. Ya kitap ve sünnetin getirdiği hak ve adaletle hükmetmek, ya da kitap ve sünnete zıt düşen heva ile hükmetmek. İkincisinin sapıklık olduğu ve bunun hesap gününü unutmaktan kaynaklandığı bildiriliyor.

“(Ey Muhammed!) Sonra sana dinden yeni bir şeriat verdik. Ona uy. Bilmeyenlerin heveslerine uyma. Zira onlar, Allah'tan gelecek bir şeyi senden asla savamazlar. Zâlimler birbirlerinin dostudurlar; Allah ise, sakınanların dostudur.” (Casiye 18, 19)

İnsanda asıl olan cehalet ve zülümdür. İnsan pek zalim ve cahil yaratılmıştır. Allah Azze ve Celle insanın emaneti yüklenmesini zikrederken (Ahzap 72) bunu bildirmiştir. İnsanın tabiatında zalimlik ve cahillik vardır. Allah Azze ve Celle'den gelen hidayet ve hak ile vahye tabi olması oranında insan cahilliğini azaltır, ilmini artırır, zulmünü terk eder ve adaletle yönelir. İşte Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem'e hitaben Allah Azze ve Celle: “Sana dinden bir şeriat verdik buna uy, eğer uymazsan bilmeyenlerin heveslerine uymuş olursun.” Buyuruyor. Yani insanlar vahye uymazlarsa asılları olan tabiatlerine dönerler. “Zalimler birbirlerinin dostudurlar.” Allah Azze ve Celle burada Kitap ve sünnete uymamanın iki sonucunu zikrediyor: “Bilmeyenler yani cahil olmak ve zalimler olmak.” Takva sahiplerinin özelliği ise vahye tabi olmalarıdır.

“Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.” (Necm 23) İnsan vahye uymazsa zanna ve nefislerinin arzusuna uymuş olur.

“Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez.” (Necm 28) Bu ayetlerden anlıyoruz ki Allah Azze ve Celle'nin insana bildirdikleri dışında insanın hakikatte bir bilgisi yoktur. O halde delil karşısında hiç kimse görüşüyle veya başka bir şey ile muhalefet edemez. Bilakis herkes delile tabi olmak, her meselesini, her kaidesini delil üzere bina etmek zorundadır.

Allah Azze ve Celle, delile tabi olmayan ve taklid edenlerin durumlarını şöyle bildiriyor:

“Ve dediler ki: Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar? Hayır! "Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz" derler. Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi. Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din) den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız)? deyince, dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkar ediyoruz.” (Zuhur 20-24)

Kendilerine Allah Azze ve Celle'den uyarıcı gelen kavimlerin ileri gelenleri, varlıkları, dünyaya temerkün etmiş olan ve menfaatleri sebebiyle bulundukları batıl üzerinde devam eden kimseler; haktan yüzçevrime hususunda da öne çıkanlardır. Burada insana düşen görev; hak geldiği, delil apaçık ortaya çıktığı zaman bir takım menfaatleri geriye atıp hakka tabi olmasıdır. Bunun yanı sıra ataların, babalarının, üstatlarının dinine, Allah Azze ve Celle'nin vahyi karşısında hiç bir kıymet vermemesi gerekir. Bugün bazı insanlar, üzerinde bulundukları yolun yanlışlığını gösteren deliller kendilerine ulaştığında; “O zaman şimdiye kadar bunca insan yanlış mı yaptı!” diyorlar. Evet, ayet açıkça şunu söylüyor: “Ben onların yolundan daha doğrusunu getirsem de mi?” Onlar, Allah Azze ve Celle'nin kitap ve sünnet ile gönderdiğinden daha mı kıymetli? Bugün insanlar şunu araştırır olmuşlardır; falanca alim o zaman neden böyle dedi? Şu ayete şu hadise neden aykırı konuştu? Onlar bunu bilmiyorlar mıydı?” Bu gibi vesveseler hakka tabi olmak isteyen bir engel teşkil etmemelidir. Biz hata edenlerin hatalarını araştırmakla mükellef değiliz. Biz isabet edenlerin isabetini araştırmakla mükellefiz. Aksi halde bizden önceki kavimlerin kınandığı hasletleri işlemiş oluruz:

“Onlara (müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiysele?” (Bakara 170)

“Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: Eyvah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik, Peygamber'e de itaat etseydik! derler. Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler” (Ahzab 66-67)

Ayetin akışından anlaşıldığı üzere bu kimseler cehennemde olan kimselerdir. Yani üstatları, efendi edindikleri kimseler, “büyüklerimiz” dedikleri kimseler cehenneme gitmiş, onlara tabi olanlar da: “Biz de bunlara uyduk” diyorlar. Yani onlara uymuş olmaları kendilerini ateşten kurtarmadı. Belki de onlar kurtuldu, bunlar ateşte! Olur ya ilim ehlinden büyük zatlar, efendi olarak kabul edilen kimseler, bir meselede bir fetva verir. Kişi, bu fetvaya uymaya başlar. O kimse ya içtihadından dolayı ecir alır, hatası mazur görülür, onun bu hatasına uyanlar da azaba düşer olurlar. Yahut alim, hatasından tövbe eder fakat bazı insanlar onun hatalı görüşüne uymaya devam ederler.

Allah Azze ve Celle bizleri ister itikadî olsun, ister amelî olsun, ister ahlakî olsun, ister edebî olsun her alanda ayaklarımızın kaymasından, her türlü sapıklıklardan muhafaza buyursun. Şimdi düşünün bu ümmet içerisinde son dönemlerde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in uyguladığı metotların pek çok konuda terk edildiğini görüyoruz. İnsan, küçük görmesi sebebiyle bazı meselelerde daha büyük sıkıntılara

düşer. Mesela Abdullah b. Mesud radiyallahu anh zamanında insanlar mescidde halka kurmuş ve taşlarla Allah'ı zikrediyorlardı. Normalde mescitlerde halkalar, ilim için kurulurdu. Bu kimseler bu meclisleri Allah'ı zikir için kurmaya başlamışlar ve başlarında bir idareci, ellerinde taşlar, Allahı zikrediyorlar. İbn Mesud radiyallahu anh bu tabloyu görünce:

"Ne de çabuk sapıttınız? Vallahi ya siz Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in getirdiğinden daha hayırlı birşey getirdiniz ki bu imkânsız. Ya da sapıklık başlatmaktasınız" diyor ve onları mescidden kovuyor. Normalde bu kimselerin yaptığı şeyler, günümüzde gördüğümüz bidatlere nazaran çok küçük bir şey olarak görünür. Ama düşünün ki o kimseler yaptıkları şeyi savunmaya kalktılar:

"Biz hayrı diledik, başka bir şey değil" dediler. Yani hayrı amaçlamış olmalarını yaptıkları bidate mazeret göstermeye çalıştılar. İbn Mesud radiyallahu anh onları kovduğunda demek ki bunlar arasında bu konuda ısrar edenleri vardı ki, olayın ravisi Amr b. Seleme diyor ki:

"Ben İbn Mesud radiyallahu anh'ın o kovduğu kimseleri, Nehrevan savaşında Haricîlerin safında bize karşı savaşırken gördüm."¹

Akidede tamamen Haricîliği benimsemelerine sebep olan şey, onların ameldeki bidati önemsememeleri, buna vahye dayalı olmayıp, akla ve hevaya dayalı gerekçeler sunmaları olmuştur. Bu yüzden ne kadar haklı gibi görünen gerekçeleri olsa da, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in ortaya koyduklarının dışında kalan, ona aykırı düşen hiçbir şeyi sahiplenmemek lazım.

Bizim küçük görüp önemsemediğimiz meselelerde büyük hikmetler gizlidir. Belki basit görünebilir ama şu ders düzenimiz, dizlerimiz üzerine çöküp halka kurarak ilim dersi yapmamız bile bu konuda önemli unsurlardan birisidir. Kafirler, Müslümanlarda bulunan ilim tedrisindeki başarının hikmetini araştırmışlar, bir kısım kafirler kılık kıyafete varıncaya kadar Müslümanlardaki eğitim öğretime dikkat etmişlerdir. Öyle ki, etkisini gördüklerinden, ilim öğretim metodunda hocalarının başına takke geçirmişler, sarık sarmışlar ve yerde oturarak bu düzeni devam ettirmişlerdir.

Bu öyle bir sistemdir ki Nebi sallallahu aleyhi ve sellem mescidde sahabeleriyle bu şekilde otururdu. Cibril aleyhisselam dini öğretmeye geldiğinde, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in dizi dibine, karşılıklı oturmuştur. İlim ehli bu hadisten, bu şekilde oturulmasının ilmin edebinden olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Şüphesiz böyle bir oturuş, öğrenciyi sabretmeye, tevazuya, dünyanın rahatlıklarından fedakarlığa motive eder. Şüphesiz insanların en faziletlisi olan Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve sahabeleri de kürsüler üzerinden ilim dersi yapabilirlerdi. Nitekim hutbelerini ve vaazlarını kürsü ve minber üzerinden, yüksek yerlerden vermişlerdi. Ancak ilim halkaları genelde hatibin ve hitap edilenin aynı yerde oturduğu halkalar şeklinde devam etmiştir.

Şuradaki konuşmamız, karşılıklı meseleleri gündeme getirmemiz, Allah'ı zikretmemiz, ilim dersi yapmamız, konuşmacının kolayca hata edememesine, hata

¹ Hasen. Darimi (1/68) Taberani bunu hasen bir isnad ile rivayet etmiştir. Bkz.: Taberâni (9/125) Mecmau'z-Zevâ'id, (1/181).

yaparsa, muhatapların rahatça uyarıda bulunmasına birer etkindir. Bir de söyle düşünün. Şurada bir kürsü var, hatip kürsü üzerinde, dinleyenler ayrı bir seviyede oturuyor. İlim meclislerinde diz çöküp nefsini tevazuya alıştırmamış hatibin şeytanın da vesvesesi ile kibre kapılması an meselesi. Dinleyenlerin üzerinde, kendisiyle beraber diz çökmüş ilim öğrenirken hiç görmedikleri, hep kendilerine yükseklerden hitap ederken gördükleri hatibe karşı bir heybet hissi vardır. Bu heybet, vaaz ve nasihat konuşmalarında talep edilen bir durum olsa da, ilim öğrenme meclislerinin ahnegini bozar, dinleyenin soru sormaktan çekinmesine sebep olur.

Bakın bu basit bir şey. Ders metodunda bunların terki bir sürü müşkülâtı beraberinde getirmiştir. Üniversitelerde olduğu gibi kürsüler üzerinde hitap ederek ders vermek için de insanlar bir sürü gerekçe öne sürebilirler. Lakin sahabelerin bize tavsiye ettikleri gibi, bizim ilk duruma bağlı kalmamız gerekir.

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in hemen vefatından sonra Abdullah b. Ömer radiyallahu anhuma kapıda birisinin "Salah! Salah! / Namaza! Namaza!" diye seslendiğini görüyor. Bunun üzerine: "Bu bir bidattir" diyor². Adamın söylediği şey namaza çağırmak, hatta buna şöyle bir gerekçe sunulabilir: Ayette: **"Sen hatırlat, muhakkak ki hatırlatmak fayda verir"** (Zariyat 55) buyrulmuştur. Fakat ümmetin selefi bu ayeti böyle anlamamış ve buna karşı çıkmışlardır. Namazı hatırlatmak için ezan yeterlidir.

Sahabeler, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in ortaya koyduklarını değiştirmekte son derece hassas idiler. Enes b. Malik radiyallahu anh senelerce Allah resulüne hizmet etmiş bir sahabesidir. İbni Sirin rahimehullah anlatıyor: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Enes radiyallahu anh'de bulunan bardağında demir bir halka vardı. Enes radiyallahu anh onu altın veya gümüş bir halka ile değiştirmek istedi. Ebu Talha radiyallahu anh dedi ki; "Sakın Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in yaptığı nesneyi değiştirme!" bunun üzerine Enes radiyallahu anh bundan vazgeçti.³ Sahabeler bir yanı sıra düşeriz korkusuyla bu kadar hassas davranıyorlardı. İşte bizi de ahir zamanın fitnelerinden koruyacak şey seleften devraldığımız yolu aynısıyla devam ettirmek, bunu muhafaza etmek, her bir hareketimizi, hal ve davranışımızı delile dayandırmaktır. Şayet bize delil ile karşı çıkılırsa, ona karşı asla kibirlenmeyip, tabi olmak teslim olmak gerekir. Eğer böyle yapmaz isek Allah Azze ve Celle'nin şu ayetinde zikrettiği kimselerden oluruz:

"Onlara, "Allah'tan sakının" denildiği zaman, kibirleri, onları daha da günaha götürür. Böylelerine cehennem yeterlidir. Orası gerçekten ne kötü bir yataktır." (Bakara 206)

"Size bu kadar açık deliller geldikten sonra, yine de hak yoldan saparsanız, bilin ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir" (Bakara 209)

² Hasen. Ebu Davud (538)

³ Sahih. Buhari (eşribe 30, humus 5) Bkz.: Kastalani Mevahibu Ledüniye (1/535)

Evet, delil, Allah'ın kitabı ve rasulünün sünnetidir. Ebu Hureyre, Enes, Amr b. Avf el-Muzenî, Urve ve ayrıca İbni Abbas radiyallahu anhum'den gelen rivayetlerde Allah rasulü Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur;

“Ey insanlar! Size, onlara yapıştığınız takdirde asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum; Allah'ın Kitabı ve Sünnet'im. Bu ikisi (kıyamette) havza kadar ayrılmadan beraberce geleceklerdir.”⁴

Bu Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem'in başka şey değil, iki şey bıraktığını onun da Kitap ve sünnet olduğunu ortaya koyuyor. Allah Azze ve Cellenin ayetine baktığımızda da aynı şeyi buluruz:

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Rasule itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve âhiret gününe inandığınız takdirde, onu, Allah'a ve rasule arz edin. Bu, netice itibariyle daha hayırlı ve daha güzeldir” (Nisa 59)

Burada Allah Azze ve Celle **"Allah'a itaat edin, rasule itaat edin ve sizden olan ulu'lemre (yetki sahiplerine) de"** buyururken kendisine ve rasulüne itaati mutlak olarak emrediyor. Yani kayıtsız ve şartsız bir itaattir bu. Bu yüzden itaat emrini kendisi hakkında zikrettiği gibi, rasulü hakkında da zikrediyor. Yetki sahiplerine gelince, itaat emrini mutlak zikretmeyip, kendisine ve rasulüne itaate uygun olması halinde itaat edilmesini emrediyor. Yetki sahipleriyle kast edilene: Yöneticiler, âlimler ve yetki sahibi olan herkes dâhildir. Ev içerisinde aile reisi, kadına karşı kocası, çocuğa karşı babası, iş yerinde patronu, bunların hepsi bu ulu'l-emr kapsamındadır. İşte bu ulu'l-emr olan, yetki sahibi kimselere itaat; Allah'a ve rasule itaate uygun ise yapılır.

Nitekim hadiste: **“Halık'a isyan olan hususta mahlûka itaat yoktur”** buyrulmuştur. Ayetin devamında ise: **"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz - Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin)"** buyruluyor. Bakın burada alimler veya diğer yetki sahipleri devreden çıkıyor, sadece iki delil kalıyor: kitap ve sünnet! O halde alimlere ve yetki sahiplerine itaat mutlak değildir. Ulü'l-emre itaat müstakil değil mukayyedir, Allah ve resulüne itaatle kayıtlıdır. Yani alimlere bizlerin tabi olması, onun sözünün Allah ve resulünün sözlerine uygun olmasına bağlıdır. Yani Allah ve rasulünden bir delili olmadıkça veya alimin bu konudaki delilini bilmedikçe ona tabi olmamız söz konusu olamaz. Çünkü ayetin devamında ihtilaf ettiğinizde Allah ve rasulüne döndürün buyrulurken, ulü'lemre döndürmek emredilmemiştir. Zaten çoğunlukla ihtilaf, ulu'l-emr kapsamında olan alimlerin görüşlerinden kaynaklanmaktadır.

Demek ki hükmün ve meselelerin dayandığı asıl sadece kitap ve sünnettir. Kim buna üçüncüsünü eklerse, Allaha da, Resulüne de muhalefet etmiştir. Kitaba da, Sünnete de muhalefet etmiştir.

⁴ Sahih. Darekutni (4/245) Lalekai İtikad (1/80) Hâkim (1/93) İbni Hazm İhkam (6/809-810) Beyhaki (10/114) Beyhaki el-İtikad (206) Beyhaki Delail (6/54-56) Ebu Nuaym Ahbaru İsbehan (1/405 no: 311) Tarihu İsbehan (1/56) Şeceri Emali (1/126) Mervezi es-Sunne (54) Acurri eş-Şeria (1657) İbn Abdilberr Camiu Beyani'l-İlm (870) Ebu's-Şeyh Tabakat (4/187) Hatib el-Fakih (1/94) Camiüs Sagir (3282, 3923) mürsel olarak: Malik (1395)

Müslümanların önce gelenleri yani selef-i salihin de, sonradan gelenleri de Allah Azze ve Celle'nin kitabına ve rasulunun sünnetine dönmenin bütün Müslümanlara vacip olduğunda icma etmişlerdir. Yani âlim de Kitap ve sünnete dönmek zorundadır, cahil de kitap ve sünnete dönmek zorundadır. Kim bu ikisinden başkasına müracaat ederse o Allah Azze ve Celle ile rasulu sallallahu aleyhi ve sellem'e âsî, aziz kitaba ve sunneti seniyeye muhalefet eden bir kimse olmuştur.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Nebi sallallahu aleyhi ve sellem kaideyi gerektiren nassı beyan etmiş, lakin bazı âlimlere bazı hükümlerde o kaidede başkalarıyla muvafık oluncaya kadar nas gizli kalmıştır. Kendilerine nas ulaşmayan konularda ihtilaf etmişlerdir. Mesela mudarabe⁵ konusunda ittifak etmişler, fakat nas ile sabit olan musakat⁶ ve muzaraa⁷ konularında ihtilaf etmişlerdir. Halbuki mudarebe konusunda nas bulunmayıp, sahabelerin amelidir. Bu yüzden hadis fakihleri asıllarını/esaslarını nas ile koymuşlar, fer'leri⁸ ona göre ayırmışlardır. Nas ile belirlenmiş bir esasta ihtilaf etmemişler, hakkında nas olan konuda ittifak etmişlerdir."⁹

Allame Reşid Rıza şöyle demiştir: "Şeriat sahibinin sözü dışında dinde kimsenin sözü hüccet değildir. Dinin delillerinin desteklemediği her sözün reddedilmesi gerekir. Bunun delili üzerinde ittifak edilen şu hadistir: "Kim dinde emrimiz olmayan bir şey ortaya koyarsa reddedilir" yani reddedilmiştir. Nitekim meşhur âlimler bunu böyle açıklamışlardır."¹⁰

Allah ona rahmet etsin, o, kendisine "Âlimlerin delilsiz sözlerini reddetmenin hükmü" hakkında sorulan bir soruya şöyle cevap vermiştir: "Şüphesiz o hakka tabi olmuş, Kur'an ile hidayet bulmuş, salih selefin ve razı olunmuş imamların yolunda yürümüştür."

Allah bana da sana da rahmet etsin, buna dikkat et! İnsanların delilsiz sözleriyle fitneye düşme! Delilsiz olmalarına rağmen kalabalık oluşlarına aldırma! İki gözünün arasına sadece delil, hücceti, beyyine ve burhanı dik!

Bir kuruntu sahibi şöyle diyor: "Eğer sen Ebu Hanife'nin görüşüne uyarsan kurtulursun, ama doğrudan hadisle amel edersen kurtulamazsın, ya Haricî olursun, ya da Mürcie olursun" Allah rasulü sallallahu aleyhi ve sellem: "**Hâkim içtihat eder de isabet ederse iki ecir, hata ederse bir edir alır**" buyurmuştur.

Hâkim herhangi bir meselede hükmeden herkestir. İchtihat; bir meselenin Kitap ve sünnetteki hükmünü tespit için yapılan çaba ve gayretlerdir. Dolayısıyla bir meselenin Kur'an ve sünnetteki hükmünü araştırarak içtihatla bulunan kimse, hata etse dahi bir ecir

⁵ Mudarabe: Bir taraftan sermaye, diğer taraftan işletme olmak üzere oluşturulan emek-sermaye ortaklığını ifade eder. Sermaye sahibine "rabbü'l-mâl", işletmeciye ise "mudarib" denir.

⁶ Mûsakat (sulama): Mûsâkat; meyveden belli bir miktar almak üzere bağ veya hurma ağaçlarını sulayıp, hizmet etmek için bir işçiye vermek üzere yapılan akittir.

⁷ Muzaraa: Bir taraftan arazi, diğer taraftan çalışma, emek konulmak suretiyle çıkacak ürünün belirli nisbet dâhilinde paylaşılması şartı ile yapılan bir ortaklık anlaşmasıdır

⁸ Asıl ve Fer': Asıl bir ağacın gövdesi, fer' ise dallarıdır. Fer' (çoğulu: fûru') bir asla (çoğulu: usul) bağlı olan ayrıntılardır. Mesela namaz asıldır, kıyam, kıraat, rûkû, secdeler namazın fer'leridir. Akide asıldır, ameller bunun fer'leridir.

⁹ Mecmuu'l-Fetava'da (30/269)

¹⁰ Reşid Rıza, Fetava (2/503)

alır. Kitap ve sünnetle amel etmesi sebebiyle Allah onun hatasını affeder. Peki, Kitap ve sünnetin yasakladığı taklide uyarak, delilden yüzçeviren nasıl kurtulabilir? Şüphesiz böyle bir kimse delilini bilmeden taklid ettiği amelinde isabet etse dahi taklidinden dolayı günah kazanır. Kitap ve sünnete tabi olmak zorunda olan kimseler Kitap ve sünnetin önüne geçirilmektedir. Bundan daha büyük zalimlik olabilir mi? Demek ki insan vahiyden uzaklaşınca aslı olan zulüm ve cehalette dönüyor. Bundan Allaha sığınırız.

2- Şer’î/Dinî hükümler sahih hadislerden alınır. Zayıf hadislere tutunmak caiz değildir.

Şüphesiz sahih hadisler ilim (kesin bilgi) ifade ederken, zayıf hadisler zan dahi ifade etmez. Allah Azze ve Celle zanna tabi olmayı yasaklamıştır:

“Onlar sadece zanna tabi olurlar ve onlar sadece yalan söylerler” (En’am 116)

“Şüphesiz zan haktan hiçbir şey ifade etmez” (Yunus 36)

“Halbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri (delilleri) yoktur. Onlar sadece zanna tabi oluyordur.” (Necm 28)

“Bilmediğin bir şeyin ardına düşme” (İsra 36)

Bir kimse, herhangi bir meselede zayıf hadise dayanıyorsa, o kimse aslında bilmediği bir şeye dayanıyor demektir. Çünkü zayıf hadis ilim ifade etmez. Zayıf hadis isnadında veya metninde bir problemten dolayı Allah rasulü sallallahu aleyhi ve sellem’e nispet edilmesi çok düşük bir ihtimal olan hadistir. Yani bu kesin ilim değildir, zayıftır. O yüzden Allah Azze ve Celle’nin: “Bilmediğin bir şeyin ardına düşme, çünkü göz kulak bunlardan hep mesuldür.” Ayetiyle muhataptır. İnsan bunlardan sorgulanacaktır. Şüphesiz ki zayıf hadisle amel eden, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ait olduğunu bilemediği şeyin ardına düşmektedir.

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel dedi ki: “Babama; içinde Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den, sahabeden ve tabiinden rivayetler bulunan bir kitabı, sahihini zayıfını ayırt edemeyecek kimsenin okuyup dilediğini seçmesi, onunla amel etmesi ve fetva vermesi caiz midir?” diye sordum.

“İlim ehlinde sahih olanını sormadıkça amel edemez” dedi.¹¹

İmam Muslim, şöyle demiştir: “Allah sana rahmet etsin, bil ki, hadis sanatı ve sebebini bilmek, sahihini sahih olmayandan ayırmak hadis ehline özeldir. Zira onlar insanların rivayetlerini ezberlemiş olup, onu başkalarından daha iyi tanırlar. Zira dinlerini dayandırdıkları asıl; Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in zamanından bu asra gelinceye kadar asırdan asıra nakledilen sünnetler ve eserlerdir.”¹²

¹¹ İlamu’l-Muvakkiin (4/179)

¹² Muslim, et-Temyiz (s.218)

İbn Receb, şöyle demiştir: “İmamlar ve hadis ehlinin fakihleri, nerede olursa olsun sahih hadise tabi olurlar.”¹³

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Şeriatta sahih ve hasen olmayan zayıf hadislere dayanmak caiz değildir.”¹⁴

El-Herevî'nin şu rivayeti en güzel rivayetlerdendir: “Abdullah b. Mubarek yolculuklarından birinde yolda kayboldu. Ona “zorda kalanın yahut yolunu kaybedenin korktuğu zaman: “Ey Allah'ın kulları! Bana yardım edin” diye seslenirse yardım görür” haberi ulaşmıştı. Bunun üzerine bu rivayetin isnadına bakmak için bu rivayetin yazılı olduğu cüzü aramaya başladı.” El-Herevî dedi ki: “İsnadını görmeden böyle bir dua yapmayı caiz görmemişti”¹⁵

Şeyh Elbani bunu naklettikten sonra şöyle der: “İttiba'nın işte böyle olması gerekir.”¹⁶ Bu kıssa, hadis ehlinin, işittikleri rivayetin sıhhatini bilmedikçe amel etmediklerini göstermektedir.

3- Zayıf hadislerle; amellerin faziletleri konusunda da amel edilemez.

İbn Hacer¹⁷ şöyle demiştir: “Hadisin hükümler veya faziletler hakkında olması arasında fark yoktur.”

Yine Hafız İbn Hacer, şöyle demiştir: “Bunun anlamını Üstad İbn Abdisselam ve başkaları, kişinin, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: “**Kim benim adıma yalan olarak söylenmiş olduğunu bildiği bir hadisi beni söylemiş gibi anlatırsa, o da yalancılardan biridir**” hadisinin kapsamına girmesinden sakındırılması olarak açıklamışlardır. Rivayeti hakkında böyle iken, bu hadisle amel etmek nasıl mümkün olabilir? Hadisin hükümler hakkında olmasıyla faziletler hakkında olması arasında fark yoktur. Zira bunların her biri dindir.”¹⁸

Nafile bir amel zayıf hadisle sabit olmaz. Mesela sahih hadislerde “evvabin namazı” ismi kuşluk namazı hakkında kullanılmıştır. Evvabin çokça Allaha yönelen, tövbe edenler demektir. Bu ise Sahihu Müslim'de Zeyd b. Erkam radiyallahu anh'den gelen rivayete göre, develerin yavrularının ayaklarının kumdan kızıdığı, kumun sıcaklığından yandığı zamanda kılınan işrak namazı, kuşuk veya duha namazıdır.

İnsanlar arasında ise yaygın olan akşam ile yatsı arasındaki altı rekatlik evvabin namazı uygulaması ise Tirmizi ve İbni Mace'nin sünenlerinde gelen zayıf bir rivayete dayanmaktadır. Bir kimse bu zayıf hadise dayanarak bu nafile ameli işlerse dinin aslından olmayan bir ibadeti dine eklemiş olur. Yine yatsı namazından önce dört rekat sünnet namazı kılınmasına dair sahih bir rivayet yoktur.

¹³ Fadlu İlmî's-Selef (s.57)

¹⁴ Mecmuu'l-Fetava (1/250)

¹⁵ Herevî Zemmü'l-Kelam (4/68)

¹⁶ Silsiletu'l-Ahadisi'd-Daife (655)

¹⁷ İbn Hacer el-Askalani, Tebyinu'l-Aceb Fima Verade Fi Fadli Receb (22)

¹⁸ Tebyinu'l-Aceb (s.3-4)

Aslı sabit olan Teravih namazının yirmi rekat olarak kılınması da zayıf rivayete dayanmaktadır ve Aişe radiyallahu anha'dan gelen sahih rivayet aykırıdır. Bidatlerin çoğu da zayıf hadislerle amel kapısının açılmasından dolayı yaygınlaşmıştır.

Ancak bazı alimler, fazileti sahih delillerle sabit bir amelin fazileti hakkında zayıf hadisin rivayetini caiz görmüşlerdir. Yani ilim ehlinde amellerin faziletleri konusunda zayıf hadisin rivayeti caizdir şeklindeki sözü şu şekilde anlamamız gerekir:

Zayıf hadislerle amel için alimler şu şartları koşmuşlardır:

- 1.) Kitap ve Sahih sünnete aykırı olmayacak
- 2.) Rivayet edilen zayıf hadis, hükümler hakkında olmayacak, amellerin faziletleri hakkında olabilir.

Mesela teravih namazını örnek verdik. Teravih namazının aslı sabit ama 20 rekat kılınacağına dair rivayet zayıftır. Bununla da amel edilemez. Çünkü bu namazın 20 rekat kılınması bir hükümdür. O halde bu gibi hüküm bildiren zayıf hadislerle amel edilemez.

Peki, amellerin faziletlerinde zayıf hadis ile amel etmek nasıl anlaşılmalıdır?

Mesela Kuşluk/duha namazı sabit bir namazdır. Fazileti sahih hadislerle sabit olmuştur. Kuşluk namazı hakkında rivayet edilecek olan zayıf hadis, sahih rivayetlerde gelen rekat sayısından farklı bir rekat sayısı belirlememelidir. Rekat sayısı belirlerse hükümler hakkında demektir ve o zayıf hadislerle amel hiçbir ilim ehline göre caiz olmaz. Ama Kuşluk namazı kılanların kavuşacağı karşılıklardan bahseden bir zayıf hadisin rivayetine, onun zayıf bir hadis olduğunu belirtmek şartıyla cevaz veren alimler olmuştur. Çünkü burada sabit naslara aykırılık ve hüküm beyanı olmadığı gibi, sabit naslarda gelen bir amele teşvik vardır. Ama rekat sayısı bildirmesi, hüküm bildirmesi, o ameli terk edene tehdit içermesi gibi unsurlar, o zayıf hadislerle amele engeldir. Tergib ve Terhib kitapları yani korkutma, sakındırma ve teşvik hadisleri içeren kitaplarda bu türden hadisler çoktur.

- 3.) Rivayet edilen hadisin sahih olmadığı açıklanacak. Bu tıpkı bir mal alışverişinde malın kusurunun söylenmesinin zorunlu olması gibidir. Dünya malı hususunda böyle iken din hususunda zayıf olduğunu bildiğin bir hadisin zayıf olduğunu söylemeden aktarmak nasıl olur?.

En doğrusu ise zayıf hadislerle hiç amel edilmemesidir. Zira tertemiz dinin hem zayıf hadislerle ihtiyacı yoktur, hem de Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e söylemediği bir sözün ya da yapmadığı bir fiilin nispet edilmesi tehlikesi vardır.

El-Muallimi,¹⁹ şöyle demiştir: "Hadisi işiten imamlar, onun sahih ya da sahihe yakın (hasen) olduğu ortaya çıkıncaya kadar rivayet etmezdi. Yahut sahih olması mümkün olanı, onu destekleyen rivayet bulduğu zaman rivayet ederdi. Eğer bu durumda olmazsa asla rivayet etmezdi. Onlardan kimisi zayıflığı şiddetli olmayıp, hüküm veya bir sünnet içermeyen, ancak üzerinde ittifak edilen; beş vakit namaza devam etmek v.b. gibi bir

¹⁹ El-Muallimî, Envaru'l-Kaşife (s.87)

amelin fazileti hakkında bir hadis bulduğunda, onu rivayet etmekten çekinmezdi. Muhaddislerin ibarelerindeki tesahül (gevşeklik) ile kastedilen de budur.”

4- Delili anlamada Selefi salih'in anlayışı esastır.

Salih selef; sahabeler, tabiin ve tebeu't-tabiin ile onlara en güzel şekilde uyan imamlardır.

Bir kimse: “Neden başkalarına değil de selefin menhecine uymamız gerekiyor? Onlar da diğerleri gibi insan değil midir? Uymanın gerekliliği konusunda neden onları tahsis ediyoruz? Diyebilir.

Nitekim bugünkü yazarların çoğu “Onlar da rical, biz de ricaliz” diyorlar.

Deriz ki: Şüphesiz salih selef, bu ümmette başkalarında olmayan özellikleri kendilerinde bulundurmakla ayrıcalıklıdır. Onlar Kitap ve sünnette gelen doğru anlayışın ve amelî uygulamanın örnekleridir.

Pek çok açıdan şer'î deliller Kitap ve sünnet naslarında selefin anlayışına müracaat etmenin gerekli olduğuna delalet etmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

1- Allah Azze ve Celle onların yoluna ve menhecine muhalefet edenleri can yakıcı azapla tehdit etmiştir:

“Her kim, kendisi için doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere muhalefet eder ve mü'minlerin yolundan başka bir yola tâbi olursa, onu girdiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir.” (Nisa 115) Müminlerin yoluna aykırı bir anlayış yolunu tutan kimseyi Allah can yakıcı şekilde cezalandırmakla tehdit etmiştir. “Müminlerin yolu” ifadesinin kapsamına girenlerin ilkleri, Kur'an nassıyla ilk müminlerdir. Allah onlardan razı olsun:

“Muhacirlerden ve Ensardan (İslam yolunda) yarışanların öncüleriyile, onlara güzellikle tâbi olanlardan Allah hoşnud olmuş, onlar da Allah'tan hoşnud olmuşlardır. Allah onlara, içinde dâimi kalacakları, (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetler va'detmiştir. İşte bu, en büyük kurtuluştur.” (Tevbe 100)

Allah Azze ve Celle sahabelere hitaben şöyle buyurmuştur: **“Eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, şüphesiz hidayete ererler.”** (Bakara 137) Bu ayette hidayet, sahabelerin iman ettikleri gibi iman etmeye bağlanmıştır. Her hâlükârda sahabeler kendilerinden sonrakilere bir hüccet kılınmıştır. Daha önce ihtilaf edilen meselelerin kitap ve sünnete arz edilmesi gerektiğini zikretmiştik. Ama anlayıştaki ihtilaf zaten Kitap ve Sünnetin bir nassı üzerinde ise, o zaman selefin anlayışı esastır.

Ömer b. Abdilaziz rahimehullah şöyle demiştir: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem sünnetler koydu. Ondaki sonraki idareciler de sünnetler koydular. Bunlara tutunmak, Allah'ın kitabına tabi olmaktır, Allah'a itaati mükemmelleştirmektir, Allah'ın dininde kuvvettir. İnsanlardan hiçbirini onu bozamaz, değiştiremez ve ona aykırı bir

görüŖte bulunamaz. Onun yolunda giden hidayet bulmuŖtur. Ondan yardım isteyen yardım görür. Kim de onu terk ederek müminlerin yolundan başkasına uyarsa Allah onu döndüğü yerde bırakır ve cehenemme sokar. O ne kötü bir dönüş yeridir.”²⁰

2- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onlara tabi olmayı ve onların menhecinde gitmeyi Ŗu hadisinde emretmiŖtir: **“Size sünnetimi ve hidayete erdirilmiş raŖid halifelerimin sünnetini tavsiye ederim. Ona azı dişlerle sarılın.”**²¹

İbnu'l-Kayyım rahimehullah Ŗöyle demiŖtir: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ahabının sünnetini kendi sünnetine baėlamıŖ ve kendisinin sünnetine tabi olmayı emrettiğı gibi her ikisine birlikte uymayı da emretmiŖtir. Bu emri öyle mübalagalı bir ifadeyle söylemiŖtir ki azı dişlerle sarılmayı emretmiŖtir.”²²

Huzeyfe radiyallahu anh Ŗöyle demiŖtir: “Ey kurrâlar topluluğı, Allah’tan korkun! Sizden öncekilerin yoluna tutunun. Yemin ederim ki onlara tabi olursanız oldukça öne geçersiniz. Ŗayet terk ederek sağa ve sola ayrılırsanız uzak bir sapıklığa düşersiniz.”²³

3- Ŗüphesiz salih selef, ilim ve amel bakımından bu ümmetin en faziletli ve en hayırlıdır. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem Ŗöyle buyurmuŖtur: **“İnsanların en hayırlısı benim asırdakiler, sonra onlardan sonra gelenler, sonra onlardan sonra gelenlerdir”** buyurmuŖtur.²⁴

İbn Teymiyye rahimehullah Ŗöyle demiŖtir: “Kitabı, sünneti ve bütün gruplar içinde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat’ın üzerinde ittifak ettikleri esasları düşünen kimse zorunlu olarak bilir ki; ameller, görüşler, akideler ve diğer konulardaki bütün faziletlerde bu ümmetin çağlarının en üstünü ilk asırdakilerdir. Sonra onlardan sonra gelenler ve sonra onlardan da sonra gelenlerdir. Nitekim bu husus Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den birçok yönden sabit olmuŖtur. Ŗüphesiz onlar, ilim, amel, iman, akıl, dindarlık, açıklama ve ibadet bakımlarından sonrakilerden üstündürler. Onlar karşılaşılan her sorunu açıklamada önceliklidirler. Bu gerçeğı ancak islam dininde zorunlu olarak bilinen hususlara karşı büyüklenen ve Allah’ın bir ilim üzere saptırdığı bir kimse reddeder. EŖ-Ŗafî Risale’sinde ne güzel söylemiŖ: “Onlar (selef) her ilimde, akılda, dindarlıkta, fazilette, ilme ulaŖtıran veya hidayete yetiŖtiren her vasıtada bizden üstündürler. Onların görüşü, bize kendi görüşümüzden daha hayırlıdır.”²⁵

4 – Fitnelerin, ihtilafların ve fırkalaŖmaların meydana geldiğı zamanda onların üzerinde bulundukları Ŗeye sarılmak kurtuluŖ sebebidir. Abdullah b. Amr radiyallahu anhuma’dan: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem Ŗöyle buyurdu: **“Ŗüphesiz İsrail oğulları yetmiŖ iki fırkaya bölündüler. Benim ümmetim de yetmiŖ üç fırkaya ayrılacak, biri dışında hepsi de ateŖte olacaktır.”** Dediler ki: “O (kurtulan) hangisidir ey

²⁰ Hilyetu'l-Evliya (6/324)

²¹ Tirmizi (2600) Ebu Davud (3991) el-Elbani Sahihu'l-Cami’de (4314) sahih demiŖtir.

²² İlamu'l-Muvakki’in (4/140)

²³ İbn Abdilberr, Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlih (3/184)

²⁴ Sahih. Buhari (6429) Muslim (2535)

²⁵ Mecmuu'l-Fetava (4/157)

Allah'ın rasulü?" Şöyle buyurdu: **"Bugün benim ve ashabımın üzerinde bulunduğumuz yolda olanlar"**²⁶

Bu hadis, hak ile batıl arasındaki ayırıcı çizginin sahabenin üzerinde oldukları yola tabi olmak olduğunu gösteriyor.

5- Onlar Allah Teala'nın muradını ve rasulünün muradını başkalarından iyi bilirler. Bu onların, menheçlerini öncelikli kılan en önemli ayrıcalıklarıdır.

Allah Teala onları zihin uyanıklık, dildeki fesahat, ilimde kapsamlılık, ilim almada kolaylık, güzel anlayışta hızlilik, güzel niyet ve rab teala'dan sakınma hasletleriyle özel kılmıştır.

Arapçanın tabiatı, mizacı ve doğru anlamları onların fitratlarında ve akıllarında yerleşmişti. Onların isnada, ravilerin durumlarına, hadis illetlerine, cerh ve ta'dile, usulcülerin koydukları kaidelere bakmaya ihtiyaçları yoktu. Onlar bütün bunlara muhtaç değildiler. Onlar için sadece iki durum söz konusu idi:

Birincisi: Allah Teâla şöyle buyurdu, rasulü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu.

İkincisi: Bunun anlamı şu ve şudur.

Onlar bu iki girişte insanların en mutluları ve bu ümmetten en nasiplileri idiler. Bu iki konuda birleşmeleri onları kuvvetlendirmişti.²⁷

Onlar nasları ve delalet ettiği anlamları anlamaya başkalarından daha yakındırlar. Zira Kur'an onların üzerine, onların diliyle inmiştir.²⁸ Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onların arasında kendilerine indirileni açıklıyordu. Onlara anlaşılması zor gelen konuları ve çeşitli din meselelerini anlatıyordu.

Nitekim onlar, İbn Teymiyye rahimehullah'ın da dediği gibi, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den Kur'an'ın hem lafzını hem de anlamını öğrenmişlerdi.²⁹

Kur'an'ı metni, anlamları, kaideleri ve kayıtları ile öğreniyorlardı. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onları yerleşmiş sağlam bir din, hiçbir gizliliği ve karışıklığı olmayan apaçık bir hüccet üzerinde bırakmıştı. **"Sizleri gecesi gündüzü gibi aydınlık olan bir**

²⁶ Tirmizi (2641) el-Elbani Sahihu'l-Cami'de (9474) hasen olduğunu söylemiştir.

²⁷ İ'lamu'l-Muvakkiin (4/149)

²⁸ Bu hususu İbn Mesud radiyallahu anh'den gelen şu söz pekiştirmektedir: "Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim ki, Allah'ın kitabındaki her surenin ne hakkında nazil olduğunu muhakkak bilirim. Her bir ayetin hangi konuda indiğini bilirim. Şayet bir kimsenin Allah'ın kitabını benden daha iyi bildiğini bilsem, bineğime biner ve onu bulurdum." Muslim Sahih'inde (2463) rivayet etmiştir. İbn İshak, Mucahid'den şöyle dediğini rivayet eder: "Kur'an'ı İbn Abbas radiyallahu anhuma'ya üç defa arz ettim. Her ayette durdum ve ona ne hakkında ve nasıl nazil olduğunu sordum." Siyeru A'lami'n-Nubela (4/450)

²⁹ Mecmuu'l-Fetava (13/384)

yolda bıraktım. Benden sonra bundan ancak helak olan kimse sapar.³⁰ Gizli, zor ve karışık gelen herşeyin açıklaması ve aydınlığı Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sahabelerinin ilminde mevcut idi.

Ömer b. El-Hattab radiyallahu anh, İbn Abbas radiyallahu anhuma'ya şöyle demiştir: "Bu ümmet peygamberleri ve kibleleri bir olduğu halde nasıl ihtilaf ederler?" İbn Abbas radiyallahu anhuma dedi ki: "Ey Müminlerin emiri! Kur'an ancak bizim üzerimize indi ve biz onu okuduk. İnen ayetleri öğrendik. Şüphesiz bizden sonra Kur'an'ı okuyan ve hangi konuda indirildiğini bilmeyen kimseler olacaktır. Bunun üzerine onlar bu konuda görüş bildirecekler. Görüş bildirdikleri zaman da ihtilaf edecekler ve ihtilaf ettikleri zaman birbirleriyle savaşacaklardır..."³¹

Şatıbî rahimehullah şöyle demiştir: "Bu yüzden şer'î delile bakan herkesin öncekilerin anlayışını ve onların üzerinde bulundukları uygulamayı gözetmesi gerekir. İlim ve amel bakımından en doğruya ulaştırıcı ve en sağlamı budur."³²

Hafız İbn Receb el-Hanbelî rahimehullah şöyle demiştir: "Bütün bu ilimlerden faydalı olanı; kitap ve sünnet naslarını ve bunların anlamlarını anlamayı, sahabe, tabiin ve onlara tabi olanlardan rivayet edilen Kur'an ve hadis anlamlarıyla, helal, haram, zühd, incelikler, bilgiler ve diğer meselelerde onlardan gelen sözlerle kayıtlamaktır."³³

Hafız İbn Abdilhadi rahimehullah şöyle demiştir: "Bir ayet veya bir hadis hakkında, selef zamanında bulunmayan, onların bilmedikleri ve ümmete açıklamadıkları bir yorum ortaya koymak caiz değildir. Zira bu, onları hakkı bilmemekle ve ondan sapmakla itham etmeyi, sonradan gelen bu itirazcının da daha doğru yolda olduğu iddiasını içerir."³⁴

İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: "Her kim Kur'anı veya hadisi sahabe ve tabiin tarafından bilinmeyen bir şekilde açıklarsa o kimse Allah'a iftira etmiş, Allah'ın ayetleri konusunda haktan yüz çevirmiş ve sözü yerinden çıkarmıştır. Bu zındıklık ve ilhad kapısını açmaktır. Bunun da batıl olduğu İslam dininde zorunlu olarak bilinir."³⁵

"Selef de masum olmayan insanlardır, nasıl olur da onlara tabi olmamız bağlayıcı kılınır?" sözüne gelince,

Cevap: Masumluk/korunmuşluk fertler hakkında değil, menhec hakkındadır. Fertler ise masum değildirler. Onların üzerinde yürüdükleri menhec ise, eksiklik ve kusurun dahil olamayacağı şekilde masumdur. Zira ümmet sapıklık üzerinde birleşmez. Onların menhecinin özü; kitap ve sünnete kişilerin görüşleriyle itiraz etmeksizin tabi olmak ve bu iki aslın anlaşılmasında arap diline dayanmaktır.

³⁰ İbn Mace (43) el-Elbanî Sahihu'l-Cami'de (7818) sahih demiştir.

³¹ El-Kasım b. Sellam, Fadailu'l-Kur'an (103)

³² El-Muvafakat (3/77)

³³ Fadlu İlmi's-Selef (6)

³⁴ Es-Sarimu'l-Menkî (1/497)

³⁵ Mecmuu'l-Fetava (13/243)

İbn Ebi Zeyd el-Kayravani³⁶, şöyle demiştir: “Sünnetlere teslim olunur. Ona görüşle karşı çıkılmaz, kıyas ile uzaklaştırılmaz. Salih selefin tevil ettiklerini, onlar gibi tevil ederiz, amel ettikleriyle onlar gibi amel ederiz, terk ettiklerini terk ederiz, onların sustukları konuda susarız, açıkladıklarına tabi oluruz. Rivayet ettikleri hadislerden delil getirdiklerine uyarız. İhtilaf ettikleri ya da tevil ettikleri konuda onların cemaatinden ayrılmayız. Bütün bu anlattıklarımız Ehl-i sünnetin, fıkıh ve hadiste insanların imamlarının görüşüdür.”

Şimdi, bir ayeti veya bir hadisi anlamada sahabenin ihtilaf ettiklerini düşünelim. Mesela sahabelerden bazıları, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in rabbini görüş görmediği meselesinde ihtilaf etmişlerdir. İki görüş de naslara dayandırılmıştır. Burada birisi üçüncü bir görüş ortaya atarsa, onların ihtilafının da dışına çıkarak onların cemaatinden de ayrılmış olur.

Bu meseledeki ihtilafın giderilmesi ise şu şekildedir:

İbn Abbas radiyallahu anhuma şöyle demiştir: “Halilliğin İbrahim’e, kelamın Musa’ya ve rü’yetin de Muhammed’e (aleyhimussalavatu vetteslimat) has kılınmasına şaşıyor musunuz?”³⁷

Yine İbn Abbas radiyallahu anhuma’nın rivayet ettiği hadiste Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem:

“Rabbim Tebarek ve Teâla’yı gördüm”³⁸ buyurmuştur. Bu rivayette görme mutlak zikredilmiştir. Lakin bundan daha sahih olan diğer tarikinde İbn Abbas radiyallahu anhuma bunu “Kalbiyle gördü” diye kayıtlamıştır.³⁹ Mutlak olan, mukayyed olana hamledilerek bu ihtilaf giderilir.

Görüşlerin ihtilaf etmesi halinde de sahabelerin ihtilafının dışına çıkmamak gerekir. Sahabenin görüşlerinden delile uyanını tercih etmek zorunludur. İmam Ahmed b. Hanbel’den nakledilen: “Bir konuda imamın yoksa o görüşü terk et” sözü de bu anlamdadır. İmam Ahmed’in bu sözünün hadisle amel edenlerin aleyhine kullanılması ise basit bir cürüm değildir. Şüphesiz Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in hadisi tek başına delildir. İddia sahipleri ise bir hadisle amel etmek için mutlaka bir alimin o hadisle amel etmiş olmasının şart olduğu öne sürmektedirler.

Allame Cemaluddin el-Kasimi şöyle der: “Hiç kimse amel etmiyor olsa bile sahih hadisi kabul etmek gereği hadis ilminin güzel meyvelerindendir. İmam Şafii meşhur er-Risale’inde der ki: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den başka kimsenin sözü mutlak delil değildir. İstihsan ile de görüş belirtilemez. Zira istihsan ile bir şey söylemek, daha önce örneği olmayan bir şey ortaya koymaktır.”⁴⁰

İmam Şafii rahimehullah er-Risale’de (no: 598-599) şöyle der: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den sabit olan bir hadise farkında olmadan muhalefet

³⁶ Kayravani, el-Cami’ (s.117)

³⁷ Acurri eş-Şeria (491)

³⁸ Sahih. Ahmed (1/285) Heysemi, Mecmau’z-Zevaid’de: ravileri Sahih’in ricalidir demiştir.

³⁹ Sahih. Muslim (176)

⁴⁰ Kasimi; Kavaidu’t-Tahdis (s.94) Şafii’nin sözü: er-Risale (no 70)

etmemize gelince, umarım ki Allah bundan sorumlu tutmaz. İnşallah. Bunu kimsenin bilerek yapmaya hakkı yoktur. Fakat insan bazen sünnetten haberdar olmaz, kasten sünnete muhalefet ettiği için değil, haberdar olmadığı için ona aykırı bir söz söyler. İnsan bazen de gaflet sebebiyle yorumda hata eder.”

Şeyh Ahmed Şakir bu sözlerle şu notu düşmüştür: “Allahu ekber! O gerçekten bir imamdır! Mekke’liler ona “Hadisin destekçisi” ismini verirken doğru söylemişler ve isabet etmişler!”⁴¹

Bir alimin görüşünün kitap ve sünnet naslarına aykırı olduğu ispatlandığı zaman: “Nereden biliyorsun, mutlaka onun da bir delili vardır” derler. Biz o alimin delilini bilmediğimiz sürece bundan sorumlu değiliz. Bizler o alimin bildiğinden değil, kendi bildiklerimizden, bize ulaşan delilden sorumluyuz. Hafız İbn Kayyım rahimehullah bu iddia sahiplerine şöyle cevap veriyor: “Sakin söyleyenini (yani o hadisin delalet ettiği görüşte olan kimseyi) bilmemeni Allah ve resulüne karşı hüccet kılma! Belki de bu sözü söyleyen bir alim olmuştur da sana ulaşmamıştır” Asıl olan budur, delilin kendisi Allah ve resulünden gelendir. Ama insanlar, delil olmayanı delilin önüne geçirmişlerdir. Kendisine ulaşan delile muhalefet eden alim hakkında: “Mutlaka onun bir bildiği vardır” diyor, ama delil ile amel etmemek için: “Bu hadisle hangi alim amel etmiş” derken, “Bu hadisle amel eden alimler olmuştur da ben bilmiyorum olabilirim” demiyor! Haktan yüzçevirmekten Allah’a sığınırız.

Es-Sem’ani⁴² şöyle demiştir: “Bize tabi olmak emredilmiş ve teşvik edilmiştir. Bidat (yenilik) çıkarmak bize yasaklanmış ve ondan sakındırılmıştır. Ehl-i Sünnetin şiarı salih selefe uymaları, sonradan çıkarılan bütün bidatleri terk etmeleridir.”

İşte Ehl-i Sünnetin şiarı; salih selefe uymaları, sonradan çıkarılan bütün bidatleri terk etmeleridir. Sonradan çıkan akımlara, yeniliklere kapılmazlar, hevalara uymazlar.

Allah ve Rasulü tarafından şiddetle yasaklanan müzik, suret gibi unsurları, davete hız kazandırıyor ve canlılık getiriyor vesevesesi ile metodlarını bu çirkin bidatlerle kirletmezler. Günümüzde müziklerin, suretlerin, fotoğrafların, posterlerin, videoların davet adı altında kullanılması bidati yaygınlaşmıştır. “Suret el ile çizilendir, kamerayla çekilen suret değildir” gibi vesveselerle bu haramın helal sayılmaya başlandığına da şahit olmaktayız. Halbuki naslarda yasaklanan unsur, suretin yapılış şekli değil, suretin ortaya çıkmış olmasıdır. Aynı zaman suretlerin görüldükleri yerde yok edilmesi emredilmiştir.

Adam öldürmek Nebi sallallahu aleyhi ve sellem zamanında kılıçla, bıçakla vb. ile yapılıyordu. Şimdi bugün birisi modern silahlarla, elektrikle veya arabayla çarpmak suretiyle adam öldürse, cinayetin şekli değişmiş olmakla beraber, ortaya çıkan sonuç aynıdır ve aynı hükme tabidir. Suret meselesi de böyledir.

Kamerayla çekilen suretlerin caiz olduğu görüşü bir ayak kayması olarak bazı ilim ehli tarafından dile getirilince, onların arkasından gidenler ve taklid edenler bunu daha kuvvetli savunur hale gelmiştir.

⁴¹ Bkz.: İbn Kayyım, İ’lamu’l-Muvakkiin (3/464) Ali el-Halebi, Avdet İle’s-Sunne (s.27)

⁴² Es-Sem’anî, Savnu’l-Mantık (s.158)

Şunu bilmek gerekir ki, bizler daveti Allah'ın dinine çağırarak için yapıyoruz ve bunun bir ibadet olduğuna inanıyoruz. Allah'a da ancak Allah'ın istediği şekilde ibadet edilir, ancak O'nun meşru kıldığı şekilde davet edilebilir. Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem'in hayattayken uygulamadığı müzik, suret gibi davet metotları bugün metot olarak kullanılamaz. İşte ehl-i sünnetin şiarı budur, salih selefe uymaları sonradan çıkarılanlara karşı çıkmalarıdır. Bu ihmal edildiği zaman, Müslümanlar arasındaki bağları zayıflatıp koparmak isteyen şeytanlar için açık kapılar bırakılmakta, bu fırsatları hiç kaçırmamakta tecrübeli olan şeytan fitnelerini ekmektedir.

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem sünnet ehlini "Garipler" olarak vasıflıyor. O garipler ki, genel manada kâfirler içerisinde Müslümanlar gariptir, Müslümanlar içerisinde selefe tabi olanlar gariptir, "selefiyim" diyenler içerisinde de selefiliği samimiyetle yaşayanlar gariptir. Elbette garipliği bilmeyenler: "Böyle donuk kafalarla düşünürseniz marjinal kalırsınız" diyeceklerdir. Onlar şunu da bilmezler ki: İnsanların hidayeti Allah Azze ve Celle'nin elindedir. Biz Allah Azze ve Celle'nin işine karışmayız. Allah Azze ve Celle bize tebliği yüklemiş, biz tebliği rasul sallallahu aleyhi ve sellem bize nasıl öğretmişse o şekilde yapmak zorundayız. Salih selefin yolunun dışına çıkamayız. Eğer bunu aşacak olsaydık, herhalde defler çalmamız resimden daha masum olurdu. Def çalıp ilahiler söylememiz inanın fotoğraftan, videodan daha masum olurdu, neden? Fotoğraf yapan hakkında şirk tehlikesi vardır, Allah Azze ve Celle suret yapanlar hakkında: "Yaratma hususunda benimle çekişenden daha zalim kim vardır" buyurmuştur.

Hülasa, bizler her konuda olduğu gibi gidişat konusunda da, davet konusunda da, hükümlerde de, tevhidde de, ahlakta da her meselede selefin yolunda olmalıyız.

5- Delil tevil edilmeden zahiri esas alınır.

Arap dilinde söz üç kısma ayrılır

1. Ya "Nas"tır
2. Ya "Zahir"dir
3. Yada "Mücmel"dir.

Nas: Sadece tek bir anlama delaleti olan, başka bir ihtimal taşımayan ifadelerdir. Mesela Allah Azze ve Celle kitabında kadınların iki sene emzirmelerini söylemiştir. Burada iki sene ifadesi başka bir anlama gelmez, bu nas'tır. Nesih söz konusu olmadıkça, nas ile mutlak suretle amel edilir.

Zahir: İki veya daha fazla manaya gelen kelime için kullanılır. Bir sözde iki veya daha fazla manaya gelme ihtimali varsa, bu sözde zahir olanı en kuvvetli olanıdır. Bununla amel edilir ve dinden bir delil olmadıkça başka bir manaya yüklenmez. Mesela "aslan" kelimesi böyledir. Aslan yırtıcı bir hayvan demektir, zahir anlamı budur. Ama cesaretli bir insan hakkında da "aslan" denilir. Böyle bir durumda, sözün en kuvvetli delaleti olan manası tercih edilir. Mesela aslan örneğinde yırtıcı hayvan kastedilir, en zahir olanı budur. Diğer muhtemel anlamın kastedildiğine dair bir delil olmadıkça bu zahirden sapılmaz.

Mücmel: Birden fazla anlama gelip hangi mananın kuvvetli olduğu bilinmeyen, kapalı olan sözlerdir. Mesela "Ayn" kelimesi mücmel olan sözlerle örnektir. Ayn kelimesi

göz anlamına gelir, bir şeyin kendisi anlamına gelir, pınar gözesi anlamına gelir, mal anlamına gelir. Arap alfabesindeki ayn harfinin adıdır. Bunlar, herhangi birisi tercih edilemeyen manalardır. Böyle bir durumda tevakkuf edilir, herhangi birisi seçilmez. Tâ ki bu manalardan herhangi birini seçmeyi gerektiren şer'i bir delil bulununcaya kadar o konuda tevakkuf edilir. Bu manalardan birisini tercih etmeyi gerektiren delil varsa, o zaman delilin desteklediği o anlam ile amel edilir.

Nasları doğru anlamak için ilim ehlinin kararlaştırdığı kaidelerden biri de; zahirinin kastedilmediğini gösteren sahih bir delil gelmediği sürece nassının zahirinin delalet ettiği şeye göre amel etmek gerektiğidir.

Hadis ehli; nasların zahirini almakta aşırı gidip delillerin manalarına aldırmaayanlar ile delilin zahirini almada geri kalanların arasında vasat (orta) yoldadırlar. Nassı, sahih bir delil olmadıkça zahir anlamından çıkarmazlar.

Şafiî rahimehullah şöyle demiştir: "Zahirinin kastedilmediğini gösteren Kur'andan, sünnetten veya icmadan bir delil gelinceye kadar, Kur'an zahiri üzeredir."⁴³

Mesela hadiste deve etinden dolayı abdest almak hakkında sorulunca Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: **توضئوا منها "Ondan dolayı abdest alınız"** buyurmuştur.⁴⁴

Vudû kelimesi, sadece elleri yıkamak anlamında da kullanılmakla beraber, dinde bunun anlamı abdest almak olarak bilinmektedir. Hadisi zahiri, burada kastedilenin dindeki anlamı olduğunu göstermektedir. Nitekim sahabeler de bu hadisin zahirinde geçtiği gibi, deve etinden dolayı dinde kastedilen abdesti almışlar, sadece elleri yıkamak olarak tevîl etmemişlerdir.

Hatib el-Bağdadi şöyle demiştir: "Aksine bir delil bulunmadıkça hadisler zahiri ve umumu üzere alınır. Şafii şöyle demiştir: Şayet hadiste geçen bir şeyi zahirinden batın (içinde gizli) anlama çevirmek caiz olsaydı, hadislerin çoğu birçok anlamlara yorumlanırdı ve hiçkimseye bir değerinin çıkardığı anlam delil olmazdı. Lakin bu konuda hak birdir. O da sadece zahiri ve umumi anlamıdır. Ancak Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den gelen bir delil varsa o müstesna."⁴⁵

Müfessirler şeyhi et-Taberi rahimehullah tefsirinin birçok yerinde bu manayı kabul ederek şöyle demiştir: "Zahir anlamın terk edilerek doğruluğuna delil bulunmayan batın/gizli anlama geçilmesi caiz değildir."⁴⁶

Mesela ayette "**kadınlara dokunduğunuz zaman**" (Nisa 43, Maide 6) buyrulur. Ayette geçen "lemese" fiilinin zahiri mücerred dokunmak anlamındadır. Şayet Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den veya İbn Abbas radiyallahu anhuma'dan burada

⁴³ Er-Risale (580)

⁴⁴ Sahih. Müslim (360) Ebu Davud (184) Tirmizi (81)

⁴⁵ Hatib el-Bağdadi, el-Fakih ve'l-Mutefekkih (1/222) İhtilafu'l-Hadis (1/480)

⁴⁶ Tefsiru't-Taberi (1/15)

kastedilenin cinsel ilişkiden kinaye olduğu⁴⁷ bize ulaşmasaydı, biz bu ayetin zahirine göre kadınlara dokundukça abdest almamız gerekirdi. Çünkü zahir bunu gerektirirdi. Böylece delil sebebiyle ayetin zahirinden ayrılmamız gerekmiştir. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in hanımlarından birini öptüğü, sonra abdest almadan namaza gittiği⁴⁸ rivayet edilmiştir. Bu rivayet birbirini destekleyen rivayet yollarıyla gelmiştir.

Ayet düşünüldüğü zaman burada cinsel ilişkinin kastedildiğine dair görüşün doğru olduğu görülür. Zira Allah Teâla suyun temizliği ve abdest bozan hallerden temizlik olmak üzere iki tür temizliği zikretmiş, küçük taharet hakkında şöyle buyurmuştur: **“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesh edin. İki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.”** (Maide 6)

Büyük taharet hakkında ise: **“Eğer cünüp iseniz temizlenin”** (Maide 6) buyurmuştur.

Belagat ve beyanın gereği, teyemmüm ile temizlenmede iki temizliği de gerektiren hallere dair nassın zikredilmesidir. Allah Teâla'nın: **“Veya biriniz abdest bozmaktan geldiği zaman”** sözü, küçük temizliği gerektiren hale işarettir. **“Veya kadınlara dokunduğunuz zaman”** sözü ise büyük temizliği gerektiren hale işarettir. Şayet buradaki dokunma kelimesinin anlamını mücerret dokunmak olarak alırsak, ayet yalnızca küçük temizliği gerektiren halleri zikretmiş olur. Burada büyük temizliği gerektiren bir halin zikri olmamış olur. Bu ise Kur'an'ın belagatine aykırıdır.

Haktan sapılamayacak olan hak şudur ki hadisin zahiri alınıp ona tabi olmak daha uygun ve önceliklidir. Hadisi, delil olmaksızın, birisinin anlayışıyla kayıtlamak ve sınırlamak söz konusu olamaz. Nitekim şöyle denilmiştir: “Lafızlar manaların kalıplarıdır”

Kitap ve sünnet naslarının zahir, umum ve mutlak üzere bırakılmaları gerekir. Allah'ın kitabından, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sahih sünnetinden veya alimlerin icmaından bir delil olmadıkça hiçkimse zahir anlamdan gizli anlama, umum/genel anlamdan has/özel anlama, mutlakdan mukayyede⁴⁹ geçemez.

Sözün zahirinden başka anlama yorumlanmasına te'vil (yorum) denilir ve bu da iki kısma ayrılır:

Birincisi: Sahih te'vildir. Bu kelimenin, delil bulunması halinde⁵⁰ zahir anlamından, lafzının delalet ettiği diğer bir muhtemel anlama döndürülmesidir. Allah Teala'nın şu ayeti gibi: **“Her kim bir mü'mini kasden öldürürse, cezası, içinde dâimi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir âzâb hazırlamıştır.”** (Nisa 93) Ayetin zahiri katilin ebedi olarak cehennemde kalmasıdır.

⁴⁷ Sahih mevkuf. Beyhaki (7/162) İbn Ebi Şeybe (1/153) Taberi (8/389) Abdurrazzak Tefsir (2/178) Said b. Mansur Tefsir (609) Buhari bab başlığında muallak olarka zikretmiştir. İbn Hacer Fethu'l-Bari'de bunun mevsul isnadlarını zikrederek (8/272) isnadı sahih demiştir.

⁴⁸ Sahih ligayrihi. Tirmizi (86) Nesai (70) Ebu Davud (179) İbn Mace (502) Ahmed (6/210) Elbani Mişkat'te (323) sahih olduğunu belirtmiştir.

⁴⁹ Bugün ise tam tersi iddia edilerek çok eşliliği veya boşanmanın sınırlanmasını dinde aslı olmayan kayıtlara bağlamaktadırlar.

⁵⁰ El-İnkam Fi Usuli'l-Ahkâm (3/59)

Fakat Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den kalbinde zerre kadar iman bulunan kimsenin cehennemden çıkacağına ve her tevbe edenin tevbesinin kabul edileceğine dair hadisler mütevatir olarak gelmiştir. Ayetin, katilin cehennemde ebedi olarak değil de uzun süre kalması şeklinde te'vil edilerek lafzının zahirinden çıkarılması arap dilinin kapsamına uygun bir anlamdır.⁵¹

İkincisi: Batıl te'vildir. Bu, çıkılan anlamın kastedildiğinde delalet eden sahih bir delil bulunmadan lafzın zahirinden başka bir anlama çevrilmesidir. Mesela cin kelimesinin "mikrop" olarak, ebabil kuşlarının "sivrisinek" olarak, sicil taşlarının "çiçek hastalığı virüsü" olarak yorumlanması böyledir.⁵²

Allah Teala'nın: **"Fecre, on geceye, çifte ve teke,.. yemin ederim"** (Fecr 1-3) ayetindeki Fecr kelimesini kainatın ilk patlaması olarak, on geceyi maddenin on gelişme aşaması geçirerek ışığı yansıtacak hale gelmesi olarak, çift ve teki etfarında çekirdeklerin döndüğü hidrojen atomu olarak te'vil etmek de böyledir.⁵³

"Sizi analarınızın karınlarında, bir yaratmadan sonra bir diğer yaratmaya geçerek üç karanlık safhada yaratır" (Zümer 6) Ayetindeki üç karanlık safhanın, yeryüzünün üzerinde süren hayatın üç dönüş aşaması olduğuna yorumlanması da böyledir.⁵⁴

Bu naslarla oynayarak anlamlarını tahrif etmek ve Allah'ın ayetlerinde ilhada sapmaktır: **"Âyetlerimiz hakkında ilhada sapanlar (yanlış yorumda bulunanlar) bize gizli değildir. Kıyamet günü ateşe atılan mı daha hayırlıdır, yoksa güven içinde gelen mi?"** (Fussilet 40)

Bazı kimseler, dünyanın yuvarlak olduğu teorisine Kur'an'ı uydurabilmek için dahaye kelimesinin deve kuşu yumurtası anlamına geldiğini ve bu kelimenin dünyanın küre şeklinde olduğunu ifade ettiğini söylemişlerdir. Arap dilinde böyle bir anlam kesinlikle yoktur. Bilakis, arap dilinde, udhiye kelimesi; deve kuşu yumurtasının kendisi değil, yumurtanın yayılmış yeri anlamına gelmektedir.

İbn Atiyye el-Endülüsi dedi ki: "Medde'l-Arz" ifadesi dünyanın küre şeklinde değil, yayılmış olmasını gerektirir. Şeriatın zahiri de budur."⁵⁵ İbn Atiyye yine **"Yere bakmazlar mı; nasıl düzlendi?"** (Gaşiye 20) Ayeti hakkında şöyle demiştir: "Ayetin zahiri dünyanın düz olduğunu, küre şeklinde olmadığını göstermektedir. İlim ehlinin görüşü de budur. Küre şeklinde olduğuna dair görüş, her ne kadar dinin rükünlerinden bir rüknü eksiltmese de şeriat âlimlerinin sabit bulmadığı bir görüştür."⁵⁶

⁵¹ Tefsiru İbn Kesir (1/710)

⁵² Muhammed Abduh Amme Cüzü Tefsiri (155) bkz.: Tefsiru'l-Menar (7/319)

⁵³ El-Kitab ve'l-Kur'an (235)

⁵⁴ El-Kitab ve'l-Kur'an (208)

⁵⁵ İbn Atiyye, el-Muharraru'l-Veciz (3/298)

⁵⁶ İbn Atiyye, el-Muharraru'l-Veciz (5/446)

İbn Kayyım rahimehullah şöyle demiştir: “Tahrif şeklindeki te’vil, ilhad (haktan sapmak) türündendir. Zira o, ya ona hakaret ederek, ya lafzını kabul etmekle beraber hakiki anlamından çıkararak nasların aleyhinde olmaya meyletmektir.”⁵⁷

Şayet konuşan kimse muhatabından, delil ve açıklama olmaksızın sözünü zahirinden ve hakikatinden başkasına yorumlamasını istediği takdir edilirse, bu fiil doğruya ulaştırmanın ve hidayet etmenin amaçlanmasına aykırı düşer. O zaman da hidayet bakımından hitabın terk edilmesi, sözün delilsiz olarak zahirinden başkasına çevrilmesiyle mükellef tutmaktan ve muhatabı, sözün zahirine inanmak suretiyle batıl itikada arz etmekten daha uygun olurdu.⁵⁸

6- Delilin zahiri cumhurun görüşünden dolayı terk edilemez.

Allah Azze ve Celle bize çoğunluğun görüşüyle amel etmemizi emretmemiştir. Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur:

“Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar; zira onlar, zandan başka bir şeye uymuyorlar ve dolayısıyla sadece saçmıyorlar.” (En’am 116)

Çoğunluğun (cumhurun) hadisi zahir⁵⁹ anlamından başka bir anlama yüklemesi sebebiyle zahir anlamın dışına çıkılamaz. Yasaklama ve haramlık bildiren delil, çoğunluğun mekruhluğa yorumlaması sebebiyle mekruhluğuna hükmedilemez. Umumi⁶⁰ ifade, çoğunluğun tahsis ile tahsis⁶¹ edilemez. Bilindiği gibi umum; kayıtsız, şartsız, mutlak ve genel ifadeler hakkında kullanılan bir tabirdir. Çoğunluğun görüşü bu umurun tahsis edilmesini, yani genel ifadeyi, özel bir mekâna, özel bir zamana, özel bir takım şahıslara veya özel bir sayıya indirgemek suretiyle tahsis etmeyi gerektiriyorsa, bu geçersizdir. Çoğunluğun görüşü sebebiyle bu şekilde bir tahsiste bulunulamaz. Çünkü delili ancak delil tahsis eder. Umumi bir delili ancak delil tahsis eder. Cumhurun görüşü ise delil olmadığından umum ifadeyi tahsis edemez. Nassın zahiri ise hüccettir. Hüccet olan, hüccet olmayan sebebiyle terk edilemez.

Allame Sıddık Hasen Han el-Kannûcî rahimehullah şöyle demiştir: “Şunu iyi bil ki çoğunluğun sahih hadise muhalefet etmesi onunla amel etmeye zarar vermez. Zira çoğunluğun görüşü hüccet değildir.”⁶²

El-Elbanî rahimehullah şöyle demiştir: “Allaha hamd olsun – bizler hakkı, kişilerden söyleyenlerinin çokluğu ile bilenlerden değiliz. Hak kişilerle bilinmez, ancak kişiler hak sayesinde bilinir”⁶³

⁵⁷ Es-Savaiku'l-Mursele (1/217)

⁵⁸ Bkz.: es-Savaiku'l-Mursele (1/310)

⁵⁹ Zahir: Başka bir ihtimal bulunmakla birlikte ağırlıklı olarak bir manaya bizatihî delâlet edendir.

⁶⁰ Umum ya da âm: belli bir sınırlama söz konusu olmaksızın bütün birimlerini kapsayan lafız demektir.

⁶¹ Tahsis: Genel kapsamlı ifadeyi belirli bir şahsa, sayıya, mekana veya zaman özel kılmak demektir.

⁶² Kasımî, Kavaidu't-Tahdis (s.91)

⁶³ Silsiletu's-Sahih (5/420)

7- İstidlal⁶⁴, (getirilen delil) mücerret ihtimaller sebebiyle geçersiz olmaz.

Alimlerin: “İhtimal söz konusu olursa, delil getirme iptal olur” sözüyle kastettikleri; herhangi bir ihtimal değil, delillerin desteklediği kuvvetli ihtimaldir. Zira her delilde ihtimal söz konusu olabilir. Eğer ihtimal kapısı açılırsa delil diye bir şey kalmaz. İstidlali (delil getirmeyi) düşüren ihtimal; delilden çıkarılan anlamın delil tarafından iptaliyle söz konusu olur.

Buhari ve Müslim’in Aişe radiyallahu anha’dan rivayet ettiklerine göre şöyle demiştir: “Ben Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in önünde uzanmış yatarken (o namazda idi). Ayaklarım kible tarafındaydı. Secde ettiğinde ayaklarıma dokunur, ben de ayaklarımı toplardım. O kalkınca tekrar yayardım.”⁶⁵

Bu hadis kadına dokunmanın abdesti bozmadığına delildir. Bunun Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e has bir durum olabileceği veya arada bir örtü gibi engel üzerinden dokunmuş olabileceği ihtimaliyle itiraz edilmiştir.

Şeyh Ahmed Şakir şöyle demiştir: “Öne sürülen bu itirazın batıl olduğu apaçık ortadadır. Zira Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e has olması ancak sarîh delil ile sabit olur. Arada örtü gibi bir engel olabileceğini ise ancak mutaassıp biri düşünebilir!”⁶⁶

8- Kaide ve hükümlerde delil olması bakımından mütevatir⁶⁷ haber ile ahad⁶⁸ haber arasında fark yoktur.

Ahad haberler, dini kaideler ve hükümler bakımından aynı mütevatir gibi bağlayıcıdır. Ahad haber, mütevatir haberi nesh edebilir, mütevatir haberde umum geleni, ahad haber tahsis edebilir. Salih selef kaidelerde ve hükümlerde ahad ile mütevatir arasında ayırım yapmamıştır. Bilakis böyle bir ayırım sonradan çıkan bir bidattir.

Nitekim sahabeler, beytu’l-makdis’e yönelmenin nesh edilip, kıblenin ka’beye çevrilmesinde tek kişinin haberiyle amel etmişler, namaz esnasında yönlerini değiştirmişlerdir.⁶⁹

Medine’de birisi: “Dikkat edin! Şüphesiz sarhoş edici içkiler haram kılındı” diye seslendi. Bunun üzerine insanlar hemen evlerindeki içki kaplarını kırdılar. Öyle ki Medine sokaklarına içkiler aktı.⁷⁰ Enes radiyallahu anh şöyle demiştir: “Adamın bu haberinden sonra ne geri döndüler ne de bu konuda sordular.”⁷¹ Bu da sahabelerin tek kişinin haberiyle, onu sorgulamaya bile gerek kalmadan amel ettiklerinin delillerindendir.

⁶⁴ İstidlal: Bir delile dayanarak hüküm çıkarmaktır.

⁶⁵ Sahih. Buhari (Fethu’l-Bari 1/413) ve Müslim (1/145)

⁶⁶ Sünenü’t-Tirmizi ta’likinde (1/142)

⁶⁷ Mütevatir haber: Her tabakasında yalan söylemek üzere birleşmeleri imkânsız olan bir cemaat tarafından rivayet edilen hadistir.

⁶⁸ Ahad haber: Tabakalardan en az birinde ravilerinden birinin tek kaldığı rivayettir.

⁶⁹ Buhari (403, 7251) Muslim (526)

⁷⁰ Buhari (4620)

⁷¹ Muslim (1980)

Allah Azze ve Celle: **“Size bir fasık haber getirdiği zaman onun doğruluğunu araştırın”** buyurmuştur (Hucurat 6) Bunun mefhumu muhalifi: size fasık olmayan biri haber getirirse onu kabul edin demektir.

Yine Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Muaz b. Cebel, Ali ve Ebu Musa el-Eşari radiyallahu anhum'u Yemen'e birer başlarına göndermişti. Tebliğ etmekle görevlendirildikleri husus ise sadece ameli konular değil, tevhid gibi akide konularıydı.⁷²

İbn Kayyim rahimehullah şöyle demiştir: “Diyorlar ki: Ahad haberler zan ifade ederler, bu yüzden akidede esas alınamazlar” Bu iddia çok önemli, tehlikeli ve üzerinde dikkatle durulması gereken hassas bir akide meselesidir. Hadisleri reddetmek veya kabul etmek gibi birçok konu böyle bir önermeden etkilenebilir. Bu akide kaidesine dair deliliniz nedir? Bunu mütevatir delillerle ispat edin, sizin metodunuza göre amel edelim. Akideye dair delilleri nasıl zanlara ve kuruntulara dayandırabiliyorsunuz, sonra da bu uğurda birçok hadisleri reddediyorsunuz?”⁷³

Uyarı: Maalesef şeyh İbn Useymin rahimehullah'ın Türkçeye de “Hadis Usulüne Giriş” adıyla tercüme edilen Mustalahu'l-Hadis adlı eserinde “Ahad hadisler zan ifade eder” demiştir. Bu Ehl-i Sünnet'in benimsemediği bir görüştür. Buna dikkat edilmelidir.

İmam Şevkani rahimehullah, ahad haberlerin mütevatir haberin umumunu tahsis edeceğini zikrettikten sonra şöyle der: İbnu's-Sem'ani sahabelerin; Allah Azze ve Celle'nin: **“Allah, (mirasın taksimi hususunda) size, çocuklarınızla ilgili (şu hükümleri) emreder”** (Nisa 11) ayetinin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: **“Biz peygamberler miras bırakmayız”** hadisiyle tahsis etmekde icma etmelerini delil getirmiştir. Yine **“Müşrikleri öldürün”** kavlini Abdurrahman b. Avf radiyallahu anh'ın haberiyle mecusilere tahsis ettiklerini de delil getirir.”⁷⁴ (Abdurrahman b. Avf radiyallahu anh hadisinde mecusilerin cizye konusunda ehli kitap gibi muamele göreceği bildirilmekteydi)

Şeyh Şankiti el-Muzekkire'de ahad rivayetin mütevatir rivayeti nesh edemeyeceğini söyleyenleri reddetmiştir.⁷⁵ Mesela verdiği örnekler arasında ehli eşek etinin haram kılınması vardır. Mütevatir hükmünde olan ayette ise şöyle buyrulur: **“De ki: “Bana vahyolunanlar arasında, yiyen bir kimseye, ölü eti yahut akıtılmış kan, yahut zaten bir pislik olan domuz eti, yahutta Allah'tan başkası adına kesilmiş fisk (hayvan eti) dışında yediği bir şeyin haram kıldığını göremiyorum.”** (En'am 145) En'am suresi Mekkî olup hicretten önce nazil olmuştur.

9- Allah'ın ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kelimadan kastedilenin anlaşılması için arap diline başvurmak gerekir

Allah Teâla insanlığa gönderdiği risaletin sonuncusunun arap dilinde olmasını dilemiştir. **“Biz onu iyice anlayasınız diye arapça bir Kur'ân olarak indirdik”** (Yusuf 2)

⁷² Buhari (7372) Muslim (1/50 no:19)

⁷³ Muhtasaru's-Sevaik (2/406)

⁷⁴ İrşadu'l-Fuhul (s.236)

⁷⁵ El-Muzekkira (86)

3) **“Anlayan bir kavme, âyetleri açıklanmış arapça bir Kur’ân indirdik”** (Fussilet)

“Biz bu Kitab’ı, aklınızı kullanasınız diye arapça bir Kur’ân kıldık” (Zuhruf 3)

“Kur’ândan önce rehber ve rahmet olmak üzere gönderilen Musa’nın kitabı vardır. Kur’ân ise, zulmedenleri uyarmak, iyilik edenleri de müjdelemek için Arapça olarak gönderilmiş, kendinden öncekileri doğrulayan bir kitaptır” (Ahkaf 12)

Bundaki hikmet şu olabilir: bu dil, insani dilleri kelimelerinin genişliğinin zirvesine ulaştıran merdivendir. Taşıdığı anlamlar bakımından diller arasında onu yeterli kılan üslup zenginliğine sahiptir. Kur’an’ın kelimeleri, bu kelimelerin terkipleri, üslupları ve anlamları arapçadır. Allah Teâla’nın kitabının anlamları arap dilinin anlamlarına uygundur. Nitekim kelimeleri de arap dilinin kelimelerine uygundur. Bu yüzden hiçkimsenin Allah’ın ve rasulünün kelamını bu açı olmaksızın anlaması mümkün değildir.

Şatıbî rahimehullah şöyle der: “Şeriate bakan, onun usulü ve ayrıntıları hakkında konuşan kimsenin kendisi arap olmadıkça veya arabın ulaştığı nokta kadar arapçayı bilmedikçe hiçbir hususta konuşmamalı... Bu dereceye gelmemişse Kur’an anlamlarını anlamada başkasına uymak ona yeterlidir. İlminde ehil olana sormadıkça Kur’anı anladığı hususunda kendini iyi zannetmemelidir.”⁷⁶

Selef ve onların yolunda olanlar Kitap ve sünnetin anlamları hususunda arapça dilinden, şiirinden ve diğer konulardan delil getirmeye devam etmişlerdir.

İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Hitap olduğumuz arapçayı bilmek, Allah’ın ve rasulünün sözlerindeki maksadı fıkıh etmemizi/anlamamızı sağlar. Yine kelimelerin anlamlara delaletini bilmek de böyledir. Zira bidat ehlinin sapıklığının genel sebebi budur. Çünkü onlar Allah’ın ve rasulünün kelamını iddia ettikleri anlamlara yorumladılar. Hakikatte ise durum böyle değildir.”⁷⁷

Bu yüzden el-Hasen rahimehullah şöyle demiştir: “Acemler (arap olmayanlar) olmayacak yorumlarla sizi helak ettiler”⁷⁸

İmam Şafii rahimehullah şöyle demiştir: “İnsanlar ancak arap dilini terk edip Aristoteles’in diline meyletmeleri sebebiyle cahil kalmışlar ve ihtilaf etmişlerdir.”⁷⁹

Allah’ın kitabını anlamak isteyen kimse ancak arap dili yönüyle anlar. Başka türlü anlamasına yol yoktur.⁸⁰

İmam Malik rahimehullah şöyle demiştir: “Arap dilini bilmeden Allah’ın kitabını tefsir eden kimse cezalandırılmalıdır.”⁸¹

⁷⁶ El-İ’tisam (1/503)

⁷⁷ Mecmuu’l-Fetava (7/116)

⁷⁸ El-İ’tisam (1/503)

⁷⁹ Siyeru A’lami’n-Nubela (10/74)

⁸⁰ El-Muvafakat (2/64)

Mucahid rahimehullah'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimsenin, şayet arap dilini bilmiyorsa Allah'ın kitabı hakkında konuşması helal değildir."⁸²

Ebu Ubeyd dedi ki: el-Asma'nın şöyle dediğini işittim: Halil b. Ahmed'in şöyle dediğini işittim: Eyyub es-Sahtyanî rahimehullah'ın şöyle dediğini işittim: "İrak'taki zındıklığın genel sebebi arapçayı iyi bilmemeleridir."⁸³

Arap dilini bilmemek Allah ve rasulünün maksatlarını anlamada hataya sebep olmaktadır. Bunun bazı örnekleri şu şekildedir:

Şu ayete dayanarak kişinin dokuz kadın nikâhlayabileceğini iddia eden olmuştur: "...**Sizin için uygun olan kadınlarla ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin.**" (Nisa 3) dört, üç ve ikinin toplamı dokuz eder.

Kurtubî rahimehullah şöyle demiştir: "Bu tamamen arap dili konusundaki cahilliktendir... Şüphesiz Allah Teala en fasih arapçayla hitap etmiştir. Araplar ise dokuzu ifade etmek için ikişer, üçer, dörder demezler. Aynı şekilde on sekiz demek yerine: "falana dört, altı ve sekiz ver" diyen kimseyi de çirkin görürler."⁸⁴

Ayette kastedilen bunların hepsini toplamak değil, bu sayılar arasında tercih yapmaktır. Şayet hepsini toplamak kastedilseydi dokuz denilir, bunun yerine daha uzun ve açıklaması daha az cümle kullanılmazdı.⁸⁵

Şu ayette sadece domuz etinin zikredilip yağının zikredilmemesi sebebiyle domuzun sadece etinin haram kılındığını, yağının ise helal olduğunu iddia eden görüş: "**Size, ölü, kan, domuz eti... haram kılındı...**" (Maide 3)

Şayet lahm/et kelimesinin arap dilinde hem eti hem de yağı kapsadığı bilinseydi bu görüş söylenmezdi. Şahm/yağ kelimesi ise böyle değildir. Zira yağ kelimesi, et hakkında kullanılmaz.⁸⁶

Allah Teâla'nın şu ayetinde anlamın elden kaçırmak olduğu iddiası: "**Zannetmiştiki, biz kendisine güç yetiremiyeceğiz.**" (Enbiya 87)

Şayet buradaki "nakdira" kelimesinin "sıkıştıracağız" anlamında olduğu bilinseydi böyle bir düşüşle alçalınmazdı.

Bazıları şu ayetteki:

يَا تُثُوكَ رَجَالًا

⁸¹ Beyhaki, Şuabu'l-İman (2/425)

⁸² El-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an (1/292)

⁸³ Ebu Hatim, Kitabu'z-Ziyne (86)

⁸⁴ Tefsiru'l-Kurtubi (5/17)

⁸⁵ İbn Cuzey, et-Teshil (1/232)

⁸⁶ Bkz.: Tefsiru'l-Kurtubi (2/222) Tefsiru İbn Kesir (3/16)

“**Yürüyerek gelsinler...**” (Hac 27) “ricalen” kelimesiyle erkeklerin kastedildiğine inanırlar. Bu yüzden bu ayeti bekar kızların muskalarına, onlara evlenecekleri erkekleri getirsin diye yazarlar!! Ayetteli anlam ancak ayakları üzerinde yürüyerek gelmektir.

Şatibî rahimehullah Kur’an’ı ilimsiz olarak tefsire kalkışan bu kimselerin durumuyla ilgili olarak şöyle der: “Allah ve rasulünün kastettikleri şeyi anlamaya yarayan arapça ilmini bilmedikleri halde, arapça olan Kur’an ve sünnet hakkında konuşmaya hırs gösterirler. Dini kendi anlayışlarına göre parçalarlar, bu anlayışlarını din edinirler ve ilimde köklü kimselere muhalefet ederler. Kendi nefislerine güzel zanda bulunuklarından ve öyle olmadıkları halde kendilerinin içtihat ve istinbata ehil olduklarına inandıklarından bu tavrın içine girerler.

Nitekim onlardan birisine:

رِيحٌ فِيهَا صِرٌّ

“**kavurucu soğuğu**⁸⁷ **bulunan bir rüzgar..**” (Al-i İmran 117) ayeti hakkında sorulunca şöyle demiştir: “Bu ayetteki sırr kelimesi sarsar⁸⁸ demektir” der.”

10. Onunla amel eden kimse bilinmese bile delil ile amel etmek vaciptir.

İmam Şafii rahimehullah şöyle demiştir: “Ömer b. Hattab radiyallahu anh başparmak için on beş, şehadet parmağı için on, orta parmak için on, yüzük parmağı için dokuz ve küçük parmak için de altı deve diyete hükmetmiştir.”⁸⁹ İmam Şafii der ki:

“Bilinmektedir ki – Allahu a’lem - Nebi sallallahu aleyhi ve sellem el için elli (deve diyet) hükmetmiştir. Elin de farklı şekilde güzellik ve faydası bulunan beş parmağı vardır. Ömer radiyallahu anh de bu beş parmağı değerlendirerek, elin diyetini onların durumuna göre taksim etmiş ve böylece karar vermiştir. Ne zaman ki biz Amr b. Hazm ailesinde bulunan mektubu ve onda Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in: “**Her parmak için on deve (diyet) gerekir**”⁹⁰ buyurduğunu gördük, bunun üzerine herkes hadisle hükmetmeye başladı. Bu hadis iki hususa delalet etmektedir:

Birinsi; Haberin kabulüdür.

İkincisi de: Haber sabit olduğu andan itibaren kabul edilir. İsterse onların kabul ettikleri böyle bir haberle imamların geçmiş bir uygulaması olmasın. Bu hadis gösteriyor ki, imamlardan birinin geçmiş bir uygulaması olsa, sonra da o imam, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den bu uygulamaya muhalif bir haber bulunduğunu öğrense, kendi uygulamasını terk eder ve Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den gelen habere uyardı. Yine bu, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in hadisinin kendi başına sabit olduğunu, bunun

⁸⁷ Sırr kelimesi şiddetli soğuk demektir. Bkz.: Lisanu’l-Arab (4/450)

⁸⁸ Yani geceleyin öten cırcır böceği bkz.: el-İ’tisam (1/179)

⁸⁹ er-Risale’de (s.422)

⁹⁰ Sahih. Tirmizi (diyat 4) Ebu Davud (diyat 18) Nesai (Kasame 45) Ahmed (2/207) Darimi (diyat 16) Malik (ukul 1)

için Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den sonra başkasının uygulamasının şart olmadığını gösteriyor.”⁹¹

İbn Kayyim rahimehullah şöyle demiştir: “Söyleyen kimseyi bilmemeni Allah ve rasulüne karşı hüccet kılma! Bilakis gelen nassa tabi ol. Bu sebeple (kimsenin bunu delil getirmemiş olması sebebiyle) zayıf sayma. Zira bunu muhakkak biri söylemiştir fakat sana ulaşmamıştır.”⁹²

Yine İbn Kayyim rahimehullah şöyle der: “Öyle bir zamana geldik ki, onlardan birine “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğu sabit olmuştur” denildiği zaman: “Bu görüşte olan kim vardır?” diyor! Böylece ya hadisi reddediyor, ya da onunla amel eden kimseyi bilmemesini, o hadisla amel etmeyi terk etmek için hüccet sayıyor. Şayet bu kimse ilim konusunda nefesine karşı samimi olsa, bu sözün en büyük batıllardan olduğunu, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in sünnetini böyle bir cahillikle reddetmenin helal olmadığını anlardı.”⁹³

Şeyh Elbani rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “Fakihlerden hiçbirinin bilmiyor olması hadise zarar vermez ve onunla amel etmeye engel değildir. Zira delile ulaşan bulunmaması, o delilin mevcut olmadığı anlamına gelmez.”⁹⁴

İbn Hazm rahimehullah şöyle demiştir: “Nas veya kesin icma’dan delilin gerektirdiği herhangi bir görüşün, daha önce kimse onu söylememiş olsa dahi kabul edilmesi farzdır. Ona muhalefet eden hakka muhalefet etmiş olur. Hakka muhalefet eden de Allah Teala’ya isyan etmiş olur. Allah Teala hakka uyma konusunda, onu daha önce söyleyen biri olmasını şart koşmamıştır. Bilakis kafirlerin şu sözlerini naklederek karşı çıkmıştır: “Bunu son dinde işitmedik” (Sad 5) Bu hususa karşı çıkan, bütün tabiine ve onlardan sonraki fakihlere karşı çıkmış olur. Zira sahabelerin konuştukları itikat ve fetva meseleleri sınırlı olarak kayıtlı idi. bunları güvenilir muhaddislerden ve alimlerden nakil ehli olanlar bilmekteydi. Her mesele bir sahabeden gelmemiş, lakin tabiin ve sonrakilerden gelmiştir. Şüphesiz bu tabiî, bu meselede kendisinden önce kimsenin söylemediği bir görüş söylemiştir. Bunda şüphe yoktur. Yine sahabe ve tabiinden ezberlenmemiş her görüşü onlardan sonraki fakihler söylemiştir. Şüphesiz bu fakih, kendisinden önce kimsenin söylemediği bir şey söylemiştir.”⁹⁵

11- Seleften muhalefet eden bulunsa bile delil ile hareket etmek gerekir.

Bir önceki kaide ile bu kaide arasındaki fark şudur: Önceki kaidede ulaşılan delil ile amel eden kimse bilinmediği gibi, muhalefet eden kimse de bilinmiyordu. Burada ise ulaşılan delile muhalefet eden kimselerin varlığı sözkonusudur.

İbn Kayyim şöyle demiştir: “İbn Abbas radiyallahu anhuma Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in temettu hacı hakkındaki sünneti ile delil getirmiş, ona: “Ebu Bekir ve Ömer radiyallahu anhuma temmettu yapmadan ifrad hacı yapıyorlar” denilince, “Yakında başınıza semadan taş yağacak! Ben size Rasulullah sallallahu aleyhi ve

⁹¹ Er-Risale (s.422)

⁹² er-Ruh (s.163) Ayrıca bkz: İ'lamu'l-Muvakkiin (4/204)

⁹³ İ'lamu'l-Muvakkiin (4/212)

⁹⁴ Silsiletu's-Sahihah (no 163)

⁹⁵ İbn Hazm el-Ihkam (5/662)

sellem'in sünnetini söylüyorum, siz Ebu Bekir ve Ömer diyorsunuz..." demiştir. Aynı şekilde İbn Ömer radiyallahu anhuma temettu hakkını misal verince ona: "Baban bundan yasaklıyor" denilmiş, o da: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözü mü yoksa Ömer'in sözü mü uyulmaya layıktır?" demiştir."⁹⁶

Burada sahabenin tavrında Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem açık bir hadis varken bunun önüne hiç kimseyi geçirmediklerini görüyoruz.

12- İnsanlar aksine amel etse de delili terk etmek meşru değildir.

Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **"Yeryüzünde olanların çoğunluğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan şaşırtıp-saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve onlar ancak 'zan ve tahminle yalan söylerler"** (En'am 116)

Bu ayet, insanların çoğunun hakkın dışında olduğunu ifade etmektedir.

"Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaatkâr, hak dîne yönelmiş ve asla müşriklerden olmamış (başlı başına) bir ümmetti." (Nahl 120)

Allah Azze ve Celle bu ayette İbrahim aleyhi's-selam'ı tek başına olmasına rağmen hak üzere olmakla nitelemiştir.

İbn Abbas radiyallahu anhuma rivayet ediyor: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Ümmetler bana gösterildi. Beraberinde bir kalabalık olan nebi gördüm. Yanında bir ya da iki kişi olan nebi de gördüm. Yine yanında hiçkimse bulunmayan nebi de gördüm."⁹⁷

Amr b. Meymun'dan: "Abdullah b. Mesud radiyallahu anh'e "Cemaate karşı ne yapacağız?" dedim. Dedi ki: "Ey Amr b. Meymun! İnsanların çoğunluğu cemaatten ayrılmışlardır. Cemaat; yalnız başına dahi olsan, sadece Allah'a itaate uymaktır."⁹⁸

İshak b. Rahuye dedi ki: "Cahillere sevadu'l-azam (büyük karaltı, çoğunluk) nedir diye sorsan, "İnsanlar cemaatidir" derler. Halbuki bilmezler ki cemaat; Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in rivayetlerine ve yoluna sarılan alimdir. Ona tabi olup onunla beraber olanlar cemaattendir. Ondaki ayrılıp muhalefet edenler ise cemaati terk edenlerdir."⁹⁹

İbn Hazm rahimehullah şöyle demiştir: "Şazlığın (aykırılığın) tarifi; hakka aykırı düşmektir. Bir meselede doğruya muhalefet eden herkes o konuda şaz demektir. Yeryüzündekilerin tamamının, çoğunun ya da bazılarının muhalefet etmesi arasında fark yoktur. Cemaat; hakkın tarafında olanlardır. Mücerret çoğunluk değildir. Eğer yeryüzünde bunlardan sadece bir tane bulunsa cemaat ve topluluk yine odur. Nitekim sadece Ebu Bekir ve Hadice radiyallahu anhuma müslüman olduklarında, cemaat ikisi idi. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve o iksinin dışında yeryüzünde bulunan herkes şuzuz (aykırılık) ve fırka (ayrılık) ehli idi."¹⁰⁰

⁹⁶ Savaiku'l-Murseele (3/1063)

⁹⁷ Buhari (5378) Muslim (220)

⁹⁸ Lalkai, Usul (1/108)

⁹⁹ Ebu Nuaym, Hilye (9/239)

¹⁰⁰ El-Muhalla (5/661)

Çokluk, doğruluğun belirtisi de değildir, göstergesi de değildir. Hak sayı ile değil, delil ile bilinir. Cemaat; mensupları az dahi olsa, hak üzerinde toplanıp ona uyanlardır.

13- Delillere akıl ile itiraz edilemez. Bilakis itiraz etmeden teslim olmak gerekir.

Sahabeler – Allah onlardan razı olsun – dinin naslarına saygı ve teslimiyetin en güzel örneklerini ortaya koymuşlardır. Bu konuda sayılamayacak kadar çok olan numunelerden bazıları şu şekildedir:

Sarhoşluk veren içkilerin haramlığı hükmü nazil olup da Nebi sallallahu aleyhi ve sellem sahabelere bu konudaki ayetleri okudu. **“Artık vazgeçtiniz değil mi?”** (Maide 91) ayetine gelince Ömer radiyallahu anh: “Vazgeçtik, vazgeçtik” dedi.¹⁰¹

Hicab ayeti olan: **“Başörtülerini yakalarının üzerine koysunlar...”** (Nur 31) ayeti indiği zaman Ensar ve muhacirlerin kadınları elbiselerinin¹⁰² bir kısmından keserek başlarını ve yüzlerini örttüler.¹⁰³

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem namazda ayakkabısını çıkarınca sahabeler de Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e tabi olarak hemen ayakkabılarını çıkardılar.¹⁰⁴

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem birinin elinde altın bir yüzük görünce onu aldı ve attı. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem gidince o adama: “Yüzüğünü al ve ondan faydalan” dediler. O da şöyle dedi: “Hayır vallahi, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in attığı bir şeyi asla alman”¹⁰⁵

Ebu Bekr radiyallahu anh, ifk hadisesinde kızı Aişe radiyallahu anha hakkındaki sözlerinden dolayı Mistah b. Usase’ye yaptığı infakı artık yapmayacağına yemin etmişti. Allah Teâla’nın: **“İçinizden fazilet ve servet sahipleri, yakınlarına, düşkünlere, Allah yolunda hicret edenlere vermemek hususunda yemin etmesinler; fakat affetsinler, geçsinler.”** (Nur 22) ayeti nazil olunca Ebu Bekr radiyallahu anh şöyle dedi: “Vallahi ona yardımı artık asla geri çekmeyeceğim.”¹⁰⁶

Ma’kıl b. Yesar radiyallahu anh sahabeden birinin kız kardeşiyle evlenmiş ve boşamıştı. Sonra pişman olup ona tekrar talip oldu. Ona tekrar dönmeyeceğine yemin etmişti. Bunun üzerine Allah Teala şu ayeti indirdi: **“Kadınları boşadığınız, onlar da iddetlerinin sonuna vardıkları zaman, aralarında meşru bir surette anlaştıkları takdirde, eşleriyle evlenmelerine engel olmayın”** (Bakara 232) Ma’kıl radiyallahu anh

¹⁰¹ Ahmed (1/53) Ebu Davud (3670) Tirmizi (3049) İbn Hacer Fethu’l-Bari’de: “Ali b. El-Medinî ve Tirmizi sahih dediler” demiştir. (8/279)

¹⁰² Mirt kelimesi yünden abadır. Bkz. Lisanu’l-Arab (7/399)

¹⁰³ Buhari (372) Bkz.: Fethu’l-Bari (8/490)

¹⁰⁴ Ahmed (3/20) el-Elbani el-İrva’da (1/314) sahih demiştir.

¹⁰⁵ Muslim (2090) Nevevî dedi ki: “Bu Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in emrine uymada ve yaşadığından uzaklaşmada zayıf tevellere dayalı ruhsatlara aldırılmadan mübalağa göstermektir.” Şerhu Sahihi Muslim (14/65)

¹⁰⁶ Buhari (4750)

bu ayeti işitince: “Rabbimi dinledim ve itaat ediyorum” dedi. Sonra onu çağırdı ve: “Seninle evleniyor ve sana ikram ediyorum” dedi.¹⁰⁷

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem, Mugire radiyallahu anh'e evlenmek istediği kadına bakmasını emredince kızın ailesi bu konuda tereddüt ettiler ve bundan hoşlanmadılar. Perde arkasında olan kız bunu işitti ve şöyle dedi: “Eğer Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem sana bakmanı emretmişse bak. Aksi halde Allah adına söylüyorum, bana bakma.”¹⁰⁸

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem Ensar'dan bir aile halkından kızlarını Culeybib radiyallahu anh ile evlendirmelerini istemişti. Ailesi bu konuda tereddüt ettiler. Kızları dedi ki: “Allah rasulünün emrini mi geri çevirmek istiyorsunuz? Eğer o söylemişse sizin beni onunla nikâhlamanıza razıyım.”¹⁰⁹

Abdullah b. Ravaha radiyallahu anh mescide gidiyordu. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hutbede iken: “**Oturun**” dediğini işitince hemen bulunduğu yere, mescidin dışında oturdu, hutbe bitinceye kadar da kalkmadı. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bundan haberdar olunca: “**Allah, kendisine ve rasulüne itaat etmedeki hirsını artırsın**” buyurdu.¹¹⁰

Cabir radiyallahu anh'den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem Cuma günü minber üzerine çıktığında “**Oturun**” buyurdu. Bunu işiten İbn Mes'ud radiyallahu anh, mescidin kapısına oturuverdi. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem onu görünce: “**Gel ey Abdullah b. Mes'ud**” buyurdu.¹¹¹

Sa'd b. Ubade radiyallahu anh, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: “**Ensarın evlerinin en hayırlısı Neccar oğullarıdır. Sonra Abdüleşhel oğulları, sonra Haris b. El-Hazrac oğulları, sonra Saide oğullarıdır. Ensarın bütün evlerinde hayır vardır**” buyurduğunu duyunca gönlünde bir şey hissetti ve: “Bizi geri bıraktı. Biz dördünden sonuncusuyuz. Eşeğime semer vurun da Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gideyim” dedi. Kardeşinin oğlu Sehl ile konuştu ve o şöyle dedi: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözünü reddetmek için mi gideceksin? Allah rasulü daha iyi bilir. Dördün dördüncüsü olmak sana yetmiyor mu?” Bunun üzerine geri döndü ve: “Allah ve rasulü daha iyi bilir” dedi. Eşeğinin de çözülmesini emretti.”¹¹²

Sa'îd b. el-Museyyeb şöyle demektedir: “Ömer radiyallahu anh'in insanlar arasında ayağa kalktı ve şöyle dedi:

“Ey insanlar! Dikkat edin! Muhakkak ki re'y ashabı Sünnet'in düşmanlarıdır. Hadisleri ezberlemekten aciz kalırlar. Onlardan birine insanlar sorduğu zaman bilmiyorum demekten utanırlar ve şahsi görüşleriyle Sünnet'e karşı inat ederler. Böylece

¹⁰⁷ Tirmizi (2328) bkz.: Fethu'l-Bari (9/187)

¹⁰⁸ İbn Mace (1866) el-Elbanî Gayetu'l-Meram'da (1/142) sahih demiştir.

¹⁰⁹ Ahmed (3/136) İbn Hibban (9/365) isnadı sahihtir.

¹¹⁰ Beyhaki Delailu'n-Nubuvve'de sahih isnadla rivayet etmiştir. Bkz: İbn Hacer, el-İsabe (4/84) lakin rivayet mürseldir.

¹¹¹ Beyhaki (3/206) Hakim (1/420) Hakim sahih demiş, Zehebi de onaylamıştır.

¹¹² Muslim (2511)

hem saparlar hem de birçoklarını saptırırlar. Ömer'in nefsi elinde olana yemin olsun ki Allah, dinini şahsi görüşlere ihtiyaçsız bırakmadıkça Nebîsinin ruhunu almamış ve vahyi kaldırmamıştır. Şayet din re'y ile alınacak olsaydı mestlerin üstünü değil, altını mesh etmek daha layık olurdu. Bu kimselerden sakının ve sakındırın!"¹¹³

Sahih rivayette Ali radiyallahu anh şöyle demiştir: "Şayet din akıl ile olsaydı mestlerin üzerini değil altını mesh ederdim. Lakin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in mestlerinin üzerini mesh ettiğini gördüm."¹¹⁴

Rafî b. Hadîc radiyallahu anh şöyle demiştir: "Biz Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem zamanında tarlaları ekime verir, onu üçte birle, dörtte birle ve belirli bir miktar zahire ile kiraya verirdik Bir gün bize amcalarımdan birisi gelerek: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bizi faydalı olan bir işten"¹¹⁵ yasakladı. Ama Allah ve Resulüne itaat bizim için daha faydalıdır."¹¹⁶

Sahabelerden birisi Ömer radiyallahu anhe karşı kötü söz söyleyince bundan dolayı Ömer radiyallahu anh ona vurmaya düşündü. Sahabelerden birisi ona Allah Teâlâ'nın şu ayetini hatırlattı: "**Affi tut; iyiliği emret; câhillerden uzak dur.**" (A'raf 199) İbn Abbas radiyallahu anhuma şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun, o ayeti okuyunca Ömer radiyallahu anh ayete aykırı düşecek bir şey yapmadı. Zira o, Allah'ın kitabının dışına çıkmayan biriydi."¹¹⁷

Bir cariye Ali b. El-Huseyn rahimehullah'a namaza hazırlık için su döküyordu. İbriği elinden düşürdü ve o ibrik Ali b. El-Huseyn'in yüzüne gelip yaraladı. Başını ona doğru kaldırdığında cariye: "Muhakkak ki Allah Azze ve Celle: "**Öfkelerini yutanlar..**" buyurmuştur" dedi. O da: "Öfkemi yuttum" dedi. Cariye: "Yine şöyle buyurmuştur: "**ve insanları affedenler**" dedi. Ali b. El-Huseyn: "Seni affettim" dedi. Sonra cariye: "**Allah ihsan edenleri sever**" buyrulmuştur" dedi. Bunun üzerine Ali b. El-Huseyn: "Git, artık hürsün" dedi."¹¹⁸

Bu ümmetin selefi sahabenin üzerinde bulundukları bu menheciden ayrılmamıştır. Onların durumu, dinin naslarına teslimiyet ve onları tam bir razı oluşla kabul etmek üzerine kurulu idi. "Sahabe ve onlara güzellekle tabi olanlar arasında ittifak edilen esaslardan biri; onlardan hiçbirisinin Kur'ana itiraz, şahsi görüş, zevk, akıl, kıyas veya vecd ile karşılık vermemesi idi."¹¹⁹ Bilakis onlar dinin nassını tereddüt veya şüphe söz konusu olmaksızın uygulamaya koşarlardı.

¹¹³ Herevî, Zemmu'l-Kelâm, (267); İbn Kayyım, İ'lâmu'l-Muvakkî'in, (1/55); Telhîsu'l-Habîr, (3/208).

¹¹⁴ Sahih mevkuf. Ebu Davud 162) El-Elbanî el-İrva'da (1/140) sahih demiştir

¹¹⁵ Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onları tarladan belirli bir sınırın kârı karşılığında kiraya verilmesinden yasaklamıştı. Mesela "Tarlanın doğu tarafından çıkan ürün senindir, batı tarafı benim" der. Bu caiz değildir. Zira tarlanın bir kısmı selamette olup diğer kısmı helak olabilir. Bunun aksi de böyledir.

¹¹⁶ Muslim (1548)

¹¹⁷ Buhari (4642)

¹¹⁸ İbn Asakir, Tarihu Dimeşk (41/387)

¹¹⁹ Mecmuu'l-Fetava (13/28)

Ebu'l-Misbah el-Mukrâî'den: "Bizler Rum diyarında başlarında Malik b. Abdillâh el-Has'amî'nin bulunduğu bir grupla yürüyorduk. Malik, Cabir b. Abdillâh radiyallahu anhuma'ya uğradı. O katırını yularından tutmuş götürüyordu. Malik ona: "Ey Ebu Abdillâh! Bin, Allah sana üzerine binmen için binek vermiştir" dedi. Cabir radiyallahu anh: "Bineğimi uygundur ve kavmime ihtiyacım yoktur. Ben Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittim: **"Allah yolunda ayakları tozlanan kimseyi Allah cehenneme haram kılar"** dedi. Bunun üzerine Malik, öne doğru ilerleyerek yüksek sesle seslendi: "Ey Ebu Abdillâh! Bineğine bin. Allah sana binek vermiştir." Cabir radiyallahu anh onun maksudını anladı ve şöyle seslendi: "Bineğim uygundur ve kavmime ihtiyacım yoktur. Ben Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittim: **"Allah yolunda ayakları tozlanan kimseyi Allah cehenneme haram kılar."** Bunun üzerine insanlar bineklerinden inmeye başladılar. Bu ordudan başka askerleri bu kadar çok yürüyen bir ordu olmamıştır."¹²⁰

Onlardan biri dinin bir nassına muhalefet ettiğinde, o nas kendisine ulaşır ulaşmaz muhalefetinden vazgeçerdi. Abdulvahid b. Ziyad şöyle demiştir: "Ebu Hanife'nin ashabından Zufer b. Huzeyl rahimehullah ile karşılaştım ve ona: "İnsanlar arasında alay konusu oldunuz" dedim. "O neden?" dedi. Dedim ki: "Şüpheler sebebiyle had cezalarını kaldırınız" diyorsunuz, sonra had cezalarının en büyüğüne geldiğinizde "Şüpheleri uygulayın" dersiniz." Zufer: "O nedir?" dedi. Dedim ki: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: **"Bir Müslüman, bir kâfir sebebiyle öldürülemez"**¹²¹ buyurmuştur. Siz ise "Zimmî sebebiyle öldürülür" diyorsunuz." Bunun üzerine şöyle dedi: "Şahit ol ki şu an ben o görüşten döndüm." Zehebi rahimehullah der ki: "İşte alim nassa böyle uyum gösterir"¹²²

Hatta seleften ilmi az olanların dahi dinin nassına tasdik ve imanları büyük olurdu.

Ebu İshak el-Habbal rahimehullah şöyle demiştir: "Biz bir gün bir şeyhte okuyorduk. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in:

لا يدخل الجنة قتات

"Kattat (laf taşıyan) cennete giremez" hadisini de okuduk. Cemaat içinde kat (hayvan yemi) satan bir kimse vardı. Kalkıp ağladı ve "Kat (hayvan yemi) satmaktan dolayı Allah'a tevbe ediyorum" dedi. Ona: "Hadiste kastedilen kat satmak değildir. Lakin bir topluluğun sözünü diğer bir topluluğa taşıyan nemmam kastedilmektedir" dediler. Bunun üzerine adam ağlamayı bıraktı ve sakinleşti.¹²³

İbnu'l-Kayyim rahimehullah şöyle demiştir: "Selef, naslara kişilerin görüşleriyle karşı çıkanlara şiddet gösterirler ve bunu asla kabul etmezlerdi."¹²⁴

¹²⁰ İbn Hibban (4604) El-Elbanî, Sahihu't-Tergib'de (2/43) sahih demistir.

¹²¹ Buhari (3047)

¹²² Siyeru A'lami'n-Nubela (8/40)

¹²³ Siyeru A'lami'n-Nubela (18/499)

¹²⁴ Muhtasaru's-Savaiki'l-Mursele (3/1062)

Ebu Katade'den: İkimizden bir grupla beraber İmran b. Husayn radiyallahu anh'ın yanında idik. Aramızda Beşir b. Ka'b da vardı. İmran radiyallahu anh o gün bize Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: "**Hayâ tamamen hayırdır**" hadisini rivayet etti. Beşir b. Ka'b dedi ki: "Biz hikmetli kitaplardan birinde hayânın bazısının huzur, bazısının Allah için vakar ve bazısının zayıflık olduğunu görüyoruz"¹²⁵ İmran radiyallahu anh hadise tekrar dönünce Beşir de aynı sözü tekrar etti. Bunun üzerine İmran radiyallahu anh öfkeleni. Biz de: "Ey Ebu Nuceyd! O bizdendir, o sakıncalı biri değildir" demeye devam ettik.¹²⁶

Ebu'l-Meharik'den: Ubade b. Es-Samit radiyallahu anh Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in bir dinar karşılığında iki dirhem değişmeyi yasakladığını anlattı. Birisi de: "Elden ele vermek şeklinde olursa bunda sakınca görmem" dedi. Bunun üzerine Ubade radiyallahu anh: "Ben Nebi sallallahu aleyhi ve sellem dedi diyorum, sen ise ben bunda sakınca görmüyorum diyorsun! Vallahi bir daha seninle aynı çatı altında kalamam" dedi.¹²⁷

İbnu'l-Mubarek rahimehullah: "**Zina eden kimse zina ettiği sırada mümin değildir...**"¹²⁸ hadisini zikrettiği zaman birisi inkar amacıyla: "Bu nedir?" dedi. İbnu'l-Mubarek rahimehullah öfkeleni ve şöyle dedi: "Şunlar bizi Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hadisini rivayet etmekten engelliyorlar. Manasını bilmediğimiz her hadisi terk mi edeceğiz? Hayır, bilakis işittiğimiz gibi rivayet ederiz, bilmeyişimizi kendimize bırakırız."¹²⁹

Ebu Muaviye Muhammed b. Hazım şöyle demiştir: "el-A'meş'in Ebu Salih'ten rivayet ettiği hadisleri müminlerin emiri Harun er-Reşid'e okuyordum. Her "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu" deyişimde Harun: "Efendim ve mevlama Allah salat ve selam etsin" diyordu. "**Âdem ile Musa karşılaştı...**"¹³⁰ hadisini söyleyince Harun er-Reşid'in amcası: "Ey Ebu Muaviye! Nerede karşılaştılar?" dedi. Er-Reşid bundan dolayı çok öfkeleni ve: "Hadise mi itiraz ediyorsun? Bana sergiyi ve kılıcı getirin, hazırlayın" dedi. İnsanlar kalkıp aracılık ettiler. Er-Reşid: "Bu zındıktır" dedi, hapsedilmesini emretti ve bu düşüncüyü kendisine kimin attığını haber verinceye kadar çıkarmayacağına yemin etti. Amcası da bunu kendisine kimsenin söylemediğine dair ağır yeminler etti ve şöyle dedi: "Bu söz benden birden çıkıverdi. Allah'tan bağışlanma dilerim ve O'na tevbe ederim." Bunun üzerine onu serbest bıraktı.¹³¹

Ebu İsmail es-Sabunî rahimehullah bu kıssayla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "Bu şekilde kişinin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in haberlerine saygı göstermesi, onu kabul, teslimiyet ve tasdik ile karşılaması gerekir. Harun er-Reşid rahimehullah'ın, işittiği sahih habere itiraz eden, Rasulullah sallallahu aleyhi ve

¹²⁵ Karşılık olarak ona aykırı bir sözle itiraz etmişti.

¹²⁶ Muslim (37) "O sakıncalı biri değildir" sözünün anlamı onun münafıklıkla, zındıklıkla, bidatle veya istikamet ehline aykırı diğer unsurlarla suçlanan biri değildir demektir.

¹²⁷ Darimi (443)

¹²⁸ Buhari (2475)

¹²⁹ Ta'zimu Kadri's-Salat (1/504)

¹³⁰ Buhari (4736)

¹³¹ Siyeru A'lami'n-Nubela (9/288)

sellem'den gelen bütün haberleri gerektiği gibi kabul ile karşılamayan kimseye karşı çıkması ve ondan uzaklaşması gibi bir yol tutmayanlara şiddetle karşı çıkmalıdır.”¹³²

Said b. El-Museyyeb rahimehullah sabah ezanından sonra namaz kılan ve namazı artıran birini gördü. Ona taş attı ve: “Sizden biriniz bilmiyorsa sorsun. Şüphesiz sabaha ezanından sonra iki rekatten başka namaz yoktur” dedi ve ayrılmak için döndü. Adam: “Ey Ebu Muhammed! Namazı artırdığım için Allah'ın bana azap etmesinden mi korkuyorsun?” dedi. İbnu'l-Museyyeb dedi ki: “Hayır. Allah'ın sana sünneti terk etmenden dolayı azap etmesinden korkuyorum.”¹³³

Bunun bir benzeri de Malik b. Enes rahimehullah'tan gelmiştir. Bir adam ona gelerek: “Nereden ihrama gireyim?” dedi. İmam Malik: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ihrama girdiği yerden gir” dedi. Adam: “Bundan fazlasını yapmak istesem ne olur?” dedi. Malik: “Bunu yapma. Zira ben senin hakkında fitneden korkarım” dedi. Adam: “Bundaki fitne nedir? Ben fazladan mesafede ihramlı olacağım?” dedi. İmam Malik rahimehullah şöyle dedi:

“Muhakkak ki Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir fitnenin gelmesinden yahut acı bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”** (Nur 63) Senin kendi tercihini Allah ve rasulünün tercihinden üstün görmenden daha büyük hangi fitne olabilir?”¹³⁴

Kişinin, dinle ilgili konularda görüşünü öne geçirmemesi de dinin naslarına teslimiyettendir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Ey îman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla işitendir; hakkıyla bilendir.”** (Hucurat 1) Emir, yasak, izin ve tasarruf konularında o emredinceye, yasaklayıncaya veya izin verinceye kadar önüne geçilmez.

Bu durum kıyamet gününe kadar nesh edilmeden kalıcıdır. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in vefatından sonra sünnetinin önüne geçmek, tıpkı hayatında önüne geçmek gibidir. Bütün selim akıl sahiplerine göre arada bir fark yoktur.

Ebu Ubeyde rahimehullah şöyle demiştir: “Araplar şöyle derler: İmamın ve babanın önüne geçme! Bununla emir ve yasağı ondan önce söylemekte acele etmemeyi kastederler.”

Başkaları da şöyle demiştir: “O emretmedikçe siz emretmeyin, o yasaklamadıkça siz yasaklamayın.”

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sesinden fazla sesi yükseltmek amellerin iptaline sebep oluyorsa, görüşlerini ve fikirlerinin neticelerini Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinden ve onun getirdiklerinden yukarı çıkaranlara ne dersin?”¹³⁵

¹³² Akidetu's-Selefi ve Ashabi'l-Hadis (117)

¹³³ El-Fakih ve'l-Mutefekkih (1/214)

¹³⁴ El-Bais Fi İnkari'l-Bid'a (22)

¹³⁵ Medaricu's-Salikin (2/389)

Selefin hali işte böyle idi: “Sünnet onların gönüllerinde fıkhî bir görüşü, tartışmalı bir araştırmayı, sufilerin hayallerini, kelimcilerin çelişkilerini, felsefecilerin kıyasını ve siyasi hükümleri onun önüne geçirenlerden yüce idi. Bunlardan birini sünnetin önüne geçiren kimse için isabet kapısı kapalıdır ve o kimse doğru yoldan alıkonmuştur.”¹³⁶

Buhari rahimehullah şöyle demiştir: “el-Humeydî’nin şöyle dediğini işittim: “eş-Şafiî’nin yanında idik. Bir adam ona geldi ve bir mesele sordu. O da: “Bu konuda Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle ve şöyle hükmü verdi” dedi. Adam Şafiî’ye: “Peki sen ne dersin?” dedi. Bunun üzerine İmam Şafiî şöyle dedi: “Subhanallah! Beni kilisede mi gördün? Beni sinagogda mı gördün? Yoksa belimde zünnar mı gördün? Ben sana Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem hükmetti diyorum, sen de “Sen ne dersin?” diyorsun!”¹³⁷

Er-Rebî b. Suleyman rahimehullah’tan: Bir adam eş-Şafiî’ye bir mesele sordu. O da: “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den şu şekilde rivayet edilmiştir” diye hadis nakletti. Soran adam: “Ey Ebu Abdillâh! Sen bu konuda ne diyorsun?” dedi. Eş-Şafiî’nin korkup titrediğini gördüm. Sonra şöyle dedi: “Ey oradaki! Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den bir hadis rivayet ettiğimde aynı sözü söylemezsem hangi yer beni taşır, hangi gök beni gölgelendirir? Evet, baş göz üstüne, evet baş göz üstüne.”¹³⁸

Selefin vahye teslimiyeti tam idi. **“İlimde yüksek dereceye erişmiş olanlar ise, "biz ona inandık; hepsi de Rabbimiz katındandır" derler.”** (Al-i İmran 7) Onlar, Allah Teala’dan ve sahih olarak Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den gelenlere teslim olurlardı. Kitap ehlinin ve heva ehlinin onlara benzer kimselerin yaptıkları gibi bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr etmezlerdi.

Es-Sem’ani şöyle demiştir: “Ehl-i sünneti Allah selamete erdirmiştir. Onlar; Kitap ve sünnetin dile getirdiklerine sarılırlar, dinden işittikleri, vahiyde gelen açık hüccetlerle ve sahih delillerle hüccet getirirler. Ne Allah’ın sıfatları konusunda ne de diğer din meselelerinde ona görüşlerini karıştırmazlar. Seleflerinden ve imamlarından buldukları yol budur.”¹³⁹

14- Delillerde mutlak gelmiş hükümleri sınırlamak/takyid etmek caiz değildir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem namazı kısaltmayı ve oruç açmayı yolculuk ile bağlamış, yolculuk mesafesi hakkında sınırlama getirmemiştir. Uzun yolculukla kısa yolculuk arasında fark yoktur. Şayet yolculuğun bir sınırı olsaydı mutlaka Allah ve rasulü sallallahu aleyhi ve sellem bunu beyan ederdi. Lügatte yolculuk mesafesinin sınırı yoktur. Lügatte yolculuk denilen her yolculuk namazı kısaltmayı ve oruç açmayı mubah kılar. Nitekim Kitap ve sünnet buna delalet etmektedir.”¹⁴⁰

¹³⁶ Hadî'l-Ervah (8)

¹³⁷ Tarihu Dimeşk (51/287) Ehadisü Fi Zemmi'l-Kelam ve Ehlih (2/13)

¹³⁸ El-Fakih ve'l-Mutefekkih (1/218) Hilyetu'l-Evliya (9/601)

¹³⁹ Savnu'l-Mantık (s.175)

¹⁴⁰ Mecmuu'l-Fetava (19/243)

15- Naslarda zikredilenlere naslarda zikredilmeyenler katılmaz.

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem, Muaz b. Cebel radiyallahu anh'ı Yemen'e gönderirken: **"Ancak şu dört sınıftan zekât al; arpa, buğday, üzüm ve hurma"**¹⁴¹ Bu hadis, yerden çıkan mahsullerde zekatı bu dört sınıfa tahsis etmiştir. Başka şeyler buna katılmaz.¹⁴²

Aynı şekilde sadaka ve zekâtla alakalı başka bir konu da fitır sadakasıdır. İbn Ömer, Ebu Said el-Hudri ve diğer sahabeler radiyallahu anhumden gelen bütün rivayetler, fitr sadakasının ancak yiyecek cinsinden verileceği, bununla vermekle emronulduklarını bildiriyor. Buna parasal değerini çıkararak vermek katılmaz.

Yine bu kaidenin kapsamı içerisinde zikredebileceğimiz diğer bir örnek şudur: Semura b. Cundub radiyallahu anh'den gelen rivayette şöyle buyrulmuştur: "Oğluna Yesar, Rabah, Necih ve Eflah isimlerini verme! Zira o burada mı? Dersin de "hayır" denişir. Bunlar ancak dört tanedir, bize daha fazla söylenmedi."¹⁴³ Sahabenin bu ifadesi, kıyas yaparak veya şahsi görüşle başka isimleri bu yasak kapsamına alamayacağımızı göstermektedir.

16- Hakkında delil bulunan hususta ihtiyat olmaz.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: "İmam Ahmed, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in ifrad veya kıran haccı yapıncaya kadar hedy kurbanını yanında getirmeyen bütün sahabelere temettu yapmalarını emretmesi hakkındaki hadislerin mütevatir olduğunu açıklamıştır. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onları daha faziletli olandan fazileti daha az olana nakletmemiş, bilakis en faziletli olanı emretmiştir. Bu yüzden imam Ahmed'e göre haccın fesh edilerek temettuya çevrilmesi müstehaptır. Haccın feshi konusunda âlimlerin ihtilaf ettikleri gerekçesiyle haccı fesh etmemek suretiyle ihtiyat yapılmaz. İhtiyat ancak Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetiyle meşru olanın açıklanmadığı konularda olur. Eğer meşru olan açıklanmışsa ona uymak önceliklidir."¹⁴⁴

İbn Kayyim Tehzibu's-Sunen'de şöyle bir örnek verir: "Namaz vakti geldiğinde kişinin yanında az bir su vardır. Suda ölü bir hayvana ait tüyler düşmüş olduğunu görür. İhtiyat için o sudan abdest almazsa asla tutunmuş olmaz. Zira şer'i bir delil ile o suyun necis olduğu sabit olmamıştır. Hakkında şüphe edilen husus aslı olan taharet kaidesine döndürülür."¹⁴⁵

Yine "Yakîn/kesin bilgi, şek ile zail olmaz" kaidesi de buna yakındır. Mesela bir kimse abdest alıp namazını kılsa, bir sonraki namaz vakti geldiğinde "Acaba bu kadar geçen zamanda abdestim bozuldu mu, bozulmadı mı?" diye şüphe etse, bu şüpheye itibar etmemelidir. Çünkü kesin bilgi abdest almış olduğudur, şüpheli olan ise abdestinin

¹⁴¹ Sahih. Beyhaki (4/125) Elbani el-İrva (801)

¹⁴² Bkz.: Ebu Ubeyd el-Emval (575)

¹⁴³ Sahih. Muslim (2137)

¹⁴⁴ Mecmuu'l-Fetava (26/54)

¹⁴⁵ Tehzibu's-Sunen (1/72)

bozulup bozulmadığıdır. Kesin olarak abdestini bozduğunu bilinceye kadar bu şüpheyi terk etmelidir. Nitekim sana şüphe vereni bırak, şüphe vermeyeni al buyrulmuştur.

17- Nassı ifrat ve tefritten uzak, itidal¹⁴⁶ ile anlamak gerekir.

İbn Kayyim şöyle demiştir: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in kastettiği şeyi ifrat ve tefrite kaçmadan anlamak gerekir. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in sözü, aklın imkan vermediği birşeye hamledilmemeli, bir yere bağlanmadan hidayet ve hakikat olduğunu anlamalıdır. Bu gerçeği ihmal etmek, batıldan da, haktan da yüz çevirerek yalnızca Allah’ın bilebileceği bir hususa göz dikmek yanlışın kaynağıdır. Ayrıca kötü ve yanlış anlayışın Allah ve Rasûl’ünden geldiğine inanmak, İslâm’da ortaya çıkmış bütün bid’at ve sapıklıkların temelidir. Usulde ve furuda her yanlışın da temeli budur. Bir de buna kötü amacı eklerseniz görürsünüz ki, bazı hususlarda âlimde güzel niyetine rağmen, kötü anlayış olabileceği gibi, âlime uyan kimsede kötü niyet bulunabilmektedir.

Kaderiye, Mürcie, Hariciyye, Mutezile, Cehmiyye, Rafiziler ve diğer bidatçı mezheplerin bidati, Allah ve Rasûl’ü hakkındaki kötü anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Öyle ki din böyle batıl anlayışları olan insanların ellerine düşmüştür. Sahabe ve tabiinin Allah ve Rasûl’üne uygun anlayışları ise bir kenara atılmış, kimsenin kafasını kaldırıp da bunlara baktığı bile yoktur. Bununla ilgili misalleri teker teker anlatacak olursak binlerce misal karşımıza çıkar. Dediğimiz gayeyi önce insanların düşüncelerini bilip onu Peygamberlerin getirdiği gerçeklere vuran insanlar bilebilir. Yok, eğer peygamberin bildirdiğini kendi inancına vurur, en müsait zanna uyarak meseleyi tahlile girişirse ona söylenecek bir şey bulunmaz. Onu kendi bildiği, tabi olduğu şeyle başbaşa bırakmak dışında çare yoktur. Yüce Allah’tan sapıklığa düşenlerin bozuk anlayışlarından seni uzak tutmasını temenni ederim.”¹⁴⁷

Bu bidat ve heva ehlinin tarzıdır. Hepsi de nasları hastalıklı anlayışlarla anlarlar, sonra da çıkardıkları bu fikirlere itikad ederek nasları, bu fikirleri desteklemek ve Allah ve rasulünün sınırladığı maksatların önüne geçirmek için yorumlarlar. Yani önce bir şeye itikat ederler, sonra bu itikadlarına naslardan delil bulmaya çalışırlar.

İbn Teymiyye rahimehullah diyor ki: “Bir grup, kavramlar ve manalar üzerinde bağlanıp kaldılar. Sonra da Kur’ân lafızlarını bu manalara hamlettiler. İkinci grup ise; Arap dilini bilen kimselerin mücerred olarak caiz gördükleri veya uygun buldukları ifadelerle Kur’ân’ı tefsir ettiler. Bunlar sırf dile önem verdiklerinden ötürü, Kur’ân ile konuşana (yani Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e), kendisine Kur’ân indirilip de onunla muhatap olana bakmaksızın, doğrudan Arap dilini bilmekle yetinip tefsir ettiler.

Birinciler, delalet ve beyan bakımlarından Kur’ân lafızlarının uygun manalarına bakmaksızın, mücerret, kendilerince uygun buldukları manalara riayet ettiler. (Yani işlerine geldiği gibi anlamaya çalıştılar) İkinciler ise sadece lafzı gözettiler. Bu hususta lafız, bununla konuşana veya kelâmın akışına uyuyor mu, uymuyor mu bakmadılar; ona hiç ehemmiyet vermediler. Bunlar, Araplarca uygun olan lafızlarla tefsir yönünü seçtiler.”¹⁴⁸

¹⁴⁶ İtidal: adalet kökünden gelir, dengeli olmak demektir.

¹⁴⁷ er-Ruh (s.62)

¹⁴⁸ İbn Teymiyye; Mukaddime Fi Usulî’t-Tefsir (s.81)

Şüphe yok ki naslara bakışta böyle bir metod, inhiraftır. Zira bu Kuran-ı Kerim ve Sünneti Mutahharaya aykırı düşmeye götürür. Doğru yoldan sapmış her fırka mutlaka mezheplerine uymayan, anlayışlarını sınırladıkları naslar dışındakilerle aralarını bularak görüşlerini düzeltmek istemedikleri bazı ayetlerle veya hadislerle çelişmişlerdir. Ya delilsiz olarak te'vil etmişler, ya da inkar cihetini tutmuşlardır. Böylece Allah Azze ve Celle'nin: **"Tıpkı o bölüşenlere indirdiğimiz gibi. Onlar ki; Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı."**(Hicr 90-91) ayetinin kapsamından çıkamamışlardır.

Seleften birisi şöyle demiştir: "Allah her ne emrettiyse şeytan mutlaka iki şekilde saptırmak ister: ya tefrite ya da ifrata saptırmaya çalışır. Hangisi galip gelirse gelsin aldırılmaz."¹⁴⁹

18- Bir kıssada gelen hüküm kıssa sahibine has değildir. Kıssada geçmeyen kimselere de o kıssa ile delil getirilir.

Mesela ramazan ayında cima ederek orucunu bozan kimse ile ilgili kıssada geçen hükümler, aynı durumda olan başkalarına da uygulanır. Ancak kişiye has olduğuna dair bir delil varsa o zaman umumi delil olmaz. Nitekim Umum-Husus konusundaki kaidelerde de geleceği gibi, sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine itibar edilmesi gerektiği kaidesi de bu anlamdadır. Yani bir ayetin nüzul sebebi veya bir hadisin söyleniş sebebi özel bir şahıs, özel bir mekan veya özel bir zaman hakkında olsa dahi, lafzın genel kapsamlı olması bağlayıcıdır. Ancak kişiye, zamana veya mekâna tahsisini gerektiren başka bir nas varsa durum değişir.

Mesela Ebu Burde b. Niyar radiyallahu anh Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e "Kurban olarak cez'a (yani altı ayını doldurmuş kuzu) yeterli gelir mi?" diye sormuş, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem de: **"Evet, ancak senden sonra kimseye bu yeterli olmayacak"** buyurmuştur.¹⁵⁰ Burada kişiye has olduğuna dair delil söz konusudur.

19 - Müteşabih olan naslar muhkem olanlara arz edilir.

Müteşabih: Birçok manaya ihtimali olan demektir.

Muhkem: tek bir anlama, açıkça delalet eden, nesh edilmemiş, tahsis edilmemiş ve takyid edilmemiş olandır. Allah Teala'nın şu ayeti gibi:

"(Size orucun farz kılındığı o sayılı günler) Ramazan ayıdır ki, insanlara doğru yolu gösteren, hidayeti ve doğruyla eğriyi birbirinden ayırıp açıklayan bir rehber olmak üzere, Kur'ân işte bu ayda indirilmiştir. Bu sebeple, içinizden her kim bu aya ulaşırsa, oruç tutsun. Her kim de hasta yahut seyahatte olursa. (tutamadığı günler) başka günlerde tutsun. Allah, müddeti tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşılık, Onu yüceltmeniz ve böylece şükretmeniz için size kolaylığı ister; güçlüğü istemez." (Bakara 185)

Allah Azze ve Celle muhkem ve muteşabih hakkında şöyle buyurmuştur: **"Kitab'ı sana indiren O'dur. O kitabın bir kısmı muhkem âyetlerdir; bunlar Kitab'ın aslıdır; diğerleri ise, muteşâbih âyetlerdir. Kalblerinde eğrilik bulunan kimseler, fitne**

¹⁴⁹ İbn Kayyım; Medaricu's-Salikin (2/108)

¹⁵⁰ Sahih. Buhari (955)

çıkarmak ve (heveslerine uygun) tevilini yapmak için müteşâbih olan âyetlere tâbi olurlar. Oysa müteşâbihin tevilini Allah tan başkası bilmez. İlimde yüksek dereceye erişmiş olanlar ise, "biz ona inandık; hepsi de Rabbimiz katındandır" derler. Bunu, akıl sahiplerinden başkası düşünmez." (Al-i İmran 7)

Aişe radiyallahu anha'dan: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bu ayeti okudu (Al-i İmran 7) Sonra şöyle buyurdu: Onun müteşâbihlerine tabi olanları gördüğün zaman bil ki, Allah'ın bahsettiği kimseler onlardır. Onlardan sakının!"¹⁵¹

İbn Kesir rahimehullah şöyle der: "Allah Teâla Kur'an'da kitabın anası olan muhkem ayetlerin yani: hiçbir insana kapalı gelmeyecek şekilde delaleti apaçık olan beyanların bulunduğunu haber veriyor. Diğer bir kısım ayetlerin de insanlardan çoğuna veya bazılarına delaleti kapalı gelen ayetler olduğunu bildiriyor. Kim kendisine kapalı gelen müteşâbihleri, açık olanlarına döndürür ve müteşâbih olanlara muhkem olanlarla hükmederse hidayet bulur. Kim de aksini yaparsa sapar."¹⁵²

Müteşâbihlere dayanarak muhkem olanları terk etmek sapıklığa götürür. Nitekim Hariciler ve Mutezile: "**Şefa'at edenlerin şefa'atleri onlara fayda vermez**" (Muddessir 48) ayeti gibi müteşâbih olan ayetlerle, şefaatin ispatı konusunda açık muhkem nasları reddetmişlerdir.

Cebriyye fırkası da kulun meşiyetinin ve seçme hakkının bulunmasının ispatı konusundaki muhkem nasları, müteşâbih naslarla reddetmişlerdir. Mesela şu ayette olduğu gibi: "**Allah dilemedikçe onlar dileyemezler. Şüphesiz Allah alîm ve hakîmdir**" (İnsan 30)

Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab rahimehullah şöyle demiştir: "Ehl-i sünnetin alameti açık delillerle istidlal yapmalarıdır. Sapıklık ehlinin alameti ise müteşâbih delillerle istidlal yapmalarıdır."

Müteşâbihin birçok anlamları vardır. Şeytanın vahyiyle bu anlamlardan birini tercih eden sapar:

"Üzerine Allah isminin zikredilmediği şeylerden yemeyin; çünkü o bir fısk (Allah'a isyan)dır. Muhakkak ki şeytanlar, dostlarına, sizinle mücadele etmelerini telkîn edeceklerdir. Onlara itaat ettiğiniz takdirde, şüphe yoktur ki, siz de müşriklerden olursunuz" (En'am 121)

"İnsanlardan, Allah hakkında bilgisizce mücadele eden ve her azılı şeytana uyan kimseler vardır. O şeytan hakkında şu takdir olunmuştur ki, kim onu dost edinirse, o onu saptırır ve cehennem azabına sevk eder" (Hac 3-4)

Heva ile müteşâbihin anlamlarından birini tercih eden sapar:

"Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde bir halife kıldık. İnsanlar arasında adaletle hükmet; hevâna tabi olma; aksi halde Allah'ın yolundan seni saptırır. Allah'ın yolundan sapanlara ise, hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azâb vardır." (Sad 26)

¹⁵¹ Sahih. Buhari (4547) Muslim (6946)

¹⁵² Tefsiru İbn Kesir (2/6)

Re'yi (görüşü) ile müteşabihin anlamlarından birini tercih eden sapar:

“Putların bu isimleri, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değil. Allah, onlar hakkında herhangi bir delil de indirmemiştir. Onlar sadece zanna ve canlarının istediği şeye tâbi oluyorlar. Oysa onlara, Rablerinden rehber de gelmişti.” (Necm 23)

“Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar; zira onlar, zandan başka bir şeye uymuyorlar ve dolayısıyla sadece saçmıyorlar.” (En'am 116)

Abdullah b. Amr radiyallahu anhumadan: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittim: **“Muhakkak ki Allah ilmi size verdikten sonra çekip almak suretiyle kaldırmaz. Lakin âlimlerin canlarını ilimleriyle birlikte almak suretiyle kaldırır. Geriye cahil insanlar kalır. Onlara fetva sorarlar, onlar da görüşleriyle fetva vererek hem kendileri sapar, hem de başkalarını saptırırlar.”** (Buhari (7307) Re'y (şahsi görüş) ve kıyasla zorlamanın kötülenmesi babı)

Sırf salih bir imamın sözünden dolayı müteşabihin anlamlarından birini tercih eden sapar:

Allah Teâla şöyle buyurur: **“Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i kendilerine Rab edinmişler.”** (Tevbe 31)

Ebu Said el-Hudrî radiyallahu anh'den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Muhakkak ki sizden öncekilerin sünnet/adetlerine adım adım, dirsek dirsek uyacaksınız. Hatta onlar bir keler deliğine girseler siz de onlara uyacaksınız.”** Dedik ki: “Ey Allah'ın rasulü! Yahudilere ve Hristiyanlara mı?” Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: **“Başka kim olacak?”** buyurdu.¹⁵³

Fasık bir imamın sözünden dolayı müteşabihin anlamlarından birini tercih eden sapar:

“Ey iman edenler! Hahamların ve râhiplerin çoğu, halkın mallarını haksız yere yemekte ve (onları) Allah'ın yolundan alıkoymaktadırlar.” (Tevbe 34)

Sevban radiyallahu anh'den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Ümmetim hakkında en çok saptırıcı imamlardan korkarım.”**¹⁵⁴

Kitap ve sünnetten diğer bir delil sebebiyle müteşabihin anlamlarından birini tercih eden, asla sapmaz:

“Kim benim hidayetime uyarsa, ne saptır, ne de bedbaht olur.” (Taha 123)

20 – Bir konuda varid olan bütün naslar bir araya getirilir

Meseler ve hükümler, o konuda gelen bütün naslar bir araya getirilmeden açıklığa kavuşmaz. Zira onlar tek kaynaktan gelmektedir. Aralarında çelişki veya ihtilaf olması mümkün değildir. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz**

¹⁵³ Sahih. Buhari (7320) Muslim (6952)

¹⁵⁴ Sahih ligayrihi. Ebu Davud (4254)

Kur'an, bir kısmı diğer kısmını yalanlamak için inmemiştir. Bilakis birbirini doğrular. Ondan bildiklerinizle amel edin, bilmediklerinizi de âlimine arz edin."¹⁵⁵

Naslardan birine tutunup diğer nasları terk etmek caiz değildir. Bu, kitabın bir kısmına inanıp diğer kısmını inkâr etmek olur. Nitekim Allah Teâla, Yahudiler hakkında şöyle buyurmuştur: **"Kitabın bir kısmına iman edip diğer bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"** (Bakara 85)

Eski ve yeni bidat ve sapıklıkların çoğu bu büyük kaidenin ihmalinden kaynaklanmıştır. Bazı bidatçılar bir nassa tutunmuşlar, diğer nasları terk etmişlerdir. Hâlbuki terk ettikleri nas, onların tutundukları nassı tahsis edebilir (özelleştirebilir), takyid edebilir (sınırlayabilir), beyan edebilir, nesh edebilir veya başka bir durum söz konusu olabilir.

Taberi, Tefsir'inde **"Onlar Kuran'ı parçalara ayırmışlardı"** ayeti hakkında Dahhak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kitaplarını kesilen deveyi parçalara böldükleri gibi böldüler. Böylece onu kitapçıklara ayırdılar. Her bir fırka elindekiyle sevindi. Allah Teâla'nın: **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayıranlar..."**"(En'am 159) kavli bunu ifade etmektedir."¹⁵⁶

Şatibi rahimehullah şöyle demiştir: "Cahillerin çoğunun bozuk delillerle ve sahih delillerle kendi lehlerine hüccet getirdiklerini görürsün. Herhangi bir delili seçerler, sonra diğer delillere bakmazlar."¹⁵⁷

Hariciler tehdit ayetlerine tutunarak vaad ayetlerini terk ettiler ve kastedilenleri başka türlü anladılar. Müslümanları tekfir ettiler ve kanlarıyla mallarını mübah saydılar.

Mürcie de vaad naslarına tutunarak tehdit ayetlerini terk ettiler ve kastedilenleri başka türlü anladılar. "Küfür ile beraber itaatın fayda vermediği gibi, iman ile beraber günahlar zarar vermez." Dediler.

Naslar, umumi olanları has/özel kılıcı olanlarına, mutlak/sınırsız olanları mukayyed/sınırlayıcı olanlarına, mücmel/kapalı olanları mubeyyen/açıklayıcı olanlarına, muteşabih/birden çok anlamlı olanları muhkem/tek anlama delalet edenlerine arz edilerek araları bulunur. İlimde köklü olanların yolu budur.

21– Şeriat Koyucunun Hakkında Sükût Ettiği Herşey Affedilmiştir. Hiçkimsenin Onun Haram, Farz, Mustehap veya Mekruh Olduğunu Söylemesi Helal Değildir

Bu kaideyi Muhammed b. Abdilvehhab rahimehullah "Erbaa Kavaidun Teduru'l-Ahkâm Aleyha" adlı risalesinde zikretmiştir. Bu kaide eşyada asıl olan ibahadır ve eşyada asıl olan tevakkuftur şeklinde zikredilir. Eşyada yani din ve ibadetle ilgili olmayan konularda tevakkuf yani herhangi bir hükümde bulunmamak en doğrusudur. Allahu a'lem.

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **"Ey îman edenler! Açıklandığı zaman size kötü gelecek şeyler hakkında (soru) sormayın. Zira Kur'ân'ın nazil olduğu sırada onlar hakkında (soru)sorarsanız, size açıklanır, (o da size zor gelir); halbuki (siz**

¹⁵⁵ Sahih. Ahmed (6663) Elbani Şerhu Akideti't-Tahaviye tahriri (1/218)

¹⁵⁶ Taberi (14/64)

¹⁵⁷ El-İ'tisam (1/167)

sormazdan önce) Allah sizi onlardan atfetmişti. Allah çok bağışlayıcıdır; ceza vermekte de aceleci değildir.” (Maide 101)

“Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir? Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir” (En’am 119)

“Dilleriniz yalana alıştığı için “bu helaldir”, “şu haramdır” demeyiniz. Sonra Allah’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah’a karşı yalan uyduranlar ise kurtuluşa eremez” (Nahl 116)

“Ortak koşanlar, “Allah dileseydi ne biz, nede atalarımız O’ndan başka bir şeye tapmazdık ve O’nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık!” dediler...” (Nahl 35)

“De ki: Gelin Rabbinizin size neyi haram kıldığını okuyayım...” (En’am 151)

“Allah’ın size indirdiğinin bir kısmını haram bir kısmını helal kıldığınızı görüyor musunuz? Size Allah mı izin verdi, yoksa Allah hakkında yalan mı uyduruyorsunuz?” (Yunus 59)

“De ki Haydi Allah şunu haram kıldı diye şahadet edecek şahitlerinizi getirin....” (En’am 150)

“Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz? Yoksa sizin bir kitabınız var da oradan mı okuyorsunuz?” (Kalem 36 ve 37)

Ebû Sa’lebe el-Huşenî radiyallahu anh’den, Rasûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: ‘Allah Azze ve Celle bir takım farzlar kılmıştır, onları zayi etmeyin. Bir takım sınırlar koymuştur, onları aşmayın. Bazı şeyler hakkında da unuttuğu için değil, merhametinden dolayı susmuştur. Onları da araştırmayın.’¹⁵⁸

Ebû’d-Derdâ’ radiyallahu anh’den, Rasûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: ‘Allah’ın Kitabı’nda helal kıldığı şeyler helal, haram kıldıkları da haramdır. (Hakkında bir şey söylemeyip) sustuğu şeyler de affettiği şeylerdir. Allah’tan afiyet dileyin. Çünkü Allah hiçbir şeyi unutacak değildir.’ Sonra Rasûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şu ayeti okudu: ‘Senin Rabbin unutkan değildir.’ (Meryem, 19/64)’¹⁵⁹

Selmân radiyallahu anh’den, Rasûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: ‘Helal, Allah’ın kitabında helal kıldığı şeylerdir, haram ise Allah’ın kitabında haram kıldığı şeydir. Hakkında sükût edilen şeyler de affettiği şeylerdir.’¹⁶⁰

¹⁵⁸ Darekutnî, (4/183-184); Taberânî, (22/222); Hâtîb, *Târîh*, (2/9); Beyhakî, (10/12-13); Ebû Nu’aym, *el-Hilye*, (9/12); İbn Kayyim, *İlâmu’l-Muvakkî’in*, (1/71) ve Elbânî, *Gâyetu’l-Merâm*, (sy. 14). Elbânî, hadisin hasen olduğunu belirtmiştir.

¹⁵⁹ Bezzâr, (Keşfu’l-Estar- 123); Hâkim, (2/375); Beyhakî, (10/12) ve Heysemî, *Mecmâ’u’z-Zevâ’id*, (794).

¹⁶⁰ Tirmizî, (1726); İbn Mâce, (3367); Hâkim, (4/115); Taberânî, (6124, 6159) ve ‘Ukaylî, *ed-Du’afâ*, (2/174).

Bu hadiste açıkça anlaşıldığı gibi dinde hakkında nass varit olmayan meseleler hakkında şahsi görüşle veya kıyasla hüküm vermek yasaklanmıştır. Eğer bir kimse hakkında nass bilmediği bir mesele ile karşılaşrsa: ‘Bilmiyorum’ demesi gerekir.

İbn Ömer radiyallahu anhuma’ya: ‘Kurban kesmek vacip midir Sünnet midir?’ diye sorduklarında: ‘Rasûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem kurban kesti, müminler de kestiler’ cevabını vermiş, muhatabı ısrarla hükmünü sormuştur. İbn Ömer radiyallahu anhuma her seferinde aynı cevabı vermiş ve hüküm belirtmemiştir. Zira naslarda: ‘Kurban kesmek vaciptir veya Sünnettir’ ifadesi varit olmamıştır.

Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **“O Rasûl (Peygamber), onlara iyiliği emreder, onları kötülükten nehyeder; onlara, iyi ve temiz olan şeyleri helâl, kötü ve pis (habis) olan şeyleri de haram kılar.”** (A’raf 157) bazı kimseler bu ayete dayanarak temiz gördükleri şeyi helal kapsamına, habis gördükleri şeyleri de haram kapsamına almakta, bu tayini de kendileri yapmaktadırlar. Hâlbuki ayet hüküm değil, haber ayetidir. Yani Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in helal kıldıklarının temiz, haram kıldıklarının ise habis olduğunu haber vermektedir. Temiz ve habisin tayini insanların akıllarına bırakılmamıştır. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in soğan, sarımsak gibi kerih kokulu bitkiler hakkında “Habis” nitelemesini duyan sahabe “Haram kılındı! Haram kılındı!” diye ilan edince Nebi sallallahu aleyhi ve sellem: **“Ey Cemaat! Allah’ın bana helal kıldığı bir şeyi haram etmek benim elimde değildir. Şu var ki, ben bu bitkilerin kokusundan hoşlanmıyorum”** buyurmuştur.¹⁶¹

22- Aralarını ayırmadan Kitap ve Sünnete birlikte müracaat gerekir

Şeyh Elbani rahimehullah, Muaz b. Cebel radiyallahu anh’ın Yemen’e gönderilmesi hakkındaki münker hadiste geçen: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in ona: **“Sana bir dava geldiği zaman nasıl hükmedeceksin?”** diye sorduğu soruya Muaz radiyallahu anh’ın: “Allah’ın kitabında olanlarla hükmederim” demesi hakkında şöyle der:

“İbnu’l-Cevzi hadisin sahih olmadığını açıklarken: “Anlamı doğru da olsa bu hadis sahih değildir” demiştir. Derim ki: Nas bulunmadığı zaman içtihat edilebileceği konusuyla ilgili olarak anlamı doğrudur. Bu konuda ihtilaf yoktur. Lakin sünnetin Kur’an ile beraber sınıflandırılması, sünnetin de Kur’an ile beraber indirilmiş olması ve bunlara karşı içtihadın konumu bakımından bu hadisin anlamı bana göre doğru değildir. Nitekim bu hadise göre Kitap ve sünnetten bir nas bulunması halinde içtihat caiz değil gibidir. Yine Kitapta nas bulunması halinde sünnetin alınamayacağı gibi bir anlam vardır. Bu ise Kitap ile sünnetin arasını ayırmaktır ve bir Müslüman bunu söyleyemez. Farz olan; Kitap ile sünnete birlikte bakmak ve bunların arasını ayırmamaktır. Çünkü sünnet, Kur’an’ın mücmeli’ni beyan eder (Kur’an’da kapalı olarak bildirilenleri sünnet açıklar), mutlakını takyid eder (Kur’anın kayıtsız olarak bildirdiğini sünnet sınırlar) ve umumunu tahsis eder (Kur’anda genel olarak zikredileni sünnet özelleştirir) Nitekim bu husus malumdur.”¹⁶²

Ukbe b. Amir el-Cuhenî radiyallahu anh’den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğunu işittim: **“Ümmetimin helaki Kitap ve sût hakkında olacaktır.”** Dediler ki: **“Ey Allah’ın rasulü! Kitap ve sût nedir?”** Şöyle buyurdu:

¹⁶¹ Müslim (mesacid 76 no:565)

¹⁶² ed-Daife (881)

“Kur’anı öğrenirler ve Allah Azze ve Celle’nin indirdiğinden başkasıyla yorumlarlar. Sütü severler, cemaatleri ve Cuma’ları terk ederek bedevileşirler.”¹⁶³

İbn Abdilberr bu hadis için şu başlığı koymuştur: “Sünneti bilmeden Kur’anı yorumlayan veya düşünen kimse hakkında” Sonra bu başlığın altında şöyle demiştir: “Bidat ehl-i sünnetlerden uzaklaşma konusunda birleşmiş ve Kitab’ı sünnetin açıkladığından başka şekilde yorumlamışlardır. Böylece hem sapmış hem de saptırmışlardır. Başarısızlıktan Allah’a sığınırız. O’ndan başarı ve korunma dileriz.”¹⁶⁴

Şeyh Elbani der ki: “Allah Teâla’nın Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e hitaben buyurduğu şu ayeti görmezden gelmeleri onların sapıklıklarındandır: **“Sana da, insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye Kur’an’ı indirdik”** (Nahl 44)”¹⁶⁵

23- İspat eden, nefyedene mukaddemdir.

Nefyetmek: inkar etmek, kabul etmemek demektir. İki durum arasında çelişki sözkonusu olursa, ispat edenin yanında nefyedenin bilmediği veya ezberlemediği bilgi bulunması sebebiyle, ispat eden, nefyedenden önceliklidir.¹⁶⁶

İmam Buhari Ref’u’l-Yedeyn’de şöyle der: “İki kişi, bir muhaddisden rivayet etseler ve o ikisinden biri dese ki: “Onu yaparken gördüm” diğeri de: “Yaparken görmedim”. Onu yaparken gördüm diyen şahit olandır. “Yapmadı” diyenin sözü ise şahit değildir, çünkü o fiili yaptığını ezberlememiştir. Abdullah b. ez-Zubeyr’in söylediği gibi iki şahid vardır ki o ikisi bir şahsın diğerine onun rızası ile bin dirhem verdiği şahitlik ederler. Başkaları ise bunun rızasız olduğuna şahidlik ederler. Bu olayda onun rızasıyla verdiği dair şahitlik eden, o iki şahidin sözüyle hükmedilir. Bilal (radiyallahu anh) dedi ki: “Allah Rasulu (sallallahu aleyhi ve sellem)’in Kâbe’de namaz kıldığını gördüm. el-Fadl b. Abbas ise namaz kılmadığını söylemiştir. İnsanlar Bilal’in sözünü aldılar. Çünkü o (radiyallahu anh) bu olaya şahitlik etmiştir. Kılmadı diyenin sözüne ise iltifat etmediler...”¹⁶⁷

Şeyh el-Elbanî rahimehullah iki secde arasında elleri kaldırma hakkındaki hadisler konusunda şöyle demiştir: “...Bu hadislerle, kitapta zikrettiğimiz: ‘...ellerini iki secde arasında kaldırmazdı’ lafzıyla olan İbn Ömer (radiyallahu ‘anhuma)’nın hadisi arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü o nefiy’dir. Bu ise müspet bir hadistir ve usûl ilminde sürekli tekrarlandığı gibi: **‘Müspet olan nefyedenin üzerine önceliklidir.’** Şüphe yok ki iki secde arasında elleri kaldırmak Selef cemaatinden sabit olmuştur. Onlardan birisi

¹⁶³ Ahmed (4/155) Es-Sahih (2778)

¹⁶⁴ Camiu Beyani’l-İlm (2/193)

¹⁶⁵ Es-Sahih (2778)

¹⁶⁶ Bkz.: İbn Hacer Fethu’l-Bari (1/27, 2/555, 3/350, 5/251,7/208, 319, 10/505) Nevevi Şerhu Sahih Muslim (3/5) İbn Teymiyye Mecmuu’l-Fetava (19/271) Aynî, Umdetu’l-Kari (17/25, 23/157) İbnu’t-Turkmanî Cevheru’n-Naki (1/267, 2/79, 312, 4/285) Zeylaî Nasbu’r-Raye (2/308) İbn Dakik el-İyd el-İhkam (1/157) Tuhfetu’l-Ahvezi (1/462, 486, 2/147, 8/464, 9/297) Hafız el-Mogultay Şerhu Suneni İbn Mace (1/509) Subulu’s-Selam (1/124) Suyuti Şemail (s.325) Feyzu’l-Kadir (5/286, 605) Haşiyetu’l-Attar (2/381) Neylu’l-Evtar (2/129, 6/13) Aclunî, Keşfu’l-Hafa (2/247) Mukbil b. Hadi Zemmu’l-Mes’ele (s.31)

¹⁶⁷ Rafu’l-Yedeyn (s.10)

Enes (*radiyallahu 'anh*) ve bilakis onlardan İbn Ömer (*radiyallahu 'anh*)'nun ta kendisidir.”¹⁶⁸

Yine Şeyh Elbani başka bir yerde şöyle der: “Abdurrahman'ın babası İbn Mesud'dan işitmesinde ihtilaf vardır. Nitekim bir cemaat onun işittiğini ispat ettiler. İspat eden ise nefyedenden önceliklidir.”¹⁶⁹

25- Bir araya geldiklerinde iki kötülükten hafif olanı ve iki maslahattan ağır basanı tercih edilir.

Müslümanın karşılaştığı iki kötülükten hafif olanı tercih ederek ağır olanını def etmesi, iki iyilikten de ağır basanını tercih edip hafif olanından vazgeçmesi dinin üzerinde icma edilen kaidelerindendir.¹⁷⁰

Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **“Sana, içinde savaş yapılan haram ayı soruyorlar. (Onlara) de ki: Bu ay içinde savaş yapmak büyük suçtur; fakat Allah yolundan alıkoymak ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ı (ziyaretten) menetmek ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında, savaştan daha büyük suçtur ve fitne, öldürmekten daha kötüdür.”** (Bakara 217)

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, lanetlik münafık Abdullah b. Ubeyy b. Selul'un: “Vallahi Medine'ye dönersek, aziz olanımız, zelil olanımızı çıkaracaktır” demesine sabretmişti. Kendisinden onu öldürmek için izin istediklerinde şöyle buyurmuştur: **“Onu bırak, insanlar “Muhammed arkadaşlarını öldürüyor” demesinler”**¹⁷¹

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem İbn Selul'un kendisine hakaret etmesine sabretmiştir. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e hakaret etmek büyük küfürdür. Bütün bunlar, davetin çarpıtılmaması ve insanların dine girmekten uzaklaştırılmamaları içindir. Müslümanların düşmanları bu olayı kullanır, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e karşı çirkinlik yaparak, insanların dine girmesi için kandırmakla ve sonra onları öldürmekle suçlarlar.

Davetin, islamın ve değerli rasulün saygınlığının korunması için Nebi sallallahu aleyhi ve sellem Allah'ı inkâr edenlere ve Allah'ın rasulüne hakaret edenlere sabretmiştir. İbn Selul münafıkların başı idi.

Hafız İbn Hacer el-Askalani, Fethu'l-Bari'de İbn Akilden naklen şu izahta bulunur: “...İbrahim aleyhisselam aşırı korku halinde “ben hastayım” diyerek yalan söylemiştir.

¹⁶⁸ Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Temâmu'l-Minne* (s. 172-173).

¹⁶⁹ Es-Sahihâ (5/419)

¹⁷⁰ Tacu'l-İklil Li-Muhtasari Halil (11/379) Haraşî Şerhu Muhtasari Halil (7/425, 10/223, 12/181) İbn Teymiye Mecmuu'l-Fetava (5/338) Mevahibu'l-Celil (9/68) Haşiyetu'd-Dusuki Ala Şerhi'l-Kebir (5/434)

¹⁷¹ Cabir radiyallahu anh'den: Buhari (4905) Müslim (6526)

Sırf basit bir yalan bu gibi konumlarda caizdir. Zira bazen daha büyük bir zararı önlemek amacıyla iki zarardan hafif olanına katlanmak vacip olur."¹⁷²

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in huzuruna girip de güzel muamele gören kişi hakkında, çıktıktan sonra da **"Bu kimse, kavminin ne kötü bir mensubudur"** buyurması, kendisine böyle davranmasının sebebi sorulunca da **"Şerrinden korkulan bir kimsedir"** buyurması¹⁷³, iki zarardan hafif olanını irtikap kaidesinin delillerindendir.

Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'in, kabenin İbrahim aleyhisselamın kurduğu temeller üzerinde olmadığını belirtmesine rağmen, kavminin cahiliyeden yeni kurtulmuş olması sebebiyle onu değiştirmeden bırakması da yine maslahatı gözetmeye ve mezkur kaideye delildir. Bu kaide hakkında, islam şariatını bilen hiç kimse ihtilaf etmemiştir.

Din, sırf kötülüğü veya ağır basan kötülüğü emretmediği gibi, sırf maslahatı veya ağır basan maslahatı da yasaklamaz. Meseleler şüpheli gelip iyiliklerle kötülükler karışmışsa, iki iyilikten daha iyi olanını ve iki kötülükten daha kötü olanını ayırt eden fakihtir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: "İki farz çelişir de aralarını bulmak mümkün olmazsa, en çok pekiştirilene öne geçilir. Bu durumda diğeri farz olmaz. Daha çok pekiştirilene işleyebilmek için bunu terk eden de, hakikatte farzı terk etmiş olmaz. Aynı şekilde iki haram çelişir de, ancak daha hafif olanını işlemekle büyüğünü terk etmek mümkün olursa, hafif olanını işleyen bu durumda hakikatte haram işlemiş olmaz. Mutlak bir ifadeyle diğere "farzı terk etti", buna da "haram işledi" denilse de, zarar vermez. Bu gibi durumlarda şöyle denilir: Ağır basan maslahat veya zaruret yahut da daha sakıncalı olanı savmak için farzı terk etti ve haram işledi..."¹⁷⁴

Yine şöyle demiştir: "Çok kötülük karşılığında az kötülüğü uzaklaştırmak caiz olmaz. İki zarardan daha büyüğü karşılığında, daha hafif zararı uzaklaştırmak da caiz olmaz. Zira din, maslahatları elde etmek ve tamamlamak, kötülükleri iptal etmek ve – mümkün olduğu kadar - azaltmak için gelmiştir. Aralarını bulmak mümkün olmazsa iki iyilikten daha iyisi seçilir. Yine her ikisi de uzaklaştırılmazsa, iki kötülükten daha kötüsü uzaklaştırılır."¹⁷⁵

Şatibi şöyle demiştir: "Değerlendirme sırasında fiillerin sonuçlarını gözetmek dinen muteberdir ve arzulanır. Fiillerin uygun ya da aykırı olması arasında fark yoktur. Şöyle ki; Müçtehidin, mükelleflerden sadır olan fiiller hakkında, onu işlemeye cevaz veren ya da men eden bir hükümde bulunması, ancak o fiilin ne sonuç vereceğine bakmasından sonra mümkün olabilecektir. Bir fiil bazen elde edilmek istenen bir maslahat ya da uzaklaştırılmak istenen bir mefsedet sebebiyle meşru kılınmış olabilir. Bazen de kendisinden doğabilecek bir maslahat ya da kendisi sebebiyle elden gidecek bir

¹⁷² Fethu'l-Bari (10/141- muhtasar edilen türkçe tercümesinde: 7/46)

¹⁷³ Buhari (6054) Muslim (2591)

¹⁷⁴ Mecmuu'l-Fetava (20/57-58)

¹⁷⁵ Mecmuu'l-Fetava (23/343)

maslahat yüzünden meşru kılınmamış olabilir. Lakin bu amacın tam aksine sonuçlar doğurabilir.”¹⁷⁶

İbnu'l-Kayyim rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “Allah’ın kulları için koyduğu dinin kurallarını düşünürsen, onun; saf veya ağır basan maslahatları – mümkün olduğu kadar - elde etmek, çatıştığı zaman daha önemli olanı öne geçirmek ve saf veya ağır basan kötülükleri iptal etmek, çatıştığı zaman da hafif olanını yüklenerek daha büyüğünü iptal etmek esasının dışına çıkmadığını görürsün. Hakimler hakimi, dininin kurallarını buna delalet edecek şekilde koymuştur. Bu O’nun ilminin, hikmetinin, kullarına olan lütfunun ve bağışlarının mükemmelliğini göstermektedir. Dinden nasibi olan, ondan beslenen ve onun berrak havuzundan geçen hiç kimse bundan şüphe etmez. Bu konudaki bilgisi arttıkça onun güzelliğine ve mükemmelliğine şahit olur. Fakihlerden birinin hükümlerin kaynakları, illetleri ve etkileyici vasıfları hakkında konuşması, ancak bu yol ile mümkündür.”¹⁷⁷

Hafız İbn Receb rahimehullah şöyle demiştir: “Yüz on ikinci kaide: Haram olan ve herbiri de zaruret olmadıkça mubah olmayan iki zaruret bir araya gelirse, bunlardan kötülüğü en hafif olanı ve zararı en az olanı öne geçirilir. Zira bundan fazlasında zaruret sözkonusu değildir ve mubah olmaz.”¹⁷⁸

İlim ehlinin zikrettikleri şu hükümler ve benzerleri bu kaide ile amel edilmesindendir:

1- Zaruret sebebiyle ezan, kamet, Kur’an ve fıkıh öğretmek gibi taatlerden dolayı ücret almanın caiz olması.

2- Münkere karşı çıkıldığı zaman daha büyük kötülük meydana gelecekse sükut etmenin caiz olması.

3- Ayaklanmanın daha büyük kötülük getirmesinden dolayı zalim idareciye itaat etmenin caiz olması.

4- Yaşaması ümit edilen bebeğin, ölmüş olan anne karnından çıkarılmasının cevazı.

5- Evlenmek için yeterli maddi gücü olmayanın zina korkusu sebebiyle cariye ile evlenmesinin caiz olması

6- İtikafta bulunan kimsenin fitneye düşmek korkusundan dolayı itikaftan çıkmasının cevazı

7 – Gemide yangın çıkarsa kişi iki helakten birini seçer: ya kendisini denize atar ya da bulunduğu yerde kalır. Bunlardan dilediğini tercih etmesinin caiz olması.

8 – Sarımsak, turp, pırasa gibi kötü kokular yayan kimsenin mescidde cemaatten geri kalması.

¹⁷⁶ El-Muvafakat (4/194-195)

¹⁷⁷ Miftahu Dari's-Seade (2/22) İdaratu'l-Buhusi'l-İlmiye baskısı.

¹⁷⁸ Takriru'l-Kavaid (2/463)

9 – Zarurette kalan kimsenin leş veya domuz etinden doymayacak kadar yemesinin caiz olması.

10- Düşman karşısında onlarla eşit veya daha üstün güce sahip olmayan müslümanların, daha kötü duruma düşmemek ve ellerinde bulunan hayrı da kaybetmemek için imkan sahibi oluncaya kadar savaşı terk etmeleri.

11- Allahın indirdiğinden başkasıyla yönetilen ülkelerde yaşayan müslümanların, daha büyük zararı ve zulmü def etmek için, oy kullanarak Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen kimselerden olup da müslümanlardan zulmü def edebilecek kimseleri yönetici seçmeleri.

İcma Kaideleri

1- İcma; ümmetin müçtehitlerinin nasları anlamadaki ittifakıdır. Bu icma Kur'an veya sünnet naslarından birinin delalet ettiği manada üzerinde olmalıdır.

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “Her kim, kendisi için doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere muhalefet eder ve mü'minlerin yolundan başka bir yola tâbi olursa, onu girdiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir.” (Nisa 115)

Bu ayette müminler ifadesinin ilk muhatapları, şüphesiz sahabe asrıdır. Dolayısıyla icma'nın da asırlara göre çeşitli durumları söz konusu olabilmektedir.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: “Ümmetim sapıklık üzerinde birleşmez” buyurmuştur.¹⁷⁹

Sahabenin icmanın hüccet olduğunda ittifak vardır.¹⁸⁰

İcmanın farklı mertebeleri:

1 - Sahabe asrında akdolunup sonraki asırlardan birinde ihtilaf vuku bulan icma

Sahabe asrında herhangi bir ayet veya hadisin delalet ettiği anlam hususunda sahabeler icma etmiş ve o konuda ihtilaf etmemişler, ancak sonraki asırlarda birileri sahabenin ittifak ettikleri hususta muhalefet etmişlerdir. Böyle bir durumda asıl olan sahabelerin icmaıdır. Sahabelerin icmaından ayrılan bizi bağlamaz. Mesela namazın terkinin dinden çıkaran küfür olduğunda sahabeler ittifak etmişlerdir. Bu konudaki nasların namazın terkinin küfür olduğuna delalet ettiği hususunda bu icma bağlayıcıdır. Onlardan sonra tabiin döneminde bu icma devam etmiş, lakin tebau't-tabiîn döneminde bu icma o sıralarda net olarak onlara ulaşmadığından, namazın terkinin küfür olmadığını dile getiren, bu konuda deliller getiren bazı imamlar olmuştur. Şayet bu imamlar gün ışığı gibi bu icmayı bozan bir nas ile delil ortaya koymuş olsalardı sahabe asrındaki icma fesh olur, o delile göre hükmetmek gerekirdi. Böyle bir durumda da sahabenin hata üzerinde ittifakları mümkün olmayacağından, aralarında muhalefet eden bir sahabenin varlığını tespit edememiş olduğumuza hükmederdik. Ama bu görüşü öne süren imamlarımızın böyle bir delili olmadığı için sahabenin icmaı aslı üzere kalmış ve bizi bağlayan husus namazın terkinin küfür olduğu şeklinde devam etmiştir.

2 - Sahabe asrında ihtilaf vaki olmuş fakat sonrakiler; tabiin, tebe-i tabiin veya daha sonraki imamlar ittifak ve icma etmişlerdir.

Böyle bir durumda bu icma ancak bir şart ile delil olur: Sonrakiler şayet, sahabelerin ihtilaf ettikleri meseleyi halleden apaçık nas ile delil getirirlerse bu icma bağlayıcı olur. Burada da zaten asıl bağlayıcı olan icma değil, nasır. Fakat sonradan da olsa, meydana gelen bu icmaya muhalefet sapıklık olur.

¹⁷⁹ Ebu Davud 4253, Tirmizi 2167, İbn Mace 3590

¹⁸⁰ Bkz.: Şevkani İrşadu'l-Fuhul (1/217)

Mesela “**Su sudan dolaydır**” hadisi bu konuda örnek verilebilir. Sahabelerden kimine bunu nesheden hadisler ulaşmadığından bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Ancak bu konuda sonrakiler ittifak etmişlerdir.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **‘Erkek, kadının dört uzvu arasına çöker ve hitân, hitanı geçince (kadına mübaşeret ederse) inzal olmasa bile gusül vacib olur.’**¹⁸¹

‘Ubey İbn Ka’b radiyallahu anh anlatıyor: “**‘Su, sudan dolayı gerekir’** hükmü İslâm’ın başlangıcında bir ruhsattı. Sonra bundan yasaklandı. ‘Ubey ilave olarak der ki: **‘Su, sudan dolayı gerekir’** hükmü ihtilâm hakkında muteberdir.”¹⁸²

Yine Mut’a nikâhı hakkında sahabenin ihtilaf etmiş olmasını gerekçe göstererek sonrakilerin icmaina muhalefet eden de ancak bir sapıktır.

3 - Sahabe ve tabiin asrında üzerinde icma olduğu bilinmeyen, sonradan üzerinde icma edilen mesele.

Mesela yöneticilere karşı ayaklanmaktan yasaklayan birçok hadisler vardır. Fasık ve zalim idareciye karşı ayaklanmanın haram olduğu hususunda sahabenin icmaı tespit edilememiştir. Tabiin asrında farklı görüşlere sahip olan imamlar bulunmuştur. Lakin meydana gelen çeşitli ayaklanmaların ümmete daha büyük zararlar ile geri döndüğü anlaşıncı, ilim ehli zalim de olsa idareciye karşı ayaklanmamak gerektiğini gösteren nasları zikretmişler, bunun şartlarını beyan etmişler ve bu konular etrafında ehl-i sünnet icma etmiştir.

Bu konu, modern asrın getirdiği meselelerden bir mesele hakkında da olabilir. Bu durumda âlimler nassı getirir ve “Şu nas (ayet veya hadis) bu meseledeki hükmün şöyle olduğunu gösteriyor” derler ve bu konuda ilim ehli icma ve ittifak ederler. O zaman bu bağlayıcı olur. Haşhaş, afyon, eroin gibi maddelerin haram oluşunda ittifak edilmesi buna bir örnektir. Bu maddeler önceki asırlarda mevcut olmadığından, hakkında fetva verilmemiş meselelerdendir. Ama bu maddelerin ortaya çıktığı zamandaki ilim ehli sarhoşluk verici maddeler hakkındaki nasların bunların da haramlığını gösterdiğinde ittifak etmişlerdir. Bu durumda bu nasların o meseleye delaleti üzerindeki ittifak ve icma edilmesi, ümmet için kesin bir delil haline gelir. Yine böyle bir durumda delil, icmanın kendisi değil, delaleti üzerinde icma edilen nasır.

4 - Bütün asırlarda ittifak edilen, hiç değişmeyen icma.

Misal olarak öğlen namazının dört rekat kılınmasının farz olması naslarla sabit bir husus olup, bunun üzerinde sahabe asrından beri icma hâsıl olmuştur.

Allah’ın indirdiğini inkar etmeksizin, ondan başkasıyla hükmetmeyi helal saymaksızın, beşeri hükmü Allah’ın hükmünden üstün veya onunla eşit görmeksizin Allahın indirdiğinden başkasıyla hükmetmenin dinden çıkarmayan küçük küfür

¹⁸¹ Buhârî, (*Gusl*, 28); Müslim, (348); *Muvattâ’*, (1/45-46); Ebû Dâvud, (216); Nesâ’î, (1/110-111) ve İbn Mâce, (610).

¹⁸² Ebû Dâvud, (214-215); Tirmizî, (110-111); Dârimî, (1/194); İbn Huzeyme, (225); Tahâvî, (1/54); Darekutnî, (1/124); İbn Hibbân, (228); *Sahîhu Suneni Ebû Dâvud* (199) ve *Sahîhu Suneni Tirmizî* (96). Hadis sahihtir.

olduğunda sahabe asrından beri icma hâsıl olmuştur. Buna hariciler ve benzerleri muhalefet ederek sapmışlardır.

Kim bu icmadan saparsa artık o sapıktır.

5 – Nasta bir delil üzerinde olmadığı halde zikredilen icma.

Böylece zikredilen bir icma, nasta o konunun dayandığı delil ortaya koyuluncaya kadar bağlayıcı değildir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Üzerinde icma edilen her konuda mutlaka Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den bir beyan vardır. Lakin bazı insanlara bu nas gizli kalmış, sadece icma ile delil getirildiği zannedilmiştir...”¹⁸³

Şeyh Abdurrahman es-Sa’dî rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “İcma; müçtehit âlimlerin ortaya çıkan bir hükümde ittifak etmeleridir. Kesinleştiği zaman icmalarına müracaat etmek vacip olur ve buna muhalefet etmek helal olmaz. Bu icma kitap ve sünnetin delaleti üzerinde olmak zorundadır.”¹⁸⁴

6- Nassa aykırı olduğu halde icma iddiası.

Bu iddia kabul edilemez. Mesela Aişe radiyallahu anha’nın şu rivayetinin icmaya aykırı olduğu iddia edilmiştir: “Bir kadın bazı kimselerden takı ödünç aldı, sonra onu sattı. Bu durum Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e haber verilince kadının elinin kesilmesini emretti.”¹⁸⁵ İbn Kuteybe bazı kimselerin şöyle dediklerini nakleder: “İnsanlar ödünç alan kimsenin elinin kesilmeyeceğinde icma etmişlerdir. Çünkü emanet alan kimsedir. İcma bu hadisin batıl olduğunu gösterir”¹⁸⁶

Öncelikle burada icma iddiası doğru değildir. Bu sadece cumhurun görüşüdür. İmam Ahmed, İshak b. Rahuye, Zufer, Zahir ehli ve İbn Hazm ödünç aldığını inkâr edenin elinin kesileceği görüşündedirler.

Şeyh Selim el-Hilâlî hafazahullah, el-İs’ardî rahimehullah’ın matbuatın’dan (s.64-65) naklen şöyle der: “Burada İbn Kuteybe bu konuda icma zikretmemiş, bu iddiayı kelmacıardan nakletmiştir. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in sünnetini iptal etmek için icma iddia ederler lakin iki husustan gafildirler:

1- Sahih bir nassa aykırı bir icma kesinlikle bulunamaz. Bunu iddia eden delil getirsin ki, araştırılım.

2- Bu meselelerde icma ispat edebilmeleri için bir fırın ekmek yemeleri gerekir. Nereden bilecekler, insanlar belki ihtilaf ettiler?! Nitekim büyük usul âlimleri, bir meselede karşı görüş bilinmemesi sebebiyle icma iddia edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Peki, muhalif bilindiği zaman nasıl icma iddia edilebilir?”¹⁸⁷

¹⁸³ Mecmuu’l-Fetava (19/195)

¹⁸⁴ Risaletu’l-Latife Fi Usuli’l-Fıkıh (s.14)

¹⁸⁵ Buhari (3475, 3732, 3733, 4304, 6887, 6888) Muslim (1688) Ebu Davud (4373, 4396, 4397) Nesai (8/72) İbn Mace (2547) İbn Carud (804-806) Beyhaki (8/253-254)

¹⁸⁶ İbn Kuteybe Te’vilu’l-Muhtefi’l-Hadis (s.202)

¹⁸⁷ Selim Hilali, Te’vilu’l-Muhtef telef tahkiki (s.203)

Yine İbn Kuteybe rahimehullah'ın zamanında sarıklara ve başörtüsü üzerine mesh hakkındaki hadislerle¹⁸⁸ amel edilmeyeceği üzerinde bir icma iddia edilmiştir. İb Kuteybe de bu konuda nesh yahut hadisin isnadıyla ilgili kusurlar olabileceği gibi ihtimaller zikrederek icmanın daha sağlam ve korunmuş olacağı şeklinde görüş belirtmiştir.¹⁸⁹

Lakin böyle ihtimaller öne süren kimsenin sözüne delil getirmedikçe itibar edilemez. Mesela nesh iddiası varsa nasihi (nesh edici nassı) getirmelidir, hadisin isnadıyla ilgili kusur varsa bunu ispat etmelidir. Söz konusu edilen hadisler ise sahihayn hadisleridir. Bu hadislerle amelin terk edilmesine dair icma iddiası reddedilmiştir. Hafız İbn Receb Şerhu ilelî't-Tirmizi'de bunu genişçe açıklar.¹⁹⁰ Nitekim seleften bir topluluk bu hadisler doğrultusunda hareket etmişlerdir.¹⁹¹

İbn Kayyım rahimehullah şöyle demiştir: "...Bundan daha çirkini, sabit olmuş bir sünnete aykırı bir icmanın gerçekleştiğini zannetmektir. Bu müslümanlar cemaatine karşı kötü bir zandır. Zira onları Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetine muhalefette ittifaka nispet etmektedir. Bundan daha çirkini, o hadisle amel eden kimseyi bilmemesine dayanarak böyle bir icma iddia etmesidir. Böylece iş, cahilliğini Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinin önüne geçirmesine dönmektedir. Allah'tan yardım isteriz. Kesinlikle islam imamlarından hiçbir imamın: "Onunla amel eden birini bilmediğimiz sürece Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hadisiyle amel etmeyiz" dediği bilinmemektedir."¹⁹²

İbn Hazm, İbn Kayyım gibi muhakkik usul âlimlerinin zikrettikleri gibi, nassa aykırı bir icma bulunmamaktadır.¹⁹³

Yine mazaretsiz olarak namazların cem edilmesi meselesinde bu konudaki hadislerle amel edilmesinin terkinde icma iddia edilmiştir. Bu icma iddiası da batıldır. Sahabe, tabiin ve tebau't-tabiin ile daha sonrakilerden bu sahih hadislerle amel eden ve bununla fetva veren birçok ilim ehli vardır. Nitekim Hafız İbn Receb Fethu'l-Bari adlı Buhari şerhinde, İmam Nevevi rahimehullah da Muslim şerhinde mazeretsiz cemin terki hakkındaki icma iddiasının geçersiz olduğunu delilleriyle açıklamışlardır.¹⁹⁴

2 - İcma; Kitap ve sünnetin önüne geçirilemez.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah, Ömer, İbn Abbas ve İbn Mesud radiyallahu anhum'un önce Kitap, sonra sünnet, sonra icmaya başvurarak fetva verdiklerini nakletmiş ve sahabeye muhalefet eden sonrakilerin önce icmaya başvurmalarını kınayarak şöyle demiştir:

"Sonrakiler ictihada önce icmadan başlamışlar, eğer onda bulurlarsa başka şeye bakmamışlardır. Buldukları bu icmaya aykırı bir nas gördüklerinde onun mensuh

¹⁸⁸ Bkz.: Buhari (204, 205) Muslim (275)

¹⁸⁹ Te'vilu'l-Muhtef (s.483)

¹⁹⁰ İbn Receb, Şerhu İlelî't-Tirmizi (s.40)

¹⁹¹ Tirmizi (1/171)

¹⁹² İlamu'l-Muvakkiin (4/212)

¹⁹³ Bkz.: İbn Hazm, Usulu'l-Ahkam (2/71-72) İbn Kayyım, İlamu'l-Muvakkiin (1/32-33)

¹⁹⁴ Nevevi, Şerhu Sahihi Muslim (5/218) Bu konuda "Hazarda Namazların Mutlak Cem'i" adlı risaleme bakınız.

olduğuna itikad etmişlerdir. Bazıları da icmanın bu nassı neshettiğini iddia etmişlerdir! Doğru olanı selefin yoludur.”¹⁹⁵

3- İcma nassı nesh edemez. (Nassın hükmünü kaldıramaz)

Ebu’l-Hasen el-Kerhî şöyle der: “Hanefi mezhebine aykırı görülen her hadis, mensuh ya da daha güçlü başka bir delil karşısında tercihe layık görülmemiş sayılır”¹⁹⁶ Bu gibi anlayışlar mezheplerin din edinilmesine sebep olmuştur.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah, şöyle demiştir: “Şayet icmaya muhalif bir nas varsa, icma ile birlikte bu nassı nesh ettiği bilinen başka bir nas da bulunmak zorundadır.”¹⁹⁷

İcma dahi zikredilmiş olsa, mücerred iddia nassı nesh edeme. Mutlaka nesh edildiği söylenen nassı nesh eden delilin bulunması gerekir. Allah ve resulünden gelen hükmü ancak Allah ve resulünden gelen bir hüküm nesh edebilir. Nesh edici delil getirilemiyorsa bu nesih iddiasına da itibar edilmez. Nitekim icmanın farklı durumlarından bahsederken bu konuyu açıklamıştım.

4- Gerçekleşmesi üzerinde galip zan olan icma; dinde zorunlu olarak bilinen icmadır.

Şafiî rahimehullah şöyle demiştir: “Ben de olsam, ilim ehlinde herhangi biri de olsa; “Şu konuda icma edilmiştir” derken ancak; karşılaştığın her alim, mutlaka sana aynı şeyi söyler ve onu öncekilerden öylece nakleder. Mesela öğle namazının farzı dört rekâttır. İçki yasaklanmıştır ve benzerleri gibi.”¹⁹⁸

Ahmed Şakir, Şafiî’nin bu sözüne şu notu düşmüştür: “Yani icma ancak dinde zaruri olarak bilinen bir konuda olur...”

Bugün Müslümanların yaşadıkları yerde Allah’ın kadınlara tesettürü farz kıldığını herkes bilir, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in sakallı olduğunu bunun, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in sünneti olduğunu herkes bilir. Bu dinde zaruri olarak bilinen meselelere örnektir. Ama herkes tesettür konusunda kadının bütün vücudunu örtmesi gerektiğini, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in erkeklere sakalı kesmemeyi emrettiğini ve bunun farzlardan bir farz olduğunu bilmeyebilir. Yani sünnetin delalet ettiği hükümlerin bazen farza bazen müstehaba bazen mubaha delalet ettiğini herkes bilmeyebilir.

Şafiî rahimehullah şöyle demiştir: “Evet, Allah’a hamd olsun, farzların cümlesinde, insanların bunları bilmemesi konusunda genişlik yoktur. Mesela İslâm’ın temel şartları

¹⁹⁵ Mecmuu’l-Fetava’da (19/200)

¹⁹⁶ Ebu’l-Hasen Ubeydullah el-Kerhî, Usul (s.84)

¹⁹⁷ Mecmuu’l-Fetava’da (19/201)

¹⁹⁸ Er-Risale (1559)

böyledir. Bu, “Bunda icma vardır” dediğinde etrafındaki hiç kimsenin sana: “Böyle bir icma yoktur” diyemeyeceği bir icma hakkındadır.”¹⁹⁹

Namazı terk etmek küfürdür, herkes namazın farz olduğunu bilir. Ama namazın terkinin küfür olduğunu herkes bilmeyebilir. Müslümanların ekseriyet olarak yaşadığı beldelede namazın farz olduğunu inkâr eden için hüccet ikamesine gerek yoktur, lakin Namazın terkinin küfür olduğunu bilmeyen kimseye hüccet ikamesi şarttır. Zira bu konudaki naslar ona ulaşmamış yahut naslar ulaşsa da bu naslara muhalif gibi gördüğü daha başka delillerden dolayı meseleyi idrak edememiş olabilir.

İcmaya muhalefet ettiği iddia edilerek sapık görülen kimse hakkında da bu şartlar gözetilir. Muhalif kimsenin muhalefeti sebebiyle sapık sayılacağı icma, zaruri olarak bilinen bir icma olmalıdır.

5- Sahabenin icmanın vukuu mümkündür, lakin daha sonrakilerin icmaında mazeret galiptir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Üzerinde ittifak edilen icma; Müslümanları avamı (halktan kesimi), fakihleri, sufiyye (zahidler kesimi), ehli-i hadis ve ehli kelam (eşariler, maturidiler gibi) arasındaki icmadır. Buna Mutezile ve şia gibi bazı bidat ehli karşı çıkmıştır. Lakin bu, sahabenin üzerinde bulunduğu bilinen bir konudur. Sahabelerden sonrakilerin icmasını bilme konusunda mazeret vardır.”²⁰⁰

Sahabeden sonra ortaya çıkmış bir meselede o dönemin müçtehitleri, alimleri ittifak ve icma etseler, bunu herkes bilmeyebilir. Burada böyle bir icmaya muhalefet eden için bir mazeret vardır. Çünkü sahabelerin icmasını tespit mümkündür, kolaydır ama sonrakilerin icmasını tespit zor ve hatta imkânsızdır. Mesela alimlerin çoğu bir meselede haram der, lakin kıyıda köşede ilim ehlinde birisi bu alimlerin haram dediği meselede, getirilen delillerin bunun haramlığına delalet etmediğini iddia eder ve o meselenin helalliğine delil getirerek itiraz eder. Bu itiraz da insanların çoğuna ulaşmaz. Bunları tespit etmek sonraki asırlarda oldukça zordur. Çünkü sahabeler bile veda haccında dört yüzbin kişi idi. Buna rağmen bunların ilim ehli olanları daha bir azınlık idi. Bunlar da bilinen kimselerdir. Ondan sonrakiler ise tespiti imkansız bir hal almıştır.

6- İki âlim bir meselede icma bulunduğu konusunda ihtilaf ederlerse, delillere bakılır ve ihtilafa dair delil rivayet edene itibar edilerek icma iddiası sakıt olur.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Bir âlim bir meselede icma nakleder, diğer âlim de ihtilaf naklederse, bu konuda ihtilaf edenin ismini verir ve isnadını ispatlarsa, icma sabit olmaz.”²⁰¹

¹⁹⁹ Cima’ul-İlm (7/257)

²⁰⁰ Mecmu’ul-Fetava (11/341)

²⁰¹ Mecmu’ul-Fetava (19/271)

7- Muhalifin bilinmiyor olması ile icma davası sahih olmaz.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Şayet ilim yoksa yoklukla beraber ilim olmaz. Özellikle de Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in ümmetinin âlimlerinin görüşlerinde durum böyledir! Nitekim onların sayısını ancak Allah bilir. Bu yüzden İmam Ahmed ve diğer âlimler şöyle demişlerdir: “İcma iddia eden yalan söylemiştir.” İşte el-Merisi’nin ve el-Esam’ın icma iddiaları da ortadadır.”²⁰²

Yine şöyle demiştir: “Ümmetin hükümlerden bir hüküm üzerinde icma ettikleri sabit olmuşsa, kimse bu icmanın dışına çıkamaz. Zira ümmet sapıklık üzerinde birleşmez. Lakin bazı insanlar birçok meselede icma olduğunu zanneder. Hâlbuki durum öyle değildir.”²⁰³

8- Medine ehlinin icmaına hüccet olarak itibar edilmez.

Şevkani, rahimehullah şöyle demiştir: “Âlimlerin cumhuruna göre Medine ehlinin icmaı hüccet değildir. Zira onlar ümmetin sadece bir kısmıdır.”²⁰⁴

İmam Malik rahimehullah’ın mezhebinde umumiyetle Medine ehlinin icmaı delil olarak zikredilir. Tıpkı Kitap ve Sünnet nassı gibi bağlacı kabul edilmiştir. Bu da Şeyh Elbanî rahimehullah’ın örnekler vererek açıkladığı gibi, Malikî mezhebinin Kitap ve Sünnet’ten sapmalarına sebep olan hususlardan biri olmuştur.

Malikiler, “Medine hicret yurdudur, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in yaşadığı ve vefat ettiği yerdir. Onun en son durumuna vakıf olan sahabeler orada yaşıyorlardı. Dolayısıyla dini en iyi bilen onlardır” demiş ve Medine ehlinin ittifak ettiği hususu, buna aykırı olan naslara karşı bir hüccet olarak sunmuştur. Hâlbuki bu doğru bir delil getirme değildir. Çünkü uzak diyarlardan, kavminin elçisi olarak gelen, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den hadis dinleyerek kavmine geri dönen ve onlara tebliğ eden kimseler vardı. Medine halkından oldukları halde bu hadislerden haberdar olmayan kimseler olmuştur. Dolayısıyla Medine ehlinin amelini buna karşı hüccet olarak sunmak yerinde olamaz. Ayrıca Medine ehli bu ümmetin sadece bir kısmı olup tamamını temsil etmez ve icmaları bağlayıcı icma kabul edilemez.

Nitekim Ebu’l-Velid el-Bacî şöyle der: “İmam Malik, Medine’liler icma ettikleri zaman başkalarının muhalefetine bakılmaz” sözüyle, sa’, müd, ezan, ikamet gibi meselelerde nakil ile bilinen konulardaki icmalarını kastetmiştir. İctihat meselelerinde ise onlarla başkaları arasında fark yoktur.”²⁰⁵

9- Meselelerden herhangi birinde cumhurun (âlimlerin çoğunluğunun) görüşü icma ya da hüccet değildir.

Ebu Hureyre radiyallahu anh şöyle demiştir: “Muhacir kardeşlerimizi çarşılarda alışveriş alıkoydu. Ensardan kardeşlerimizi de malları için çalışmaları alıkoydu. Lakin

²⁰² Mecmuu’l-Fetava (19/271)

²⁰³ Mecmuu’l-Fetava (20/10)

²⁰⁴ Irşadu’l-Fuhul (124)

²⁰⁵ Irşadu’l-Fuhul (124)

Ebu Hureyre karın tokluğuna, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yanından ayrılmadı. Onların bulunmadığı yerlerde bulundu ve onların ezberleyemediklerini ezberledi."²⁰⁶

Ebu Hureyre radiyallahu anh'ın bu sözü söylemesinin sebebi, kendisine: "Sen kimsenin işitmediği hadisler rivayet ediyorsun, yani cumhura muhalefet ediyorsun" demeleri idi.

Cumhurun görüşünü yahut dört mezhep imamı olarak meşhur olmuş imamların ittifakını icma gibi zikretmeye kalkışan bazı cahil kimseler zuhur etmiş, kendisine ulaşan bir nas sebebiyle cumhura ya da dört mezhebe muhalefet edenleri icmaya muhalefet eden bir sapık gibi lanse etmeye başlamışlardır. Cahilliğin şerrinden Allah'a sığınırız.

İbn Hazm şöyle demiştir: "Bir kişide çoğunluğun elinde olmayan sünnetler bulunabilir. Onun yanında, başkalarında bulunmayan bir sünnet var da, o kimse buna göre fetva veriyorsa, çoğunluğa aykırı dahi olsa isabetlidir."²⁰⁷

²⁰⁶ Buhari (118)

²⁰⁷ El-İhkam (1/599)

Kıyas ile İlgili Kaideler

1- Kıyas şer'î hükmün kaynaklarından değildir

“Bugün size dîninizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım.”
(Maide 3)

“Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyi kendileri için dinden bir şeriat koyan ortakları mı var?” (Şura 21)

‘(Ey Müslümanlar!), Rabbinizden size indirilene uyun; O’nun dışındakileri dostlar edinip de onlara uymayın. Zaten ne kadar da az öğüt alıyorsunuz.’ (A’râf, 3)

İlk ayet dinin tamamlandığını ve kitap ile sünnetten başka birşeye ihtiyaç kalmadığını gösteriyor.

İkinci ayet, Allah'ın izin verdiği dışında hüküm konulamayacağını ifade ediyor. Allah'ın izin verdiği ise yalnızca Allah'tan indirilen vahiy, yani kitap ve sünnettir. Nitekim üçüncü ayet de bunu ifade ediyor:

Ayet, uyulanın ya Allah'ın indirdiği ya da başka bir şey olduğunu gösterir.

Birincisine gelince; Bu Allah'ın uyulmasını emrettiği husustur.

İkincisi de Allah'ın uyulmasını yasakladığı şeylerdir. Dolayısıyla ayetin manası: ‘Allah'ın indirdiği şeylerin hükmüne uygun olmayan hiçbir şeye uymak caiz değildir’ şeklindedir. Bu ayet, Allah'ın indirdiğinden başka bir şeye uymanın caiz olmayacağına delalet eder. Kıyas ile amel etmek ise Allah'ın indirdiği dışında bir şeye uymaktır. Dolayısıyla bunun caiz olmaması gerekir. Buna göre eğer kıyası savunanlar:

“Hak Teâlâ'nın: **‘Ey akıl ve basiret sahipleri siz ibret alın’** (Haşr, 59/2) ayeti, kıyas ile amel etmeye delil olduğuna göre kıyas ile amel etmek de (bir bakıma) Allah'ın indirdiği ile amel etmek olur” derlerse buna da şöyle cevap verilir:

Kıyas ile amel etmek, eğer Allah'ın indirdiği ile amel etmek sayılıyorsa, kıyasa göre amel etmeyenler: **‘Kim Allah'ın indirdiği (hükümlerle) hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir’** (Mâ’ide, 5/44) ayetinden dolayı, kâfir ya da fasık olmuş olurlar. Hâlbuki ümmet-i Muhammed kıyasa göre amel etmeyenlerin kâfir ya da fasık sayılamayacağı hususunda icma ettiğine göre, biz kıyasın neticesi ile amel etmenin, Allah'ın indirdiği ile amel etmek sayılmayacağını anlamış oluruz.

Avf b. Malik el-Eşcai radiyallahu anhdan gelen bir rivayette, Allah Rasulu sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

تَفَرَّقَ أُمَّتِي عَلَى بَضْعٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً أَعْظَمُهُمْ فِتْنَةً عَلَى أُمَّتِي قَوْمٌ يَقِيسُونَ الْأُمُورَ
بِأَرَائِهِمْ فَيُحِلُّونَ الْحَرَامَ وَيُحَرِّمُونَ الْحَلَالَ

“Ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılır, onların fitne bakımından en büyükleri; meseleleri kendi şahsi görüşleriyle kıyas eden, Allah’ın helal kıldığını haram kılan ve haram kıldığını helal kılan bir kavimdir.”²⁰⁸

Bu hadisin sıhhatini Kıyas ve Taklid adlı kitabımda ispat etmiştim. Şeyhulislam İbn Teymiyye bu hadisin isnadının ceyyid olduğunu söylemiş ve sahih olmadığını söyleyenlere Fetava’l-Kubra’da (6/143-144) cevap vermiştir.

Ebu Sa’lebe el-Huşeni radiyallahu anh’den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve selem şöyle buyurdu: **“Allah Azze ve Celle birtakım farzlar kılmıştır, onları zayi etmeyin. Birtakım sınırlar koymuştur, onları aşmayın. Bazı şeyler hakkında da unuttuğu için değil, merhametinden dolayı susmuştur. Onları da araştırmayın.”²⁰⁹** Buyurmuştur. Demek ki karşımıza mesele çıktığı zaman üç tane şeye bakacağız. Birincisi Kitap ikincisi Sünnet üçüncüsü ise bilmiyorum demektir.

Osman radiyallahu anh: “Şahsi görüşle verilen fetvayı dileyen alır, dileyen terk eder”²¹⁰ demiştir. Kıyas şahsi görüş olup, dinden delil olsaydı onu terk etmek caiz olmazdı.

Bazı kimseler kıyasın hüccet sayılmasında icma olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddia asla hakikati ifade etmemektedir. Sahabe asrından beri kıyas aleyhinde söylenenleri Kıyas ve Taklid kitabımda nakletmiştim. Nitekim Şeyh Muhammed Ahmed el-Adevî şöyle der: “Kıyasla ihticac/delil getirme hususunda alimler geçmişte ve günümüzde ihtilaf etmişlerdir. Buna göre bazıları ona mutlak olarak itimat ederken, bazıları da mutlak olarak reddetmiş, bazıları da ayırım yaparak kıyas-ı celî’yi kabul etmiş, kıyas*ı hafîyi reddetmiştir. İhtilaf konusu adetlerden olmayan şeylerdedir. Adetlerde (din ve ibadetle ilgili olmayan konularda) kıyasla amel edilmesinde ittifak vardır.”²¹¹

Rızaeddin b. Fahreddin şöyle demiştir: “Kıyasın şer’î bir hüccet olduğuna dair şer’î bir delil bulunamamıştır. Son ve orta çağların müelliflerince getirilen delillerin hiçbirinin buna delaleti yoktur. Ancak kıyasın, şer’î delil sayılmaması halinde bazı meseleler geçici de olsa çözümsüz, şer’î mahkemelerle kadılar davaları halletmekten aciz kalacaklardır.”²¹² Rızaeddin b. Fahreddin, kıyasın geçerliliğin ancak zaruret halinde ve geçici bir durum olduğuna dikkat çekmektedir.

İbn Kuteybe şöyle demiştir: “Fürû asla tabi olduğuna göre, asıllarına uymayan furû (teferruat) meselelerde, sen nasıl düzenli bir kıyas yapabilirsin? Nasıl olur da kıyasta, on dirhem çalanın eli kesilir de, yüz bin dirhemi gasp edenin eli kesilmez? Yine nasıl olur da

²⁰⁸ Sahihdir. Ebu Zur’a ed-Dımeşki Tarih (1/622) Hakim (3/457, 4/430) Bezzar (7/186) Taberani (18/50) İbn Ebi Asım es-Sunne (68) el-Lalkai (149) Ebu Said en-Nakkaş Fevaidul-İrakiyyin (s.46) Hatib (13/307) İbn Abdilberr Cami (2/891) İbn Batta el-İbane (272) Beyhaki Medhal (207) İbn Asakir (62/151) Herevi Zemmu’l-Kelam (261) Mecmau’z-Zevaid (1/179) İbn Hazm Muhalla (1/62) heysemi dedi ki: “Taberani ve Bezzar Sahihin ricali ile rivayet ettiler.” Hakim: “Buhari ve Müslim’in şartlarına göre sahih” demiştir.

²⁰⁹ Darekutni (4/183-184) Taberani (22/222) Hatib Tarih (2/9) Beyhaki (10/12-13) Ebu Nuaym Hilye (9/12) İbni Kayyim İlamul Muvakkiin (1/71) Elbani Gayetul Meram (s.14) Elbani hasen olduğunu belirtmiştir.

²¹⁰ Ahmed (1/92) El-Muhalla (1/72) İbn Abdilberr Cami (2/67) Şuayb el-Arnaut: isnadı hasendir dedi.

²¹¹ Şeyh Muhammed Ahmed el-Adevî, Usulun Fi’l-Bid’a ve’s-Sunen (s.87) Ali el-Halebi İlmü Usulil-Bid’a (s.242)

²¹² Dini ve İctimai Meseleler (s.175)

facir olan hür bir kimseye iftira edene kazf cezası olarak sopa vurulur da iffetli (namuslu) bir köleye iftira edene kazf cezası tatbik edilmez? Nasıl olur da cariyelerin rahimlerinin temiz olduğu bir hayz ile anlaşılır da, hür olan kadınların temizliği üç hayız ile anlaşılır? Nasıl olur, bir adam (hür olan) ihtiyar ve çirkin siyah bir kadınla evlendiğinde evli sayılır da, yüzü güzel cariyeye sahip olduğu halde evli sayılmaz?”²¹³

İbn Sîrîn şöyle demiştir: ‘Kıyas yapanların ilki iblistir. Güneş ve aya’da başka yolla değil ancak kıyas aletleriyle kıyas sebebiyle tapılmıştır.’²¹⁴

Şa’bî şöyle demiştir: ‘Vallahi şüphe yok ki siz kıyas aletlerini, kıyaslamaları alırsanız kabul ederseniz muhakkak helali haram ve haramı da helal yaparsınız.’²¹⁵

Yine Şa’bî’ye bir mesele hakkında fetva sorarlar, o da onun hükmünü açıklar delillerini açıklar, sonra soru soranlar: ‘Bu kıyasa uymuyor’ dediler. O da bunun üzerine erkeğin tenasül uzvuyla söverek kıyasa tepkisini bu şekilde göstermiştir.²¹⁶

Herevi, Harb b. İsmail’den naklediyor: “Ahmed b. Hanbel’e re’y hakkında soruldu, bundan hoşlanmadı ve yasakladı.”²¹⁷

Şeyhulislam İbn Teymiyye, *İkametu'd-Delil 'alâ İbtâli't-Tahlîl* adlı risalesinde, helal ve haram kılmada kıyasa başvurulamayacağını açıklamıştır.²¹⁸

İbn Kayyim naklediyor: “Mervezi, İmam Ahmed’in kıyas ashabı hakkında şiddetli sözler söyleyerek karşı çıktığını rivayet etmiştir.”²¹⁹

İbn Şubrume dedi ki: “Ben ve Ebû Hanife Ca’fer (es-Sadık)’ın yanına girdik. Ca’fer, Ebû Hanife’ye şöyle dedi: ‘Allah’tan kork! Dinde görüşünle kıyas yapma! Zira kıyas yapanların ilki iblistir.’”²²⁰

İmam Berbeharî Şerhu’s-Sunne’de şöyle der: “Şunu bil ki sünnette kıyas yoktur. Buna örnek verilemez. Onda hevalara tabi olunamaz. Bilakis o, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in eserlerini keyfiyetsiz ve kayıtsız olarak tasdik etmektir. Niçin ya da nasıl denmez. O konuda konuşmak, husumet, cedel ve anlaşmazlık sonradan çıkan bidatlerdendir. Sahibi hakka ve sünnete isabet etse dahi kalbe şüphe sokar”²²¹

Sıddık Hasen Han el-Kannuci rahimehullah, Fıkıh ilminden bahsederken şöyle demiştir: “Bil ki, dinin esasları, üçüncüsü olmayan iki şeydir: Kitap ve Sünnet.” Kitap, sünnet, icma, kıyas diye dört delil zikredilmesinin ilimden bir alameti yoktur. Nitekim

²¹³ Te’vilu Muhtelefi’l-Hadis (s.141)

²¹⁴ Darimî, (189); İbn ‘Abdilber, *Câmî*, (875); Hâtîb, *el-Fakih*, (1/196); Beyhakî, *el-Medhal*, (223); Herevî, *Zemmu’l-Kelâm*, (364). İsnadı sahihtir.

²¹⁵ Darimî, (192); İbn ‘Abdilber, *Câmî*, (1048); Hâtîb, *el-Fakih*, (1/183); Beyhakî, *Medhal*, (225) ve Herevî, *Zemmu’l-Kelâm*, (366). İsnadı sahihtir. İbn Mes’ûd (ؓ)’dan gelen rivayet için bkz. Hâtîb, *el-Fakih*, (2/40).

²¹⁶ İbn Kuteybe, *Te’vilu’l-Muhtelefi’l-Hadîs*, (sy. 141) ve İbn Kuteybe, *Garîbu’l-Hadîs*, (2/652).

²¹⁷ Zemmu’l-Kelâm’da (411)

²¹⁸ Özellikle bkz. (1/194-196).

²¹⁹ İlamu’l-Muvakkîin’de (1/257)

²²⁰ Ebû Nu’aym, *Hilye*, (3/197); Hâtîb el-Bagdâdî, *el-Fakih ve’l-Mutefekkih*, (no: 499), ve Şerafu *Ashâbi’l-Hadîs*, (157); Vekî’, *Ahbâru Kudât*, (3/78) ve Herevî, *Zemmu’l-Kelâm*, (2/199).

²²¹ Berbehari Şerhu’s-Sunne (s.24)

sünnet imamı Ahmed b. Hanbel, bugün ıstılah haline getirdikleri icmaya karşı çıkmıştır. Bir taifenin önderi İmam Davud ez-Zahiri kıyasın dinde hüccet oluşunu kabul etmemiştir. İhtilaf mahallinde bu iki imamın sözleri delildir. Bu yüzden ehli İslam'dan eskilerden ve yenilerden zamanımıza gelinceye kadar büyük bir topluluk bu konuda bu iki imama uymuşlar, icma ve kıyası tutunulacak bir esas olarak görmemişlerdir. Özellikle de İndirilmiş Kitabın ve Sahih Sünnetin naslarıyla çeliştiğinde... Bu mesele taklitçilerle tabi olanlar arasında çarpışma meselelerindendir. Bu konuda insanların en çok muhalefet edenleri Hanefilerdir. Zira onlar insanların en şiddetli mezhep mutaassıplarıdır. Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin, biricik öğrencisi Hafız İbn Kayyım'ın ve onların izinden giden hadis ve Kur'an âlimlerinin, özellikle de bereketli Yemen imamlarıyla öğrencilerinin eserlerine bakan bilir ki, hak olan, Allah'tan yardım gören görüş, tercih edilmesi gereken yol ve güvenilecek söz, bu görüştür. Bunun dışındakiler hayal ve helaktır."²²²

Kıyasın şer'î delil olduğunu savunanlar Hâfız İbn 'Abdilberr'in şu sözünü delil getirmişlerdir:

"Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **"İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır."** (Mâ'ide, 5/95) Bu, dengi, misli ve benzeri olan bir şeyle getirilen misaldir. Fakihlere göre bu, kıyastır."²²³ Burada delil olan kıyas değil, bu ayetdir.

Re'y yani şahsî görüşün, Kitap ve Sünnet delillerine karşı; nas bilgilerinden eksik, yalan ve zan ile karıştırılmış olduğu, Allah Azze ve Celle'nin isim ve sıfatlarının tesirini taşımayan bir manada olduğu yahut bid'atları ortaya çıkaran ve Sünnetleri değiştiren şeylerden olduğu takdirde bu şahsî görüşün batıl olduğu ve dinden hiçbir hakikat üzerinde bulunmadığı Müslümanlar arasında ittifakla sabittir.

Şahsi görüş, Kitâb ve Sünnet'teki bir delile kıyas edilerek yapıldığında ise; yine sadece zan ve tahmindir. Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem'in kıyas yaptığını söyleyenlere gelince, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, İmam Buhari'nin dediği gibi muhatapların hükmü kavramaları için benzetmeler yapmıştır. Bu benzetmelere lugavî anlamda kıyas denilse de, bunlar dindeki ıstılah anlamı bakımından kıyas değildir. Zira fıkıhçıların kıyas ile kastettikleri şey, hüküm icad etmektir. Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem ise vahiy ile hareket ediyordu. O kendiliğinden bir içtihat veya kıyasta bulunsa ve hata etse vahiy onu düzeltiyordu. Onun vefatıyla da vahiy kesilmiştir. Sonrakilerin içtihat ve kıyaslarının isabet ya da hata ettiği nasıl tespit edilebilir? Şayet Kitap ve sünnete arz edilir denilirse, bizim de maksadımız budur. O zaman delil kıyasın kendisine arz edildiği kitap ve sünnet nassıdır. Kıyas değildir.

Sahabelerin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken yaptıkları içtihatlar, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in onayından geçmedikçe hüccet ifade etmiyordu. Nitekim içtihat eden sahabelerden bazıları isabet etmiş, bazıları yanılmıştır. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem onların içtihatlarından bazısını onaylamış, bazısına karşı çıkmıştır.

²²² Ebcedu'l-Ulum'da (2/406)

²²³ Câmî'u Beyani'l-İlm (2/137)

Ömer b. el-Hattâb radiyallahu anh şöyle demiştir: ‘Ey insanlar! Şüphesiz ki şahsî görüş, ancak Rasûlüllâh (ﷺ)’den gelmişse isabetlidir. Zira Allah ona gösteriyordu. Bize gelince, bizim görüşlerimiz ancak zan ve zorlamadır.’²²⁴

İbn Mes‘ûd radiyallahu anh şöyle demiştir: ‘Hiçbir sene yoktur ki ondan sonra gelen sene daha şerli olmasın. Ben daha yağmurlu, daha verimli bir yıl veya daha hayırlı idareci demiyorum! Lakin hayırlılarınız ve âlimleriniz gider ve sonra bir topluluk çıkar, meselelerde görüşleriyle kıyas yaparlar. Böylece İslâm’ı yıkar ve onda gedik açarlar.’²²⁵

2- Kıyas içtihadın kapsamındadır

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem **“Biriniz namaza kalktığı zaman şayet önünde semerin arka kaşı gibi bir şey varsa kendisine sütte olur. Eğer semerin arka kaşı gibi bir şey yoksa onun namazını eşek, kadın ve siyah köpek keser”** buyurdu. Ebu Zerr radiyallahu anh dedi ki: “Siyah köpeğin kırmızı veya sarı köpekten ne farkı var?” Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Siyah köpek şeytandır”**²²⁶

Hadis şu hususlara delalet etmektedir:

- Ebu Zerr radiyallahu anh sarı ve kırmızı köpeği siyah köpeğe kıyaslamış, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onun böyle bir kıyas yapmasına karşı çıkmamıştır. Bu, kıyasın içtihat malzemelerinden olduğunu gösterir.

- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem Ebu Zerr radiyallahu anh’ın kıyasında isabet etmediğini, siyah köpekte bulunan illetin diğer köpeklerde bulunmadığını beyan ederek açıklamıştır.

- Müçtehitlerin kıyası zan ve tahmine dayalıdır, hata da edebilir, isabet de edebilir. Bu yüzden vahiy onu onaylamadıkça delil değildir. Vahiy onayladığında ise delil olan kıyas değil, vahyin kendisidir.

Ömer radiyallahu anh’ın, Ebû Mûsâ radiyallahu anhe yazdığı mektupta şu ifadelerin geçtiği nakledilmiştir: “Hakkında Kuran ve sünnetten sana bilgi ulaşmayıp göğsünü daraltan meseleleri, denklemleri ve benzerlerini bilerek ve meseleleri kıyaslayarak anlamaya çalış. O zaman Allah’a en sevimli olan ve hakka en çok benzeyenine itimat et.”²²⁷

Bu rivayet kıyasın içtihat malzemelerinden biri olduğunu göstermektedir. Bunun kıyasın şer’i bir delil olduğuna delil getirmek isteyenlere şöyle cevap verilir:

²²⁴ İbn ‘Abdilberr, *Câmi’*, (1033); Beyhaki (10/117); Ebû Dâvud, (2/326) ve Suyûtî, *Savnu’l-Mantık*, (sy. 123).

²²⁵ Beyhakî, *el-Medhal*, (146); Taberanî, (9/105); Darimî, (194); İbn Vaddâh, *el-Bid’a*, (76, 229); Hâtîb, *el-Fakih*, (2/37-38); İbn ‘Abdilberr, *Câmi’*, (1039-1042); İbn Ebî Zameneyn, *Usûlu’s-Sunne*, (sy. 55). Fullanî dedi ki: ‘Beyhakî ravileri güvenilir olan bir isnad ile rivayet etti.’ Fullanî, *İkâzu’l-Himem*, (sy. 12-13). Hâfız İbn Hacer isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bkz. *Fethu’l-Bârî*, (13/20-22).

²²⁶ Muslim (510)

²²⁷ Beyhaki (10/115) Darekutni (4/206, 207) Şeceri Emali (1/444) Hâtîb, *el-Fakih*, (2/200); Vekî’, *Ahbâru’l-Kûdât*, (1/70); İbn Kayyım, *İ’lâmu’l-Muvakkî’in*, (1/86); Elbânî, *İrvâ’u’l-Galîl*, (8/241) ve İbn Hazm, *el-Muhallâ*, (1/59-60)..

1- Kendisine karara bağlanması zorunlu bir mesele arz edilip de Kur'an ve sünnetten o meselede delile ulaşamayan kadı için; zaruret anında, helal haram tayin etme meselesi değil, kazaî bir içtihatta, kıyasa başvurulması caizdir. Bu kıyasın şer'î bir delil olduğunu göstermez. Bilakis, kıyasın ancak zaruret halinde başvurulabilecek bir içtihat malzemesi olduğunu gösterir.

2- Bu şekilde başvurulmuş kıyas, şer'î bir hüküm ortaya koymak için değil, mevcut şer'î hükmü anlamak ve tespit etmek içindir. Ömer radiyallahu anh'ın "anlamaya çalış" sözü bunu açıkça ifade etmektedir.

3- Fıkıhçıların sahih kıyasın şartları olarak açıkladıkları kuralla uygun kıyas yapılması halinde, elde edilen sonuç dine bir hüküm eklemeyiz. Zira din tamamlanmıştır. Usulüne uygun başka bir kıyas bu kıyasa muhalefet edebilir. Yine sahih kıyasın kurallarından birisi, yapılan kıyasın mutlaka bir nassa dayanması gerektiğidir. Kıyasın şartı olarak sunulan bu kaide, sahih kıyasın asıl değil, fer' olduğunu, dolayısıyla şer'î delillerden sayılmadığını göstermektedir. Ancak sahih bir kıyas üzerinde yani nassa dayalı bir meselede insanlar ittifak ederlerse bunun adı da icma olur. Bu sebeple kıyasın, icmadan ayrı olarak şer'î deliller arasında zikredilmesi lüzumsuzdur. Burada delil olan yine kıyasın üzerine bina edildiği nastır.

Ayrıca sahih kıyasın kıyasın sabit kuralları olsaydı sahabelerin ve müçtehit imamların içtihatlarının birbirine muhalif olmaması gerekirdi.

4- İcmaya gelince, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabının icma'ı Kitab ve sünnet naslarından birini anlama üzerinde ittifak etmeleriyle olur ve bu sahabe asrından sonrakiler için o nassı daima bu icmaya göre anlamaları için bir hüccettir. Ancak, sonraki asırdakilerin, sahabelerin ihtilaf ettikleri bir konuda icma etmeleri, sahabeler üzerine hüccet olamayacağından delil değildir. Fakat sahabe asrında mevcut olmayıp daha sonra ortaya çıkan meselelerde müslüman ilim ehli içtihat ederek "Naslar bunun hükmü hakkında şuna delalet etmektedir" diye icma ederlerse, bu icma müslümanlar için bağlayıcı olur. Bu icma dine yeni bir hüküm ekleme değil, ortaya çıkan meselenin mevcut hükümlere dâhil edilmesidir. Böylece naslar üzerinde yapılan kıyas ile elde edilmiş bir hükmü, icma onaylamadıkça o kıyasın herkesi bağlayıcı bir delil olamayacağı anlaşılır.

3- Kıyasa ancak zaruret halinde başvurulur

İmam Ahmed şöyle demiştir: "Şafii'ye kıyas hakkında sordum, "Ancak zaruret halinde kıyas olur" dedi."²²⁸

Hammâd b. Ebî Hanife dedi ki: "Babam (Ebû Hanife) dedi ki: 'Hüküm konusunda kıyası terk etmeyen fakih olamaz.'²²⁹

İbn Râhûye, Re'y ehli hakkında şöyle derdi: 'Allah'ın Kitâbı'nı ve Rasûlü'nün Sünneti'ni attılar da kıyasa sarıldılar.'²³⁰

²²⁸ Herevi Zemmu'l-Kelam (406) İbn Hacer isnadı sahih demiştir. Bkz.: Feyzu'l-Kadir (5/376)

²²⁹ 'Abdurrezzâk, (8/214); İbn Hazm, *el-İhkâm*, (sy. 1073) ve İbn Kayyîm, *İ'lâmu'l-Muvakkî'in*, (1/257).

Şeyh Muhammed Ahmed el-Adevî şöyle der: “Fevatihu’r-Rahamut’ta “Kıyasa ancak zaruret halinde başvurulur” kaidesini destekleyen şeyler gördüm. Orada şöyle denilir: “Şunu bil ki şeriatın asılları üçtür: Kitap, sünnet ve icma. Dördüncü asıl ise bu asıllardan çıkartılan kıyastır. Sonra kıyasın ifadesi şüphelidir. Cumhurun nazarında onunla yakın elde edilmez. Dolayısıyla onunla akide ispat edilemez. Aynı şekilde, dört imamın da ittifakı ile, kıyas bu üç asıldan birine aykırı olduğu zaman ona itibar edilmez. Üç asıldan birinin bulunması halinde ise ona ihtiyaç duyulmaz. Şarî tarafından tevcih edilmişse, hakkında üç delilden birinin bulunmadığı hadiselerde kıyasla amel zorunlu olur.”²³¹

Şeyh Elbânî (rahimehullâh) şöyle demiştir: ‘Kıyas ancak zaruret halinde başvurulabilecek bir yöntemdir.’²³²

4- Dinde mevcut olmayan bir hükmü ispat etmek için değil de, mevcut olan bir hükmün anlaşılması için kıyas ile misal getirilebilir.

İmam Buhârî Sahih’inde, “*Kitabu’l-İ’tisam bi’l-Kitabi ve’s-Sünneh*”²³³ diye bir bölüm açmıştır. Yani: Her hangi bir kimse İçin hükmün var olması halinde, kurtuluş ancak ya Allah’ın Kitabında, ya Peygamberinin sünnetindedir. O bakımdan (adı geçen bölümün içerisinde) şu anlamda başlıklar açtığını görüyoruz:

“Yüce Allah’ın hükümlerini beyan etmiş olduğu bilinen bir aslı (aynı şekilde beyan ettiği) mübeyyen bir asla -soranın kavraması kastıyla- benzetme yapan.”²³⁴ Bundan sonra da şöyle bir başlık açmaktadır:

“*Deliller ile bilinen hükümler ve delaletin anlamı ile bunun açıklanması.*”²³⁵

İmam Birgivi rahimehullah şöyle demiştir: “Kıyas ancak (Kitap ve sünnette mevcut) bir hükmü izah edebilir, hüküm ispat etmez. Bu bakımdan hükmü ispat eden bir asıla ihtiyaç vardır. Hükümlerin mercii ve hükümleri ispat eden şey hakikatte Kitap ve sünnet olmak üzere ikidir.”²³⁶

Yani bu anlamda bir kıyas veya benzetme yapılması, kıyasın şer’i bir delil olmasından ötürü değil, ilgili hükmün açıklanması ve anlaşılması içindir.

5- Nas üzerinde kıyas ve içtihatla elde edilen sonuç, üzerinde icma hâsıl olmadıkça herkesi bağlayıcı olmaz

İmam Şafii şöyle der: “Kıyas yapanlardan her biri ulaştığı içtihadını söyleyerek ihtilaf ederlerse, başkalarının onun içtihadına tabi olmasında genişlik yoktur. ihtilaf iki çeşittir: nas bulunan hususta ihtilaf helal değildir. Tevil edilmesi mümkün olan ve kıyas yoluyla ulaşılan hükümlerde, yorumcu veya kıyasçının haber ya da kıyasın delalet

²³⁰ İbn Kuteybe, *Te’vilu Muhtelefi’l-Hadîs*, (sy. 132).

²³¹ Usulun Fi’l-Bid’a ve’s-Sunen (s.88)

²³² Elbânî, el-Hadîsu Huccetun bi-Nefsihi, (sy. 68).

²³³ Buhârî’nin 96. Kitabı

²³⁴ Buhârî, İ’tisâm 12. bâb

²³⁵ Buhârî, İ’tisâm 24. bâb

²³⁶ Birgivi Tarikatı Muhammediye (s.39)

edebileceği bir manayı ileri sürmesi ve başkasının ona muhalefet etmesini, hakkında nas bulunan bir konuda ihtilafa düşmesi gibi görmem.”²³⁷

Şeyh Rızaeddin b. Fahreddin şöyle der: “Kıyasın daimi olmayıp, icma meclisinde görüşülene kadar devam etmesi, icma edilen meseleler arasına girmesi gerekir... İslam âleminde kıyasî meselelerin devam etmesi, dinimiz için problem, delilsiz amel etme ve masum olmayan kimseleri şariat koyucu konumuna getirme olur.”²³⁸

6- Naslarda bir illet yasaklanmışsa, yasaklanan bu illeti taşıyan bütün maddeler yasağa dâhildir.

İbn Kayyım rahimehullah şöyle demiştir: “Hüküm; varlığı ve yokluğu bakımından illeti ve sebebi etrafında döner. Bu yüzden şariat sahibi hüküm bir sebebe veya illete bağlanmışsa, o sebep veya illetin ortadan kalkmasıyla hüküm de kalkar. Mesela fasığın şehadetinin kabul edilmemesi onun fasık olmasına bağlıdır. Eğer fasıklığı ortadan kalkarsa, şahitliği de kabul edilir.”²³⁹

Yine Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Her sarhoş eden şey haramdır. Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır.”**²⁴⁰ Burada Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem, nebiz, bira, rakı, votka, esrar, haşhaş diye isimlerini tek tek saymamıştır. Lakin hamr, yani sarhoşluk veren, akli örten, şuuru gideren şeylerin hepsi hamr’dır ve bunların azı da çoğu da haramdır. Hadis bunların illetini yasakladığı için bu illeti taşıyan ne var ise bu yasağa dâhildir. Zira bu maddelerin ismi değil illeti yasaklanmıştır. Bu durum kıyasın hüccet olduğu anlamına gelmez. Nitekim Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem hamr demeseydi de, illet belirtmeksizin “rakı haramdır” deseydi bizler aynı illetleri taşıyor gerekçesiyle “Bira da haramdır” diyemezdik. Çünkü bu defa ismen haram kılınma söz konusu olurdu.

7- Naslarda bazı maddeler ismen yasaklanmışsa, yasaklanan bu maddelere benzerliklerinden dolayı naslarda yasaklanmayan maddeler bunlara kıyaslanamaz.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem **“Biriniz namaza kalktığı zaman şayet önünde semerin arka kaşı gibi bir şey varsa kendisine sütte olur. Eğer semerin arka kaşı gibi bir şey yoksa onun namazını eşek, kadın ve siyah köpek keser”** buyurdu. Ebu Zerr radiyallahu anh dedi ki: “Siyah köpeğin kırmızı veya sarı köpekten ne farkı var?” Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Siyah köpek şeytandır”**²⁴¹

Bir madde ismen yasaklanmışsa, sırf o maddede tespit edilen bir illet sebebiyle, aynı illeti taşıyan başka bir madde buna kıyaslanamaz. İletti uygulamak için, mevzu bahis illetin yasaklanmış olması gerekir. Mesela domuz eti ismen yasaklanmış, illeti ayrıntılı olarak beyan edilmemiştir. “Domuzda tenya vardır, sığırdan ve attan da tenya

²³⁷ İbn Abdilber Tehzibu Camiu Beyanil İlm (s.48)

²³⁸ Rızaeddin b. Fahreddin, Dini ve İctimai Meseleler (s.176-177)

²³⁹ İ’lamu’l-Muvakki’in (4/90) bkz.: İbn Teymiyye Mecmuu’l-Fetava (18/274)

²⁴⁰ Mütevatirdir. Bu lafızla sekiz ayrı sahabeden rivayet edilmiştir. İlk kısmı ise on sekiz sahabeden rivayet edilmiştir. Kettani Nazmul Mütenasire(166-167)

²⁴¹ Sahih. Muslim (510)

vardır” gerekçesiyle, diğerleri bu hükme dâhil edilemez. Yahut aynı gerekçeyi öne sürerek domuzun tenyadan veyahut başka zararlarından arındırılmış şekilde kullanılması caiz sayılamaz. Domuz eti ve kanı ismen yasaklanmıştır.

8- İlet ancak nas ile sabit olur, akıl ile veya şüphe ile iletlendirme yapılamaz.

Hatib el-Bağdadi, şöyle der: “Bil ki şer’î illet, hükme alamettir ve ona delalet eder. Aralarındaki ortak illetten dolayı fûru’nun asla döndürülmesi zorunludur. Bunun da sıhhatine delil olması gerekir. Zira şer’î illet, şer’î hüküm gibidir. Hükme delil bulunması zorunlu olduğu gibi, illetin de delilinin bulunması zorunludur. İletin sahihliğine iki şey delalet eder: asıl ve istinbat. Asıl; Allah Azze ve Celle’nin sözü, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in sözü ve fiili ve ümmetin icmaıdır...”²⁴²

Es-Sem’ani şöyle demiştir: “Görünürdeki bir şüphe ile iletlendirme sahih olmaz. Zira hükmü etkileyen iletlendirmenin kuvvetli zanna dayanması gerekir. Görünüşteki benzerlik hükmü etkilemez. Bu, hükmü gerektirecek kadar kuvvetli bir zan değildir. Nitekim benzetme kıyasının hüccet oluşunu kabul etmeyenler, niteliklerdeki benzemenin hükümlerde de benzerlik gerektirmediğiyle delil getirmişlerdir. Çünkü bütün haramlar nitelik bakımından birbirine benzese de hüküm bakımından farklıdır.”²⁴³

9- Hakkında nas bulunamayan meselelerde kıyas yapılmaz, eğer ihtilaf etmemişlerse sahabi kavli alınır.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah kıyas hakkındaki risalesinde şöyle demiştir. “Bu konuyu Allah’ın dilediği kadar düşünüp araştırdım ve gördüm ki, Sahabeler bu ümmetin en fakihleri ve en iyi bilenleridirler. Bu konu, yeminler, adaklar, köle azadı, boşanma, boşanmayı şarta bağlama ve buna benzer meselelerden sayılır. Nitekim yazıp açıkladığım gibi, sahabeden nakledilenler, kazaî hüküm görüşlerinin ve kıyasın en doğru olanlarıdır. Kitap ve sünnet buna delalet etmekte celî kıyas bunun etrafında dönmektedir. Bunun dışındaki her görüş naslara muhalif kıyasın çelişkileridir.”²⁴⁴

İbn Kayyım el-Cevziyye şöyle der: “Kıyas ve batıl hadis dinden değildir. Çünkü kim naslara muttali olamıyorsa, naslarda olmayan bir şeyi ona ilave ederek: ‘Bu kıyastır’ diyor. Bazen de nasların ihtiva ettiği hükümlerden bir kısmını eksilterek: ‘Bu tahsistir’ diyor. Veya nasların hepsini, toptan terk ederek: ‘Bu naslarla amel edilmez’ yahut: ‘Bu kıyasa veya usûle ters düşüyor’ diyor. İşte bundan dolayı görüyoruz ki bir kişi kıyasa başvurmada ne kadar ileri gidiyorsa, bununla doğru orantılı olarak söz konusu kişi bir o kadar da Sünnet’e muhalefesinde ileri gidiyor. Sünnet ve hadislere Re’y ve kıyas ehlinden başka kimsenin muhalefet ettiğini görmemiz mümkün değildir. Allah için söyleyin, bu yüzden kaç hadisin hükmü öğrenildi? Nice sarih/apaçık olan Sünnet terk edilmedi mi?...”²⁴⁵

²⁴² el-Fakih ve'l-Mutefekkih (1/210, 214)

²⁴³ Kavatiu'l-Edille (1/166)

²⁴⁴ Risale Fi'l-Kıyas (s.50)

²⁴⁵ İbn Kayyîm, *İ'lâmu'l-Muvakkî'in*, (1/299).

10- İbadetlerde kıyas yapılamaz.

Hafız İbn Kesir Tefsirinde şöyle demiştir: “Allah’a yakınlaşmak için yapılan ameller sadece naslardan alınır. Bu konuda kıyaslarla ve görüşlerle tasarrufta bulunulamaz.”²⁴⁶

Şeyh Ali b. Hasen el-Halebi hafazahullah şöyle der: “Eğer ibadetlerde kıyas yapılırsa buna göre kıyas yoluyla ortaya çıkan şey kesinlikle bidattir. Çünkü ister asıl, ister fer’ olsun, ibadetlerin muhakkak suretle sıfat ve keyfiyet bakımından kitap ve sünnet yoluyla belirlenmiş olması gerekir. Mutlak ifadeyle gelen, mutlak üzere kalır, ona başkası kıyas edilmez.”²⁴⁷

Şeyh Selim Hilali şöyle der: “İbadetlerle ilgili hükümlerde kıyasa müracaat edilmez. Çünkü kıyasın rükünlerinden biri asıldaki hüküm ile diğerindeki hükmün illet ortaklığı bulunmasıdır. İbadetin oturduğu temel ise sırf kulluk ve tam anlamıyla imtihandır.”²⁴⁸

²⁴⁶ Tefsiru Kur’ani’l-Azim (4/401)

²⁴⁷ İlmü Usuli’l-Bid’a (s.246)

²⁴⁸ Selim Hilali, el-Bid’a ve Eseruha’s-Seyyie Fi’l-Umme (s.125)

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Fiilleri İle İlgili Kaideler

1- Bir hükmün Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e has olduğu ancak delil ile sabit olur, ihtimal ile sabit olmaz.

Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **“Sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu eden ve Allah'ı çok zikreden kimseler için, Allah'ın Rasûlünde güzel bir örnek vardır”** (Ahzab 21) Ayette Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, umumi ifadeyle ümmete örnek kılınmıştır. Bu umum ancak delil ile tahsis edilir.

İbn Hacer rahimehullah şöyle der: “Hususiyet ancak delil ile sabit olur. Asıl olan hususi olmamaktır. Delilin tahsis ettiği konular dışında teklifi hükümlerde her mükellef bu hükümlere tabidir.”²⁴⁹

İbn Hacer başka bir yerde de şöyle der: “Mükellefler hükümlerde eşittir. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem hakkında özel olduğunu ispat eden bir delil bulunmadıkça O'nun hakkındaki her hükme ümmeti de dâhildir. Sahabeler yasaklandıkları konular dışında, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in yaptığı fiilleri derhal örnek alıyorlardı.”²⁵⁰

İbn Kayyim rahimehullah şöyle demiştir: “Özel kılan bir delil olmadıkça peygamber sallallahu aleyhi ve sellem hakkında gelen hükümlere ümmeti de ortaktır.”²⁵¹

İbn Hazm rahimehullah şöyle demiştir: “Hiç kimsenin bir nas olmadıkça Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in fiillerinin ona has olduğunu söylemesi helal değildir.”²⁵²

Misal: Sahih olan görüşe göre eğer şuur ve hisler gitmişse, uyku abdesti bozar. Hafif uyku ise bozmaz. Safvan b. Assal radiyallahu anh hadisinde: “ancak büyük abdest bozma, idrar ve uyku..” buyrulmuştur.²⁵³ Aişe radiyallahu anha hadisinde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in gece namazı anlatılırken vitir yapmadan önce uyuduğu anlatılır. Aişe radiyallahu anha bu durumu sorunca Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: **“Benim gözlerim uyusa da kalbim uyumaz”** buyurmuştur. Yani bu durumu hislerinin gitmemesine bağlamış ve böylece uykuda abdestin bozulmasının illetini hislerin kaybolması olarak belirtmiştir. Bazı âlimler uykunun abdest bozmamasının Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e has olduğunu söylemiştir. Ancak hususiyet ancak delil ile sabit olur. Burada Nebi sallallahu aleyhi ve sellem sadece uykunun abdest bozmasındaki illeti beyan etmiştir. Nitekim Enes radiyallahu anh hadisinde sahabelerin yatsı namazından önce uyukladıkları ve yeniden abdest almadan namaz kıldıkları gelmiştir.²⁵⁴ Bu durum, şuurun ve hislerin kaybolmadığı uykuya yorumlanır.

²⁴⁹ Fethu'l-Bari (1/272)

²⁵⁰ Fethu'l-Bari (4/205)

²⁵¹ Zadu'l-Mead (1/307)

²⁵² El-İhkam (1/469)

²⁵³ Sahih. Tirmizi (96) Nesai (1/83) İbn Huzeyme (193, 196) İbn Hibban (Mevaridu'z-Zaman 179-180) Darekutni (1/197) Beyhaki (1/276)

²⁵⁴ Sahih. Müslim (376); Ebû Dâvud (197); Tirmizi (78); Ahmed (2/199).

Bir faide: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem gözlerinin uyuyup kalbinin uyumadığını söylediği halde bir sabah namazında sahabelerle beraber uyuyakalmıştır. Bu nasıl olur?

Cevap: Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah bu hadislerin arasını şöyle bulmuştur: İdrak iki türdür. Birisi kendisinden olan, diğeri dış âlemde olan. Gözlerim uyur kalbim uyumaz diye buyurduğu idrak; kendisinden abdest bozucu bir durum meydana geldiğinde bunu hissetmesi hakkındadır. Sabah namazından uyuyakalması ise kendisinden değil, dış âlemde kaynaklanmıştır.”

2- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in devamlı yapmadığı ibadetler, o ibadetin devamlılığına delil olmaz.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Sürekli olmadıkça nafil namazı bazen cemaatle kılmanın müstehap olduğunda icma vardır. Yine şayet bir kimse tek başına namazı düzgün kılamiyorsa, sürekli yapmamak şartıyla cemaatle kılması daha faziletlidir. Bunu evde kılmak daha faziletlidir. Ancak tercih edilen bir maslahat varsa o başka.”²⁵⁵

Diğer bir örnek de namazların cem edilmesidir. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem namazları cem etmeyi yani birleştirerek kılmayı nadiren yapmıştır. Eğer bir kişi bunu süreklilik haline getirirse çok büyük faziletleri kaçırır. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem en faziletli ibadetin vaktinde kılınan namaz olduğunu bildirmiştir. Namazların cem edilmesi hakkındaki hadisler, mazeret veya ihtiyaç olmadığı halde sürekli olarak bu faziletten mahrum olmaya delil olamaz.

3- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in ikrarı hüccettir.

İkrarı ile kastedilen; Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in huzurunda herhangi bir şeyin yapılması veya söylenmesi halinde karşı çıkmaması veya kendisine bir olay anlatıldığında buna müdahale etmemesidir.

Zira Nebi sallallahu aleyhi ve sellem hükmün beyanını ertelemeydi.

Buhari Sahih’inde: “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in karşı çıkmamasını delil gören, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den başkasını bunda hüccet görmeyen babı” diye başlık açtıktan sonra Muhammed b. el-Munkedir’e kadar ulaşan isnadıyla şunu rivayet eder:

“Cabir b. Abdillâh radiyallahu anhuma’nın İbn Sayyad’ın deccal olduğuna dair Allah adına yemin ettiğini gördüm. Dedim ki: “Bu hususta Allah adına yemin mi ediyorsun?” şöyle dedi: “Ben Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in yanında Ömer radiyallahu anh’ın buna dair yemin ettiğini işittim. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem buna karşı çıkmadı.”²⁵⁶

Bu hadiste sahabenin, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in önünde yapılan bir şey hakkındaki ikrarını delil saydıklarını görüyoruz. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem hükmün

²⁵⁵ Muhtasaru’l-Fetava’l-Mısriyye (81)

²⁵⁶ Sahih. Buhari (7355)

beyanını ertelemeydi. Mesela Bedir savaşında **“Şu kılıcın hakkını kim verecek?”** diye seslendiğinde Ebu Ducane Simak b. Hareşe radiyallahu anh: “Ben veririm ey Allah’ın resulü!” diye çıktı, kılıcı eline aldı ve salına salına yürüdü. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Bu öyle bir yürüyüştür ki, şayet şu alan değil de başka bir yer olsaydı, Allah buna gazap ederdi.”**²⁵⁷ Bu da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in batıl olan bir şeye asla sukut etmediğini gösteren delillerden birisidir.

Bazı âlimler Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in ikrarının delil kabul edilmesi için, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in değiştirmeye gücü yettiği halde sükût etmiş olmasını şart koşmuşlar ve şöyle demişlerdir: Müşrikler Kabeyi çıplak olarak tavaf ediyorlar ve Nebi sallallahu aleyhi ve sellem oturuyordu. Aynı şekilde kabenin etrafında putlar vardı. Bu da onun ikrarı sayılırdı.

Buna iki meseleyle cevap verebiliriz:

1- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bu anlatılanlara sükut etmemiş, bilakis onları kınayarak karşı çıkmıştır. Aksi halde onlarla ne için savaştı? A’raf suresi ittifakla Mekke’de nazil olmuş bir suredir ve orada Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Ey Âdemoğulları! Her mescide çıkışınızda zinetinizi alınız.”** (Araf 31) bu ayet çıplak tavaf yapanlar hakkında nazil olmuştur.

2- Kabeyi çıplak tavaf eden bu müşriklere karşı davetin dereceleri vardır. Onların tevhide davet edilmeleri ve şirkten alıkonulmaları mı, yoksa islam’ın fer’î meselelerine davet edilmeleri mi önceliklidir? Hem Kâbe’nin etrafındaki putları kıran Nebi sallallahu aleyhi ve sellem değil miydi?

4- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in hayatı döneminde vaki olan bir şey, Nebi Sallallahu aleyhi ve sellem vakıf olmasa da hüccettir.

Çünkü Nebi sallallahu aleyhi ve sellem vahye muhatap idi. Sahabelerin Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken yaptıkları yanlış bir şey olsaydı o peygambere haber verilirdi.

Cabir b. Abdillâh radiyallahu anhuma şöyle demiştir: “Bizler Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken ve ona Kuran inerken azil yapardık.”²⁵⁸

İbn Ömer radiyallahu anhuma şöyle demiştir: “Bizler Nebi sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken hakkımızda bişey (vahiy) inecek diye korkumuzdan hanımlarımıza rahatça konuşamazdık. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem vefat edince rahatça konuşmaya başladık.”²⁵⁹

Kanın çıkmasıyla abdestin bozulmaması da böyledir. Bu Şeyhulislam İbn Teymiyye ve bir rivayette İmam Ahmed’in de tercih ettiği görüştür. Şeyh İbn Useymin bununla fetva vermiş ve namaz kılarken kendisine ok isabet ettiğinde sahabenin çıkan

²⁵⁷ Sahih. Muslim (7/150)

²⁵⁸ Sahih. Buhari (5209)

²⁵⁹ Sahih. Buhari (5187)

kanı durduramamasını²⁶⁰ delil getirmiştir. Bu olay Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den ve gizli açık herşeyi bilen Allah'tan gizli kalamazdı. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in bu konuda susması; (önden ve arkadan çıkanlar dışında) çıkan kanın tahareti bozmadığına delildir.

Kanın abdesti bozduğunu söyleyenler şöyle delil getirdiler: Aişe radiyallahu anha'nın rivayet ettiği hadiste **"Biriniz namazdayken abdestini bozacak bir şey meydana gelirse burnunu tutsun ve oradan ayrılsın"** buyrulmuştur.²⁶¹ Hadis hasendir. Ancak burun kanaması sebebiyle mescidden çıkmak, bunun abdesti bozmasından dolayı değil, mescidin kirlenmekten korunması içindir. İhtimal taşıyan delil, delil olmaktan düşer. İbn Ömer radiyallahu anhuma'dan rivayet edilen: "İbn Ömer radiyallahu anhuma namazdayken burnu kanadığında konuşmadan gider, abdestini alır ve gelip namazına kaldığı yerden devam ederdi"²⁶² hadisi mevkuf olup İbn Ömer radiyallahu anh'ın kendi fiilidir. Bu konuda delil olacak mahiyette değildir.

5- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in mücerred fiili vaciplik ifade etmez.

İbn Hazm rahimehullah şöyle demiştir: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in fiillerinden bir şey vacip değildir. Bu ancak örnek almaya teşvik edildiğimiz bir konudur. O'ndan yüz çevirmek anlamında terk etmeyiz. Lakin yaptığımız takdirde ecir alacağımız, terk ettiğimizde de günah kazanmayıp ecir de alamayacağımız; teşvik edilen fiillerini terk edebiliriz. Ancak O'nun fiillerinden emredilenleri veya hükmün ancak kendisiyle yerine getirilebildikleri şeyler farzdır. Zira önce gelen emri bu tefsir eder. Başkasının tercihi caiz olmayan doğru görüş budur."²⁶³

Yani; Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in kendisine has olduğuna delil bulunan fiilleri dışındaki fiilleri ya mubahlık ifade eder ya da teşvik edilmiş ve yapanlara sevap vaad edilmiş bir fiilse müstehaplık ifade eder. Bazı fiilleri de kavli bir emirden dolayı farzlık ifade eder. Mesela namazı nasıl kıldığımı görüyorsanız öylece kılın emri, namaz fiillerinin farz olmasını gerektirir. Hac menasiklerini benden alınız emri de, hac fiillerini kapsar. Yine namaz hakkındaki bu hadis sebebiyle bir kimse nafie namaz kılacak olsa dahi, namazı Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kıldığı gibi kılması farzdır..

İbn Hazm rahimehullah sonra şöyle demiştir: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, bir emrin kendisiyle yerine getirildiği fiilleri vaciptir. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: **"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle kılın"** ve **"Hac menasiklerini benden alınız"** gibi hadisleri böyledir."²⁶⁴

²⁶⁰ Sahih. Ebu Davud (198) Ahmed (3/343, 359) İbn Huzeyme (36) İbn Hibban (Mevaridu'z-Zaman 250) Darekutni (1/223) Hakim (1/156-157) Beyhaki (1/140)

²⁶¹ Hasen. Ebu Davud (1114) İbn Mace (1222) İbn Hibban (2235) Darekutni (1/157)

²⁶² Sahih mevkuf. Malik, Muvatta'da (s.38) rivayet etti.

²⁶³ El-İhkam (1/458)

²⁶⁴ El-İhkam (1/467)

6- Aslen mubah olan şeylerde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in bir şeyi terk etmesi, onu terk etmenin vacip olduğunu göstermez.

Ebu Hureyre radiyallahu anh'ın rivayet ettiği hadiste Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Size açıklamadan bıraktıklarım konusunda beni serbest bırakınız, sizden öncekiler peygamberlerine çokça muhalefetleri sebebiyle helak oldular. Size bir şey yasakladığımda ona derhal son verin, size bir şey emrettiğimde gücünüz yettiğinde onu yerine getirin.”**²⁶⁵

Burada bir şey yasaklandığı zaman ona derhal son vermek emredilmiştir. Yasaklananlar konusunda güç yetirebilme şartı zikredilmemiştir. Bu da bütün yasakların güç yeten şeyler olduğunu gösterir. Ama emirlerde güç yettiği kadar yerine getirmek emredilmiştir. Mesela su bulamayan kimse namazı teyemmüm ederek kılar. Ayakta kılamayan, oturarak kılmaya güç yetirirse öyle kılar. Emirlerde böyle kolaylaştırmalar vardır. Ancak terk etmek yoktur. Güç yettiği kadarıyla onu eda etmeye çalışmak vardır.

Ebu Şame el-Makdisi rahimehullah şöyle demiştir: “Ebu Hureyre radiyallahu anh hadisinin zahiri, emir ve yasak dışında bir vacip olmadığını gösterir. O size bir şey emretmemiş ve yasaklamamışsa, sizler vaciplik ve tehlikenin dışında kalırsınız demektir. **“Size bıraktıklarım konusunda siz de beni serbest bırakınız”** buyrulmuştur.”²⁶⁶

Mesela sahabelerden biri Nebi Sallallahu aleyhi ve sellem'in haccın farz olduğu bildirildiği zaman “Her sene mi ey Allah'ın resulü?” diye sorması üzerine: **“Şayet her sene demiş olsaydım sizlere her sene farz olacaktı”** buyurmuştur. Bu rivayet aynı zamanda sünnetin de vahiy olduğunu, kitabın dışında birtakım farzlar koyabildiğini de gösteren bir delildir. Zira Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şayet evet deseydi bunun farz olacağını belirtmiştir.

7- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in yapmayı düşündüğü fakat yapmadığı şey hüccet değildir.

Şevkani rahimehullah şöyle demiştir: “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in yapmayı düşünüp de yapmadığı şey, sünnet kısımlarından değildir. Zira gerçekleştirilmeyen bir şey hakkında tehlike söz konusu olmaz. Bu Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in bize getirdiği veya Allah Azze ve Celle'nin örnek almamızı emrettiği hususlardan değildir. Nitekim kendisinden sahih olarak rivayet edildiğine göre sakındırmak için düşündüğü şeyi haber vermiştir: **“Cemaatle namaz kılmaya gelmeyenlerin evlerini başlarına yakmayı düşündüm.”**²⁶⁷

Ancak, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in yapmayı düşündüğü fiilden alıkoyan gerekçelere bakılır, sonra bu gerekçelere göre uygun hüküm uygulanır.

²⁶⁵ Sahih. Buhari (7288) Muslim (1337)

²⁶⁶ el-Muhakkak (97)

²⁶⁷ Irşadu'l-Fuhul (65)

8- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kasıtsız olarak yaptığı fitri hareketleri taklid etmek Allah'a yakınlık sağlamaz.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: "İbn Ömer radiyallahu anhum, yolculuklarında Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yürüdüğü yerlerden yürümeyi, O'nun konakladığı yerlerde konaklamayı, abdest aldığı yerlerde abdest almayı, artan suyu Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in döktüğü ağaç diplerine dökmeyi ve daha buna benzer davranışları tercih ederdi ki, bütün bunları ulemâdan bir taife müstehab görmüş, cumhur ise müstehab görmemiştir. Bunu Ebû bekir, Ömer, Osman, Ali, İbn Mes'ûd, Muâz b. Cebel radiyallahu anhum gibi büyük sahâbiler de müstehab saymamışlar ve İbn Ömer radiyallahu anhum'un yaptığı gibi yapmamışlardır. Şayet müstehab görselerdi yaparlardı. Çünkü onlar, daima sünnete uymayı tercih eden insanlardı. Zira Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e uymak, O'nun yaptığını yaptığı şekilde yapmaktır.

Binâenaleyh O (sallallahu aleyhi ve sellem), ibadet (din) kasdıyla bir iş yaptığı zaman onu bizim de ibadet kasdıyla yapmamız meşru olur. O (sallallahu aleyhi ve sellem), bir yeri, veya bir zamanı ibadet amacına tahsis ettiği zaman, biz de oraları o amaca tahsis ederiz. Nitekim Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, bu amaçla Kâbe'yi tavaf eder, Hacer-i Esved'i selâmlar, Makam-ı İbrahim'in gerisinde namaz kılar, Medine Mescidi'nin sütununun yanında namaz kılmayı tercih eder, Safa ve Merve'ye çıkar, oralarda dua ve zikirler yapar ve yine Arafe ve Müzdelife'de ve diğer yer ve zamanlarda böyle yapardı. Ancak, O'nun herhangi bir amaçla olmaksızın, denk geldiği için öyle yaptığı şeylere gelince, - meselâ yolculukları esnasında, belli bir maksatla değil de sırf öyle rast geldiği için bir yerde konaklayıp namaz kılması gibi - şayet biz o yerde namaz kılmayı veya konaklamayı husûsiyle yapacak olursak, o takdirde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e uyan kimseler sayılmayız; aksine bu yaptığımız, Ömer b. Hattâb radiyallahu anh'ın yasakladığı bid'atlerden biri olur.

Nitekim Şu'be b. Süleyman yoluyla Ma'rur b. Süveyd'den gelen, senedi sahih bir haberde sabit olmuştur ki: Ömer radiyallahu anh, bir yolculuğu esnasında, sabah namazını kıldıktan sonra bir yere gelmişti. Baktı ki, insanlar oraya gelmeye ve "Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) burada namaz kılmişti" demeye başladılar. Bunun üzerine Ömer radiyallahu anh: "Kitab Ehli, peygamberlerinden artakalan eserlere tâbi olup oraları kilise ve havra haline getirdikleri için helak olmuşlardır. Binaenaleyh, namazı olan kılsın, yoksa yoluna devam etsin" dedi.²⁶⁸

Yani Ömer radiyallahu anh, vakit nerede girerse namazın orada kılınmasının gerektiğini kastetmiştir. Kitap ehlinin de Peygamberlerden arta kalan eserlere tabi olup oraları havra haline, ibadethane haline getirdikleri için saptıklarını belirtiyor.

Eğer Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem tarafından bir teşvik varsa veya ibadet kasdıyla yapılan bir şeyse bunda bir sıkıntı yoktur. Mesela bu sözün sahibi olan Ömer radiyallahu anh Haceru'l-Esved'i öpme hakkında şunları söylüyor: "Vallahi sen sadece bir taşsın. Ne fayda ne de bir zarar verirsin. Ama değilmi ki ben Rasulullah sallallahu

²⁶⁸ Mecmuu'l-Fetava (1/281) rivayet için bkz.: Abdurrazzak (2/118) İbn Ebi Şeybe (2/151) İbn Vaddah, el-Bid'a (s.41) sahihtir.

aleyhi ve sellem'in seni öptüğünü gördüm, bende öpüyorum" Bakın, ibadet olanı ve olmayanı karıştırmamış ayırt etmiştir.

Bazılarının mübarek geceler diye sahih bir delil olmadan bazı geceleri ibadete tahsis etmeleri bu şekilde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in yolunu ve sahabelerin menhecini anlamamaktan kaynaklanan bir bid'adtır. Bazı mekânları veya eşyaları delilsiz olarak teberrük etmeleri de böyledir. Bir şeyde bereket olduğu ancak nas ile sabit olur.

Mesela kişi Kuran okumakla teberrük eder neden? Kuran mübarek bir kitaptır. Kâbe mübarektir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in saçı mübarektir. Yani bir şey ile teberrük ediliyorsa onun mübarek olduğuna dair ayrıca bir delil olması lazımdır.

Şeytan insanları bu yolla kandırmış, bid'atlarla amel eder hale gelmişler ve sünnetleri terk etmişlerdir. Hatta farzları dahi terk ediyorlar. Adam beş vakit namazı kılmıyor, lakin teravihlerde cemaatleri kaçırmıyor ve onu da bidat bir şekil üzere kılıyor. Veya şer'i tesettürü terk eden, örtünse de emrolunduğu gibi örtünmeyen kadınlar, bidat olan mevlid merasimlerini kaçırmıyor, bu merasimlere katılmakla bütün günahlardan kurtulduğunu zannediyor. Halbuki hakikatte günahlarına bidatin çirkinliklerini de eklemektedir de haberi yok!

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e Rıdvan biati yapılmıştı. Rıdvan ağacı denilen bir ağacın altında olmuştu bu. Allah resulü sallallahu aleyhi ve sellem'in zamanında bu ağaca dokunulmamıştı. Çünkü kimse bu ağaca özel bir takım anlamlar yüklememişti. Ama ne zaman ki insanlar; "Burada çok önemli bir biat yapıldı, hatırası büyüktür" diye o ağacı kutsamaya başladılar, bunun üzerine Ömer radiyallahu anh derhal o ağacı kestirdi. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ve sahabelerinin şirklere ve bidatlara karşı amansız mücadelesini hazmedemeyen sapıklık ehli, doğrudan Allah rasulüne ve sahabelerine saldıramadıklarından, onların menhecinde hareket eden sünnet ve hadis ehline "Vahhabiler" gibi sözler yakıştırarak saldırmaktadırlar. Allah selamet versin.

9- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in kasıtlı yaptığı fiilleri Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e muhabbetten dolayı yapmak mustehaptır.

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem kabak yemeğini severdi ve özellikle kabak tanelerini seçerdi.

Enes radiyallahu anh şöyle rivayet ediyor: "Bir terzi Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'i yaptığı yemeğe davet etti. Ben de Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber o yemeğe gittim. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e arpa ekmeği ile içinde kabak ve et parçaları bulunan et suyu ikram edildi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in tabağın etrafında kabak tanelerini aradığını ve bunu beğendiğini gördüm. O günden sonra ben de kabağı sevmeye başladım. O zamandan beri mümkün olduğu kadar hep bana içinde kabak bulunan yemek yapıldı.²⁶⁹

İmam Nevevi, Sahihu Muslim'de bu hadisin geçtiği babın başlığını: "Et suyu yemenin caiz oluşu ve kabak yemenin müstehap olması" şeklinde koymuştur.

²⁶⁹ Sahih. Buhari (2092) Muslim (2041)

10- Teşri için yapılması ihtimali bulunan fitri fiillere devam etmek ve onu örnek edinmek müstehaptır.

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in sürekli devam ettiği bazı fitri fiillerinin teşri için olması muhtemeldir. Sabah namazının sünneti ile farzı arasında sağ yana uzanmak gibi. **"Sizin için Allah'ın rasulünde en güzel örnekler vardır"** (Ahzab 21) ayeti gereğince bunu örnek almak müstehaptır. Bu ayet Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in fiillerinde asıl olanın onu örnek almanın müstehap olduğunu gösterir. Ancak bunun fitri bir haslet olduğu, ibadet kastı ile yapmadığı açıksa bu müstesnadır. Muhaddislerin çoğunun görüşü budur.²⁷⁰

Şevkani rahimehullah şöyle demiştir: "Bu kısım hakkında Şafii'den iki görüş vardır: Asla veya zahirine dönülür. Asıl bunun teşri için olmamasıdır. Zahir ise teşri için olduğunu gösterir. Tercih edilen ikincisidir. Nitekim Üstad Ebu İshak bunun mendup (teşvik edilen) olduğunu muhaddislerin çoğundan nakletmiştir."²⁷¹

11- Yapma ihtiyacı olduğu ve hiçbir engel bulunmadığı halde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in terk ettiği bir fiili yapmak bidat, terk etmek sünnettir.

Bu kaidede iki şart vardır; gerektiren sebebin mevcudiyeti ve engelin bulunmaması.

Eğer yapılmasını gerektiren sebep mevcut olmamışsa, o fiili terk etmek sünnet değildir. Bayram namazlarında ezanı terk etmek buna örnektir. Zira bayram namazlarının ilan edilmesi için buna gerek vardı. Buna rağmen Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bunu terk etti. Bu terk sünnettir. Ama mesela gerektiren sebep mevcut olmamasına rağmen terkine örnek, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in Kur'anı cem etmemiş olmasıdır. Bunu terk etmek sünnet değildir. Zira gerektiren sebep Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken mevcut olmamıştı.

1. Vahiy gelmeye devam ediyordu.
2. Sahabeler arasında bu konuda müşkülât yok idi

Bundan dolayı Ömer b. el-Hattab radiyallahu anh zamanında bu ihtiyaç ortaya çıktığı için bunu yaptı.

Eğer gerektiren sebep mevcut olur da, engelleyici bir sebep bulunmazsa, bunu terk etmek de sünnet değildir. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in sahabeleriyle beraber Ramazan kıyamını terk etmesi böyledir. Zira bunu gerektiren sebep mevcut idi. Lakin bir engel de mevcut idi. Bu da Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in, bu kıyamın onlara farz kılınmasından korkması idi.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Nafileleri yapmak sünnet olduğu gibi, terk etmek de sünnettir. Gerektirici sebebin ya da şartın bulunmamasından veya bir engelin mevcut olmasından dolayı terk edilen ise böyle değildir. Rasulullah sallallahu

²⁷⁰ Bkz.: Bahru'l-Muhit (6/24)

²⁷¹ İrşadu'l-Fuhul (56)

aleyhi ve sellem'den sonra gerektirici sebepler ve şartlar meydana gelmiş, engeller ortadan kalkmışsa, bu takdirde şeriat, bunun yapılmasına delalet eder. Kur'anın mushafta toplanması, teravih namazında insanların tek imam arkasında birleştirilmesi, ilim nakledenlerin isimleri ve bundan başka dinen ihtiyaç duyulan örnekler böyledir....²⁷²

12- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in tek bir meselede birbirine muhalif fiiller yaptığıнын nakledilmesi, bunların meşru olduğunu gösterir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Ortaya çıkan durumlardaki namazlara gelince, mesela korku, hastalık, yolculuk gibi hallerde beş vakit namaz gibi, sebepleri bulunduğu takdirde belayı def etmek için güneş ve ay tutulmaları namazı gibi veya nimeti celb etmek için kılınan istiska (yağmur duası) namazı gibi ve cenaze namazı gibi namazlar hakkında Ahmed b. Hanbel ve diğer hadis fakihleri, bu konuda Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den ve sahabelerden sabit olanlara tabi olurlar. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den sabit olan korku namazı çeşitlerinin hepsini de caiz kabul ederler. Kûsuf (tutulma) namazı da böyledir. Yağmur talebi namazında da Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den sabit olduğu gibi sahraya çıkıp dua etmeyi ve istiska namazını kılmayı da, namaz kılmadan sadece dua etmeyi de caiz kabul ederler. Nitekim Ömer radiyallahu anh sahabenin huzurunda bunu yapmıştır. Yine nafil namazların arkasından yağmur duası ve istiska yapmayı da caiz sayarlar. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem Cuma hutbesinde bunu yapmıştır."²⁷³

Bu ihtilaf değil, tenevvuat yani ibadetin meşru olan şekilleri olarak değerlendirilir. Mesela kamet okunurken ikişer ikişer, dörder dörder, okumakla tek tek okumak bunların hepsi Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den sabit olmuştur. Bir başka misal namaza başlarken iftitah tekbirinde elleri göğüs hizasına, omuz hizasına, kulak hizasına veya baş hizasına kadar kaldırmak sabit olmuştur. Bunlardan birini terci edenin bir diğerini sünnete muhalif olmakla suçlaması doğru değildir. Abdest alırken azaları birer, ikişer ve üçer defa yıkamak da böyledir. Yine namazda selam verirken es-Selamu aleykum demek, buna ve rahmetullahi eklemek, sonra ve berakatuhu ziyadesini eklemek, bunların hepsi de meşrudur.

13- Şayet Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in kavli ile fiili arasında muhalefet varsa ve aralarını bulmak imkânı yoksa kavli sünnet, fiilî sünnete tercih edilir.

El-A'laî, şöyle demiştir: "Söz ile fiili bazı yönlerden bir araya getirmek mümkündür. Muhakkik âlimlerin bu konuda yaptıklarından örnekler vardır. Şüphe yok ki bu (aralarını bulma), birinin diğerinin önüne geçirilmesinden ve diğerinin gerektirdiğinin iptal edilmesinden daha önceliklidir. Yine bu, tavakkuftan da (yani duraklayıp ikisiyle de amel etmemekten) önceliklidir. Böylece iki delilin arasını bularak Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözünün gerektirdiğiyle ibadet edip, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in fiiline de tabi olmamız, iki delilden birini iptal etmemizden önceliklidir. İbadet ile birlikte tevakkuf etmenin bir anlamı yoktur."²⁷⁴

²⁷² Mecmuu'l-Fetava (26/172)

²⁷³ Kavaidu'n-Nuraniyye (86)

²⁷⁴ Tafsilu'l-İcmal (s.108)

Eğer aralarını bulmak mümkün olmazsa söz (kavli hadis) önceliklidir. El-A'laî, şöyle demiştir: “Sözün öncelenmenin birçok açıdan delili vardır. Vasıtasız olarak sözün kendisi delildir. Ama fiil, vasıta olmaksızın delalet etmez. Böylece söz daha kuvvetlidir. Fiilin öncelenmesi ise, sözün gerektirdiğinin ve söz ile amel etmenin tamamen iptal edilmesine sebep olur. Sözün öncelenmesi ise fiilin iptaline sebep olmaz. Hatta fiilin Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e has olması mümkündür. İki delilin arasını bulmak ise ikisinden birini tamamen devre dışı bırakmaktan önceliklidir.”²⁷⁵

Mesela söz ile fiilin çeliştiği; ayakta yemek yemek, ayakta içmek, kıbleye doğru hacet gidermek. Bu konudaki rivayetlerin aralarını bulmamız mümkündür. Kıbleye doğru hacet giderme meselesi inşaallah cem ve tercih kaidelerinde ele alınacaktır.

Ayakta yemek ve ayakta içmek meselesinde gelince, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ayakta içmekten yasakladığı sabittir. Bunun yanısıra İbn Ömer radiyallahu anhuma diyor ki: “Biz peygamber sallallahu aleyhi ve sellem hayatta iken ayakta yer ve içerdik” İbn Abbas radiyallahu anhuma diyor “Ben peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ayakta içtiğini defalarca gördüm” Ali radiyallahu anh de hakeza Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem abdest aldıktan sonra artan suyu böyle ayakta içti diyor. Sonra da diyor ki: “Ben bunu sadece ayakta içmeyi yadırgamayın diye yaptım”

Şeyh el-Elbani rahimehullah, su kabının asılı olması gibi zaruretler halinde ayakta içmek caiz, bunun dışında caiz değildir diyerek bu rivayetlerin arasını bulmuştur.

Benim anladığım kadarıyla; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ayakta içtiği su ya İbn Abbas radiyallahu anhuma rivayetinde tasrih edildiği gibi zenzem suyudur ya da Ali radiyallahu anh hadisinde açıklandığı gibi abdestten artan sudur. Ayakta içme yasağı ise bunun dışındakiler hakkındadır. Allah en iyi bilendir.

14- “Kane: yapardı” Şeklinde gelen fiil, tekrarı ifade eder.

İbn Dakik el-İyd, şöyle demiştir: “Şöyle yapardı” sözünün anlamı, bu fiili yapmanın onun âdeti olduğudur. Nitekim: “Falan zayıfa yardım ederdi” denilir. “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem hayır işlerinde insanların en iyisiydi” sözündeki kane (...idi), mücerret fiili ifade için kullanılmıştır. Sadece fiilin zikredilmesi ise tekrarına delalet etmez. Önceki (kane) daha çok kullanılır ve hadisin de buna göre yorumlanması gerekir.”²⁷⁶

Yine Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in her tekbirle beraber ellerini kaldırdığı ifadesi de devamlılık ifade eder. Buna göre İmam Suyuti ile Şeyh Elbani’nin “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ellerini secdelerde bazen kaldırır” şeklinde yaptıkları delilsiz yoruma itibar edilmez.

²⁷⁵ Tafsilu’l-İcmal (s.105)

²⁷⁶ el-İhkam (1/91)

15 – Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in bir sebepten dolayı yaptığı bir şeye, bu sebebin bulunmadığı zaman devam etmek sünnet değildir.

Mesela Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bir defalığına minber üzerinde namaz kılmıştır. Sehl b. Sad radiyallahu anh hadisinde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bunun illetini şöyle belirtmiştir: “Bunu ancak namazımı öğrenmeniz için yaptım” buyurmuştur. Yeni müslüman olan kimseler bulunup da, namazın şeklini bilmezlerse onlara öğretmek için minbere çıkılıp namaz kılınabilir. Ancak bir sebep olmaksızın yüksek bir yere çıkarak namaz kılmak ve buna devam caiz olmaz.

Ömer b. El-Hattab ve Abdullah b. Abbas radiyallahu anhum gibi sahabelerin Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in namaza başlangıç duasını öğretmek için bu duayı sesli yaptıkları sabit olmuştur. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in ise başlangıç duasını sessiz okuduğu sabittir. Dolayısıyla sebep bulunmadığı zaman bunu yapmak meşru olmaz.

Sahabe Sözleri Hakkındaki Kaideler

1- Eğer muhalif başka bir sahabe sözü yoksa sahabenin sözü, nasları anlamada, sahabe olmayanlara karşı hüccettir.

Başkasının muhalefet etmemesi şartı meşhur olmasa da sahabenin sözünün hüccet olmasının anlamı; “Kitap ve sünnet gibi bizzat hüccet” demek değildir. Sahabe sözünün hüccet olmasının anlamı, delillerle desteklenmesi halinde, onların sözünün başkalarına hüccet olmasıdır.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Sahabelerden biri bir görüş bildirmiş, kimse de ona aykırı bir görüş söylememişse ve bu konuda bir ihtilaf yayılmamışsa, Ebu Hanife, Malik, meşhur görüşünde Ahmed, iki görüşünden birinde ve yeni kitaplarında Şafii gibi âlimlerin çoğunluğu bununla delil getirmişlerdir.”²⁷⁷

İbnu’l-Kayyim, İ’lamu’l-Muvakkiin’de sahabe sözünün hüccet oluşuna dair kırk altı yönden delil zikretmiştir.²⁷⁸

2- Sahabe sözü meşhur olmuş ve ona kimse muhalefet etmemişse icma ve hüccet olur.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Sahabe sözleri yayılmış ve onların zamanında karşı çıkan olmamışsa, âlimlerin çoğunluğuna göre o hüccettir.”²⁷⁹

İbn Kayyim rahimehullah, şöyle demiştir: “Sözü sahabeler arasında meşhur olsun ya da olmasın, bir sahabe, diğer sahabiye muhalefet etmemişse, sahabeler arasında meşhur olduğu takdirde fakihlerin çoğunluğu bunu icma ve hüccet sayar. Onlardan bir grup; “Hüccet olsa da, bu icma değildir” demişlerdir. Kelamcılardan küçük bir topluluk ile sonraki fakihlerden bazıları: “İcma da değildir, hüccet de değildir” dediler.”²⁸⁰

3- Bir meselede sahabe ihtilaf etmişse hüküm naslardaki aslına döndürülür. Birinin sözünü diğerine takdim edip ikisinden birini taklid etmek caiz değildir.

Hatib el-Bağdadi rahimehullah dedi ki: “Sahabe iki görüş üzerinde ihtilaf ederse, birinin sözü diğerine karşı delil olmaz. İki gruptan birini taklit etmek de caiz değildir. Bilakis delile dönmek vaciptir. Şafii dedi ki: “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in sahabelerinden farklı görüşler gelmişse, Kitap ve sünnete en uygun olan alınır.”²⁸¹

İbn Hazm şöyle der: “Çünkü Allah Teâlâ Peygamberi sallallahu aleyhi ve sellem’i **“O, arzusuna göre konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir”** (Necm 3-4) şeklinde nitelendiriyor ise, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şeriata dair bütün sözlerinin gerçek ve şüphesiz olarak Allah’tan geldiği anlaşılır. Allah’tan gelen şeyde de ihtilaf olmaz. Çünkü âyette **“Eğer o (Kur’an), Allah’tan başkası tarafından**

²⁷⁷ Mecmuu’l-Fetava (20/14)

²⁷⁸ İ’lamu’l-Muvakkiin (4/104, 136)

²⁷⁹ Mecmuu’l-Fetava (20/14)

²⁸⁰ İ’lamu’l-Muvakkiin (4/104)

²⁸¹ el-Fakih ve’l-Mutefekkih (1/175)

gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı” (Nisa 82) buyurulmuştur. Allah; **“Birbirinizle çekişmeyin”** (Enfal 46) âyetiyle bizlere tefrika ve ihtilafı yasaklar. Dolayısıyla sahabeden her birine tâbî olmamızı Allah Rasûlu sallallahu aleyhi ve sellem’in bizlere emretmesi imkânsızdır. Çünkü sahabenin içerisinde birisinin helal kıldığını haram kılan bulunabilmektedir. Eğer durum böyle olsaydı, Semûre b. Cundub radiyallahu anh’e uyarak içkinin satışı helâl olurdu. Ebû Talha radiyallahu anh’e uyarak ta oruçlunun dolu yemesi helâl olurdu (orucu bozulmazdı). Bunlar diğer sahabelere tâbî olunduğunda ise haram olmaktadır. Cinsel ilişkide boşalma olmazsa Ali, Osman, Talha, Ebu Eyyub ve Ubey b. Ka’b radiyallahu anhum’a göre gusûl gerekmezken, Aişe ve İbn Ömer radiyallahu anhum’a göre gusûl gerekirdi. Bütün bunlar bize sahih isnatlarla rivayet edilmiştir.”²⁸²

İbn Hazm Allah Rasûlu sallallahu aleyhi ve sellem’in ölümünden önce ve sonraki dönemde sahabe’den sadır olan sünnete isabet edemedikleri bazı görüşleri uzunca anlattıktan sonra şöyle der; “Nasıl olur da hem hata, hem de isabet eden bir kavmi taklit etmemiz caiz olur?”²⁸³

Bundan önce de İhtilafın Kötülenmesi başlığı altında şöyle demiştir: “Bize farz olan; Kur’an’da Allah Azze ve Celle’den gelen, bize din kılınan İslam’a ve Allah Teâla’nın dinin beyanı olarak emretmiş olduğu; Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den sahih olarak gelenlere tabi olmamızdır. İhtilafa uymamız asla gerekmez. Nitekim bir topluluk yanlış yaparak ihtilafın rahmet olduğunu söylemişlerdir. Bu sözlerine de Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den rivayet edilen: “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz” sözünü delil getirmişlerdir. Bu hadis uydurulmuş bir batıldır. Günahkâr kimseler bunu uydurmuşlardır. Bu husus çeşitli yönlerden kesindir:

Birincisi: Nakil bakımından sahih değildir.

İkincisi: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in yasakladığı bir şeyi aynı zamanda emretmiş olması imkânsızdır. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem Ebu Bekr radiyallahu anh’in rüya tabirinde hata ettiğini söylemiştir. Ömer radiyallahu anh’i hicret konusundaki yorumunda hatalı bulmuştur. Ebu’s-Senabil’i iddet hakkında verdiği bir fetvada hatalı bulmuştur. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in hata ettiklerini bildirdiği kimselere hata ettikleri konuda bizim tabi olmamızı emretmesi kesinlikle imkânsız olan hususlardandır. O zaman hatayı emretmiş olurdu. Allah Teâla ve rasulü sallallahu aleyhi ve sellem bundan berîdirler. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onların hata ettiklerini haber vermiştir. Hata edene uymamızı emretmesi de imkânsızdır. Ancak Nebi sallallahu aleyhi ve sellem, onların rivayet ettikleri şeylere uymamızı emretmiş olabilir. Bu ise doğrudur. Çünkü sahabelerin – Allah onlardan razı olsun – tamamı güvenilirlerdir. Onlardan hangisi nakilde bulunsa, naklettiği konuda hidayet üzeredirler.

Üçüncüsü: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem batıl söz söylemez. Bilakis onun sözü haktır. İsaabet edenlerin yıldızlara benzetilmeleri fasit bir benzetmedir. Bu açık bir yalandır. Çünkü Ceda yıldızına yönelmek isteyen Seratan yıldızını arkasına almış olur ve yolunu bulamaz. Bilakis daha çok sapar, fahiş bir hata yapar. Bütün yıldızlar her yola çıkarmaz. Zikredilen benzetme batıldır. Bu sözün yalan olduğu ve hadisin uydurulmuş olduğu böylece açıkça ortaya çıkar.”²⁸⁴

²⁸² el-İhkam (6/83)

²⁸³ El-İhkam (6/86)

²⁸⁴ El-İhkam (5/64)

4- Sahabeler bir meselede iki görüşe ayrılmışsa, raşid halifelerin görüşü diğerlerine tercih edilir.

Ubeydullah b. Ebi Yezid dedi ki: “İbn Abbas radiyallahu anhuma'ya bir şey sorulduğunda Allah'ın kitabında varsa onu söylerdi. Allah'ın kitabında yok da, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözünde varsa onu söylerdi. Allah'ın kitabında yoksa ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in söylediği bir şey de yoksa Ebu Bekir ve Ömer radiyallahu anhuma'nın sözlerini söylerdi. Aksi halde kendi görüşüyle içtihad ederdi.”²⁸⁵

Şafii'den nakledildiğine göre şöyle demiştir: “Onlardan birinin görüşüne Kitap ve sünnetten delalet yoksa Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali radiyallahu anhum'un sözlerini başkalarına tercih ederim. Eğer ihtilaf etmişlerse önceliği olanı tercih ederim. Zira onlar ilm ve rivayetin ehliidirler.”²⁸⁶

İbn Kayyim rahimehullah şöyle demiştir: “Raşid halifeler ihtilaf ederlerse veya onlardan biri diğer sahabelere muhalefet ederse, raşid halifelerin veya onlardan birinin bulunduğu taraf, diğerlerine karşı hüccettir. Bu konuda alimlerin iki görüşü vardır. Sahih olanı şudur; Eğer dördü de bir tarafta bulunuyorsa bunun isabetli olduğunda şüphe yoktur. Şayet çoğunluğu bir tarafta ise onun doğru olması ihtimali daha kuvvetlidir. Eğer ikişer ikişer ayrılmışlarsa, Ebu Bekir ve Ömer radiyallahu anhuma'nın bulunduğu taraf doğruya daha yakındır. Ebu Bekr ile Ömer radiyallahu anhuma ihtilaf ederlerse Ebu Bekir radiyallahu an'ın isabet etmiş olması daha kuvvetlidir...”²⁸⁷

5- Sahabe kendisinin rivayet ettiği hadisin fıkhnı daha iyi bilir. İhtilaf halinde hadisin ravisi olan sahabenin anlayışı diğerlerine tercih edilir.

Es-Sem'anî, şöyle demiştir: “Haberi rivayet eden ravinin açıklaması, o haberin tefsirinde hüccet olur. Mesela İbn Ömer radiyallahu anhuma “**Alışveriş yapanlar birbirinden ayrılmadıkça muhayyerdiler**” hadisini rivayet etmiş ve burada geçen ayrılmayı, sözlerle ayrılmak değil, bedenen ayrılmak olduğunu açıklamıştır. Bu açıklama önceliklidir. Zira o Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hitabına bizzat şahit olduğundan kastedileni de bilir. Bu durumda onun açıklaması, nakli mertebesinde olur.”²⁸⁸

Şeyh el-Elbani rahimehullah şöyle demiştir: “Ravi, rivayet ettiği hadisin manasını başkalarından daha iyi bilir. Zira kendisinden rivayette bulunduğu kimseden bunun anlamını da öğrenerek aldığı kabul edilir. Nasıl böyle olmasın ki, bütün selef alimleri ve fakihleri bunu kabul etmişlerdir.”²⁸⁹

²⁸⁵ Sahih. Beyhaki (10/115)

²⁸⁶ Bahru'l-Muhit (8/58)

²⁸⁷ İ'lamu'l-Muvakkiin (4/103)

²⁸⁸ Kavatiu'l-Edille (1/190)

²⁸⁹ Silsiletu's-Sahih (5/419)

6- Eğer sahabe, rivayet ettiği hadise muhalefet ederse, görüşüne değil, rivayet ettiği hadise itibar edilir.

Hatib el-Bağdadi rahimehullah şöyle demiştir: “Sahabe, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den bir hadis rivayet eder de, sonra o sahabiden rivayet ettiğinin aksine (görüş ya da fiil) rivayet edilirse, rivayet ettiği şeyin alınması ve kendisinden rivayet edilen fiil ya da fetvanın terk edilmesi gerekir. Zira bize vacip olan Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den nakil ve rivayet ettiği şeyi almaktır. Onun görüşünü kabul etmek değil! Çünkü hiç kimsenin sahabenin, rivayet ettiği şeyi nesh edeceğini veya tahsis edeceğini sonra da bize nesh eden veya tahsis eden delili açıklamadan susabileceğini zannetmesi helal değildir. Zira Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“İndirdiğimiz apaçık delilleri ve irşat yollarını Kitapta insanlara açıklamamızdan sonra gizleyenler... İşte onlara, hem Allah lanet eder, hem de lanet edebilecek olanlar lânet ederler.” (Bakara 159) Allah, Nebisi sallallahu aleyhi ve sellem’in sahabelerini bundan beri kılmıştır.”²⁹⁰

Mesela İbn Ömer radiyallahu anhuma, bıyıklarınızı kısaltın, sakallarınızı serbest bırakın hadisinin ravisidir. Kendisinden de hacca mahsus olarak sakallarının etrafından aldığı rivayet edilmiştir. İbn Ömer radiyallahu anhuma’nın hacda saçları kısaltmaya kıyaslayarak yaptığı bu fiil, kendisinin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den rivayet ettiği hadise aykırıdır. Bu durum, bir önceki kaideye olduğu gibi, ravinin hadisi daha iyi anlamasına delil getirilemez. Çünkü bir önceki kaide, ravinin rivayet ettiği hadise yaptığı açıklama hakkındadır. Burada ise rivayet ettiği hadise muhalefet söz konusudur. Eğer İbn Ömer radiyallahu anhuma hacca mahsus bu muhalefetini Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den işittiği veya gördüğü bir şeye istinaden yapmışsa, bize bunun delil olabilmesi için o gördüğü veya işittiği hadisi aktarması gerekirdi. Ancak böyle bir şey olmadığı için İbn Ömer radiyallahu anhuma’nın rivayet ettiği sakalı serbest bırakma emrini almamız, kendisinin muhalefetini ise terk etmemiz gerekmektedir.

Aynı şekilde mezheplerin kitap ve sünnet naslarına muhalif görüşlerine karşı da bu tavır gerekir. Ebu Hanife’nin, Malik’in, Ahmedin, Şafii’nin veya diğer imamların “Vardır bir bildiği” gerekçesiyle naslara aykırı görüşleri kabul edilemez. Çünkü bu aynı zamanda bu imamları da bildiği delili gizleyip onun yerine kendi görüşünü insanlara din edindirmek gibi bir ihanetle suçlamak olur. İmamların delilleri ve bu delillerin sıhhati bilinmedikçe görüşlerinin bağlayıcılığı yoktur.

Sahabenin açıklaması nassı anlamada hüccettir, özellikle de bizzat kendisi hadisi rivayet etmişse, başkaların anlayışına hüccettir. Bundan dolayı Şeyh Elbani rahimehullah, Enes b. Malik radiyallahu anh’ın rivayetinde gelen, **ayakta içen kussun** hadisinden sonra, Katate’nin: “Peki ayakta yemek hakkında ne dersin?” demesi üzerine Enes radiyallahu anh’ın: “O daha kötüdür” demesini delil getirmiştir. Enes radiyallahu anh’ın bu sözü hadise muhalif değil, ona açıklama getiricidir. Fakat burada Şeyh Elbani rahimehullah’ın bu şekilde delil getirmesini kabul etmemizi engelleyen bir durum vardır. Bu açıklama Enes b. Malik radiyallahu anh’dan gelmiş olup mevkuftur. Lakin İbn Ömer radiyallahu anhuma’nın şu sözü merfu hükmündedir: “Biz Nebi sallallahu aleyhi ve sellem zamanında ayakta yer içerdik.”

²⁹⁰ el-Fakih ve'l-Mutefekkih (1/141, 143)

Nasih ve Mensuh Kaideleri

Neshin delili şu ayettir: **"Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir."** (Bakara 106)

Allah Subhanehu bir ayeti nesh ederse onu yerine bir ayet getirir. Lafzının neshedilmesiyle hükmünün neshedilmesi arasında fark yoktur.

"Senin, üzerinde bulunduğun kibleyi ise, sırf, Peygambere uyanları, ökçesi ürerinde dönenlerden (ayırıp) bilelim diye kible yaptık. Gerçi (kıblenin değiştirilmesi), Allah'ın hidayet ettiği kimselerden başkasına bir hayli ağır gelecektir; fakat Allah, îmanınızı zayi edecek değildi; O, şüphesiz insanlara çok şefkatli ve merhametlidir. Senin, yüzünü çok defa gökyüzüne çevirip durduğunu elbette görüyoruz İşte şimdi, hoşnut olacağın bir kibleye seni döndürüyoruz: Yüzünü Mescidi Harâm tarafına (Kâbe'ye) çevir. (Ey Müslümanlar!) Nerede bulunursanız, siz de yüzlerinizi onun tarafına çevirin." (Bakara 143-144)

Bu ayetlerde "Kıblenin değiştirilmesi" de neshin delillerindendir. Müslümanlar daha önce Kudüs'e yönelerek namaz kılıyorlardı. Kudüs'e yönelme emri Kur'ân'da bildirilen bir emir değildi. Kur'an dışında bildirilen bir vahiyle bu uygulanıyordu. Sünnetin vahiy kaynaklı olduğunu inkâr eden sünnet inkârcıları Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kendi içtihiyâyla ehl-i kitab'a uyarak Kudüs'ü kible tayin ettiğini iddia ederler ki, böyle bir iddia peygambere küfür nispet etmektir. Zira bu iddianın kabulü, Allah rasulünün Allah'ın indirdiğinden başkasıyla hükmettiğini söylemek olur. Üstelik Bakara 144. Ayetinde açıkça ifade edildiği gibi Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, Ehl-i Kitab ile aynı kibleye yönelmekten hoşnut değildi. Kendi içtihiyâyla kible tayin etmiş olsaydı neden hoşlanmadığı bir kibleyi tayin etsin? Bütün bunlar, Kudüs'e yönelme emrinin Allah'ın Kur'an dışındaki vahyi ile bildirildiğini göstermektedir. Sonra Bakara suresi 143-144. Ayetleriyle de bu hüküm nesh edilerek Kâbe'ye dönmek emredilmiştir.

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **"Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Kendi katında bütün kitapların anası vardır."** (Ra'd 39)

"Biz, bir âyetle bir âyetin yerini değiştirdiğimiz zaman -ki Allah ne indirdiğini çok iyi bilir -'Sen bir iftiracısın" derler. Hayır, öyle değil; fakat çoğu bilmiyor. (Ey Muhammed!) De ki: "Kurân'ı Rûhu'l-Kudüs (Cebrail), iman edenlerin imanlarını sağlamlaştırmak ve müslümanlara hidayet ve müjde olmak üzere Rabbından hak ile indirmiştir. Onların, "Muhammed'e (söylediklerini) öğreten bir insandır." dediklerini elbette biliyoruz. Oysa haktan saparak kendisine meylettikleri adamın dili yabancıdır. Kur'ân ise, fasîh bir arapçadır." (Nahl 101-103)

Allah Azze ve Celle'nin: "Biz bir ayetle bir âyetin yerini değiştirdiğimiz zaman" cümlesindeki "değiştirmek" bir âyetin yerine bir âyet koymaktır.

"Allah ne indirdiğini çok iyi bilir": Bu cümle itiraz cümlesidir. Burada olabilecek en güzel cümle budur. Anlamı: "Biz bir ayeti, başka bir ayetle değiştirirsek bu düşüklük ya

da boş bir iş değildir. Bilakis bu, insanların maslahatına uyacak bir ilimden kaynaklanmaktadır. Bir ayetin yerine başka bir ayetin gelmesi, insanlara bunun daha uygun ve daha faydalı olduğunu bilmemizdenidir” demektir.

Yine burada başka bir fayda daha vardır; ayetin değiştirilmesi Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den değil, bilakis Allah’tandır. Onu ilmiyle indirmiştir. Bir ayeti başka bir ayetle değiştirmesi Allah’ın ilmiyledir, ey rasul, bu senden değildir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Kendilerine âyetlerimiz açık açık okununca, bize kavuşmayı ummayanlar, (Peygamberimize): "Bundan başka bir Kur'ân getir, yahut bunu değiştir" demektedirler.”** (Yunus 15) Peki cevap ne olmuştur? Cevabı, onların sözlerinden bir şeye cevap vermek ve bir şeyi de terk etmek olmuştur. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem olacak iş değildir”** (Yunus 15) **“O’ndan başka Kur'an getirecek de değilim”** dememiştir. Neden? Çünkü o kendiliğinden onu değiştirmemiştir. Değiştirmeye imkânı olmayanın ondan başka Kur'an getirmesi öncelikli olarak imkânsızdır.

Önemli olan; lafzı veya hükmü olsun fark etmez, bir ayeti başka bir ayetle değiştirenin Allah Subhanehu ve Teâlâ olmasıdır.

“Sen bir iftiracısın” derler”: Yani “Yalancısın, bize dün şöyle dedin, bugün böyle diyorsun, bu yalandır, sen ancak bir iftiracısın” demektir.

Lakin onlar söyledikleri bu sözü, bir ayetin yerine başka bir ayet getirmeyi onun kendisine nispet etmelerinden ve bunu düşüklük saymalarındandır. Hâlbuki onlar dikkatli düşünselerdi kesinlikle anarlardı ki, bir ayetin yerine başka bir ayet getiren Allah Subhanehu’dur. Bu da Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in doğruluğuna delalet eder. Zira yalancı olan kimse, önceki sözünden başka bir söz söylemekten son derece sakınır. Çünkü yalanının anlaşılmasından korkar. Onların iddia ettikleri gibi yalancı olsaydı, bu yalana bir alamet olurdu ve ilk söylediğine aykırı bir şey söylemezdi. Zira öncekine aykırı bir şey söylediğinde onların iddialarına göre yalanı ortaya çıkardı. Bilakis, öncekine aykırı bir şey getirmesi, şüphesiz onun doğruluğuna delildir.

* Bu yüzden burada: **“Hayır, öyle değil, fakat çoğu bilmiyor”** buyrulmuştur. Bu iptal edici bir vurgudur. Anlamı: Bilakis, sen iftiracı değilsin, lakin onların çoğu bilmiyor demektir. Şayet onlar ilim sahibi kimseler olsaydılar, elbette bir ayet başka bir ayetler değiştirildiğinde bunun Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in doğruluğuna bir delil olduğunu bilirlerdi.

1- Nesh kelimesiyle selefin kastettiği anlam, sonrakilerin kastettiği ile aynı değildir.

İbn Kayyım şöyle demiştir: “Selefin genelinin nasih (nesh eden) ve mensuh (neshedilen)den maksadı, hükmün tamamen kaldırılmasıdır. Sonrakilerin ıstılahında ise genel, mutlak ve zahir delaletin kaldırılması, ya tahsisle, ya takyid ile ya da mutlakın mukayyede hamledilerek tefsir edilmesi ile olur. Onların dilinde nesh şudur: Maksadın o lafzın dışında, ondan hariç bir emirle açıklanmasıdır. Onların sözlerini düşünen, bunda

sayılamayacak kadar çok şey görür. Sonrakilerin ıstılahlarına göre yorumlayanların ortaya koydukları karışıklıklar gider.”²⁹¹

Şatibi şöyle demiştir: “Mütekaddimîn (ilk dönem) ulemâsının sözlerine baktığımızda, onların nesh kelimesini usûlcülerin kullanmış olduğu mânâdan daha genel bir anlamda kullandıklarını görüyoruz: Onlar bazen mutlakın takyid edilmesine nesh ifadesini kullanıyorlar. Bazen bitişik ya da ayrı bir delil ile yapılan umumun tahsisine de nesh tabir ediyorlar. Keza mübhem ve mücmelin beyanı için de aynı tabiri kullanıyorlar. Öbür taraftan şer’î bir hükmün, daha sonra gelen başka bir şer’î hükümle kaldırılmasına da nesh demektedirler”²⁹²

2- Nesh, ihtimal ile değil, delil ile sabit olur.

İbn Hazm neshin ihtimal ile sabit olamayacağını açıklayarak şöyle demiştir: “Allah’a ve ahiret gününe inanmış bir müslümanın Kur’an ve sünnette gelen bir şey hakkında kesin delil olmadan: “Bu nesh edilmiştir” demesi caiz olmaz... Söylediğimizin aksini caiz sayanın sözü, şeriatın tamamının iptaline götürür. Zira bir ayet veya hadis hakkında nesh iddiası ile bir ayet veya hadis hakkında başkasının nesh iddiası arasında fark yoktur. Yakın (kesin bilgi) ile sabit olan, zanlar ile iptal edilemez. Allah ve rasulünün bize emrettiği bir şey, neshe dair hiçbir şüphenin bulunmadığı kesin bir delil olmadıkça sakıt olmaz.”²⁹³

3- Haberler ve külli kaidelerde nesh olmaz.

Hatib el-Bağdadi, şöyle demiştir: “Nesih ancak oruç, namaz ve benzerleri gibi ibadetlerden iki yönden vukuu sahih olanlarda sözkonusu olur. Neshin caiz olmadığı hususlar ise, Tevhid ve Allah Teâla’nın sıfatları gibi tek yönden gelen hususlardır. Allah Azze ve Celle’nin haklarında haber verdiği geçmiş asırlar ve ümmetler hakkındaki haberlerde de nesh caiz değildir. Aynı şekilde ileride gerçekleşeceği bildirilen; deccalin çıkması, güneşin batıdan doğması, İsa aleyhisselamın yeryüzüne inmesi ve benzeri haberlerde de nesih caiz değildir.”²⁹⁴

Yine Tevhid’le ilgili, Allah Azze ve Celle’nin birliği, Allah Azze ve Celle sıfatları, Cennet ve Cehennem hakkında verilen haberler gibi konularda nesh olmaz.

4- Kıyas ile nesh caiz değildir.

Hatib el-Bağdadi, şöyle demiştir: “Kıyas ile nesh caiz değildir. Zira kıyas, sabit asıllara tabidir. Sabit aslın, kendisine tabi olan tarafından neshi caiz değildir.”²⁹⁵

²⁹¹ İ’lamu’l-Muvakkiin (1/35)

²⁹² el-Muvafakat (3/108)

²⁹³ el-İhkam (1/497)

²⁹⁴ el-Fakih ve’l-Mutefekkih (1/85)

²⁹⁵ el-Fakih ve’l-Mutefekkih (1/86)

5- Sahabenin neshe dair sözü makbuldür.

Eğer sahabe bir delilin nesh edildiğini söylerse, onun sözü kabul edilir. Bunun delili, Aişe radiyallahu anha'nın şu sözüdür: "Kuran'da nazil olanlar arasında bilinen on emmenin haram kılacağı vardı. Sonra bunu beş bilinen emme neshetti. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem vefat ettikten sonra okunan Kur'an'da da bu hüküm vardır."²⁹⁶

6- Bir sahabenin İslam'a geç girmiş olması neshe delil değildir.

Sahabe'nin islama daha sonra girmiş olmasıyla neshe delil getirmek sahih değildir. Zira bu sahabe islama geç girmiş olsa da, bunu başka bir sahabeden işitmiş olması mümkündür.

Mesela Ebu Hureyre radiyallahu anh hicretin yedinci senesinde Hayber senesinde Müslüman olmuştur. Ama onun rivayet ettiği hadislerin çoğu başka sahabeler den işittiği hadislerdir.

İbn Hacer, bu şekilde delil getirmeye karşı çıkarak şöyle demiştir: "Bu zayıf bir dayanaktır. Çünkü ravinin islama geç girmiş olması ya da küçük olması, rivayet ettiğinin eski olmamasını gerektirmez."²⁹⁷

Yine İbn Ömer ve İbn Abbas radiyallahu anhum küçük yaşta olan sahabelerdi. Bu da neshe bir alamet bir delil değildir. Çünkü bunların da büyüklerinden işitmiş olması mümkündür.

²⁹⁶ Sahih. Müslim (1452)

²⁹⁷ Fethu'l-Bari (9/149)

Cem ve Tercih Kaideleri

Cem: Birbirine çelişkili görünen nasların aralarını bulmak, bağdaştırmak demektir.

Tercih: Birbirine çelişkili gibi gözükten rivayetler arasında sebeplerini gözeterek bunlardan birini tercih yapmak, diğerlerini terk etmektir.

1- Birbirine çelişkili görünen hadislerin araları bulunur, atılmaz.

Şafii şöyle demiştir: “Birbirine aykırı olan iki hadis yoktur ki, o ihtilaftan bir çıkış yolu bulunmasın. Ya bunlardan birinin Kur’an’a veya başka bir sünnete ya da bazı delillere uygun düştüğünü gösteren bir delalet mevcuttur.”²⁹⁸

İmam İbn Huzeyme şöyle demiştir: “Birbiriyle çelişen iki hadis bilmiyorum. Bilen varsa bana getirsin, o hadisleri uzlaştırayım.”²⁹⁹

Bir örnek verecek olursak; Talk İbn ‘Alî radiyallahu anh anlatıyor: “Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem’in yanına geldik. (Biz huzurlarında iken) bir adam geldi. Sanki o bir bedevî idi. O: ‘Ey Allah’ın Rasûlü!’ dedi. Kişi abdest aldıktan sonra zekerine değerse ne gerekir (abdesti bozulur mu yoksa bozulmaz mı?)’ Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem şu cevabı verdi: **‘O, kendisinden bir parça değil midir?’**”³⁰⁰

Busra bt. Saffân radiyallahu anha anlatıyor: “Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: **‘Zekerine değen abdest almadıkça namaz kılmasın.’**”³⁰¹ Busra bt. Saffân radiyallahu anha’dan gelen diğer bir rivayette: **‘Kadınlar için de aynısı geçerlidir’** buyrulmuştur.³⁰²

Zahirde bir çelişki var gibi gözüküyor. Ancak bu hadisin diğer rivayet yolları araştırtıldığında bu hadislerin arasında çelişki olmadığı anlaşılmıştır. Şöyle ki:

Talk b. ‘Alî radiyallahu anh hadisinin diğer bir tarikiinde rivayet şu şekilde gelmiştir: “Kays b. Talk radiyallahu anh’dan: Babam dedi ki: Biz Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in yanında idik. Bir bedevî geldi ve dedi ki: ‘Ey Allah’ın rasulü! Bizden biri namazda iken eli zekerine dokunuyor.’ Bunun üzerine Rasûlüllâh ﷺ şöyle buyurdu: **‘O ancak senden bir parça değil midir?’**”³⁰³ Kişi, namazda ancak elbisesi üzerinden dokunduğu için abdeste engel olmaz.

²⁹⁸ er-Risale’de (216)

²⁹⁹ İbn Salah (s.143) Suyuti, Tedrib (s.197).

³⁰⁰ Sahih. Ebû Dâvud, (182-183); Tirmizî, (85); Nesâ’î, (1/101). Elbânî, *Sahîhu Suneni Ebû Dâvud*, (167).

³⁰¹ Sahih. Tirmizî, (82-84); Dârimî, (1/184); *Muvattâ’*, (1/42); Ebû Dâvud, (181); Nesâ’î, (1/216) ve *el-İrvâ’*, (116).

³⁰² Bu kısım müdrec olup Zuhri’ye ait olduğu söylenmiştir. İbn Hibbân, (3/400) Beyhaki (1/132); Nesâ’î, (1/216) ve Dârimî (1/184).

³⁰³ Sahih. İbn Hibbân, (1120-1121); *Mevâridü’z-Zaman*, (208-209). Şu’ab el-Arna’ut ve Muhammed Safvân el-Araksusî isnadının kuvvetli olduğunu belirtmişlerdir.

Nitekim Ebû Hureyre radiyallahu anh'den gelen rivayette: Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: **'Birinizin eli arada bir örtü veya engel bulunmaksızın cinsel uzvuna dokunursa abdest alsın.'**³⁰⁴

Böylece Busre radiyallahu anha hadisindeki mutlak ifade bu hadisle kayıtlanmış olur. Böylece nesh iddiası gibi delilsiz getirilen açıklamalara itibar edilmez, rivayetlerin arası bulunmuş olur ve bu hadislerin her biriyle amel edilmesi sözkonusu olur.

2- Delillerin biri sabit olmamışsa araları bulunmaz, sabit olan alınır.

El-Cezairi, şöyle demiştir: "Kabul edilen hadis (Sahih veya hasen olan hadis), makbul olmayan (zayıf ya da uydurma hadis) ile çelişirse, makbul olan alınır, diğeri terk edilir. Zira kuvvetli haber karşısında zayıf haberin bir hükmü yoktur."³⁰⁵

Birbirine çelişkili görünen delillerden birisi zayıf yolla gelmişse burada cem'e gidilmez. Sabit olan alınır munkur/zayıf olan alınmaz. Eğer hadislerin ikisi de sahihse üç durumdan birisi söz konusudur:

1- Her iki hadisin ravileri de eşit seviyede güvenilirdir, sıhhat bakımından birini diğerine tercih mümkün değildir. Aralarını da bulmak mümkün değilse bunların ikisi de yok sayılır. Bu konuda tevakkuf edileceği de söylenmiştir ancak uygulamada bunun böyle bir durumun örneği görülmemiş, mutlaka cem veya tercih sebepleri değerlendirilmiştir.

2- Birisi diğerinden daha kuvvetli ise mesela güvenilir bir ravi kendisinden daha güvenilir bir raviye muhalif bir rivayette bulunmuşsa o zaman daha güvenilir olanın ki alınır - ki buna "mahfuz" denilir - diğerine de "şaz" denilir. Şaz olan hadis; her ne kadar isnadı sahih gözükse de zayıf hadis kategorisindedir. Onunla amel edilmez.

3- Güvenilir raviler yoluyla gelen sahih isnada karşı, bununla çelişen zayıf isnad gelmiştir. Bu durumda da bu zayıf isnad ile gelene münker denilir onunla hiç bir şekilde amel edilmez itibar edilmez. Mahfuz olanla amel edilir.

Örnek: Sahih rivayetlerde ellerin göğüs üzerine bağlanması gelmiştir. Göbek altında bağlamak hadisi zayıf yolla gelmiştir. Bunların arası bulunmaya çalışılmaz, sahih olan ile amel edilir.

Bir başka örnek: Namaza başlarken iftitah tekbirinde elleri göğüs hizasına kadar, omuz hizasına kadar, kulak hizasına kadar veya baş hizasına kadar kaldırmak sahih yollarla rivayet edilmiştir. Bunların hepsi sabit olmuştur. Bunlar birbiri ile çelişik değildir. Birisi diğerini iptal etmez. Bunların her biri ile amel caizdir. Burada kişinin tercihi kalmıştır. Herbirinin meşru olduğu sabit olan ve "tenevvuat" denilen bu şekilleri mezhepler arasında bölüştürmek, bunlardan birini tercih edip diğerini hatalı görmek, taassup ehlinin işidir.

Yine intikal tekbirlerinde elleri kaldırmak sabit olmuştur. Zayıf olan rivayette ise sadece ilk tekbirde ellerin kaldırıldığı, sonraki tekbirlerde kaldırılmadığı zikredilir. İbn

³⁰⁴ Sahih. Ahmed, (2/333) ve İbn Hibbân, (1118) sahih senedle rivayet ettiler. Bkz. Elbânî, *Sahîhâ*, (1235).

³⁰⁵ Tenvihü'n-Nazar'da (235)

Mesud radiyallahu anh'e dayandırılan bu rivayet "Mudrec" bir rivayettir. Yani sonraki raviler tarafından hadisin metnine: "Bir daha da ellerini kaldırmadı" şeklinde ifadenin katıldığı muhaddisler tarafından tespit edilmiştir.

Burada birileri: "*Hanefi mezhebinin bu görüşü ile amel etmek de caizdir, intikal tekbirlerinde ellerini kaldırmayabilirsiniz*" diyemez. Bilakis Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e tabi olmak farzdır. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: "**Namaz nasıl kıldığımı gördüyseniz o şekilde kılın**" diye emretmiştir. Bu da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemden namaz hakkında ne sabit olmuşsa onu yapmak gerektiğine delalet eder.

3- İki delil cem edilirken uzak tevil ile cem edilmez.

İki delilin arasını bulmanın doğruluğu için bunun uzak te'vil ile ve zorlamayla olmamasını şart koşmuşlardır.

el-Cezairi şöyle der: "Birbirine aykırı görünen hadislerin araları bulunurken, fesahat ve belagate uymayan bir yorum yapılamaz. İnsanların en fasihi ve en belagatlisi olan Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e böyle bir şey nispet etmek nasıl mümkün olur?"³⁰⁶

Zekeriya b. Gulam Kadir el-Pakistani şöyle der: "Aynı şekilde, iki hadisten biri, kıyasa uygunluk gibi uzak bir tercihle de tercih edilmez."³⁰⁷

Birbirine çelişkili görünen iki sahih hadisten birisini, kıyasa uygunluk sebebiyle amel etmek için tercih etmek ve diğerini terk etmek uzak bir tercih sebebidir.

4- Cem imkânı varken tercihe gidilmez.

Yani birbirine çelişik gibi gözükten nasların arasını bulmak mümkün iken birini tercih edip diğerini terke gidilmez.

İmam Şafiî şöyle demiştir: "Hadisler ihtilaf arz edince, kabullendiğimiz, terk ettiğimizden daha kuvvetli olduğunu gösteren açık bir sebep bulunmadıkça, bu hadislerden birini terk ederek diğeriyile amel etmeyi düşünmeyiz."³⁰⁸

Hattabî şöyle der: "Görünürde ihtilafı iki hadis eğer aralarını bulmak imkânı varsa, bu hadisler çelişki olarak görülmez, her biri yerinde kullanılır. Bağdaştırma imkânı varken hadisler neshe yorumlanmaz ve kendileriyle amel olunmaktan alıkonmazlar."³⁰⁹

Şevkani, İrşadu'l-Fuhul'de (407) şöyle demiştir: "Tercihin zorunlu şartlarından birisi de, iki çelişkili haberin aralarını uygun şekilde bulma imkânı varken tercihe gidilmemesidir." Bkz.: İbn Hazm el-İhkam (1/161)

³⁰⁶ Tenvihu'n-Nazar (244)

³⁰⁷ Usulu Fikh Ala Menheci Ehli'l-Hadis (s.75).

³⁰⁸ Er-Risale (s.284)

³⁰⁹ Mealimu's-Sunen (3/80).

Örnek: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem **büyük veya küçük hacet giderirken iki kibleye dönmekten yasaklamıştır.**³¹⁰

İbn Ömer radiyallahu anhuma diyor ki “İnsanlar, hacet giderirken kibleye ve beytu’l-makdis’e yönelme diyorlar. Birgün ben evimizin damına çıkmıştım. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in iki tuğla üzerinde Beytu’l-Makdis’e yönelmiş olarak hacet giderdiğini gördüm.”³¹¹

Mervan el-Asgar diyor ki: “İbn Ömer radiyallahu anhuma’nın bineğini çöktürüp kibleye döndüğünü ve oturup bevlettiğini gördüm. Dedim ki: “Ey Ebu Abdurrahman! Bundan yasaklanmadı mı?” şöyle cevap verdi: “Evet, büyük hacet giderirken bundan yasaklandı. Eğer kible ile senin aranda bir engel varsa sakınca yoktur.”³¹²

Cabir radiyallahu anh’den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bizleri kibleye arkamızı ve önümüzü dönmekten yasaklamıştı.” Sonra dedi ki: “Vefatından bir yıl önce onu kibleye dönmüş halde gördüm.”³¹³

Bu rivayetlerde nesh mümkün değildir. Zira usul kaidesine göre, fiili hadis, kavli hadisi neshetmez. Lakin rivayetlerin aralarını cem etmek (bağdaştırmak) mümkündür. Buna göre; İbn Ömer radiyallahu anhuma’nın dediği gibi, açık alanda önü ve arkayı kibleye dönerek hacet gidermek caiz değildir. Kible ile arada duvar ya da başka bir engel varsa bu caizdir. Böylece bütün hadisler yerinde delil olmakta, hiçbirisi terk edilmemektedir.

İtiraz: Ebu Eyyub radiyallahu anh’ın Şam fethedildiği zaman orada kibleye doğru yapılmış tuvaletler buldukları ve bu sahabelerin ellerinden geldiği kadarıyla başka tarafa dönmeye çalıştıkları rivayet edilmiştir.³¹⁴ İbn Ömer radiyallahu anhuma’nın hadis hakkındaki fehmine karşı, bu sahabelerin fehmi, kavli yasağa daha uygundur denilmiştir.

Cevap: Bu itiraz kabul edilirse İbn Ömer radiyallahu anhuma’nın rivayet ettiği fiilî hadis hükümsüz kalır veya bu fiilin peygambere has olduğunu ispat eden delil gerekir. Ebu Eyyub radiyallahu anh’ın rivayetine gelince, bu sahabelerin İbn Ömer ve Cabir radiyallahu anhuma’dan gelen rivayetleri işitmemiş olmaları sebebiyle, bildikleri hadisin zahirine göre hareket ettiklerine yorumlanarak işkâl giderilir. Cem imkânı olduğu sürece tercihe gidilmez. Şayet burada cem imkânı olmasaydı, kavli hadis, fiili hadise tercih edilirdi.

³¹⁰ Sahih. Buhari (394); Muslim (264).

³¹¹ Sahih. Buhari (145); Muslim (226).

³¹² Hasen. Ebu Davud (11) İshak b. Rahuye (553) İbn Carud (32) Darekutni (1/188 İbn Huzeyme (60) Hakim (1/256) Beyhaki (1/92) Hazimi el-İtibar (66) Elbani, el-İrva (1/100) Darekutni, Hakim, sahih demişler, Hazimi ve Elbani hasen, İbn Hacer isnadı sakıncasız demişlerdir.

³¹³ Hasen. Ebu Davud (13); Tirmizi (9) İbn Mace (325) Ahmed (3/360) İbn Huzeyme (58) İbn Hibban (4/268) İbn Carud (31) Darekutni (1/188) Hakim (1/257)

³¹⁴ Sahih. Buhari (394) Muslim (264)

Şer'i Lafızların Delaleti Hakkında Kaideler

1- Kitap ve sünnette gelen lafızlar hakikate hamledilir.

Kitap ve sünnette gelen bazı kelimelerin delaleti ile arap dilindeki delaleti farklı olursa bunların dindeki hakikatlerine göre anlaşılması gerekir. Mesela "Vudu/yıkamak" kelimesinin lugavi anlamına değil, Kitap ve sünnette gelen dinî hakikatine yorumlanması gerekir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: "Bilinmesi gerekenlerden birisi de şudur: Kur'an ve hadiste mevcut olan kelimelerin tefsiri ve Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in bununla neyi kastettiği bilinirse, bu konuda lügat âlimlerinin veya başkalarının sözleriyle delil getirmeye ihtiyaç yoktur."³¹⁵

Yine şöyle der: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözünün, bunu söylediği zamandan sonra ortaya çıkan ve ashâbı tarafından bilinmeyen anlama yorumlanması caiz değildir."³¹⁶

İbn Kayyım rahimehullah da şöyle der: "Allah'ın indirdiği şeylerin sınırı, üzerine helal ve haramın bağlandığı ismin sınırdır tutulmasıdır."³¹⁷

2- Kitap ve sünnette varid olan nefiy (geçersiz kılma), müstehap olan kemâlin değil, vacip/farz olan kemâlin nefyedilmesidir.

İbn Teymiyye rahimehullah, Kavaidu'n-Nuraniye'de şöyle demiştir: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem namazı düzgün kılmayan birine namazı iade etmesini emretmiştir. Allah ve rasulünün emri mutlak olduğu zaman farzlık ifade eder. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem o adama namaza kalktığı anda, rükusunda ve secdelerinde itminan ile (ta'dili erkana uyarak) kılmasını emretmiştir. Bu mutlak emir, farz olduğu içindir. Yine ona: "Sen namaz kılmış olmadın" demiştir. Öncelikle onun amelinin namaz olduğunu nefyetmiştir. Bir amel ancak farzlarının yerine gelmemesi ile geçersiz (menfî) olur. Ama eğer Allah Azze ve Celle'nin farz kıldığı şeyleri yerine getirseydi, farz olmayıp müstehap olan şeylerin yerine gelmemesi sebebiyle onun nefyedilmesi (geçersiz kılınması) doğru olmaz. Bazı insanların: "Bu kemâlin nefyidir" demelerine gelince, ona denilir ki: "Evet bu kemalin nefyidir. Lakin farz olan kemalin mi, yoksa müstehap olan kemalin mi nefyi? Birincisi kastediliyorsa, doğrudur. İkincisi kastediliyorsa batıldır. Bunun benzeri ne Allah Azze ve Celle'nin kelimasında ne de rasulünün kelimasında asla bulunmaz. Bu doğru değildir. Ama bir şeyin farzları tamamlanmışsa o nasıl nefyedilebilir/geçersiz sayılabilir? Yine şayet bu caiz görülseydi, öncekilerin de, sonrakilerin de namazını geçersiz sayacak şekilde genelleştirmek caiz olurdu. Çünkü müstehapların kemali nadir görülen bir durumdur. Buna göre, Kitap ve sünnette amellerin nefyedilmesi / geçersiz sayılması o amellerin bazı farzlarının yerine gelmediğini gösterir."³¹⁸

³¹⁵ Mecmuu'l-Fetava (7/286)

³¹⁶ Mecmuu'l-Fetava (7/115)

³¹⁷ İlamu'l-Muvakkiin (1/266)

³¹⁸ Kavaidu'n-Nuraniye (s.26) Mecmuu'l-Fetava (22/529).

3- Birlikte zikredilen şeyler mutlak olarak ortak lafızda birleşmiş ve tafsilatında ayrılmışlarsa, iktiran/birlikte zikredilme delili kuvvetli olur

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."** (Nisa 65)

Bu ayette üç durum zikredilmiş ve hepsi de tek bir hükme ya da tehdide bağlanmıştır. Ayrıntılarında birbirinden ayrı olan bu üç durum, mutlak olarak tek hükümde birleşmiştir. Bu en kuvvetli iktiran deliline bir örnektir.

İbn Kayyım şöyle demiştir: "Birlikte zikredilme/iktiran delilinin kuvveti bir yerde ortaya çıkar, bir yerde zayıf olabilir ve bir yerde de eşit olabilir. Birlikte zikredilenler mutlak olarak ortak lafızda birleşir ve ayrıntılarında ayrılırlarsa, iktiran delili kuvvetli olur. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: **"Beş şey fitrattandır"**³¹⁹ hadisinde olduğu gibi. Müslim'in rivayetinde: **"On şey fitrattandır"**³²⁰ buyrulmuş ve sonra tafsilatına gidilmiştir. Eğer fitrat kelimesi, sünnet anlamında kabul edilirse, burada sünnet farzın mukabili/karşılığıdır ve bu hadisle hitanın/sünnet olmanın vacip olduğuna delil getirmek zayıf bir istidlal olur. Lakin bu önermelerde iki sır vardır. Fıtrat kelimesi, sünnetin eş anlamlısı değildir. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in hadisinde sünnet kelimesi de vacib/farzın mukabili/karşılığı değildir. Bilakis bu ıstılah, sonradan konulmuş olup, şariat koyucunun kelimasına yorumlanamaz. Bundan dolayı Nebi sallallahu aleyhi ve sellem: **"Cuma günü gusletmek, misvaklanmak ve evinde bulunan kokudan sürünmek her müslümana bir haktır"**³²¹ buyrulmuştur. Bu üç şey, "üzerine hak olmak" lafzında birleşmiştir. Eğer bunlardan ikisi müstehap hak ise, üçüncüsü de müstehap hak olur.

İktiran/birlikte zikredilme delaletinin zayıf olduğu yerde, birden fazla cümle vardır ve her biri kendi hükmünde bağımsızdır. Şu hadiste olduğu gibi: **"Sizden biriniz durgun suya idrarını yapmasın ve (durgun suda) cünüplükten gusletmesin."**³²² Yine şu hadis de buna örnektir: **"Bir mümin bir kâfir sebebiyle öldürülemez ve ahid sahibi de ahdi devam ederken öldürülemez."**³²³ Burada birlikte zikredilme/iktiran delili ile itiraz etmek geçersizdir. Zira her bir cümle; hükmü, sebebi ve gayesi bakımından diğer cümlelerden ayrı olarak tek başlarına anlam ifade etmektedir. Sadece atıfta müşterek olmaları, bundan başka şeylerde de müşterek olmalarını gerektirmez.

İktiran delaletinin eşit olduğu yere gelince, atıf eşitleme konusunda açıksa, fark konusunda konuşanın maksadı açıksa ve lafzın zahiri ile maksadın zahiri çelişirse, birlikte zikredilme delaletinin kuvveti eşit olur. Eğer ikisinden biri açıklık bakımından galip gelirse ona itibar edilir. Aksi halde tercih talep edilir. Allah en iyi bilendir.³²⁴

³¹⁹ Sahih. Buhari (5889); Muslim (257)

³²⁰ Sahih. Muslim (261)

³²¹ Sahih. Ahmed (4/34, 5/363); İbn Ebi Şeybe (1/434); Ebu Ya'la (13/110); Bezzar (10/109)

³²² Sahih. Buhari (139); Muslim (282).

³²³ Sahih. İbn Huzeyme (2280); Hakim (2/153); İbnu'l-Carud (1073); Nesai (4734, 4735, 4745, 4746); Ebu Davud (2751, 4506, 4530); Tirmizi (1412); İbn Mace (2660)

³²⁴ Bedai'l-Fevaid (2/356)

İmam Malik, atlardan dolayı zekât gerekmediğine Allah Teâlâ'nın şu ayetini delil getirmiştir: **“Atları, katırları ve merkepleri, sizin binmeniz için ve süs olarak yaratmıştır.”** (Nahl 8) Şöyle demiştir: “atlar, katırlar ve merkepler bir arada zikredilmiştir. Katır ve merkepten zekât gerekmediğinde icma vardır. At da böyledir.”³²⁵ Görüldüğü gibi İmam Malik, iktiran delaletinin kuvvetli olmasıyla delil getirmiştir.

³²⁵ Bkz.: Şevkani, İrşadu'l-Fuhul (2/197)

Emir Konusunda Kaideler

1- Emir farzlığa delalet eder.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Bu itibarla, O’nun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden yahut acı bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”** (Nur 63) Bu ayette Allah ve Rasulü sallallahu aleyhi ve sellem’in emrine aykırı davrananlar tehdit edilmiştir. Bu da, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in emrinin farzlık ifade ettiğini gösterir. Şayet emir, farzlığı gerektirmeseydi onu yerine getirmeyen için bu tehdit gelmezdi.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem de: **“Şayet ümmetime meşakkat vermeyecek olsaydım onlara her abdest ile birlikte misvak kullanmalarını emrederdim”** buyurmuştur.³²⁶

Onlara meşakkat vermemek için emretmemiştir. Hatibu’l-Bağdadî der ki: “Bu da şayet emretseydi farz olacaktı ve meşakkatli gelecekti demektir.”³²⁷

2- Emirle birlikte illet zikrediliyorsa bu mustehaplık ifade eden bir emirdir.

Mesela **“Sabah namazını erken kılın, bunun ecri daha büyüktür.”**³²⁸ Hadisinde sabah namazını erken kılmak emredilirken, bunun illeti, ecrinin büyüklüğüne bağlanmıştır. Bu da, söz konusu emrin müstehaplık için olduğuna delalet eder.

Şeyh Salih b. Abdilaziz Âlu’s-Şeyh şöyle demiştir: “Emrin farzlık ifade etmesi asıldır. Ancak bir karine sebebiyle emrin müstehaplık ifade ettiği anlaşılır. Mesela Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **“Ellerinizi altında bulunup da mükâtebe (yaparak hürriyetlerini satın almak) isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır olduğunu bilerseniz, mükâtebe yapın”** (Nur 33) Bu ayetteki mükatebe emri müstehaplık içindir.”³²⁹ Çünkü bu ayetteki emir, kölelerde hayır bulunduğunun bilinmesine bağlanmıştır.

3- Şayet emrin üzerine başka bir delil varsa birincisi vaciplik ifade etmez.

Mesela **“Kişi müslüman kardeşiyle karşılaşrsa es-selamu aleykum ve rahmetullahi ve berakatuh desin”**³³⁰ hadisinde olduğu gibi. Buradaki “ve rahmetullahi ve berakatuhu” ziyadesi vaciplik ifade etmez. Zira İmran b. Husayn radiyallahu anı hadisinde bir kişi geldi ve es-selamu aleykum dedi, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onun selamını aldı ve **“On hasene”** dedi...³³¹

Şeyh Salih b. Abdilaziz Âlu’s-Şeyh şöyle demiştir: “Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Hayır işleyin. Belki böylece kurtuluşa erersiniz.”** (Hac 77) Bu ayetteki hayır işleme

³²⁶ Sahih. Buhari (887); Müslim (3/142)

³²⁷ El-Fakih ve’l-Mutefekkih (1/68).

³²⁸ Sahih. Tirmizi (154); Nesai (1/272).

³²⁹ Şerhu’l-Varakat Fi Usuli’l-Fıkh (s.65)

³³⁰ Sahih. Tirmizi (2722) Elbani es-Sahih (1403)

³³¹ Sahih. Ebu Davud (5195) Tirmizi (2690)

emrinde munfasıl karine vardır. Müstehap olan hayırları işlemek konusunda bu emir müstehaplık ifade eder. Farz olan hayırlarda ise “hayır işleyin” emri farzluk ifade eder.”³³²

4- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in fiili, emredilen şeyin terki şeklinde gelmişse, bu emir mustehaplık ifade eder.

Mesela “**Beyaz elbise giyiniz. Zira en hayırlı elbiseniz beyazdır. Ölülerinizin Kefenini de onunla yapınız**”³³³ hadisinde olduğu gibi. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem başka renklerde de elbise giymiştir. Mesela Ebu Rimse et-Temimi radiyallahu anh, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’i iki yeşil elbise içinde gördüğünü rivayet etmiştir.³³⁴

Şeyh Salih b. Abdilaziz Âlu’s-Şeyh şöyle demiştir: “Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in yasakladığı bir şeyi kendisinin işlemesi veya emrettiği bir şeyi kendisinin terk etmesi birer karinedir. Buna göre emrettiği şeyi kendisinin terk etmesi, emrin müstehaplık için olduğunu, yasakladığı bir şeyi kendisinin işlemesi de yasağın haramlık için değil, mekruhluk ifade etmesi için olduğunu gösterir.”³³⁵

5- Sahabe’den, hadisteki emrin farzluk ifade etmediği açıklaması gelirse, bu kabul edilir.

Hadisin ravisi rivayet ettiği hadisi anlama konusunda öncelikli olduğundan sahabenin bu sözü kabul edilir.³³⁶

Ali radiyallahu anh, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in: “**Ey Kur’an ehli! Vitir yapın, Allah tektir, teki sever**” hadisini rivayet ederek şöyle demiştir: “Farz namazlarda olduğu gibi, vitir vacip değildir. Fakat o, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in sünnet kıldığı bir ibadettir.”³³⁷

Vitr namaz değil, ikişer rekât kılınan namazı teklemek demektir. Bu yüzden nafile gece namazı kılan kimsenin sonunu teklemesi emredilmiştir.

Tavus rahimehullah şöyle rivayet ediyor: “Birisi İbn Ömer radiyallahu anhuma’ya dedi ki: “Ebu Hureyre radiyallahu anh, vitirin farz olmadığını iddia ediyor.” İbn Ömer radiyallahu anhuma da şöyle cevap verdi: “Birisi Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e gece namazını sordu. Buyurdu ki: “**Gece namazı ikişer ikişerdir. Biriniz sabah olmasından korkarsa, tek rekatle vitir yapsın.**”³³⁸

Bu rivayetlerde görüldüğü gibi Ali ve Ebu Hureyre radiyallahu anhuma, vitir yapma emrinin gece namazını farz kılmak için olmadığını açıklamışlar, İbn Ömer radiyallahu anhuma ise, hadisteki emrin, gece namazı kılan kimsenin çift rekâtlı kıldığı namazı

³³² Şerhu’l-Varakat Fi Usul’l-Fıkh (s.65)

³³³ Sahih. Ebu Davud (3878) Tirmizi (994)

³³⁴ Sahih. Ebu Davud (4095) Tirmizi (2813)

³³⁵ Şerhu’l-Varakat Fi Usul’l-Fıkh (s.65)

³³⁶ Bkz.: Zekeriyâ b. Gulamukadir el-Pakistanî, Usulu’l-Fıkh Ala Menheci Ehli’l-Hadis (s.82)

³³⁷ Sahih. Tirmizi (453) Nesai (1676) İbn Mace (1169) Ahmed (1/86, 100, 144, 145,148) İbn Huzeyme (1067) Ziya (2/137-138) Hakim (1/441)

³³⁸ Sahih. Ahmed (2/141)

teklemesi için olduğunu açıklamıştır. Âlimlerin cumhuru, sahabenin bu gibi açıklamalarını delil getirerek vitrin farz olmadığında ittifak etmişlerdir.

6- Emir fevriliği gerektirir, derhal yapılması gerekir.

Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **“Rabbinizin bağışlamasına koşun”** (Al-i İmran 133)

Hudeybiyede Nebi sallallahu aleyhi ve sellem **“Kalkın kurban kesin ve traş olun”**³³⁹ buyurduğunda ashabından kimse kalkmamış, bu emrini üç defa tekrarlamış ve öfkelenmişti. İbn Kayyım burada emrin fevrilik gerektirdiği kaidesini zikretmiştir.³⁴⁰

7- Bir şeyi yapmak hakkında muayyen bir şekil emredilmişse, o işi yapmak vacip olmasa da, yapıldığı takdirde emredilen şekilde yapılması vaciptir.

Mesela; **“Biriniz taşla istinca ettiğinde tek sayıda yapsın”**³⁴¹ hadisinde, taşla istinca vacip değildir fakat taşla istinca edilirse tek sayıda yapmak vaciptir. Nafile namaz kılmak farz değil ama bir kimse nafile bir namaz kılmaya kalkarsa namazı Allah resulünü öğrettiği şekilde kılmak zorundadır.

8- Sahabenin “Şöyle emrolunduk” sözü, emredilen şeyin farz olduğuna delalet eder.

Sahabenin: “Şununla emrolunduk” veya “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bize şöyle emretti” demesi emredilen şeyin farz olduğuna delalet eder. Zira sahabe rivayet ettiği şeyde maksadı daha iyi bilir ve daha iyi anlar. Bazı kelimciler Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den emir lafzı gelmedikçe bunun hüccet olmayacağını söylemişlerdir. Çünkü sahabe, hakikatte öyle olmadığı halde bir lafzın emir ve yasağa delalet ettiğini zannetmiş olabilir demişlerdir.

Es-San’anî bu görüşe şöyle cevap vermiştir: “Böyle bir ihtimal olduğunu olduğunu bilirsek sadece Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den rivayet edilen lafzı alırız ve mana ile rivayet batıl olur. Şüphe yok ki sahabenin durumunda zahir olan; onların adaletlerinin yanında lügat bilgisine sahip olmaları, emir ve yasak için kullanılan sözleri iyi bilmeleridir.”³⁴²

³³⁹ Sahih. Buhari (2731)

³⁴⁰ Zadü'l-Mead'de (3/307)

³⁴¹ Sahih. Müslim (213)

³⁴² Tavzihu'l-Efkar (1/271) Bkz.: Zekeriya b. Gulamukadir el-Pakistanî, Usulu'l-Fıkh Ala Menheci Ehli'l-Hadis (s.83)

9- Sakındırmadan sonra gelen emir, emrin varid olmasından önceki durumu ifade eder.

Mesela “İhramdan çıktığınızda avlanın” (Nisa 176) ayetinde avlanma emri, ihramdan çıkış içindir. Avlanmak mubah olup, ihramlı iken yasaktır. İhram yasağı kalkınca, ihramdan önceki hükmü olan mubahlığa döner.³⁴³

10- Emir anlamındaki haber vacipliğe delalet eder.

Mesela “Kim üzerinde oruç borcuyla ölürse, onun yerine velisi tutar”³⁴⁴ hadisinde olduğu gibi.

Şeyh Elbani rahimehullah bu hadis hakkında şöyle demiştir: “Bu haber emir anlamındadır. Bu da ölenin velisinin, onun adına oruç tutmasının farz olduğuna delalet eder.”³⁴⁵

11- Emir, vaciplikten çıkaran bir delil olması halinde mubahlık değil, mustehaplık ifade eder.

Mubah olması; yapıldığında veya terk edildiğinde ecir ya da günah kazandırmayan şey demektir. Müstehab ise terk edildiğinde günah kazandırmayan, ama yapıldığında ecir kazandıran fiil demektir. Dolayısıyla emir vaciplikten/farzlıktan düşerse, o yine müstehaplıkta devam eder. Mesela Cuma günü kişinin gusül ederek gelmesi emredilmiştir. Bunu farzlıktan kaldıran delil vardır. Bu durumda Cuma günü guslederek gelmek emri mustehap olarak devam eder.³⁴⁶

Yine Sahihayn’de gelen hadiste, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: “**Gece son namazınız vitir olsun**”³⁴⁷ buyurmuştur. Aişe radiyallahu anha ise Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in vitirden sonra da iki rekat kıldığını rivayet etmiştir.³⁴⁸ Böylece önceki emrin müstehaplık için olduğu anlaşılır.

12- Sahabenin emri vaciplik ifade etmez.

Sahabenin emri Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in emri gibi değildir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in emrinin yerine getirilmesinin farz olduğuna dair delil gelmiş, lakin sahabelerin emrini yerine getirmenin farz olduğuna dair delil gelmemiştir.³⁴⁹

13- Kaza yeni bir emir gerektirir, eda emriyle yerine getirilmez.

Mesela fitır sadakası bayram namazından önce verilmekle emredilmiştir. Kim bu vakti geçirirse, bu vacip ondan sakıt olur, bunu kaza etmez. Bunu yerine

³⁴³ Bkz.: İbn Kesir Tefsiri (2/6,7)

³⁴⁴ Sahih. Buhari (1952) Muslim (1147)

³⁴⁵ Silsiletu’l-Hedyi ve’n-Nur (kaset 19)

³⁴⁶ Bkz.: Zekeriyâ b. Gulamukadir el-Pakistanî, Usulu’l-Fıkh Ala Menheci Ehli’l-Hadis (s.84)

³⁴⁷ Sahih. Buhari (vitr 4); Muslim (musafirin 151).

³⁴⁸ Sahih. Muslim (musafirin 139); Ebu Davud (1342-1345); İbn Mace (1191)

³⁴⁹ Bkz.: Zekeriyâ b. Gulamukadir el-Pakistanî, Usulu’l-Fıkh Ala Menheci Ehli’l-Hadis (s.84)

getirmemesinden dolayı günah kazanır, ama kaza da edemez. Kaza etmenin vacip olması için yeni bir emir gerekir.³⁵⁰

Şevkani şöyle demiştir: “Emir, o fiilin vaktinin geçmesinden sonra da kaza edilmesini iki sebepten dolayı gerektirmez:

Birincisi: Başkasına “Şu fiili Cuma günü yap” diyenin sözü, başka zaman yapmayı gerektirmez. Bu yüzden nefiy ve ispata delil olmaz.

İkincisi: Dinin emirleri bazen kazasının farz olmasını gerektirir, bazen de gerektirmez. İhtimal bulunduğu zaman ne delil getirme tam olur ne de kaza gerekir. Ancak yeni bir emir bulunursa bu hak olur. Cumhurun görüşü budur. Bir topluluk da, belirli bir zamanda eda edilmesi gereken şeyin kazasının da farz olduğu görüşündedir. Çünkü fiilin emrine zaman dahil değildir. Fakat bu görüş, vakti belirlenmiş fiile zamanın dâhil olmasının zorunlu oluşundan dolayı reddedilmiştir.”³⁵¹

14- Bir soru neticesinde varid olan emir, soranın kastına göredir.

Sorudan sonra gelen emirde iki durum söz konusudur:

Birincisi: Emir, bir şeyin hükmünün sorulmasının ardından gelmiştir. Bu durumda emir, soru soranın maksadına göre hüküm alır. Eğer soranın maksadı, mubah olup olmadığı hakkında ise, emir farzlık ifade etmesi için değil, ancak meşru olduğunu açıklamak içindir. Eğer soru soranın maksadı farz olup olmadığı hakkında ise emir, farzlık içindir.

Mesela Bera b. Azib radiyallahu anh hadisinde: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e deve eti yemekten dolayı abdest almanın hükmü soruldu. “**Ondan dolayı abdest alın**” buyurdu. Koyun eti hakkında sorulunca: “**Ondan dolayı abdest almayın**” dedi. Deve ağıllarında namaz kılmak hakkında sorulunca: “**Deve ağıllarında namaz kılmayın. Zira onlar şeytanlardandır**” buyurdu. Koyun ağıllarında namaz sorulunca da: “**Orada kılın. Zira onda bereket vardır**” buyurdu.”³⁵²

Deve etinden dolayı abdestin emredilmesi farz olduğu içindir. Zira soru soranın maksadı, deve etinin abdesti bozup bozmadığıdır. Abdesti bozan şeyden dolayı abdest almak farzdır. Bu durumda emir farz olduğunu beyan için demektir. Ama koyun ağıllarında namaz emri farzlık ifade etmez. Çünkü soran kişinin maksadı buralarda namazın meşru olup olmadığıdır. Bu yüzden gelen emir, farzlığı değil, meşru olduğunu ifade eder.

İkinci Durum: Emir, keyfiyet/şekil hakkındaki sorudan sonra gelmiş olabilir. O şeklin aslı farz ise, bu emir farzlık ifade eder. Farz değilse emir de farzlık ifade etmez. Aslı farz olan şekle örnek, Ka’b b. Uca radiyallahu anh hadisidir: “Dedik ki: Ey Allah’ın rasulü! Sana nasıl selam verelim ve nasıl salat edelim?” buyurdu ki: “**Allahumme salli ala Muhammed ve ala âl-i Muhammed deyin...**”³⁵³ Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’e teşehhüdde salat etmek farzdır. Böylece bu emir de farzlık ifade eder.

³⁵⁰ Bkz.: Zekeriyâ b. Gulamukadir el-Pakistanî, Usulu’l-Fıkh Ala Menheci Ehli’l-Hadis (s.84)

³⁵¹ İrşadu’l-Fuhul (159).

³⁵² Sahih. Ebu Davud (184).

³⁵³ Sahih. Buhari (6357).

Aslı farz olmayan şekle örnek Aişe radiyallahu anha hadisidir: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Muhakkak Cibril bana geldi ve şöyle dedi: Şüphesiz Rabbin sana Bakî halkına uğrayıp onlara bağışlanma dilemeni emrediyor” Dedim ki: “Onlara nasıl söyleyelim ey Allah’ın rasulü?” Şöyle buyurdu: “**Selam müminler ve müslümanlar diyarının halkına olsun. Allah bizden öncekilere de, sonrakilere de rahmet etsin. İnşallah biz de size kavuşacağız dersin.**”³⁵⁴

Kabir ziyaretinde dua etmenin aslen farz olduğunu gösteren bir delil yoktur. Böylece bu emir de farzlık için değildir.

³⁵⁴ Sahih. Muslim (974).

Nehiy Hakkında Kaideler

1- Nehiy (yasaklama) haramlığa delalet eder.

Başka bir karine olmadığı sürece yasakta asıl olan haramlıktır. Bunun delili Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in: **"Size yasakladığım şeylerden kaçının"**³⁵⁵ sözüdür.

İmam Şafii şöyle demiştir: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in bütün yasaklarında asıl olan haramlıktır. Ancak bununla haram kılmadan başka bir şey kastettiğine dair delil varsa o başka. Ya bu yasakla tamamen değil de bir kısmından yasaklama kastedilmiştir, ya edep ve tercihten dolayı tenzihî yasaklama kastedilmiş olabilir. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yasağı veya emri arasında fark gözetilmez. Müslümanlar bu konuda ihtilaf etmemişlerdir. Bildiğimiz şu ki, bütün müslümanlar O'nun sünnetinin bir kısmını bilmeseler de tamamından cahil kalmazlar."³⁵⁶

İmam Şafii rahimehullah'ın sözünde, âlimlerin cumhurunun görüşüne ince bir uyarı vardır. O da icma etmedikleri sürece, nehyin haramlıktan çevrilmesinin uygun olmadığıdır. Bazı eserlerde çoğunluğun sözü sebebiyle yasağı haramlıktan çevrilmesi doğru değildir. Yine aklın uzak görmesi sebebiyle, bu yasağın haramlıktan çevrilmesi doğru değildir. Buna (yasakla kastedilenin haramlık olmadığına) delalet eden sünnet nassının bulunması zorunludur. Yine şer'î emirler de tamamen böyledir.

İbadetler ve muameleler konusunda gelen yasağın haramlık ifade ettiği, edepler konusunda gelen yasağın ise haramlık ifade etmediği şeklinde bir ayırımın da delili yoktur. Bilakis bu konuda gelen deliller genel kapsamlıdır. Yasakların tamamından, umumi ifadesiyle amel etmek suretiyle, ayırım yapmaksızın kaçınmak gerekir.

2- Yasakla birlikte yasağın illeti zikrediliyorsa bu illete göre nehiy mekruhluk ifade eder.

İbn Ömer radiyallahu anhuma'nın rivayetine göre Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **"Allah, kıyamet günü elbisesini kibirle süründüren kimsenin yüzüne bakmaz."**³⁵⁷ Bu yasağın illeti kibirle sarkıtmak olarak açıklanmıştır. Buna göre kibirle elbiseyi sürümek haram, kibir olmaksızın sürümek ise görünüşte kibirlilere benzemeyi içermesinden dolayı mekruhtur.

San'anî, şöyle demiştir: "Hadisin kibirle sarkıtmak ile kayıtlanması, kibir olmaksızın sarkıtmanın tehdidin kapsamına girmediğini gösterir. Nitekim Buhari, Ebu Davud ve Nesai'nin şu rivayetleri bunu açıklar: Ebu Bekr radiyallahu anh bu hadisi işitince "Dikkat etmediğim zaman benim izarım yere sarkıyor" demiş, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem de ona: **"Sen kibirle sarkıtanlardan değilsin"** demiştir. Bu da bu türün anlamına itibar etmeye delildir. İbn Abdilberr kibirsiz olarak sarkıtmanın kötülenmiş olduğunu, Nevevi ise bunun mekruh olduğunu söylemiştir."³⁵⁸

³⁵⁵ Sahih. Muslim (1337).

³⁵⁶ Hatib, el-Fakih ve'l-Mutefekkih (1/69)

³⁵⁷ Sahih. Buhari (5783); Muslim (2085).

³⁵⁸ Subulu's-Selam (4/158).

İbn Abbas radiyallahu anhuma şöyle demiştir: “İsraf ve kibir olmadıkça dilediğini ye, dilediğini giy”³⁵⁹

3- Yasaklığın haramlık için olmadığını gösteren delil varsa, bu yasak mekruhluk ifade eder.

Sevbân radiyallahu anı şöyle dedi: “Hubeyre’nin kızı Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem’in yanına elinde büyük yüzükler olduğu halde girdi. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem elindeki çubukla onun eline vurmaya başladı ve:

‘Allah’ın eline ateşten yüzük takması seni sevindirir mi?’ buyurdu. Hubeyre’nin kızı durumu şikâyet için Fatıma radiyallahu anha’nın yanına girdi. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem de Fatıma radiyallahu anha’nın yanına girdi. Sevbân dedi ki: Ben de Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem ile beraberdim. Fatıma radiyallahu anha boynundaki zinciri çıkararak: Bunu bana (kocasını kastederek) Hasan’ın babası hediye etti dedi. Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem:

‘Ey Fatıma! İnsanların Muhammed’in kızı Fatıma’nın elinde ateşten bir zincir var demeleri seni sevindirir mi?’ buyurdu. Sonra kızını şiddetle kınadı ve oturmadan çıktı. Fatıma radiyallahu anha o zinciri sattı, yerine bir köle aldı ve onu azat etti. Bu haber Rasûlüllâh sallallahu aleyhi ve sellem’e ulaştığında: **‘Fatıma’yı ateşten kurtaran Allah’a hamd olsun’** buyurdu.”³⁶⁰

Bu ve buna benzer hadislerde kadının altın takması hakkındaki yasak mekruhluğa hamledilir. Zira kadının altın takmasının haram kılınmadığını gösteren delil gelmiştir:

Ali radiyallahu anı’dan: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem altın ve ipeği eline aldı, minbere çıkarak şöyle buyurdu: **“Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haramdır.”**³⁶¹ Bu hadis haramlığın erkeklere has olduğunu gösterir. Bu durumda kadınlar hakkındaki yasak mekruhluk konumuna düşmektedir. Hadisin bazı rivayet yollarında “Kadınlarına helal kılınmıştır” ziyadesine gelince, bu ziyade münkerdir. Yahut Ali radiyallahu anı’dan rivayette bulunan Abdullah el-Gafiki’ye ait bir müdrektir.”³⁶²

4- Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in fiili, yasaklanan şeyle amel edilmesi şeklinde ise, bu yasak, faziletli olana teşvik içindir.

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’den yasakladığı sabit olan bir fiili, kendisinin işlemesi durumunda, nesh, tahsis veya başka bir cem yolu yoksa o iş mubahtır. Ancak terk edilmesi daha faziletli olduğu için yasaklanmış olduğuna yorumlanır. Zira Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in mekruh ya da haram olan birşeyi yaptığı düşünülemez.

³⁵⁹ Sahih mevkuf. Buhari (7/182) İbn Ebi Şeybe (5/171).

³⁶⁰ Sahih. Nesâî (5155); Ahmed (5/278); Hâkim (4725); Taberanî (1448) ve Elbânî, *Âdâbu’z-Zîfâf* (244).

³⁶¹ Sahih. Ahmed (1/115) Ebu Davud (4057) İbn Hibban (12/251).

³⁶² Ziyau’l-Makdisi bu ziyadenin Abdullah el-Meafiri’ye ait ekleme olduğunu söylemiştir: el-Muhtare (1/332).

Ebu Hureyre radiyallahu anha'dan gelen rivayette Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: **“Cünüb olan kimse abdest almadan uyumasın”** buyurmuştur.³⁶³

Aişe radiyallahu anha'dan gelen rivayette de: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem cünüb olurdu, sonra suya dokunmadan uyurdu.”³⁶⁴ Bu rivayetin son cümlesinde Ebu İshak es-Sebii'nin yanlışlığı iddia edilmiştir. Ancak o tek kalmamıştır. Ahmed b. Hanbel, Ata yoluyla Aişe radiyallahu anha'dan aynısını rivayet etmiştir. Rivayetin Ümm Seleme radiyallahu anha'dan şöyle bir şahidi vardır:

“Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem cünüb olur, sonra uyur, sonra uyanır, sonra yine yatarı.”³⁶⁵

Şeyh Mukbil b. Hadi rahimehullah şöyle demiştir: “Muhaddisler Aişe ve İbn Ömer radiyallahu anhuma hadisleriyle Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in cünüb olarak uyumak isteyen abdest alması hakkındaki sözü ve fiilinden, müstehaplığı anlamışlardır. Nitekim Fethu'l-Bari'de böyle açıklanmıştır. Allah en iyi bilendir.”³⁶⁶

Şeyh Salih b. Abdilaziz Âlu's-Şeyh şöyle demiştir: “Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in yasakladığı bir şeyi kendisinin işlemesi veya emrettiği bir şeyi kendisinin terk etmesi birer karinedir. Buna göre emrettiği şeyi kendisinin terk etmesi, emrin müstehaplık için olduğunu, yasakladığı bir şeyi kendisinin işlemesi de yasağın haramlık için değil, mekruhluk ifade etmesi için olduğunu gösterir.”³⁶⁷

5- Yasak hadisini rivayet eden sahabe bunun haramlık için olmadığını açıklarsa kabul edilir ve yasak mekruha hamledilir.

Zira hadisi rivayet eden sahabe, onun fıkhını başkalarından daha iyi bilir.Umm 'Atiyye radiyallahu anha anlatıyor: **‘Biz kadınların, cenaze arkasından gitmeleri yasaklandı. Ancak bize ısrar edilmedi.’**³⁶⁸

Hadiste geçen: **‘Ancak bize ısrar edilmedi’** ifadesi nedeniyle, âlimlerin çoğunluğu: ‘nehiy’ lafzının: ‘haramlık’ değil: ‘mekruhluk’ ifade ettiğini belirtmişlerdir.³⁶⁹ Fakat: ‘nehiy’ lafzının zahiri: ‘haramlık’ ifade eder.

Şayet: İbn Teymiye rahimehullah şöyle demiştir: **“‘Ancak bize ısrar edilmedi’** ifadesinden kasıt, nehyin teyit edilmediğini belirtmek olabilir. Fakat bu ‘haramlığı’ ortadan kaldırmaz. Ayrıca Umm 'Atiyye radiyallahu anha'nın bu nehyin ‘haramlık bildiren nehiy’

³⁶³ Sahih ligayrihi. Ahmed (2/392) Humeydi (996) Şahidini Aişe radiyallahu anha'dan merfuan: Malik (109) sahih isnadla rivayet etmiştir.

³⁶⁴ Sahih. Ahmed (6/43, 111, 182) İbn Mace (581, 582, 583)

³⁶⁵ Hasen. Ahmed (6/298) İsnadında Şüreyk vardır. Aynısını Şüreyk yoluyla Aişe radiyallahu anha'dan: İbnu'l-Cad Musned (2292) rivayet etmiştir. Ebu Tahir es-Silefi Aişe radiyallahu anha'dan aynısını başka bir tarikle rivayet eder: Fevaidu Ebi Ali Hamid b. Muhammed el-Herevi, İntihabu'd-Darekutni (no:176)

³⁶⁶ Ehadisun Muille Zahiruha's-Sıhha (s.223)

³⁶⁷ Şerhu'l-Varakat Fi Usuli'l-Fıkh (s.65)

³⁶⁸ Sahih. Buhârî (1278); Müslim (938) ve Ebû Dâvud (3167).

³⁶⁹ İbn Dakik el-İyd, İhkamu'l-Ahkam (1/251).

olmadığını zannetmiş olması da muhtemeldir. Hücet olan ise Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in sözüdür; başkalarının zannı değildir³⁷⁰ denilirse,

Derim ki: burada usul kaidesi olarak sahabenin, rivayet ettiği hadise yaptığı açıklamanın kabul edileceğini belirtmek için bu rivayeti zikrettim. İbn Teymiyye'nin sözlerine gelince, o bunu Umm Atiyye radiyallahu anha'nın zannına yorumlamıştır. Çünkü kadınların cenaze arkasından gitmesini yasaklayan ve yasağı pekiştiren başka rivayetler sabit olmuştur.

6- Nehiy fesada (o amelin geçersizliğine) delalet eder.

Yasak, yasaklanan şeyin geçersizliğine ve batıl oluşuna delalet eder. Sahabe radiyallahu anhumun uygulaması bu şekilde olmuştur.

Ömer b. Hattab radiyallahu anh'den sabit olduğuna göre ihramlı iken evlenen bir adamın nikâhını reddetmiştir.³⁷¹

Muaviye radiyallahu anh'den sabit olduğuna göre o şigar nikâhıyla evlenen adamla eşini ayırmıştır.³⁷²

Şigar nikâhı: Kişinin birisine: "Sen bana kız kardeşini nikâhlarsan, ben de sana kızkardeşimi nikâhlarım" demesi gibi, karşılıklı takas yoluyla yapılan nikâhtır.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: "Şeriat koyucu, emir ve yasakla insanlara ancak helal ve haram kılmayı göstermiştir. Akitler hakkında: "Bu sahih değildir" sözünden onun geçersizliği anlaşılır. Nitekim borcun bir süre ile satılması hakkında "sahih değildir" buyrulmuştur. Sahabe ve tabiin ile müslümanların diğer imamları, mücerret yasaklık ile, akitlerin geçersizliğine delil getirirlerdi. Yine Kur'ân'da zikredilen yasak sebebiyle mahremlerle evliliğin ve iki kızkardeşi nikâhta birleştirmenin geçersizliğine hüccet getirmişlerdir... Yine sahabe, şigar nikâhının geçersizliğine bunun yasaklanmış olmasını delil getirmiştir. Zira bu salah değil fesaddır. Muhakkak ki Allah fesadı sevmez, salahı sever. Sevdiği şeyden ise yasaklamaz. Ancak sevmediği şeyden yasaklar. Böylece, onda kötülüğüne ağır basan maslahat/iyilik bulunsa dahi yasaklanan şeyin salih olmayıp fasit/geçersiz olduğu anlaşılır."³⁷³

7- Yasaklama bir amele bağlanmamışsa fasitliğe delalet etmez

Yasak bir amele bağlı olarak zikredilmeyip, ayrı bir yasaksa, yasaklanan şey ile birlikte amel işlemek, o ameli iptal etmez. Mesela ipekli elbise yasaklanmıştır. Namaz ise emirdir. Bir kimse ipek elbise ile namaz kılsa namaz batıl olmaz. Zira ipekten nehiy namaza bağlanmamıştır. Namazın dışında bir yasaktır. Lakin dinde ipek elbise ile namaz kılmak yasaklansaydı elbette ipek elbise ile namaz geçersiz olurdu.³⁷⁴

³⁷⁰ İbn Teymiye, *el-Fetâvâ* (24/355).

³⁷¹ Sahih. Beyhaki (7/441)

³⁷² Hasen. Ebu Davud (2075)

³⁷³ Mecmuu'l-Fetava (29/282).

³⁷⁴ Bkz.: Zekeriya b. Gulamukadir el-Pakistanî, *Usulu'l-Fıkh Ala Menheci Ehli'l-Hadis* (s.89-90)

Yasaklanın şeyin geçersizliği hususunda bizatihi veya bigayrihi yasaklanmış olması arasında Hanefiler ve Şafililer fark gözetmişler, bizatihi olanı fasit, bigayrihi olanı geçerli görmüşlerdir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah böyle bir ayrımı reddederek şöyle demiştir: “İki kızkardeşi birden nikâhlamak, akrabalık bağıını koparmaya götürdüğü için yasaklanmıştır. Akrabalık bağıını koparmak ise nikâhın dışındadır. İçki ve kumar, şeytanın ameli birer pislik olarak zikredilmiştir. Zira bunlar namazdan alıkoyar ve düşmanlık eker. Faiz, malı batıl yolla yemeye sebep olduğu için haramdır. Bu da kumar ve faiz akdinin dışındadır. Allah’ın bütün yasaklarının, yasağı gerekli kılan bir mananın kapsamında olması zorunludur. İçerdiği aslî manadan dolayı değil de, ona yabancı olan bir manadan dolayı bir şeyi yasaklamak caiz değildir. Zira bunda insanın başkasının günahıyla cezalandırılması cinsindendir. Şeriat ise bundan münezzehtir... Sonra onlardan bazısı şöyle derler: “Yasak, yasaklanan şeyin manasından dolayı da olabilir, yasaklanan şeyden başkasının anlamından dolayı da olabilir.” Bunun fiilin kendisinden dolayı değil de vafından dolayı olabileceğini söyleyeneye göre bu onun sıhhatine delalet eder. İki bayram günlerinde oruç tutmaktan yasaklanmasında olduğu gibi. Dediler ki: “Bu, orucun cinsinden dolayı değil, bayramın özelliğinden dolayı yasaklanmıştır. Eğer oruç tutulursa sahihtir. Zira oruç diye isimlendirilmiştir” Onlara şöyle cevap verilir: “Hayız günlerinde oruç ve abdestsiz olarak veya kıbleden başka tarafa namaz kılmak da böyle olup meşru cinstendir. Ancak özel nitelikten dolayı yasaklanmıştır. Bu da hayız, abdestsiz olmak ve kıbleden başka yöne dönmektir. Bununla diğeri arasında fark görmenin aklî bir açıklaması ve dinde bir tesiri bilinmemektedir.”³⁷⁵

Yasaklanan şeyin geçersiz olması hususunda bu yasağın ibadetler ve muameleler gibi konularda olması fark etmez. Sahabenin anlayışı bu şekilde devam etmiştir. Nitekim Ömer radiyallahu anh’ın ihramlının nikahını reddetmesi ve Muaviye radiyallahu anh’ın şigar nikahını reddetmesi daha önce geçmişti.

Şevkani rahimehullah şöyle demiştir: “Hak olan; haramlığa veya geçersizliğe delalet eden yasağın ibadetler veya muameleler konusunda gelmiş olması arasında fark gözetilmemesidir. Aksine delil olmadığı sürece bunun dışına çıkılmaz.”³⁷⁶

8- Nehiyde Allah’ın hakkı değil de kul hakkı olanlarda, kul izin verirse muamele sahih olur.

Kul hakkıyla ilgili olup Allah’ın hakkında bağlı olmayan ve kullara caiz kıldığı konularda, yasaklanan konu geçersiz olmaz.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah şöyle demiştir: “Yasaklanan alışverişlerde birisinin diğerine zulmetmesi sözkonusu ise, mesela musarrat³⁷⁷ satışı, kusurlu malın satışı, malı almadan peşinat vermek, pazarlığı kızıştırmak ve benzeri satışlarda durum böyledir. Lakin şeriat koyucu bu alışverişleri, helal alışverişler gibi bağlayıcı kılmamıştır. Bilakis tam aksine, zulme uğrayanın muhayyerlik hakkı vardır. Dilerse hakkını alır,

³⁷⁵ Mecmuu’l-Fetava (29/288)

³⁷⁶ İrşadu’l-Fuhul (167).

³⁷⁷ Musarrat: Satılacak hayvanın bol sütlü görünmesi için sağmadan bırakmaktır.

dilerse vaz geçer. Zira bu hak ona aittir. Şeriat koyucu onu bundan, açık çirkinliklerde olduğu gibi kendisine has olan bir haktan dolayı yasaklamamıştır...”³⁷⁸

9- Sual neticesinde varid olan yasak, soran kimsenin kastına göredir.

Bera b. Azib radiyallahu anh hadisinde: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e deve eti yemekten dolayı abdest almanın hükmü soruldu. **“Ondan dolayı abdest alın”** buyurdu. Koyun eti hakkında sorulunca: **“Ondan dolayı abdest almayın”** dedi. Deve ağıllarında namaz kılmak hakkında sorulunca: **“Deve ağıllarında namaz kılmayın. Zira onlar şeytanlardandır”** buyurdu. Koyun ağıllarında namaz sorulunca da: **“Orada kılın. Zira onda bereket vardır”** buyurdu.³⁷⁹

Koyun eti hakkında: “Ondan dolayı abdest almayın” şeklindeki yasak, haramlık için değil değildir. Zira soruyu soranın maksadı bunun meşru olup olmadığı hakkındadır. Buna göre, verilen cevaptaki yasak lafzı ancak koyun etin yemekten dolayı abdest almanın farz olmadığını beyan içindir.

Yine burada soran kimse, deve ağıllarında namazın caiz olup olmadığını sormuş, cevap yasak lafzıyla gelmiştir. Soru soranın maksadına göre bu yasak da haramlık ifade eder.

³⁷⁸ Mecmuu’l-Fetava (29/282).

³⁷⁹ Sahih. Ebu Davud (184).

Umum Ve Husus Kaideleri

1- Tahsiste asıl olan; genel olarak zikredilen bir şeyin bir kısmının başka bir nasta özel olarak zikredilmesidir. Ancak özel olarak zikredilen, genele bağımlı olarak zikredilirse bu tahsis ifade etmez.

Mesela; Aişe radiyallahu anha şu hadisi rivayet etmiştir: **“Yemeğin hazır olması ve iki habisin sıkışıklığı halinde namaz yoktur”**³⁸⁰ Bu hadis, ister sabah yemeği ister akşam yemeği olsun, bütün yemekler hakkında geneldir. İbn Ömer radiyallahu anhuma’dan gelen diğer bir rivayette Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Birinizin akşam yemeği konulmuşsa ve namaz için ikamet okunmuşsa, önce akşam yemeğinden başlayın”**³⁸¹

Burada akşam yemeği, Aişe radiyallahu anha hadisindeki umumi ifadeye bağımlı olarak zikredildiğinden tahsis ifade etmez. Bu yüzden sahabeler hükmü akşam yemeğine has kabul etmezler, bilakis hükmü genel kabul ederlerdi.

Eş-Şevkani şöyle demiştir: “Hükümde genele uyan bazı cüzlerinin zikredilmesi halinde bu, cumhura göre tahsis gerektirmez. Mesela Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem: **“Herhangi bir deri tabaklanınca temizlenmiş demektir”** buyurmuştur. Bunun beraber Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bir diğer hadiste, Meymune radiyallahu anha’nın koyun derisi hakkında: **“Onun tabaklanması temizlenmesidir”** buyurmuştur. İkinci hadiste koyun derisinin zikredilmesi genel ifadenin tahsisini gerektirmez. Zira genelin cüzlerinden birinin zikredilmesi bu anlamda değildir.”³⁸²

Bunun diğer bir örneği: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem kadının yanında mahremi bir erkek olmadan yolculuğunu yasaklamış olmasıdır. Bu konudaki yasağa dair rivayetlerden birinde “üç günden fazla yolculuk”, birinde “üç gün”, birinde “iki gün”, birinde “bir gün bir gece”, birinde “bir gün” veya “bir gece” ve bir rivayette de “bir berid mesafe” zikredilmiştir. Bazı rivayetlerde de mutlak olarak kadının mahremsiz yolculuğu yasaklanmıştır. İtibar edilmesi gereken de bu mutlak yasaktır.

Bu yasakla ilgili olarak mesela “bir günlük” yolculuk esas alınması halinde Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in kadına mahremsiz yolculuğu yasaklaması hükmü geçersiz kılınmış olur. Zira bugünkü şartlarda, bir gün içerisinde kadın, dünyayı turlayabilir. Hâlbuki kadının mahremsiz olarak yolculuk yapmasındaki fitne ve endişeler ortadan kalkmış değildir. Bunu caiz kabul etmek ise, ahir zaman peygamberi olan Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile gelen şeriatı geçersiz saymaktır. Bundan Allah’a sığınırız. “Kadın yanında mahremi olmadan yolculuğa çıkamaz” lafzındaki mutlaklığı, bahsi geçen rivayetler takyid edemez. Çünkü bu hadis, şayet bir gün lafzıyla gelen rivayetle kayıtlanırsa, yanında mahrem olmadan içinde yaşadığı şehrin dışına çıkan kadın, bir günden hatta yarım günden az süren bir yolculuk yapsa şer’î delillere göre, yolculuk yapmıştır. Böyle bir durumda hadisin umumi lafzına muhalefet etmiş olacaktır. Takyid ya da tahsis eden delilin, mutlak ya da umumi delile muhalif olması

³⁸⁰ Sahih. Muslim (560).

³⁸¹ Sahih. Buhari (673); Muslim (559).

³⁸² Irşadu’l-Fuhul (202).

gerekir. Şu halde farklı lafızlarla gelen bu rivayetlerde mutlakın takyidi ya da umumun tahsisi değil, umumun cüzleri kastedilmektedir. Böyle bir durumda umumun cüzlerinden birini esas alıp diğerlerini devre dışı bırakmak sahih değildir. Yani hadisteki yasak, mutlaklığı ve umumu üzere bakidir.

Şeyh İbn Useymin şöyle demiştir: “Özelin genele uygun bir hükümle zikredilmesi tahsisi gerektirmez diye bir kaide vardır. Mesela bir adam diğerine: “İlim talebelerine ikramda bulun” der. Ve ona bir de: “Muhammed’e ikramda bulun” der. Muhammed de bir ilim talebesidir. Bu, diğer ilim talebelerine ikramda bulunmamayı gerektirmez. Usul âlimleri bunu bir ilke olarak kabul etmişlerdir. Şeyh eş-Şankiti Advau’l-Beyan adlı tefsirinde bunu anlatmıştır. Eğer: “İlim talebelerine ikramda bulun” dese, sonra da: “Derste uyuyanlara ikramda bulunma” dese, işte bu tahsisi gerektirir. Çünkü onu genel hükme muhalif bir hükümle zikretti.”³⁸³

Kadının mahremsiz yolculuğunu yasaklayan hadisler de böyledir. Üç günlük, iki günlük, bir günlük veya bir beridlik yolculuk yasaklanırken, bunlardan daha azının da “sefer/yolculuk” olduğu nefyedilmemektedir.

2- Umumi olanda asıl; tahsis eden bir delil bulununcaya kadar umumla amel edilmesidir.

Umumi nas varid olduğunda sahabeler, tahsis eden bir delil görünceye kadar onun umumuyla amel ediyorlardı. Umumi nasla amel etme hususunda duraklayıp da tahsis edeni araştırmıyorlardı. “İman edip de imanlarına zulüm karıştırmayanlar..” (En’am 82) ayeti nazil olduğu zaman sahabeler bunu umumi olarak anladılar ve “Hangimiz nefesine zulmetmiyor ki?” dediler. Ta ki Nebi sallallahu aleyhi ve sellem burada geçen zulmün umumi anlamda olmadığını, burada zulümle kastedilenin şirk olduğunu açıkladı.

Şafii şöyle demiştir: “Yine hadisi işitenin, delil buluncaya kadar onu umumi olarak kabul etmesi gerekir.”³⁸⁴

Şu kaideler de bu kaidenin kapsamındadır:

1- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in hakkında sabit olan her hüküm, tahsis eden bir delil olmadıkça ümmeti için de geçerlidir.

2- Ümmetten biri hakkında sabit olan hüküm, tahsis eden bir delil olmadıkça bütün ümmet için geçerlidir.

3- Erkekler hakkında sabit olan her hüküm, tahsis eden bir delil olmadıkça kadınlar için de geçerlidir.

4- Hürler hakkında sabit olan her hüküm, tahsis eden bir delil olmadıkça köleler için de geçerlidir.

5- Farz namazlar hakkında sabit olan her hüküm, tahsis eden bir delil olmadıkça nafile namazlar için de geçerlidir.

³⁸³ İbn Useymin Fetava Erkanı’l-İslam (no: 252)

³⁸⁴ el-Ümm (7/269).

3- Selefin ameli, nassın umumu üzere değilse, umumuyla amel etmek meşru olmaz.

Şüphe yok ki salih selef Kitap ve sünnetin delalet ettiği manayı daha iyi anlar. Bir nas umumi gelmişse ve selef bu nassın umumuyla değil de bazı cüzüyle amel etmişse, o nassın umumuyla amel etmek meşru olmaz. Şayet bunun umumuyla amel etmek meşru olsaydı elbette salih selef bu konuda bizden önce davranırlardı.

Şatıbî, el-Muvafakat'ta özetle şöyle demiştir: "Her bir şer'î delil şu ihtimallerin birinden uzak değildir: Ya ilk selef döneminde devamlı ya da çoğu kez olarak kendisi ile amel edilmiştir. Ya çok nadir olarak ya da belli bir dönem içerisinde amel edilmiştir. Ya da asla kendisi ile amel edilmemiştir. Böylece delille amel edilip edilmeme konusunda karşımıza üç kısım çıkmaktadır:

Birinci kısım: Devamlı ya da çoğu kez olarak kendisi ile amel edilmiş olması. Böylesi bir delili kullanma ve onun gereği ile amel etme konusunda herhangi bir problem bulunmamaktadır. Tabi olunması gereken sünnet, takip edilmesi gereken doğru yol budur. Delilin farzlık, mendupluk ya da başka bir hüküm gerektirir olması arasında bir fark yoktur. Meselâ, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in sözlü beyanları yanında fiili ile taharet, her çeşidi ile farz ve nafil namaz hükümlerini bildirmesi, şartları ile birlikte zekâtı açıklaması, kurban, akîka, nikah, talak, alış-veriş ve şeriatla yer alan diğer hükümleri söz, fiil ya da takrir yolu ile açıklaması gibi. Onun ve ondan sonra gelen ashabının uygulaması da devamlı ya da çoğu kez, bu açıklamalar doğrultusunda meydana gelmiştir. Genel olarak bu gibi yerlerde söz ile uygulama birbirine uygun düşmüş ve herhangi bir şekilde çelişmemiştir. Böylesi bir durumda daha sonra gelen ümmetin herhangi bir kayıt aranmaksızın bu tür delilleri kullanmaları ve onların gereği ile amel etmeleri konusunda en ufak bir kuşku bulunmamaktadır.

İkinci kısım: Nâdir hallerde, ya da belli bir hal ya da zamanda kendisi ile amel edilen kısım. Bu durumda bu kısımdan olmayan başka bir delil tercih edilmiş, devamlı ya da çoğu kez o kullanılmış oluyor demektir. İşte o diğeri, tabi olunması gereken sünnet, takip edilmesi gereken yol olmaktadır. Nadir olarak kendisi ile amel edilen delile gelince, onun üzerinde durmak ve gereği doğrultusunda amel etmek üzerinde düşünmek, daha yaygın ve daha çok amel edilen delil üzerinde sebat göstermek gerekecektir. Çünkü ilk nesillerin o delile muhalif olan delil üzerinde amelde devamlılık göstermeleri ya şer'î bir gerekçeden, ya da şer'î olmayan bir gerekçeden dolayı olacaktır. Şer'î olmayan bir gerekçeden dolayı olması ihtimali batıldır. Şu halde mutlaka şer'î bir gerekçeden dolayı onunla amelde istikrar göstermiş olmalıdırlar. Durum böyle olunca nadir hallerde istidlalde bulunulan delil ile amel etmek, - hakikatte bir çelişkiden söz edilmese de - selefin amel için araştırdıkları mânâya ters düşmüş olur. Bu durumda mutlaka onların araştırdıkları delili araştırmak ve onların üzerinde devamlı olarak bulundukları delile uygunluk göstermek gerekecektir.

Üçüncü kısım: İlk nesillerin hiçbir şekilde amel etmedikleri deliller. Bu kısım, bir önceki kısımdan daha ciddî bir boyut arzeder. Sonra gelenlerin (müteahhirûn) kendi kuruntularına bunları delil olarak kullanmaları asla yerinde değildir ve onlar hiçbir şekilde delil olamazlar. Zira eğer delil olsalardı, sahabe ve tabiîn nesillerinin değerlendirmelerinden uzak kalıp da şunların onu anlaması gibi bir sonuç asla ortaya çıkmazdı. İlk nesillerin ameli, - ya da bir şeyi terk etmeleri - delil sanılan şeyin gereğine nasıl ters

düşer ve onunla çatışabilir?”³⁸⁵

4- Sebebin özel olmasına değil, lafzın genel olmasına itibar edilir.

Genel ifadeli bir nas, özel bir sebeple gelmişse, umumu üzere amel edilir, bu sebebin özel oluşu sebebiyle tahsis edilmez. Sahabelerin anlayışı bu şekilde olmuştur. Nitekim bir topluluk Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e, kendilerinin deniz yolculuğuna çıktıkları sırada sadece içmeye yetecek kadar suları olduğunu söylemişler, bunun üzerine: **“Onun (denizin) suyu temizleyicidir”** buyurmuştur. Lafız umumi geldiği için, bir kimse: “Bu hadis ancak içmeye yetecek kadar suyu olanlar hakkındadır. Zaruret olmadıkça denizden abdest alınmaz” diye iddia edemez.

Ebu Bekir, Ömer ve İbn Abbas radiyallahu anhum’un da aralarında bulunduğu sahabeden bir topluluk bu umum ile fetva vermişlerdir. Hâlbuki bu hadisin varid oluş sebebi, deniz yolculuğunda içme suyuna olan ihtiyaç idi.

Şevkani rahimehullah şöyle der: “Şüphesiz doğru olan budur. Zira kulların kulluğu ancak şeriat koyucudan gelen lafızlarla olur. Bu da özel bir soru karşısında umumi gelmiş bir ifadedir. Umumi lafzın sadece bu sebeple sınırlanması uygun olmaz. Kim bunun uygun olduğunu iddia ederse delil getirmelidir. Sebebe has kılınmasını iddia eden hiçkimse bunun uygun olduğuna dair bir delil getirememiştir.”³⁸⁶

5- Umumluktan çıkmasına ihtimal bulunan konuda detaylandırmaya gidilmez.

Bu kaidenin delili Gaylan es-Sekafi hadisidir. O müslüman olduğunda nikâhında on kadın vardı. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem ona: **“Dördünü tut diğerlerinden ayrıl”**³⁸⁷ buyurdu.

Es-Sem’anî şöyle demiştir: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ona akid şeklini, belli zaman aralıklarıyla mı yoksa hepsini bir arada mı nikâhlanmış olduğunu sormamıştır. Durumun detayını sormadan sözünü mutlak kullanması, hepsinin nikâhının bir arada yapılmış olmasıyla farklı nikâh akitleriyle yapılmış olması arasında fark olmadığına delildir...”

Sonra şöyle der: “Durumun detayının sorulmadığı ve şeriat koyucu tarafından cevabın mutlak verildiği her durumda biz genellik iddia ederiz. Bu durumda verilen cevabın bütün durumları kapsamı zorunlu olur. Zira Gaylan b. Seleme hadisinin bütün hallerde delil olma yönü açıktır. Çünkü Nebi sallallahu aleyhi ve sellem “Dördünü nikâhında tut” buyurmuş, nikâhında tutması gereken bu dördünün, ilk nikâhlanan dördü mü, yoksa son dördü mü olduğunu tahsis etmemiştir. Bu iş müslüman olan kimsenin seçimine bırakılmıştır.”³⁸⁸

³⁸⁵ El-Muvafakat (3/56)

³⁸⁶ İrşadu'l-Fuhul (s.201)

³⁸⁷ Sahih. Tirmizi (1128); İbn Mace (1953).

³⁸⁸ Kavatiu'l-Edille (1/225).

6- Nadir suret genelliğe dâhildir.

Sahabenin ameli nadir suretin genel ve mutlak olana dahil olduğunu gösterir. Zira onlar bir meselede nadir sureti genel delilden istisna etmiyorlardı.

Eş-Şankıtı şöyle demiştir: “Sahabeler radiyallahu anhum genel ifadelerin umumluğu ile duraksamadan amel ederlerdi. Buradan anlaşılıyor ki Hızır, şu ayetin genelliğine dâhildir: **“Senden önce hiçbir beşeri kalıcı kılmadık”** (Enbiya 34) yine Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in şu hadisinin genel ifadesinin de kapsamındadır: **“Şu gecenizi görüyor musunuz? Muhakkak ki yüz senenin başında bugün yeryüzünde olanlardan hiçbirisi kalmayacaktır.”** Bu sahihtir. Açıklandığı şekliyle has kılmaya dair bir delil olmadıkça bu genellikten çıkması mümkün değildir. Hünsa (çift cinsiyetli) de nadir surettendir. Bununla beraber miraslar ve kısas ayetleri gibi genel ifadeli delillerin kapsamının dışına çıkmazlar.”³⁸⁹

* Şüphesiz Hızır aleyhi's-selâm'ın nadir suret olarak zikredilmesinin sebebi, onun ömrünün uzun olması gibi olağanüstü özelliklerinin olmasıdır. Lakin: “Senden önce hiçbir beşeri kalıcı kılmadık” ayetindeki umumi ifade, Hızır aleyhi's-selâm'ı da kapsamına almaktadır. Çünkü Hızır aleyhi's-selâm'ın bu kapsama dahil olmadığını söylemek için ayrıca bir delil bulunması gereklidir. Mesela bu konuda İsa aleyhi's-selâm'ın ahir zamanda nüzul edeceğini, öldürülmemiş olduğunu bildiren açık naslar bulunduğu için, zikredilen ayetin umumi kapsamının dışında tutarız. Lakin Hızır aleyhi's-selâm hakkında böyle bir delil mevcut değildir. Yine Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in: **“Şu gecenizi görüyor musunuz? Muhakkak ki yüz senenin başında bugün yeryüzünde olanlardan hiçbirisi kalmayacaktır”** şeklindeki hadisi, Hızır aleyhi's-selâm'ın ayette zikredilen umumi kapsama dâhil olduğunu gösteren ayrıca bir delildir. Fakat İsa aleyhi's-selâm bu hadiste zikredilenin haricindedir. Çünkü İsa aleyhi's-selâm yeryüzünde bulunanlardan değildir. O semaya kaldırılmıştır.

Geriye akıllara takılabilecek bir soru kalıyor: “Hızır aleyhi's-selâm, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in zamanına kadar yaşadı mı?” Şayet Hızır aleyhi's-selâm, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem zamanında hayatta olsaydı, gelip Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e iman ve ittiba etmekten başka çare bulamazdı. Çünkü Nebî sallallahu aleyhi ve sellem: “Kardeşim Musa (aleyhi's-selâm) dahi hayatta olsaydı, gelip bana teslim olmaktan iman etmekten başka çaresi yoktu” buyurmuştur. Şüphesiz O'nun (sallallahu aleyhi ve sellem) nübüvvet ve risalet'i herkesi bağlayıcıdır. Nitekim İsa aleyhi's-selâm da, ahir zamanda nüzul ettiğinde Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in şeriatına göre amel edecektir.

7- Her umumi ifadenin tahsisi gerekmez.

Her umumi ifadenin bir tahsis edeni olduğu görüşü doğru değildir. Zira bunun delili yoktur. Hiçbir tahsis edeni bulunmayan genel ifadeler vardır.

³⁸⁹ Advau'l-Beyan (4/174).

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Genel ifadelerin çoğunun tahsis edilmiş olduğunu kabul eden kimdir? Yahut **“Allah herşeyi bilir”** (En’am 101) ayeti dışında her genel ifadeyi mutlaka özelleştiren vardır diyen kimdir? Fakihlerin seçkinlerinden bazıları bunu mutlak olarak söylemişse de ve fıkıh usulü hakkında konuşan kelimcilerin sözlerinde bunlar bulunsa da, bu sözlerin en yalanı ve en bozuğu; “Bununla **“Her şey”** sözünün genelliğinin çok az yerde mesela: **“Her şeyi tahrib eder”** (Ahkaf 25) **“Herşeyden verdik”** (en-Neml 23) gibi ayetlerde tahsis edildiği kastedilmiştir” diyeninkidir. Hangi akıl sahibi Kitap ve Sünnetteki bütün genel ifadeler hakkında bunu iddia edebilir? Başından sonuna kadar Kur’anı okuduğunda çoğu umumi ifadenin tahsis edilmeden korunduğunu bulursun.”³⁹⁰

8- Umum ifadenin tarihen önce veya sonra olmasına bakılmaksızın mutlak olarak has olan, umum olandan öne geçirilir.

Sahabeler radiyallahu anhum mutlak olarak hâsı (özel) umumi (genel) olanın önüne geçirirlerdi. Bu konuda umumi olanın has olandan önce veya sonra olmasına bakmazlardı. Bunun delillerinden birisi Fatıma radiyallahu anha’nın hadisidir. O, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den kalan mirasını talep etmek için gelmişti. Çünkü babalarından çocuklarına kalan miras hususunda gelen deliller umumidir. Ebu Bekr radiyallahu anh ona bir şey vermedi ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in: **“Biz (peygamberler) miras bırakmayız, bıraktığımız sadakadır”**³⁹¹ hadisini delil getirdi. Ebu Bekr radiyallahu anh umumi olan has olandan önce mi geldi, sonra mı diye bakmamıştır.

Şankıtı şöyle demiştir: “Sahabenin hükümlerini araştıran bu hususu görür”³⁹²

9- Bir kısmı tahsis edilen umurun kalanında umumuyla amel edilir.

Es-Sem’ani, şöyle demiştir: “Umum tahsis edilirse, kalanında mecaz olarak devam etmez. Bilakis hakikati üzere kalır. Onun tahsis edilen dışında kalan kısmıyla delil getirmek sahihtir. Bize göre lafza bitişik veya ayrı olan deliller tahsis edilmiş olması fark etmez. Kelamcılardan bir topluluk tahsis edilen delile bitişik veya ayrı olanın mecaz olarak kalacağını söylemişlerdir... Nitekim sahabeler, tahsis edilen umuma bağlanmışlardır. Ali radiyallahu anh ilişkiye girilen iki cariye hakkında “Bir ayet onları helal kılmış, bir ayet haram kılmıştır” dedi. Osman radiyallahu anh’dan de aynısı rivayet edildi. Helal kılan ayet ile kastettikleri: **“Ve iki kız kardeşi (nikâhınız altında) birleştirmeniz”** (Nisa 23) ayetidir. Bu ayette kişinin kızı ve kızkardeşi tahsis edilmiştir. İbn Abbas radiyallahu anhuma süt emmenin azı hakkında: **“sizi emziren (süt) analarınız”** (Nisa 23) ayetini delil getirmiş ve “Allah’ın hükmü İbn Zübeyr’in hükmünden önceliklidir.” demiştir. Süt emme haram kılssa da şartlara ihtiyaç vardır. Ayetin böyle tahsis edilmesi gerekir. Sahabeden bu konuda muhalefet eden bilinmemektedir.”³⁹³

³⁹⁰ Mecmuu’l-Fetava (6/442).

³⁹¹ Sahih. Buhari (3092, 3093)

³⁹² El-Muzekkira (223).

³⁹³ Kavatiu’l-Edille (1/175, 178)

10- Tahsis edilenlerin siyaki umum içindir.

İmam Şafii şöyle der: “Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **“Onlara, deniz kenarında bulunan şehir (halkı)nın halini sor: Hani Cumartesi gününün hürmetini ihlal edip haddi aşmışlardı: Cumartesi yaptıkları (ve Cumartesinin hürmetine riayet ettikleri) gün, balıklar onlara akın akın gelirler. Cumartesi yapmadıkları gün ise, onlara hiç balık gelmezdi. İşte biz, yoldan çıkmış olmaları dolayısıyla onları böyle imtihan ediyorduk.”** (A’raf 163) Allah Azze ve Celle onların sordukları şehirle başlamıştır. Bu gösteriyor ki, ancak şehir halkı kastedilmiştir. Zira şehir cumartesi yasağını veya başkaları hakkında haddi aşır fasık olmaz. Burada haddi aşmakla ancak fasıklıkları sebebiyle belaya uğrayan şehir halkıdır.”³⁹⁴

11- Umum, sözlü ya da fiili örf ile tahsis edilemez.

Es-Sem’ani şöyle demiştir: “Ashabımız örf ve adet ile umurun tahsisini caiz görmezler. Zira Şeriat adetlere göre değil, ancak Allah Teâla’nın maksadına göre konmuştur. Bu konuda her hangi bir hususta âdete dönmenin anlamı yoktur.”³⁹⁵

12- Sahabe sözü umumu tahsis eder.

Sahabeler ancak kendilerince tahsis için sabit olan bir delil sebebiyle umumla ameli terk edip aksiyle emel ederlerdi. Sahabeler şeriatın maksatlarını daha iyi bilirler ve delilde kastedileni daha iyi anlarlar.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle der: “Hadisinin genel ifadesinin, kendisine diğer sahabelerin muhalefet etmediği sahabe sözüyle tahsisi caizdir.”³⁹⁶

Zira nassı açıklayan sahabe sözü, ona muhalif başka bir sahabe sözü yoksa merfu hadis hükmündedir.

13- Umum, akıl ile tahsis edilemez.

Genel ifadeler akılla değil, ancak delille tahsis edilebilir. Bu yüzden Sahabe genel ifadeleri akıl ile tahsis etmezlerdi. Akıl ile tahsis yapılacağını söyleyenin delili şöyledir: **“Her şeyi tahrip eder”** (Ahkaf 25) ayetidir. Akıl ile bilinmektedir ki, yeryüzü üzerindeki herşeyi tahrip etmez. Yine Allah Teâla: **“Allah her şeyin yaratıcısıdır”** (Ra’d 16) buyurmuştur. Bilinmektedir ki Allah’ın sıfatları yaratılmış değildir”

Cevap: Bu, genel ifadenin akıl ile tahsis edilmesi babından değildir. Bu ancak özelin kastedildiği genel ifade türündendir. Bu ve buna benzer ayetleri genel ifadelerin akıl ile tahsis edileceğine delil getirmek sahih değildir.

³⁹⁴ er-Risale (62)

³⁹⁵ Kavatiu’l-Edille (1/193)

³⁹⁶ İktizau’s-Sıratı’l-Mustakim (276)

14- Umum kıyas ile tahsis edilemez

Şeyh İbn Useymin rahimehullah fıkıh usulünde şöyle der: “Şeriat ile tahsise gelince, Kitap ve sünnetin her biri kendileri gibi olan nasslar ile, icma ve kıyas ile tahsis edilirler.”

İbn Useymin rahimehullah'ın burada kıyası da tahsis edici olarak zikretmesi hatadır. Kıyas, içtihat konusuna dâhildir. İctihat ise genel ifadeyi tahsis etmez. Zira içtihat hata ihtimali vardır. Hata ihtimali olan bir şey sabit nassı değiştiremez ve umumluktan çıkaramaz. Zira umum asıl, kıyas ise fûru'dur. Fûru, aslı değiştiremez. Bu yüzden sahabe umumi naslardan herhangi birini kıyas ile tahsis etmemiştir.

Sonra Şeyh İbn Useymin örnek olarak şunu zikrediyor: “Kitabın kıyas ile tahsis edilmesine örnek: Yüce Allah'ın: **"Zina eden dişi ile zinâ eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun."** (en-Nur, 2) buyruğu, zina eden köle; -meşhur görüşe göre- zina eden cariye'nin cezasının yarı yarıya uygulanmasına ve sadece elli değnek ile yetinilmesine kıyas ile tahsis edilmiştir.”

Buradaki kıyas, Nisa suresi 25. Ayetinin delaleti üzerinde icma hâsıl olmadıkça farklı görüşte olana karşı hüccet olamaz. Nitekim bu görüşü kabul etmeyen ilim ehli şöyle demişlerdir:

“Allah Teâla köleyi umumi hükümden tahsis etmeyi dileyseydi, cariye'nin hükmünü zikrettiği gibi onu da zikrederdi. **"Rabbin unutucu değildir"** (Meryem 64) Allah Teâla'nın zikretmediği bir gaybı hiç kimsenin kıyas ile bilmesine yol yoktur...

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinde recm cezasının başından evlilik geçmiş olan zanlılara uygulandığını buluruz. Nitekim Ömer radiyallahu anh ve diğer bazı sahabelerden, başından evlilik geçmiş olan hür erkek ile köle veya hür kadın ile cariye arasında recmedilmeleri bakımından bir tahsiste bulunmadığı gelmiştir. Bu konuda nas umum geldiği için hür erkek veya köle yahut hür kadın ile cariye fark etmeksizin, başından evlilik geçmiş olan kimselerin zina etmeleri halinde recmedilmeleri gerekir. Ancak cariye'ye hür kadına vurulacak sopanın yarısı uygulanır ve hür kadının sürgün süresinin yarısı kadar sürgün edilir³⁹⁷

15- Delilin kayıtladığı mutlak alınamaz ve delilin mutlak kıldığı takyid edilemez

Delilin mutlak olduğuna delalet ettiği hususta takyid (kayıtlama, sınırlama) meşru değildir. Zira bu Allah'ın hükmünü değiştirmektir. Mesela bazı zikirler mutlak olarak gelmiş, sınırlandırılmamıştır. Bir müslümanın bunu belli bir vakitle kayıtlaması meşru değildir. Bilakis kayıtlamaksızın mutlak olarak amel etmesi gerekir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Allah ve rasulünün genel ifadeyle ve mutlak olarak meşru kıldığı bir şeyin tahsisi ve sınırlandırılmasının meşru olması gerekmez. Zira bir kısmının özel veya sınırlandırılmış olduğuna delil olmayan umum ve mutlak ifade, bu tahsis ve sınırlamanın meşru olmasını gerektirmez... Mesela Allah'a dua ve O'nu zikretmek mutlak ve genel olarak meşrudur. **"Allah'ı çokça zikredin"** (Ahzab 41) ve **"Rabbinize yalvararak gizlice dua edin"** (A'raf 55) buyrulmuştur. Dua ve zikir için belirli

³⁹⁷ Bkz.: el-Muhalla (11/239-240)

bir yerde veya belirli bir zamanda bir araya gelinirse yahut bunun için toplanılırsa, dua ve zikir sınırlandırılmış olur...”³⁹⁸

16- Hususiliğine delil olmadıkça Rasule yönelik hitap bütün ümmet için geçerlidir.

Sahabeler (Allah onlardan razı olsun), Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e yönelik hitabı bütün ümmet için genel anlamda anlıyorlardı. Nitekim Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: **“Ey nebi! Allah’ın sana helal kıldığını hanımlarının hoşnutluğunu arayarak neden kendine haram kılıyorsun? Allah çok bağışlayıcıdır, pek merhametlidir.”** (Tahrim 1)

İbn Abbas radiyallahu anhuma şöyle demiştir: “Haram kılmada yemin kefareti vardır. **“Allah’ın rasulünde sizin için en güzel örnek vardır”** (Ahzab 21) buyrulmuştur.

İbn Abbas radiyallahu anhuma, Tahrim suresinin ilk ayetinde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’e hitabın bütün ümmeti kapsadığını kastetmiştir.

Çünkü Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bundan sonra yemin kefareti yerine getirdi. İbn Abbas radiyallahu anhuma bu olayı bütün ümmeti için delil getirmiştir. Kişinin herhangi bir şeyi “yemeyeceğim” diye yemin etmesiyle kendisine haram kılmış olur. Böylece bunun kefareti, yemin kefaretidir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Bu yüzden ümmetin âlimlerinin çoğunluğu, Allah rasulüne bir şey emrettiğinde veya yasakladığında, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bu konuda, bunun ona özel olduğuna dair bir delil olmadıkça, ümmetine örnektir.”³⁹⁹

17- Şeriat koyucunun bir kişiye hitabı bütün ümmete hitaptır.

Sahabeler (Allah onlardan razı olsun) şeriat koyucunun bir kimseye hitabını, bütün ümmet için hitap olarak anlamışlardır. Bunun delillerinden birisi Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in Muaz b. Cebel radiyallahu anh’e: **“Ey Muaz! Vallahi seni seviyorum ve sana bir tavsiyede bulunacağım. Ey Muaz! Her namazın ardından: “Allah’ım! Seni zikretmemde, Sana şükretmemde ve Sana güzelce kulluk etmemde bana yardım et” demeyi terk etme.”** Muaz radiyallahu anh bu zikri, bu hadisi rivayet eden es-Sunabihi radiyallahu anh’e tavsiye etmiştir.⁴⁰⁰

Burada hitap Muaz radiyallahu anh’e yönelik idi. Muaz radiyallahu anh bunu sadece kendisine has olarak anlamamıştır.

18- Erkeklerle olan hitaba kadınlar da dâhildir.

Erkeklerle yönelik hitaba kadınların da dâhil olmasına istikra (tümevarım) delalet eder.

³⁹⁸ Mecmuu’l-Fetava (20/196)

³⁹⁹ Mecmuu’l-Fetava (22/322)

⁴⁰⁰ Sahih. Ebu Davud (1522)

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Şeriat koyucu hitabında iki kısmı da kapsayacak şekilde bizden ahid almıştır. Çoğunluk yoluyla kadınlar da buna girer. Bu kapsamlı ifadeleri araplar bazen sadece erkekleri kapsayacak şekilde, bazen de erkeklerle birlikte kadınları da kapsayacak şekilde kullanırlar. Şeriat koyucu bize ahidde bulunduğu zaman mutlak ifade kullandığında, her iki sınıfı da kapsar. Bizim mutlak sözümüz mukayyed olandan ayırır. Mesela şöyle buyrulmuştur: **“İman eden erkekler ve iman eden kadınlar”** (Tevbe 71)⁴⁰¹

19- Birden fazla cümlede gelen istisna, cümlelerin tamamına rücu ettirilir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Sahabe’den rivayet edildiğine göre: iftira edenler ayeti hakkında **“Ancak tevbe edenler”** (Bakara 160) ifadesinin, iki cümleye de ait olduğunu söylemişlerdir. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem de: **“Kişi bir kimseye kendi yetkisi altında olan yerde imamlık yapamaz, onun değer verdiği yere izni olmadan oturamaz”** buyurmuştur. Kitap ve sünnette bunun örneği çoktur. Hatta Kitap ve sünnette mevcut olan istisnaların çoğu ait olduğu cümleleri kapsar. Şart ve sıfatlardaki istisnaları neredeyse Allah’tan başka kimse sayamaz. Genelde Kitap, sünnet ve arapların sözlerinde istisnalar bütün cümlelere döndürülüyorsa, asıl; ferd olanın kapsamlı ve genel olana katılmasıdır.”⁴⁰²

20- Fiilin hikâyesi umuma delalet eder.

Sahabelerin: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem muzabene’den yasakladı ve taksim edilmeyen malda şüf’a ile hüküm verdi” sözü ve buna benzer ifadeler umum (genellik) ifade eder.

Allame el-Emin eş-Şankıtî şöyle demiştir: “Bunun genellik ifade etmesi doğrudur. Zira sahabeler adil olup rivayet ettikleri şeyin umuma delalet ettiğini daha iyi bilirler. Hadisin mana ile rivayeti caizdir. Sahabenin adaleti, rivayet ettiği şeyi reddetmesi ihtimalini ortadan kaldırır.”⁴⁰³

21- Sünnet, Kur’an’ı tahsis eder

Şeyh Ali el-Halebî, itikâf hükümlerine dair yazdığı “el-İnsaf” adlı risalesinde şöyle der:

“Geriye çok önemli bir mesele kaldı: “İçinde itikâf yapmanın caiz olduğu yer neresidir?”

İlim ehli bu hususta büyük bir ihtilafı ihtilaf etmiştir. Onlardan bazıları der ki: “(İtikâf) geniş mescidde olur.” Bazıları da şöyle der: “Evinin mescidinde de olur” Bazıları ise: “Mescidin dışında da (olur) derler. Nitekim İbn Rüşd ve başkaları bu şekilde açıklamış ve nakletmişlerdir.”⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Mecmuu’l-Fetava (6/437)

⁴⁰² Mecmuu’l-Fetava (31/167)

⁴⁰³ Müzekkira Fi Usul’i’l-Fıkıh (253)

⁴⁰⁴ Bidayetu’l-Muctehid (2/427)

Derin bir düşünce ile alimlerin görüş ve ihtilaflarına bakan kimse, içinde itikafa girmenin caiz olduğu yerin sınırını koymada Allah Subhanehu'nun "...**siz mescidlerde itikafta iken..**" ayeti hakkındaki anlayışlarından dolayı bu sonuçlara vardıklarını görür.

İmam Nevevi hangi mescidde itikâfa girmenin caiz olduğunu zikrettikten sonra –ki o İmam Şafi'nin de görüşüdür- şöyle der⁴⁰⁵: "Ashabımız (yani Şafiiler) Yüce Allah'ın şu buyruğu ile delil getirmiştir: **"Mescidlerde itikâfa çekilmiş olduğunuz sürece kadınlara yaklaşmayın."** Bu ayetin mescidin şartlarına delalet eden yönü; eğer mescidin dışında itikâfa girmek geçerli olsaydı cinsel ilişkinin haramlılığı mescidde itikafa girmeye mahsus olmazdı. Çünkü o itikâfın (şartlarına) zıttır. İtikâfın bilinen açık anlamı mescidlerde olmasıdır. Mescidlerde yapılmasının cevazı sabit olduğu zaman, (bu) her mescidde geçerli olduğunu gösterir. Delil ile olması müstesna kim onu (mescidlerden) bir kısmına özel kılsa, (bu) tahsis kabul edilmez. Tahsis hakkında açık bir şey (olmadan bu tahsis) geçerli olmaz."

Cessas şöyle der: **"Siz mescidlerde itikâfta iken"** ayetinin zahiri lafzın umumiliğinden dolayı diğer mescidlerde itikâfa girmeyi serbest bırakmaktadır. Kim onu (mescidlerin) bir kısmı ile kısıtlarsa, onun delil getirmesi gerekir. Onu geniş mescidlere mahsus kılmaya bir delil yoktur. Peygamberlerin mescidlerine has kılan kimsenin tahsis etmesinde de olduğu gibi, bir delil olmadığı zaman ona itibar edilmez... Ayetin umumunu, delalet etmediği şey hakkında hususileştirmek bizim için caiz değildir."⁴⁰⁶

İbn Rüşd de benzer bir sebep zikrederek şöyle der⁴⁰⁷: "Derim ki: İmam Şafi' Rahimehullah (şuna) kaildir: "Hadis, Kur'an'a zıt değildir. Fakat Allah Rasulü'nün (Sallallahu aleyhi ve selam) hadisi kastedilen şeyi, özeli ve geneli, nasihi ve mensuhu açıklar. Sonra, insanlara gereken Allah'ın emrine uymalarıdır. Kim Allah Rasulü'den (Sallallahu aleyhi ve selam) geleni kabul ederse, Allah'a itaati kabul etmiş olur."⁴⁰⁸

Hamd ve minnet Allah'adır ki, zikredilen ayeti tahsis eden (özelleştiren), ayeti tahsis eden hadise ulaşmamaları sebebiyle âlimlerin üzerinde bulundukları tartışmayı gideren sahih nebevi, merfu hadis gelmiştir!

İmam Şâfi' Rahimehullah şöyle demiştir: "Hiçkimse yoktur ki, Allah Rasulü Sallallahu aleyhi ve selam'ın sünnetinden dolayı sözü terk edilmesin. Ne zaman Rasulullah sallallahu aleyhi ve selam'ın sözlerine aykırı düştüğüm bir söz söylemişsem veya bu şekilde bir asla dayanmışsam, kabul edilecek söz Allah Rasulünün (Sallallahu aleyhi ve selam) söylediği sözdür ve o benim de sözüm odur."⁴⁰⁹

İşte bu diğer imamların da (Rahimehumullah) asıl menhecedir.

İbn-i Vehb şöyle der: "Malik'ten abdestte iki ayak parmaklarının arasını hilallemekten sorulurken işittim. (Malik) Dedi ki: "Bu insanların (bildiği, yani bilinen bir şey) değildir." (İbn-i Vehb) Dedi ki: İnsanlar azalınca kadar onu bıraktım. Sonra ona şöyle dedim: "Bizde bunun hakkında bir sünnet vardır." (Malik) Dedi ki: "Nedir o?" Dedim ki: "Bana Leys İbn-i Sad... Müstevrid b. Şeddad el-Kureşî'den tahdis etti ki, o şöyle demiştir: "Allah Rasul'ünü (Sallallahu aleyhi ve selam) serçe parmağı ile iki ayak

⁴⁰⁵ el-Mecmu (6/483)

⁴⁰⁶ Ahkamu'l-Kur'an (1/243)

⁴⁰⁷ Bidayetu'l-Muctehid (2/427-428)

⁴⁰⁸ Suyuti, Miftahu'l-Cenne Fi'l-Ihticac b.'s-Sunne (s.41)

⁴⁰⁹ İbn Asakir, Tarihu Dimaşk (15/1/3) Bunu İbn Kayyım, İlamu'l-Muvakkiin'de (2/363), el-Fullani İkazu Himemi Uli'l-Ebsar'da (s.100) nakletmiştir. Bkz.: el-Elbani, Sıfatu Salati'n-Nebi mukaddimesi (s.28)

parmaklarının arasını ovalıyor gördüm.” (Malik) Dedi ki: “Bu hadis güzeldir. Onu bu vakte kadar işitmemiştim.” Sonra onu işittim, bundan sonra sorulunca parmakları hilallemeyi emrediyordu.⁴¹⁰

Derim ki: Bugün bizim de, içinde itikâfa girmenin caiz olduğu yer hakkındaki meselemiz bunun gibidir:

- 1- Bu insanların (bildiği, yani bilinen bir şey) değildir.
- 2- Bizde bunun hakkında bir sünnet vardır.
- 3- Bu konudaki hadis hasen, hatta sahihtir.
- 4- İnsanlar yakın zamana kadar onu işitmemişti.

Bu alıştıkları şeylere aykırı olduğu için Allah Rasul’ünün (Sallallahu aleyhi ve sellem) hadisini reddetmeye başlarlar mı? Yoksa onlar üzerinde bulundukları adetlere aykırı dahi olsa Allah Rasul’ünün (Sallallahu aleyhi ve sellem) hadisini kabul ederler mi?

Cevabı alimlerin hayatından ve gittikleri yoldan alıyoruz. İmam Şâfi’ Rahimehullah bir gün bir hadis rivayet etmişti ve dedi ki: “O şüphesiz sahihtir.” Birisi ona dedi ki: “Senin görüşün de o (hadis) gibi mi Ey Ebu Abdullah?” Şâfi’ (bu söz üzerine) sarsıldı ve dedi ki: “Be adam! Beni kiliseden çıkarken mi gördün? Belimde zünnarla mı gördün? Allah Rasul’ünden (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadis rivayet edeceğim ve ona uymayacağım (öyle mi)?”⁴¹¹

Başka bir rivayette ise şöyle demiştir: “Ne zaman Allah Rasul’ünden (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadis rivayet edip de ona uymamışsam, şahit olun ki aklım gitmiştir.”⁴¹²

Asla hiçbir şüphe yoktur ki hakkı talep eden her insaf sahibi, Allah Rasul’ünün (Sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine göre sahih olan bir hadisine vakıf olduğunda, sabit bir şeyle karşı çıkmaz. O (insaflı kimse), insanlar ne söylerlerse söylesinler, o hadise mecburen, şüphesiz, mutlaka uymak zorundadır. O kimse için insanların mı, yoksa insanların Rabbinin ona karşı tutumu mu önemlidir?

İş bu şekilde olduğunda söyleyenlerin söylemesine iltifat etme. Şerefli nebevi sünnetle beraber bulunduğun sürece iddiaların değersiz iddialarına da aldırma!

Derim ki: Ayeti Kerime’yi tahsis eden hadis-i nebevîye gelince: Ebu Vail dedi ki: “Huzeyfe radiyallahu anh, Abdullah’a (yani İbn-i Mes’ud radiyallahu anh’a) şöyle dedi: “Evin ve Ebu Musa’nın evi arasında itikafa girmenin zararı yok mudur? Allah Rasul’ünden (Sallallahu aleyhi ve sellem) öğrenmişindir ki: o şöyle buyurdu: **“Üç mescid dışında itikaf olmaz!”** Abdullah dedi ki: “Belki sen unuttun, onlar ezberledi veya sen hata ettin, onlar isabet etti.”

Hafız Zehebi hadisi rivayet ettikten sonra şöyle dedi: “ Sahih garib ve isnadı âlî”dir.”⁴¹³

⁴¹⁰ İbn Ebi Hatim, el-Cerh ve’t-Ta’dil mukaddimesi (31-32)

⁴¹¹ Beyhaki, Menakıbu’s-Şafii (1/474) Ebu Nuaym, Hilye (9/106) Zikru Ahbari İsbehan (1/183) isnadı sahihtir.

⁴¹² İbn Ebi Hatim, Adabu’s-Şafii (s.67) Hatib, el-Fakih ve’l-Mutefekkih (1/150) isnadı sahihtir.

⁴¹³ Beyhaki (4/316), Tahavi, Muşkilu’l-Âsâr (4/20), Zehebi Siyeru A’lami’n-Nubela’da (15/81)

Derim ki: İsnadı Buhari'nin şartı üzeredir. Nitekim seleften bir kısmı bu hadis üzere amel etmiştir. İbn-i Ebi Şeybe ve İbn-i Hazm sahih bir senedle Said b. Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Mescid-i Nebevi'den başkasında itikafa girilmez."⁴¹⁴

Ve Abdurrezzak, Ata rahimehullahdan sahih bir isnadla şöyle dediğini rivayet eder: "Mekke mescidi ve Medine mescidi dışında civar (yani itikafa girmek) yoktur."⁴¹⁵

Bu rivayetler, az önce rivayet ettiğimiz hadisin manasının dışına çıkmaz. Nitekim İbn-i Hazm şöyle demiştir: Ata' dan sabit olmuş olan "civar" kelimesiyle kastettiği itikafa girmek demektir."

İbn-i Vehb (ondan gelen haberde daha önce geçtiği gibi) İmam Malik Rahimehullah'ın kendisinde bulunmayan (hilalleme rivayeti) açıklandıktan sonra parmakların arasını hilallemeyi emretmeye başladığını zikretmiştir. Hadise ulaşıncı kim olursa olsun hiç kimsenin sözüne iltifat etmemiştir. Bilakis –hadisin sıhhati ona sabit olduktan sonra- hiç düşünmeden gerektirdiği şeyi emretmeye başlamıştır.

Böylece biz (Allah'a hamdolsun) Ayeti Kerime'nin umum manası üzere her mescidde itikâfın cevazını kastedenlere karşı birçok ilim ehlinin söylediği gibi söylemiş olduk. Bu sahih hadis, bize belirinceye ve sıhhati açık bir şekilde ortaya çıkıncaya kadar, ona zıt bir şey görmedik."

⁴¹⁴ İbn-i Ebi Şeybe Musannef (3/91) ve İbn-i Hazm (5/191) Ebu Zür'atu'l-İraki, Tarhu't-Tesrib'de (4/171) Said b. El-Museyyeb'in bu sözü hakkında şöyle demiştir: "Bunun anlamı, öncekiyle (hadistekiyle) aynıdır." Peygamber mescidleri olan üç mescid kastedilmiştir.

⁴¹⁵ Abdurrezzak Musannaf (8019)

Mefhum Kaideleri

1- Mefhumu muvafakat (anlamın uyumu) hüccettir.

Şer'î deliller bazen bir hüküm getirir ve bu delilde hükümle beraber zikredilmediği halde nasla bildirilen hükmün aynısı bulunabilir. Veya zikredilmeyen konu, zikredilene daha layık olabilir. Mesela: **“Onlara (anne ve babaya) öf deme”** (İsra 23) ayeti, onlara vurmanın yasaklanmış olmasının daha daha öncelikli olduğunu gösterir. Selefin anlayışı da bu şekilde olmuştur.

Şeyhulislam, şöyle demiştir: “Hitap delalet etmese de, söylenen sözden bu hükmün daha öncelikli olduğu anlaşılır.”⁴¹⁶

Yine şöyle demiştir: “Yine fakirliğe düşmek korkusuyla çocukları öldürmek yasaklanmıştır. Zenginlik ve imkânlılık halinde ise bunun yasak olması daha önceliklidir. Özel olarak zikredilmesi, bilinmesine ihtiyaç olduğundandır. Nitekim hükme daha uygun olanı zikredilmemiştir. Hacda cilbab (entari)nin değil de gömleğin özellikle zikredilmesi, takkenin değil de sarığın özellikle zikredilmesi bu yüzdendir. İsmen zikredilmeyenlere izin verildiği anlamına gelmez.”⁴¹⁷

2- Mefhumu muhalefet (anlamın zıddının delaleti) hüccettir.

Sahabeler, mefhumu muhalefet ile amel etmişler, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bunu ikrar etmiştir. Ya'la b. Ümeyye'den:

“Ömer b. el-Hattab radiyallahu anh'e dedim ki: **“Eğer kafirlerin sizi fitneye düşürmelerinden korkarsanız namazı kısaltmanızda size günah yoktur”** (Nisa 101) buyruluyor. Fakat insanlar güvene kavuşmuşlardır!” Dedi ki: “Senin şaşırdığın şeye ben de şaşırdım ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e bu konuyu sordum. Şöyle buyurdu: **“Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz.”**”⁴¹⁸

Ayet, yolculukta korkudan dolayı namazın kısaltılacağına delalet ediyor. Bunun mefhumu muhalifi; yolcunun güvende olduğu zaman namazı kısaltamayacağıdır. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem, Ömer radiyallahu anh'in mefhumu muhalefet ile delil getirmesine karşı çıkmamış, ancak ona bu ayet hakkında mefhumu muhalefet ile amel edilemeyeceğini açıklamıştır.

3- Delil, özel olarak zikredilenin hükmü tahsis etmediğini gösterirse mefhumu muhalefet hüccet olmaz.

Allah Azze ve Celle kitabında: **“İçinden taptaze et yemeniz...için”** (Nahl 14) buyurmuş ve eti taptaze olmakla vasıflamıştır. Bu, taptaze olmayanın haram olduğunu göstermez. Zira burada taptaze vasfının özel olarak zikredilmesi, hükme has olduğu için değildir.

⁴¹⁶ Mecmuu'l-Fetava (21/207)

⁴¹⁷ Mecmuu'l-Fetava (21/209)

⁴¹⁸ Müslim (686)

Şeyhulislam İbn Teymiyye, özellikle zikredilen bir şeyin hükmü tahsisten başka bir sebeple olabileceğini açıklayarak bu sebeplerden bazılarını saymıştır.⁴¹⁹

Mükellefiyetlerle İlgili Kaideler

Mükellefiyetlerin tanımları şu şekildedir:

1- Vacip/Farz: Mükellefin yapmakla yükümlü olduğu, işlediğinde ecir aldığı, terk ettiğinde cezayı hak ettiği fiillerdir.

2- Mendup/Müstehap: İşleyenin sevap kazandığı, terk edenin ceza hak etmediği fiillerdir.

3- Haram: Mükellefin terk etmekle yükümlü olduğu, işlediği takdirde günah kazandığı ve ceza hak ettiği fiillerdir.

4- Mekruh: Terk edildiğinde sevap kazandıran, fakat işleyenin ceza hak etmediği fiillerdir.

5- Mubah: Terk edenin sevap kazanmadığı, işleyenin de ceza hak etmediği fiillerdir.

Vacip

1- Farz ile vacip arasında fark görmek doğru değildir.

Hanefiler vacip ile farz arasında fark görmektedirler. Onlara göre vacip: zannî delille (yani haberi vahidle) sabit olanlardır. Farz ise kat'î delil (yani mütevatir haberle) sabit olandır. Bu ayrım salih selefin üzerinde bulundukları yola aykırıdır. Zira Selef vacip ile farzı ayrı görmüyorlardı. Bilakis farz ile vacip onlara göre eşit değerde idi. Bu yüzden haberi vahid ile mütevatir arasında da fark görmüyorlardı.

2- Belli bir vakitle sınırlı olmayan vacib hemen yerine getirilir.

Allah Teâla “**Rabbinizden bir bağışlanmaya koşun**” (Al-i İmran 133) buyurmuştur. Bu ayet, orucun kazası ve adak gibi belli bir vakitle sınırlanmamışsa vacip kılınanın derhal yerine getirilmesi gerektiğini gösterir.

Şatibî şöyle demiştir: “Ertelenebilen (ömrî olan) vâciblere gelince, bunların sonları meçûl bir zamanla kayıtlanınca bu, bir nevi o fiilin imkân bulunan ilk zamanda yapılması için gayret sarfetmenin, çabuk davranmanın istenildiğine dâir bir alâmet olmaktadır. Çünkü âkibet meçhuldür. Kişi, o vacibi işleyebilecek kadar bir süre yaşar ve özür olmadığı halde onu işlemezse elbette ki, tefrit ve taksir göstermiş sayılacaktır. İmâm Şafiî, bu ertelemesinden dolayı o kimseyi günahkâr kabul etmiştir; çünkü çabuk davranmak ve bir an evvel ifâ etmek matlûp olmakta, gerçek anlamda ilk vakitle sonu arasında bir tercih söz konusu olmamaktadır. Çünkü sonu belli değildir; belli olan sadece şu anda elde bulunan imkândır.”⁴²⁰

3- Bir vacibin tamamı yerine getirilemiyorsa kişi, gücünün yettiği kadarını yerine getirir.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “**Sizi yasakladığım şeylerden kaçın. Bir şey emrettiğimde de gücünüz yettiği kadar yerine getirin.**”⁴²¹

Yasaklarda kişiye düşen derhal ona son vermesi gerekir. Yasak hususunda istitaat (güç yetirme) şartı zikredilmemiştir. Çünkü şeriatın yasakları herkesin sakınmaya güç yetirebileceği şeylerdir. Emirlerde ise kişi, gücünün yettiği kadarını yerine getirir. Tamamını yerine getiremiyorsa, yerine getirebildiği kısmını terk etmez.

4- Vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir.

Vacip olduğuna dair delil bulunan bir amel, ancak bazı amellerin yapılmasıyla yerine getirilebiliyorsa, vacip olduğuna dair delil varid olmasa da bu ameller de vacip sayılır.

Bu kaidenin delillerinden birisi, Ebu Said el-Hudri radiyallahu anh hadisidir. O şöyle demiştir: “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem fetih yılına gelince Merru’z-Zahran’da

⁴²⁰ el-Muvafakat (1/245)

⁴²¹ Müslim (1337) Ebu Hureyre radiyallahu anh’dan rivayet etmiştir

düşmanla karşılaşmamıza izin verdi. Bize orucumuzu bozmamızı emretti, hepimiz orucumuzu bozduk.”⁴²²

Yolcunun oruç tutmaması mübahtır. Lakin cihad sözkonusu olunca (ki bu vaciptir) kuvvetli olmaları için ancak orucu bozmalarıyla bu vacip tamamlanabilirdi. Bu yüzden Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onlara oruç tutmamalarını emretti.

Şeyhulislam İbn Teymiyye bu kaide hakkında şöyle demiştir: “Arap lügati dindendir ve dilde farz, vacip olarak bilinir. Kitap ve sünneti anlamak farzdır. Din ancak arap dilini bilmekle anlaşılabilir. Vacibin ancak kendisiyle tamamlanabildiği şey de vaciptir. Bunlardan herkese vacip olanları ve kifaye vacip olanları vardır.”⁴²³

Buna göre bir belde, Arap dilini bilen hiç kimse yok ise hepsi birden günahkâr olurlar. İçlerinden birileri Arapçayı bilmek zorundadır. Çünkü dini öğrenmek ancak bununla mümkündür.

5- Şart koşulan vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey vacip değildir.

Şart koşulan vacipler, şartlar yerine gelmedikçe vacip olmazlar. Mükellefin bu şartları elde etmesi vacip kılınmamıştır. Ne zaman bu şartlar yerine gelirse o zaman vacip olurlar.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Eğer kul, güç yetirebiliyorsa, hac kendisine vacip olur. Nisap miktarı mala sahipse ona zekât vacip olur. Vacib olan zekât ancak bununla tamamlanır. Ancak onun hac için güç yetirme imkânına sahip olması veya nisap miktarına sahip olması vacip değildir.”⁴²⁴

6- Şariat tarafından sınır konulmayan bir vacibi, mükellef yerine getirdiğine dair galip zannına göre yerine getirir.

Sınırlanması bakımından vacipler iki kısımdır:

Birinci kısmı: Sınırlı vaciplerdir. Beş vakit namazın vakitleri, abdestte yıkanacak organlar, zekâtın şekli ve benzerleri gibi din koyucu tarafından belirli bir miktar tayin edilen vaciplerdir. Şari tarafından belirlenen sınırlar ve miktarların aşılmaması gerekir.

İkinci kısmı: Sınır belirlenmemiş vaciplerdir. Şari buna belirli bir miktar tayin etmemiştir. Bu durumda yerine geldiğine dair galip zan oluşuncaya kadar yerine getirilir.

Şatibi şöyle der: “Şari: **“Kıt kanaat geçinip istemeyene de, isteyecek durumda olana da yedirin”** (Hac 36) veya **“Allah yolunda harcayın”** (Bakara 191) buyurmuşsa, bunun anlamı, miktar belirlemeksizin ne kadar ihtiyaç varsa onu giderin demektir. Eğer nas ile değil de nazar (araştırma) ile ihtiyaç belirlenirse, gerekli miktar ortaya çıkar. Aç

⁴²² Sahih. Tirmizi (1684)

⁴²³ İktizau's-Sirati'l-Mustakim (207)

⁴²⁴ Mecmuu'l-Fetava (20/160)

kimse belli ise, onun doyurulması emredilmiştir. Eğer ona açlığını gidermeyecek kadar yedirilirse, yeterli olanı yedirilip ihtiyaç giderilene kadar vaciplik devam eder.”⁴²⁵

7- Tercihe bırakılan vacip, onun türlerinden birinin yerine getirilmesiyle sakıt olur. Bütün türleri arasını birleştirmek meşru değildir.

Bazı vacipler vardır ki tayin edilmeksizin, mükellef bunun türlerinden birini yapması tercihine bırakılmıştır. Bu türlerden birini yapmasıyla vacip yerine gelmiş olur. Mesela Allah Teâla Kitabında şöyle buyurmuştur:

“Allah sizi, boş ve gayesiz yeminlerinizden dolayı muaheze etmez; fakat kasıtlı yeminleriniz sebebiyle sizi muaheze eder. (Eğer kasıtlı yeminden dönecek olursanız) keffâreti, kendi ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek, yahutta bir köle âzâd etmektir. Kim (bunları) bulamazsa, (keffâreti), üç gün oruç tutmaktır. İşte, yemin etliğinizde' yeminlerinizin keffâreti budur.” (Maide 89)

Ayetteki “veya” kelimesi, yemin kefaretinin yedirmek, giydirmek veya köle azadı arasında tercihe bırakıldığına delalet etmektedir. Tercihe bırakılmış vacibin türlerini birleştirmek meşru değildir. Zira türleri birleştirmek şeriatte gelmemiştir. Şeriatte sadece tercihe bırakma gelmiştir. Bu türlerin hepsini birden yapmak dinde bidat olur.

8- Vacibi kifaye birileri tarafından yerine getirilirse, diğerlerinden vaciplik kalkar.

Vacipler zatı bakımından ikiye ayrılır:

Birinci kısım: Aynî vacip. Her mükellefin bunu yerine getirmesi gerekir. Beş vakit namaz, zekât, oruç ve benzerleri gibi.

İkinci kısım: kifaî vacip. Bir kısmının yerine getirmesiyle diğerlerinden bunun vacipliği kalkar. Bu, bütün mükellefler tarafından yapılması emredilmemiştir ancak, eğer bunu hiçkimse yerine getirmezse hepsi birden günaha girerler. Mesela bidat ehlini reddetmek böyledir. Bu ilim ehline düşen bir görevdir. Bidat ehli reddedilmiyorsa o toplum tamamen günahkar olur. Vacibi terk etmiş olurlar.

İmam Şafii kifaî vacip hakkında şöyle demiştir: “Farzı kifaye anlamına gelen ve başkasının yerine yapılabilen farzların hepsi böyle olup, Müslümanlardan yeteri kadar bir kısım onları yerine getirince, diğerleri günahattan kurtulurlar. Müslümanların hepsi böyle bir farzı terk ederlerse gücü yeten herkesin günahkâr olacağından korkarım. Hatta bu konuda şüphem yoktur. Zira Allah: **“Savaşa katılmazsanız, Allah sizi acı bir azap ile azaplandırır”** (Tevbe 39) buyurmuştur. Bu ayet gösteriyor ki Müslümanların toptan savaşa katılmamalarına cevaz yoktur. Yeteri kadar Müslüman cepheye gidip savaşırsa, onlara katılmayanlar günahkâr olmazlar. Çünkü Müslümanların bir kısmının cepheye gidip savaşmasıyla ayetteki emir yerine gelmiş olur.”⁴²⁶

⁴²⁵ el-Muvafakat'ta (1/112)

⁴²⁶ er-Risale'de (366)

9- İki vacip çakışırsa, daha fazla pekiştirilmiş olanı öne geçirilir.

Dinin vaciplerinin hepsi aynı derecede değildir. Bazı vacipler diğerlerine nazaran daha fazla pekiştirilmiştir. İki vacip karşı karşıya gelirse daha fazla pekiştirilmiş olanı önceliklidir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Gücünüz yettiği kadarıyla Allah’tan korkun”** (Tegabun 16)

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “Zorunlu olarak bilinmektedir ki emrolunan şeyler birbirinden farklı üstünlüklere sahiptir ve yasaklanan şeyler de birbirinden farklı kötülükler taşırlar.”⁴²⁷

10- Bir fiilin yapılmasını gerektiren lafız, onun yapılmasının vacip olduğunu gösterir.

İbn Kayyım şöyle der: “Bazen emirden vaciplik anlaşılır. Bazen de vacip ya da farz kılındığı, yazıldığı, “kullar üzerine bir haktır”, “Müminler üzerine haktır” gibi açık lafızlarla bildirilmiştir. Bir amelin terk edilmesine delalet eden kötöleme, ceza vb. de böyledir.”⁴²⁸

⁴²⁷ Mecmuu'l-Fetava'da (17/16)

⁴²⁸ Bedaiu'l-Fevaid'de (2/218)

Mendub:

1- Mendupları öğrenmenin hükmü vacibi kifayedir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Dinden hiçbir hususun zayi edilmemesi için müstehapları bilmek, farz-ı kifayedir.”⁴²⁹

2- Menduba başlandığında tamamlanması vacip değildir.

Bazı fakihler nafil bir amele başlayan kimsenin onu tamamlamasının vacip olduğunu zikrederler. Bu doğru değildir. Ancak nafil hac ve umre bundan hariçtir. Bunlara başlandığı zaman tamamlanması gerekir.

Ata dedi ki: İbn Abbas radiyallahu anhuma bir kimsenin nafil oruca başladığı zaman onu bozmasında sakınca görmezdi. Buna da şöyle misal verirdi: Bir kimse yedi tavaf yapsa da onu tamamlamasa yaptığı kadarının ecrini alır. Yahut nafil olarak bir rekât namaz kılıp ikinci rekati tamamlamasa kıldığı kadarının ecrini alır.”⁴³⁰

İstisna olarak aslen nafil olsalar da nafil hac ve umreye başlandığı zaman tamamlanması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ: “**Hac ve umreyi tamamlayınız**” (Bakara 196) buyurmuştur.

İbn Abdilberr’in şöyle dediği nakledilmiştir: “**Amellerinizi boşa çıkarmayın**” (Muhammed 33) ayetiyle karşı çıkan bir kimse âlimlerin sözlerini bilmeyen bir cahildir. Zira âlimler bu ayet hakkında iki görüş belirtmişlerdir: çoğunluk riya ile amelleri boşa çıkarmayın, ihlaslı olun demektir dediler. Ehlisünnetin görüşü budur. Diğerleri ise: büyük günahlarla iptal etmeyin demektir dediler. Bu da Mutezileye ait bir görüştür.”⁴³¹

Çünkü Mutezile büyük günahları tekfir sebebi görüyorlardı. Büyük günah işleyenler için ne kâfirdir ne Müslümandır diyorlardı. Onlar büyük günah işlemeyi amelleri iptal eden fiiller olarak görürler.

3- Mendup olan bir sünnetin işlenmesi, cahiller için fitneye sebep olursa, insanlar o sünneti öğreninceye kadar geçici olarak terk edilir.

Sünnet asla fitneye sebep olmaz. Fitne, insanların bu sünnetler hakkındaki cahillikleridir. Bu kaide nafil/müstehap olan sünnetler hakkındadır. Namaz fiilleri gibi farz olan sünnetler hakkında değildir. Bazı cahil kimseler, bu kaidede zikredilen maslahattan ötürü, namaz tekbirlerinde elleri kaldırmayı terk etmektedirler ki, bu sapıklıktır. Zira namazın bütün fiilleri farzdır.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Kalplerin birleştirilmesi için müstehaplardan bazısını terk etmek de müstehaptır. Zira dinde böyle bir maslahat, bunun yapılmasından ele geçecek maslahattan daha büyüktür. Nitekim Nebi sallallahu

⁴²⁹ Mecmuu'l-Fetava (4/436)

⁴³⁰ Sahih mevkuf. Şafii el-Umm (1/287) Abdurrazzak (4/271) Beyhaki (4/459)

⁴³¹ Bahru'l-Muhit (1/384)

aleyhi ve sellem Kâbe'nin yerinin değiştirilmesinden, kalplerin birliğini korumak için vazgeçmiştir.”⁴³²

Kalpleri nifak illetiyle hastalıklı bazı kimselerle sahabenin menhecine yabancı bazı cahiller, *namazda elleri kaldırmayan toplulukların yanında elleri kaldırmanın “fitne çıkarmak” olduğunu, ancak yalnızken elleri kaldırarak namaz kılınabileceğini, fakat tevhid davetinin maslahatı için elleri kaldırmamak gerektiğini* söylemişlerdir. Bu konuda da Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, cahiliyeden yeni kurtulmuş oldukları gerekçesiyle Kâbe'nin yıkılıp asıl temelleri üzerine yeniden bina edilmesini ertelemesini delil getirmişlerdir. Şüphesiz bu, bidat ehlinin güya davetin maslahatını düşündüklerine dair habis bir yalanlarıdır. Hâlbuki onlar sadece kendi şahsi maslahatları için böyle düşünmektedirler.

Şunu iyi bilmek gerekir ki, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yaptığı ve söylediği her şey maslahatın ta kendisidir. Terk edilmesinde maslahat bulunan şeyler de ancak Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in terk ettiği şeylerdir. Nitekim Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem Kâbe'nin yıkılıp yeniden inşa edilmesini terk etmişti. Çünkü maslahat, bunu terk etmekteydi. Fakat İbnu'z-Zubeyr radiyallahu anhuma, terkinde maslahat olan bu işi yerine getirmeye kalkınca bedelini canıyla ödemiştir. Peki ya bu mezkûr bidatçilerin maslahat iddiası nedir? Maslahat; Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kıldığı gibi namaz kılmayı terk edip yeryüzündekilerin çoğuna uymakta olabilir mi? Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar; zira onlar, zandan başka bir şeye uymuyorlar ve dolayısıyla sadece saçmalıyorlar” (En'am 116)

Evet, zandan başkasına uymayan münafıkların ve sadece saçmalayanların maslahatı; “yeryüzündeki insanların çoğuna uymak”tır. Ama Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e tabi olanların maslahatı ise, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den sabit olandan başkasına uymamaktır.

Nitekim Ahmed b. Hanbel'in rivayetine göre Said b. Haris dedi ki: “Ebû Hureyre (Radiyallahu anh) hastalandı ya da (namazda) yoktu ve Ebû Said el-Hudrî bize namaz kıldırıldı. O, namaza başlarken, rûkûa giderken, 'Semiallahu limen hamideh' dediğinde, başını secdelerden kaldırdığında ve secdeye gittiğinde, iki rekât arasında (iki ile üçüncü arasında) kalkarken namazı tamamlayıncaya kadar açıktan tekbir aldı. Namazı bitince kendisine denildi ki: 'İnsanlar namazın konusunda ihtilafa düştüler.' Bunun üzerine yerinden kalktı ve minberin yanında durdu, sonra şöyle dedi:

'Ey insanlar! Vallahi namazınızın bundan farklı olması ya da olmaması beni ilgilendirmiyor, ben Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i böyle namaz kılarken gördüm.”⁴³³

Tekbirleri açıktan söylemesi (ya da her tekbirde ellerini kaldırması) sebebiyle cemaat bu namazı garipsediler. Zira bu sünnet unutulmaya yüz tutmuştu. Bu rivayette görüldüğü gibi, namaz kılma şeklinde insanların farklı şeyler düşünmesi sahabelerin

⁴³² Mecmuu'l-Fetava (22/407)

⁴³³ Sahih. Ahmed (3/18) Beyhaki (2/18) Hakim (1/346) İbn Huzeyme (1/291) Ebu Ya'la (2/431) Buhari Muhtasar olarak (2/242)

sünnetleri terk etmesine sebep olmuyor, bunu asla fitne çıkarmak (!) olarak görmüyorlardı.

Peki ya Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kıldığı gibi namaz kılmak, sünnetleri ihya etmek nasıl fitne çıkarmak olabilir?! Bu fitne kelimesi, ancak imtihan anlamında değerlendirilirse hak verilebilir: Rasule tabi olanlarla, topukları üzerinde geri dönenlerin imtihan edildiği ve saadet asrından beri devam eden bir fitnedir!

O halde şunu iyi düşün ey müslüman! Sen sana ulaşan bu delillere rağmen Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in namaz şeklini terk edersen, sende bu eksik namazı görenler için fitne olacaksın! Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetlerinin yok olmasına katkı sağlayacaksın.

Ebu Hureyre radiyallahu anh şöyle demiştir: "Muhacir kardeşlerimizi çarşılarda alışveriş alıyordu. Ensardan kardeşlerimizi de malları için çalışmaları alıyordu. Lakin Ebu Hureyre karın tokluğuna, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in yanından ayrılmadı. Onların bulunmadığı yerlerde bulundu ve onların ezberleyemediklerini ezberledi."⁴³⁴

Ebu Hureyre radiyallahu anh'ın bu sözü söylemesinin sebebi, kendisine: "Sen kimsenin iştirmediği hadisler rivayet ediyorsun, yani cumhura muhalefet ediyorsun" demeleri idi.

Cumhurun görüşünü yahut dört mezhep imamı olarak meşhur olmuş imamların ittifakını icma gibi zikretmeye kalkışan bazı cahil kimseler zuhur etmiş, kendisine ulaşan bir nas sebebiyle cumhura ya da dört mezhebe muhalefet edenleri icmaya muhalefet eden bir sapık gibi lanse etmeye başlamışlardır. Cahilliğin şerrinden Allah'a sığınırız.

İbn Hazm şöyle demiştir: "Bir kişide çoğunluğun elinde olmayan sünnetler bulunabilir. Onun yanında, başkalarında bulunmayan bir sünnet var da, o kimse buna göre fetva veriyorsa, çoğunluğa aykırı dahi olsa isabetlidir."⁴³⁵

İbn Hibban rahimehullah şöyle der: "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in: **"Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız namazı öyle kılın"**⁴³⁶ sözü, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in namazında yaptığı herşeyi kapsar. Bunlardan icmanın veya nafiye olduğuna dair haberin tahsis ettiklerini namazında terk edene bir sıkıntı yoktur. Ancak icmanın veya nafiye olduğuna dair bir haberin tahsis etmediği namaz fiilleri, muhataplar üzerine bağlayıcı bir emirdir. Bunların herhangi bir şekilde terki caiz değildir."⁴³⁷

Buradan şunu anlıyoruz: müstehap olduğu bilinen bir amelin bazen terk edilmesinin müstehap olduğu da ancak delil ile sabit olmalıdır. Namazın şekliyle ilgili sünnetlere gelince, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in vefatından sonra insanlarda farklı namaz şekilleri görülmeye başlanmasına rağmen, sahabeler asla sünnet olduğunu

⁴³⁴ Buhari (118)

⁴³⁵ El-İhkam (1/599)

⁴³⁶ Sahih. Buhari (631, 6008, 7246); İbn Hibban (5/503); İbn Huzeyme (397, 586); Şafiî, Müsned (s.55); Darekutni (1/273); Beyhaki (3/120); Darimi (1253)

⁴³⁷ Sahihu İbn Hibban (4/451, 5/503)

bildikleri fiilleri, insanların fitneye düşmesi gibi bahanelerle terk etmemişler, bu sayede namazın sünnetleri bize kadar ulaşmıştır.

4- Bidatçilerin şiarı haline gelmesi sebebiyle mendup terk edilmez.

Mesela elbisenin dizlerin yarısına kadar olması sünnettir. Bu iş bidatçilerin şiarı haline gelmesi sebebiyle terk edilemez.

Bugünlerde bazıları iki namazın cem edilmesinin veya iki secde arasında elleri kaldırmanın Şiaların şiarı haline gelmesi sebebiyle onlara benzememek için terk edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Şüphesiz bu fiiller Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den sabit olmuştur. Sahabeler, bidatçilerin şiarı haline gelen sünnetleri terk etmemişlerdir.

Şeyh Elbani rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: "Bu onlara benzemek olmaz. Bilakis Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetine benzemek olur."⁴³⁸

Sakal konusunda da bazı cahiller: "Kâfirlerde bugün sakal bırakıyor veya saç uzatıyor, onlara benzememek için sakal bırakmamalı veya saç uzatmamalı" diyorlar. Saç uzatmak hatta saçları örmek Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetidir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem saçlarını dört belik halinde ördü. Sakala gelince, bu emredilmiş bir farzdır. Kâfirler eskiden de sakal bırakıyorlardı ve Nebî sallallahu aleyhi ve sellem: "Yahudilere muhalefet edin, onlar sakallarını boyamazlar, siz boyayın, fakat siyahtan kaçın" buyuruyordu.

⁴³⁸ Islahu'l-Mesacid (23)

Mekruh:

1- Kesin bir şekilde yasaklanmayan yasak fiiller mekruh kapsamındadır.

Mekruh, mubah ile haram arasında bir mertebededir. Dinde haramlık derecesinde kesin yasaklanmayan şeyler mekruh olarak değerlendirilir. Mesela Ümm Atiye radiyallahu anha şöyle demiştir: “(Kadınlar olarak) Cenazeleri takip etmekten yasaklandık fakat bu konuda bize ısrar edilmedi”⁴³⁹

İbn Hacer dedi ki: “Bize bu konuda ısrar edilmedi” sözü, bunun diğer yasaklar gibi pekiştirilmiş bir yasak olmadığını gösterir. Yani kadınların cenazeleri takip etmeleri haram değil, mekruhtur.”⁴⁴⁰

2- Kitap ve sünnette geçen mekruh ifadesi ile haramlık kastedilir.

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “**Yeryüzünde kuruna kuruna yürüme. Sen, hiçbir zaman yeri yaramaz, boyca da dağlara erişemezsin. Bunların hepsi de, Rabbın katında, mekruh (kötü olup hoş görülme) şeylerdir.**” (İsra 37-38) Görüldüğü gibi bu haram fiiller hakkında “mekruh” ifadesi kullanılmıştır.

Aynı şekilde Salih Selef de “Mekruh” kelimesini haram anlamında kullanmışlardır. Ancak sonraliler mekruh kelimesini haram dereesinde olmayan yasaklar hakkında kullanılan bir ıstılah haline getirmişlerdir.⁴⁴¹

⁴³⁹ Buhari (1278)

⁴⁴⁰ Fethu'l-Bari (3/173)

⁴⁴¹ Bkz.: İbn Kayyim İ'lamu'l-Muvakkiin (1/35)

Haram

1- Haramlar arasında derece farkları vardır.

Haramların hepsi aynı seviyede değildir. Bazısının haramlığı diğer bazısından şiddetlidir. İbn Teymiyye bunu fakihlerin cumhurunun görüşü olarak zikretmiş ve buna kelamcılarının muhalefet ettiklerini belirtmiştir.⁴⁴²

2- Bir şeyin haram kılınması bütün cüzlerini kapsar.

İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Bir şeyin mutlak olarak haram kılınması, onun bütün cüzlerinin haram olmasını gerektirir. Mesela domuzun, leşin ve kanın haram kılınmış olması bunu gerektirir. Yine altın ve gümüş kaplarda yeme içmenin haram kılınması da böyledir. (Bir kabın bir parçası altın ya da gümüş olsa yine haram kapsamındadır) İpek elbise hakkında sahih hadiste iki, üç veya dört parmaklık kısmı hakkında gelen istisna olmasaydı onun da tamamının haram olması gerekirdi.”⁴⁴³

3- Haram götüren vesile de haramdır.

Mesela gece boyu nafil namaz kılıp da farz olan sabah namazında uyumak durumunda böyle bir hareket haram olur.

İbn Kayyim şöyle demiştir: “Şeriatı düşündüğün zaman haramlara götüren vesilelerin önünün kapandığını görürsün. Haramlara ulaştıran hileler ise bunun tam aksidir...”⁴⁴⁴

4- Bir kimse bir haramı işlemeye azmederse, onu yapamasa da günaha girer.

Ebu Kebşe el-Enmari radiyallahu anh'den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: **“Şüphesiz dünyada ancak şu dört türden kimse vardır: Bir kulu Allah mal ve ilimle rızıklandırır, o da rabbinden takva üzere hareket eder. Bu en üstün mertebededir. Bir kulu Allah ilimle rızıklandırır fakat mal vermez. O da sadık niyetiyle şöyle der: “Şayet malım olsaydı falan ameli işlerdim. Ona o işi yapmış gibi ecri verilir. Bir kulu Allah mal ile rızıklandırmıştır ve ilim vermemiştir. Malını ilimsiz olarak harcar ve bu konuda rabbinden sakınmaz. Akrabalarını da gözetmez. Allahın bu mal üzerindeki hakkını bilmez. Bu en kötü mertebededir. Bir kula da Allah ne mal verir ne de ilim. Bu kul şöyle der: “Malım olsaydı şu ameli işlerdim. Bunda niyeti günah işlemektir. Bu günah kendisine işlemiş gibi yazılır.”**⁴⁴⁵

Bu hadis, bir kimsenin bir günah işlemeye azmettiği takdirde, bunu gücünün yetmemesi sebebiyle yapamadığında o günahı yükleneyeceğini gösteriyor. Şimdi bununla sanki çelişiyormuş gibi görünen bir hadis daha var: Ebu Hureyre radiyallahu anh'den: **“Kul bir iyiliği yapmaya niyet ederse Allah ona bir ecir yazar. Yerine getirirse**

⁴⁴² Mecmuu'l-Fetava (17/59)

⁴⁴³ Mecmuu'l-Fetava (21/85)

⁴⁴⁴ İğasetu'l-Lehfani (1/361)

⁴⁴⁵ Sahih. Tirmizi (2325)

birden yedi yüze kadar ona ecir yazar. Yine kul bir kötülük yapmayı düşünür bundan dolayı ona bir günah yazmaz. Vazgeçerse, vazgeçtiğinden dolayı ecir yazar. Yerine getirirse ona sadece bir günah yazılır.” Burada bir çelişki yoktur. Şüphesiz niyet, bir fiildir. Kişi kötülüğe niyet etmiş ama imkânı olmadığı için yerine getirememişse onun günahını alır. Yani Allah`tan korktuğu için değil de, imkân bulamadığı için bu günahı işleyememiştir. Diğer hadiste ise işlemeye imkân olduğu halde, Allah`tan korktuğu için vazgeçen kimse söz konusudur. Bu sebeple günahıktan vazgeçtiği için ecir de kazanır.

5- Bir fiilin terk edilmesini gerektiren lafız, o fiili işlemenin haram olduğunu gösterir.

İbn Kayyım şöyle demiştir: “Yasak ifadesinden, açık tahrimden, sakındırmadan, yapılması tehdit edilen şeylerden, fiilin kötülenmesinden ve bir fiilden dolayı kefarete gerekmesinden haramlık anlaşılır. “İa yenbegî: yakışmaz” ifadesi, Kuran ve sünnet lügatinde yasaklık ifade eder. “Onlara ne oluyor da şunu yapıyorlar..” sözü, fiilin işlenmesinden dolayı had cezası zikredilmesi, “helal değildir” ifadesi, “uygun değildir” sözü, fiilin kötülük (fesad) ile nitelenmesi, şeytanın süslediği amel olarak belirtilmesi, Allah`ın sevmediği ve yapan kullarından razı olmadığı bildirilen ameller, failinin temize çekilmediği fiiller, kendisiyle konuşulmayacağı ve kendisine bakılmayacağı bildirilen kimselerin amelleri haramlığa delalet eder.”⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Bedaiu'l-Fevaid (2/218)

Mubah

1- Eşyada asıl ibahadır.

Haram oluşuna delil bulunmadığı sürece eşyada asıl olan mubah olmasıdır. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Size haram kıldığı şeyleri açıklamıştır”** (En’am 119)

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Allah Teâla haram olanları açıkladığını bildirmiştir. Haram olduğu açıklanmayanlar haram değildir. Haram olduğu bildirilenler ise helal değildir. Bir şey ya haramdır ya helaldir.”⁴⁴⁷

Ebu’d-Derda radiyallahu anh, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Allah’ın kitabında helal kıldıkları helal, haram kıldıkları ise haramdır. Hakkında sükût edilenler ise affedilmiştir.”**⁴⁴⁸

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Hakkında sükût edilenler affedilmiştir” ifadesi, sükût edilenlerden dolayı günaha girilmeyeceğinin delilidir. Buna af isminin verilmesiyle sanki Allahu a’lem şu kastedilmiştir: helal kılmak bir şeyi kullanmaya özel bir hitapla izin vermektir. Haram kılmak ise onu kullanmayı yasaklamaktır. Hakkında susulmasına gelince, özel bir hitapla izin verilmeyen ama aynı zamanda yasaklanmayan demektir. Bu durumda asla dönülür. Bu asıl ise şudur: rasul göndermedikçe cezalandırma yoktur. Cezalandırma yoksa haramlık da yoktur.”⁴⁴⁹

Sahabenin ameli de bu şekilde devam etmiştir. Ömer radiyallahu anh kertenkele yemeyi caiz görmüş ve bu konuda Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in onu haram kılmamış olmasını delil getirmiştir.⁴⁵⁰

İbn Receb şöyle der: “Suyun temizliği gibi asıl itibarıyla mubah olanlarda aslının caiz olduğuna kanaat getirilemeyenleri kullanmak caizdir. Kesik parça ve hayvan etleri gibi aslen yasak olanlarda ise helal olduğuna dair kanaat oluşmadıkça kullanmak helal olmaz. Bir şey hakkında tereddüt edilirse aslına dönülür ve ona göre hareket edilir.”⁴⁵¹

2- Kişi bazı mübahları işlemeye devam etmekle günaha girmiş olmaz

Gazali şöyle der: “Bazı mübahları işlemeye devam etmek onu küçük günah haline getirir. Müzik dinlemek ve satranç oynamanın haram olması gibi”⁴⁵²

Bu gerçekten tuhaf bir sözdür. Bir kimse ömrü boyunca mübahları işlemeye devam etse günaha girmez. Haram olan bir şeyi ise bir defa bile işlemiş olsa günaha girer. Mesela bir kimse hergün dağa tırmanmaya devam etse günaha girmiş olmaz. Ancak buna devam ettiği takdirde farzı terk etmesine veya haramı işlemesine sebep oluyorsa haram olur.

⁴⁴⁷ Mecmuu’l-Fetava (21/536)

⁴⁴⁸ Hakim (2/375) Elbani Gayetu’l-Meram’da (14) hasen demiştir.

⁴⁴⁹ Mecmuu’l-Fetava (21/538)

⁴⁵⁰ Muslim (3/1545)

⁴⁵¹ Camiu’l-Ulum (65)

⁴⁵² İhyau Ulumi’d-Din (2/283)

3- Kişi güzel niyetinden dolayı mubahı işlemekle sevap kazanabilir

Dinin mubah kıldığı her şeyi işlemekten dolayı sevap kazanılmaz. Ancak bunu işlerken dinde güzel olan bir ameli kasteden ecir kazanabilir. Mesela gece namazına kuvvet bulabilmek için gündüz uyumak böyledir. Uyumaktan dolayı değil, Salih niyetinden dolayı ecir alır. Nitekim Muaz radiyallahu anh: “Muhakkak ki ben uykumdan ecir ummaktayım” demiştir.⁴⁵³

İbnu's-Şat, şöyle der: “Taat işlemeye kuvvet bulmak veya ona ulaşmak amacıyla yemek, uyumak, mal kazanmak gibi mubahları işlemek ibadet olur.”⁴⁵⁴

⁴⁵³ Ahmed (4/409) Abdurrazzak (5959) İbn Receb Camiu'l-Ulum (s.295)

⁴⁵⁴ Gamzu Uyuni'l-Basair (348)

Kullarla İlgili Kaideler

1- Mükellef olmak için ilim ve kudretin bir arada olması şarttır.

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Allah, hiç kimseye gücü dışında bir şey yüklemez”** (Bakara 286) Bu ayet, güç yetirebilme şartının delilidir.

“Biz bir peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azab etmeyiz” (İsra 15) Bu ayet de ilim şartının delilidir.

Bu iki ayet mükellefiyet için ilimle birlikte güç yetirmenin şart olduğuna delalet etmektedir.⁴⁵⁵

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Şeriat, emredilen fiillerin güç yetirebilme şartına bağlı olduğuna dair delillerle doludur. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem İmran b. Husayn radiyallahu anh’a: **“Namazı ayakta kıl, güç yetiremezsen oturarak kıl, buna da güç yetiremezsen yanın üzerine yatarak kıl”** buyurmuştur. Müslümanlar namaz kılanın kıyam, kıraat, ruku, secdeler, avretin örtülmesi, kıbleye yönelmek gibi bazı farzlarını yerine getirmekten aciz kaldığı takdirde, aciz kaldığı kısmın kendisinden düşeceğinde ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde çok yaşlı olmak gibi eda ve kazasından acizlik sebebiyle orucun sakıt olacağına ittifak etmişlerdir. Hac da böyledir. Hacdan aciz olana bunun farz olmadığına icma edilmiştir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbeyi haccetmek farzdır”** (Al-i İmran 97)⁴⁵⁶

2- İhtilam çağına gelmeyen veya akli giden kimse mükellef değildir.

Ali b. Ebi Talib radiyallahu anh’dan gelen hadiste Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: uyanıncaya kadar uyuyandan, büyüyünceye kadar küçükten, akli başına gelinceye kadar mecnundan.”**⁴⁵⁷

3- Mükellef olmayan kimsenin söz ve fiillerine hüküm terettüp etmez.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Dinde ancak ne söylediğini ve maksadını bilen akıl sahibinin sözlerine itibar edilebilir. Deli ve mümeyyiz olmayan çocuğun sözleri ise lagv (boş)tur. Müslümanların ittifakıyla iman, küfür, akit vb. hükümlerine bununla varmak sahih değildir. Aynı şekilde uyuyan kimse uykusunda konuşursa sözleri tamamen boştur. Delinin ve uyuyanın boşaması veya küfür söylemesi ve benzerleri de böyledir... nasların ve sahabe sözlerinin gösterdiği şudur: sarhoşun sözleri delinin sözü gibi boştur. Bundan dolayı boşama vb. gerçekleşmez. Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Ne söylediğinizi bilinceye kadar”** (Nisa 43)...⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Bkz.: Mecmuu'l-Fetava (21/634)

⁴⁵⁶ Mecmuu'l-Fetava (8/438)

⁴⁵⁷ Ebu Davud (4398) Tirmizi (1423) İbn Mace (2041) sahihtir.

⁴⁵⁸ Mecmuu'l-Fetava (14/115)

Bu kaideye unutan ve hata eden kimse de dâhildir. Bunların sözlerinden ve fiillerinden hüküm terettüp etmez. Zira kasıtlı değildirler. Ancak unutan veya hata edene hüküm terettüp ettiğine dair delil gelen hususlar bundan hariçtir.

Yine cahil de böyledir. Cahilin sözlerinden ve fiillerinden hüküm terettüp etmez. zira daha önce geçtiği gibi mükellef olmak için ilim şarttır. Ancak fiilinden veya sözünden dolayı hüküm terettüp ettiğine dair delil gelenler bundan hariçtir.

4- Mallar ve telef edilenler konusunda kimse mazur değildir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Allah’ın emrettiği bütün zahiri fiillerde ve sözlerde kalp asıldır. Kalbin marifet ve kastı bulunması zorunludur. Emrolunan ve yasaklanan söz ve fiillerde ancak kalbin kastına göre karşılık vardır. Ama canların ve malların tazmin edilmesi konusunda bir deli, uyuyan, hata eden veya unutan kimseler gibi sabit olan hükümlere gelince, bu kulların hakları hususunda adalet babındandır. Cezalandırma babından değildir.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Mecmuu’l-Fetava (14/119)

İçtihat ve Taklid Kaideleri

1- Kendisine delil ulaşan kimsenin veya delili araştırmaya gücü yeten kimsenin kim olursa olsun âlimlerden birini taklid etmesi veya delili terk etmesi caiz değildir.

Âlimler taklidi şöyle tarif ederler: Delili olmayan bir görüşe delilsiz olarak uymaktır. Taklidin haram olduğuna dair birçok naslar vardır. Müslümanın söylenen sözde delilini araştırması farzdır. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in sözüne teslim olunduğu gibi başka bir insanın sözüne teslim olunamaz. Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

"Rabbinizden size indirilene uyun, ondan başka dostlara uymayın" (A'raf 3)

"Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve âhiret gününe inandığınız takdirde, onu, Allah'a ve Peygambere arzedin. Bu, netice itibariyle daha hayırlı ve daha güzeldir" (Nisa 59)

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur: **"Size onlardan sonra sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Allah'ın Kitabı ve Sünnetim. Bu ikisi benim için havz kuruluncaya kadar ayrılmayacaktır"**⁴⁶⁰

Hadisten anlaşılan şudur: Kitap ve sünnetten başkasına sarılmak, âlimlerden birinin görüşüne uyup delilsiz olarak taklid etmekle olur ve bu sapıklığa götürür.

İbn Abdilberr şöyle demiştir: "Taklidi savunana şöyle denilir: "Neden bunu savunmakla selefe muhalefet ediyorsun? Halbuki selef taklid etmezlerdi." Şayet: "Çünkü ben Allah Azze ve Celle'nin kitabının tevlini bilmiyorum ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetine dair bilgim de yoktur. Bu yüzden benden daha iyi bileni taklid ederim" derse ona denilir ki: "Âlimler kitabın manasından ve sünnetin anlatılmasından dolayı herhangi bir şeyde icma etmişlerse bu konuda şüphe yoktur. Fakat o âlimler taklit ettiğin şeyde ihtilaf etmişlerse bir kısmını bırakarak diğerlerini taklit etmekte senin delilin nedir? Onların hepsi de âlimdirler ve belki de sözünden uzaklaştığın kimse mezhebinde gittiğin kimseden daha alimdir. "Eğer ben onun doğru olduğunu bildiğim için taklit ettim" derse denilir ki; bunu kitap, sünnet yahut icmadan bir delille mi anladın? Şayet evet derse iddia ettiği delil sebebiyle taklit etmiş olur ve kendisinden delil istenir.

Eğer "onu benden daha âlim olduğu için taklit ettim" derse denilir ki; senden daha alim olan herkesi taklit et. Çünkü elbette senden daha âlim çok kimse bulacaksın. O halde taklit ettiğin kimseyi tahsis etme yani taklidi sadece buna has kılma."⁴⁶¹

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Burada kastedilen şudur: Taklid, nas ve icma ile haramdır."⁴⁶²

Muzeni muhtasar adlı eserinin başlarında diyor ki: bu kitabı Şafi'inin ilminden ve taklit hakkındaki sözünün manasından özetledim. Maksadım şafinin ilmini ve sözünün

⁴⁶⁰ Hakim sahih isnadla rivayet etmiştir.

⁴⁶¹ Camiu Beyani'l-İlm (2/994)

⁴⁶² Mecmuu'l-Fetava (19/262)

manasını bilmek isteyene bunu okumak ve şafinin kendisini ve başkasını taklit etmeyi yasakladığını ilan etmektir. Ta ki bu öğrenmeye istekli kimse artık bundan sonra dinine dikkat etsin ve kendisi için ihtiyatlı davransın.

İbni Kayyım da Ahmed b. Hanbelin şöyle dediğini naklediyor: "Ne beni ne Malik'i ne Sevri'yi ne de Evzai'yi taklit etme. Fakat onların aldığı kaynaktan al." Yine Ahmed bin Hanbel şöyle demiştir: "Bir adamın dininde insanları taklit etmesi anlayışının kısıtlıdır."

Bişr b. Velid, Ebu Hanife'nin meşhur talebesi Kadı Ebu Yusuf'tan Ebu Hanife'nin şöyle dediğini naklediyor: "Hiç kimseye nereden, hangi kaynaktan alıp söylediğimizi bilmedikçe, bizim söylediğimizi söylemesi helal olmaz."

Aynı şekilde Şafi'den sahih olarak nakledilen bir sözde Ebu Hanife şöyle demiştir: 'Bir kimse Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinden birini öğrendikten sonra artık onun o sünneti hiç kimsenin sözüyle terk edemeyeceği hususunda alimler ittifak etmişlerdir.

Yine Ebu Hanife'den tevatüren nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Bir mevzuda sahih bir hadis varsa benim sözümü duvara çarpın."

Cafer el-Firyabi İmam Malik'in şöyle dediğini rivayet eder: "Kim Ömer bin Hattab'ın sözünü İbrahim En-Nehai nin sözünden dolayı terk ederse onun tövbe etmesi istenir. Ona denildi ki bu söz (Nehainin sözü) Ömer radiyallahu anh'den de rivayet edilmiştir. Bunun üzerine İmam Malik şöyle dedi. O halde Malik'in tövbe etmesi gerekiyor. Malik, Ömer radiyallahu anh'ın sözünün terki hakkında böyle söylediğine göre, kitap ve sünnetin terki hakkında acaba ne derdi!!

İbn Abdilberr diyor ki: "Sevgili kardeşim asılları muhafaza edip onlarla ilgilenmeye özen göster. Şunu iyice bil ki, Kur'an ve sünneti muhafaza etmekle meşgul olan, fukahânın sözlerine bakıp, bunları içtihadlarına yardımcı, tetkik yollarına anahtar, birçok mânaya yorumlanabilen kapalı ifadelerle tefsir olarak gören, mutlaka bağlanması gereken sünnetleri taklid edercesine imamlardan herhangi birini üzerinde hiç düşünmeksizin taklid etmeyen, âlimlerin meşgul olduğu sünnetleri ezber ve anlama işinden uzak kalmayan, araştırma ve anlamalarda onları takip eden, yaptıkları çalışmalardan dolayı onlara şükranlarını sunan, çoğunluğu oluşturan doğru görüşlerden dolayı da onları takdir eden, ancak kendilerini görmedikleri gibi onları da hatalardan uzak görmeyen kişi, selef-i salihîn yoluna tutunmuş, doğru yolu bulmuş ve Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetine ve sahâbîlerin yoluna tâbi olmuştur."⁴⁶³

Ancak kendini araştırmalardan uzak tutarak, söylediklerimizden yüz çeviren, sünnetlere muhalif davranan, kendi bakış açısıyla bunları değerlendirmeye çalışan hem kendi sapmış, hem de başkalarını saptırmıştır. Bütün bunları bilmeden fetvaya kalkışan kişi ise, daha da kör, yolca daha sapıktır.

⁴⁶³ Camiü Beyani'l-İlm (2/172)

2- İctihada gücü yetmeyen veya bu konuda mazereti olanın, başka bir âlimin deliline tabi olması meşrudur.

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Allah’tan gücünüz yettiği kadar korkun.”** (Tegabun 10)

3- Selefin konuştukları bir mesele hakkında Selefin görüşlerinin dışına çıkmak meşru değildir.

Kadı İyaz’ın nakline göre İmam Malik Muvatta adlı eseri hakkında şöyle demiştir: “Bunda Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in hadisleri, sahabe ve tabiinin sözleri vardır. Ben içtihada dayalı olarak ve beldemizdeki ilim ehlinden ulaştıklarıma dayanarak konuştum. Onların dışına çıkmadım.”⁴⁶⁴

Beyhaki’nin nakline göre de Şafii şöyle der: “Sahabeler icma ettikleri zaman bize de onu almak düşer. Şayet onlardan biri bir şey söyler de onlardan muhalefet eden kimse olmazsa onun görüşünü de alırız. Şayet ihtilaf ederlerse yine onlardan birinin sözünü alır, onların söylediklerinin dışına çıkmayız.”⁴⁶⁵

Şeyh Takıyuddin el-Hanbeli, Ahmed b. Hanbel’in şöyle dediğini nakletmiştir: “Bir meselede Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in sahabelerinden ihtilafı görüşler gelmişse tercihte bulunuruz. Şayet Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den ve sahabelerinden bir şey yoksa tabiinin sözlerinden tercihte bulunuruz.”⁴⁶⁶

4- Her müçtehit isabet edici değildir.

Amr b. As radiyallahu anh’den: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğunu işittim: **“Hâkim içtihad eder de isabet ederse iki ecir alır. Hâkim içtihad eder de hata ederse ona bir ecir vardır”**⁴⁶⁷

Bu hadis her müçtehidin isabet etmediğine delildir. Hak bir tanedir, birden fazla olmaz.

Şevkani şöyle der: “Bu hadis hakkın bir tane olduğunu, müçtehitlerden bazısının buna isabet edeceğini ve iki ecir alacağını, müçtehitlerden bazısının ise hakka muhalif olup hata edeceğini ve bir ecir hak edeceğini ifade etmektedir. Ecir hak etmesi isabet ettiğini göstermez. Hata etmiş olması da ecir alamayacağını gerektirmez. Her müçtehidin isabetli olduğunu söyleyen hakkın birden fazla olduğunu iddia etmiş olur. Fakat bu yanlıştır. Doğruya isabet edememek açık bir muhalefettir. Zira Nebi sallallahu aleyhi ve sellem müçtehitleri hata eden ve isabet eden olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Şayet ikisi de isabetli olsaydı bu taksimin bir anlamı olmazdı.”⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Tertibu’l-Medarik (1/193)

⁴⁶⁵ el-Medhal (110)

⁴⁶⁶ El-Musvedde (276)

⁴⁶⁷ Buhari (7352) Muslim (1716)

⁴⁶⁸ İrşadu’l-Fuhul’da (386)

Her müçtehidin isabetli olduğunu iddia edenler İbn Ömer radiyallahu anhuma'nın şu rivayetini delil getirmişlerdir: "Nebi sallallahu aleyhi ve sellem Ahzab (hendek) günü **"Hiçbiriniz Kurayza oğulları diyarına varmadan ikinci namazını kılmayın"** buyurdu. İkinci vakti onlar yolda iken girince bazıları; "Oraya varmadıkça namazı kılmayalım" dediler. Bazıları da: bilakis namazı kılmalıyız, bizden istenen bu değildir" dediler. Bunlar Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e anlatılınca hiçbirini kınamadı.⁴⁶⁹

Hafız İbn Hacer şöyle der: "Bu kıssayı her müçtehidin isabet etmiş olmasına delil getirmek açık değildir. Zira burada sadece, içtihat edip gayret sarfetmekten dolayı günahkar olmadıkları için kınamanın terki vardır... Nitekim çoğunluk içtihad edenin günahkar olmayacağına bunu delil getirmişlerdir. Zira Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bu iki gruptan hiçbirini kınamamıştır. Şayet bir taraf günahkar olsaydı tam anlamıyla eleştirilirdi."⁴⁷⁰

5- Hangi mesele olursa olsun delile muhalefet edene karşı çıkılır

İbn Teymiyye rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: "İhtilaf meselelerinde karşı çıkılmayacağını söylemek doğru değildir. Zira karşı çıkış hüküm veya amele yönelik görüşedir. Eğer görüş sünnete veya önceki icmaya aykırı ise karşı çıkılması vaciptir. Böyle değilse zayıflığını açıklamak anlamında karşı çıkılır. İsabetli olan bir tanedir ve o da selef ve fakihlerin genelinin görüşüdür. Şayet bir amel sünnete veya icmaya aykırı ise yine derecesine göre karşı çıkılır... Aynı şekilde hakimin hükmü sünnete aykırı ise, bazı alimler tabi olmuşsa dahi o hüküm geçersizdir. Ama o meselede bir sünnet veya icma yoksa içtihada musaittir ve içtihat ederek yahut müçtehidin deliline tabi olarak amel edene karşı çıkılmaz. Bu meseleye bir açıdan kapalılık girmiş ve görüş bildiren bunun içtihada musait olan ihtilafli meselelerden olduğuna inanmıştır. Nitekim insanlardan bazı gruplar böyle inanırlar. İmamların üzerinde bulunduğu isabetli görüş ise, karşıtı bulunmayan sahih hadis gibi amel edilmesini gerekli kılan delaleti açık bir delil bulunmadığı zaman meselelerin içtihada musait olmasıdır. Delillerin birbirine yakın olması veya delillerin gizli kalması söz konusu olduğundan bu durum ortaya çıkabilir."⁴⁷¹

Şeyhulislam yine şöyle demiştir: "Bu gibi içtihadi meselelerde el ile karşı çıkılmaz. İnsanlardan hiç kimsenin de buna tabi olması gerekmez. Lakin ilmî delillerle konuşulur. Bu sözlerden birinin sahih olduğunu anlayan kimse ona tabi olur. diğer görüşe uyanlara da karşı çıkamaz."⁴⁷²

6- İhtilaftan çıkmak müstehaptır.

Tek kelimedede ittifak edip ayrılıktan kaçınmak müstehaptır. Lakin bunda iki şart vardır:

- 1- İhtilaftan çıkmak için delillerden bir delil atılamaz.

⁴⁶⁹ Buhari (4119) Muslim (1707)

⁴⁷⁰ Fethu'l-Bari'de (7/409)

⁴⁷¹ Fetava'l-Kubra'da (6/96)

⁴⁷² Mecmuu'l-Fetava'da (30/80)

2- Bir ihtilaftan çıkmak diğer bir ihtilafa sebep olmamalıdır.

Nevevi şöyle demiştir: “Şüphesiz âlimler ihtilaftan kaçınmaya teşvik hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak bu bir sünneti ihlal etmeyi yahut başka bir ihtilafa düşmeyi getirmemelidir.”⁴⁷³

7- İmamlardan birinin öncülüğünü yapmadığı bir meselede konuşmamak gerekir.

Bu kaide ancak hakkında nas bulunmayan meseleler hakkındadır. Hakkında Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in hadisinden nas bulunan meselede ise önceki imamlardan hiçbirisi bunu bilmese ve dile getirmese dahi onunla amel edilir. Zira hadis kendi başına delildir.

Hakkında nas bulunmayan ve kendi zamanlarında mevcut olmasına rağmen selevin hakkında konuşmadığı meselelere gelince, müslümanın yeni bir görüş ortaya koyması meşru değildir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Sonrakilerin, öncekilerden ayrı olarak ortaya koydukları ve daha önce kimsenin dile getirmediği her görüş hatadır. Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Bir imamın olmadan bir mesele hakkında konuşmaktan sakın”⁴⁷⁴

⁴⁷³ Şerhu Muslim (2/23)

⁴⁷⁴ Mecmuu’l-Fetava (21/291)

Müteferrik Kaideler

1- Meseleler maksatlarına göre değerlendirilir

Ömer b. Hattab radiyallahu anh'den: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **"Ameller ancak niyetlerledir ve her kişiye ancak niyet ettiği şey vardır"**⁴⁷⁵

İbnu'l-Kayyim, şöyle demiştir: "Birinci cümleden anlaşılan: amelin ancak niyetle gerçekleşeceğidir. Bu yüzden amel ancak niyetle meydana gelir. Sonra ikinci cümleden şu anlaşılır: Amel edenin amelinden kendisine ancak niyet ettiği şey vardır. Bu, ibadetler, muameleler, yeminler, adaklar ve diğer fiiller hakkında geneldir. Bu hadis, faizli alışveriş yapmaya niyet edenin eline ancak faizin geçeceğine delildir. Bunun alışveriş şeklinde yapılmış olması onu kurtarmaz. Helal kılmak niyetiyle nikah akdi yapana da helal olur. Nikah akdi şeklinden dolayı bu durumun dışına çıkmaz. Zira buna niyet etmiştir. Kişiye ancak niyet ettiği şey vardır."⁴⁷⁶

Yine şöyle demiştir: "İbadetlere gelince, niyetler bunların sıhhatini veya bozukluğunu etkiler. En çok bu konuda zikrine ihtiyaç vardır. Zira yakınlık sağlayan bütün ameller niyetler üzerine kuruludur. Bir fiili ibadet yapan ancak niyet ve maksattır. Bu yüzden gusle niyet etmediği halde suya düşen veya serinlemek için yüzenin yıkanması ittifakla ibadet olan gusül sayılmaz. Çünkü ibadete niyet etmediğinden bunu elde edemez. Her kişiye ancak niyet ettiği vardır. Şayet adet ve meşguliyet olarak orucu bozan hallerden uzak dursa ve ibadete niyet etmese oruç tutmuş olmaz. Düşürdüğü bir şeyi aramak için kabenin etrafında dolansa tavaf etmiş olmaz."⁴⁷⁷

2- Şer'i hükümler maslahatların gerçekleşmesi ve tamamlanması üzerine kuruludur.

İbnu'l-Kayyim rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: "Şüphesiz şeriatın üzerine kurulu olduğu esas, hüküm ve kulların hem dünya hem ahret maslahatlarıdır. Bu tamamen adalet, rahmet, maslahat ve hikmettir. Adaletten zulme çıkaran, rahmetten zıddına çıkaran, maslahattan mefsedete çıkaran ve hikmetten saçmalığa çıkaran her mesele, tevil ile dine sokulmuşsa da dinden değildir. Şeriat, Allah'ın kulları arasındaki adaleti, mahlukatı arasındaki rahmeti, yeryüzündeki gölgesi, kendisine ve rasulü sallallahu aleyhi ve sellem'in doğruluğuna en mükemmel şekilde delalet eden ve doğrulayan hikmetidir."⁴⁷⁸

3- Şer'i hükümlerde lafızlara değil, anlamlara ve maksatlarına itibar edilir.

Cabir b. Abdillahi radiyallahu anhuma Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivayet eder: **"Muhakkak ki Allah ve rasulü hamrın (sarhoş edici içkilerin), leşin, domuzun ve putların satışını haram kılmıştır."** Denildi ki: "Ey Allah'ın rasulü! Leşin yağına ne dersin? Onunla gemiler sıvanabilir mi, deriler yağlanıp insanlar

⁴⁷⁵ Buhari (1) Muslim (1907)

⁴⁷⁶ İlamu'l-Muvakkiin (3/98)

⁴⁷⁷ İlamu'l-Muvakkiin (3/97)

⁴⁷⁸ İlamu'l-Muvakkiin (3/3)

onunla güzelleşebilirler mi?” Şöyle buyurdu: “**Hayır o haramdır.**” Sonra şöyle dedi: “**Allah Yahudilere lanet etsin, Allah onlara leşin yağını haram kılınca cümlesinden çıkardılar ve sonra satarak kazancını yediler.**”⁴⁷⁹

İbn Kayyım şöyle der: “Şayet haram kılma sadece lafzıyla alakalı olsaydı, sözün zahiri haram kılınan şeyden kastedilen manayı ve şeklini gözetmeyi gerektirmezdi ve iki açıdan dolayı laneti hak etmezlerdi:

Birincisi: Şuhumu (yağı) cümlesinden çıkararak vedek (yağ) şekline getirdiler. Tıpkı faize hileyle lafzından kaydırıp alışveriş demeleri gibi.

İkincisi: Yahudiler yağın kendisinden harcamıyor, kazancından harcıyorlardı. Hakikat ve maksatları gözetmeksizin şekli, zahiri ve lafızları gözetmenin bunu haram saymaması gerekir. Bunun kazancını helal saymaktan dolayı laneti hak ettiklerine göre, haramlığına dair nas ismen bildirmese de onun sadece şekline değil, hakikat ve maksadına da dikkat etmenin vacip olduğu anlaşılmaktadır. Bunun bir benzeri kişiye: “Yetimin malına yaklaşma” denildiğinde onun bu malı satıp bedelini alması ve sonra da “Onun malına yaklaşmadım” demesi gibidir.”⁴⁸⁰

Yine şöyle der: “Şüphesiz Allah Teâla kulları arasında lafızları onların gönüllerinde bulunana delalet edeni tarif edecek şekilde koymuştur. Onlardan biri diğerinden bir şey istese onun maksadını gönlündeki lafza göre anlar. Bu istekler, maksatlar ve hükümler lafızlar aracılığıyla bilinir. Bu hükümler, gönüllerde bir fiile veya söze delaleti olmaksızın yahut konuşan tarafından kastedilen manası bilinmesine rağmen mücerret lafızlar üzerine gerçekleşmez. Bilakis ümmet, gönüllerinden geçirdikleriyle amel etmedikçe veya dile getirmedikçe affedilmiştir. Yine şayet söylediğinin manasını kastederek söylememişse, hata ederek, unutarak, zorlama sonucunda veya bilmeden söyledikleri de affedilmiştir. Sözlü ya da fiilî olarak kasıt ve delalet bir araya gelmişse hüküm bunun üzerine işler. Bu şer’î kaide, Allah’ın adalet, hikmet ve rahmetinin gereğidir. Zira kalbin düşünceleri ve gönlün istekleri tercih altında değildir. Şayet bunlara hüküm işlese idi o zaman ümmete zorluk olurdu ki Allah’ın rahmeti bunu kabul etmez.”⁴⁸¹

4- Hüküm nadire değil, genele itibarladır.

Âlimler şer’î naslardan istikra (tümevarım) yoluyla genelin durumuna dayalı hükümler bulurlar.

El-Karaffi, şöyle der: “Asıl olarak genele itibar edilir ve bu nadirin önüne geçirilir. Şeriatin adeti budur. Nitekim suyun temizliğindeki galip durum öne alınır. Müslümanların akitlerinde birbirine düşman olanların ve rakiplerin şahitliğine engel olunur. Zira bunlarda adil davranmamak hâkimdir.”⁴⁸²

⁴⁷⁹ Buhari (2236) Muslim (1581)

⁴⁸⁰ İ’lamu’l-Muvakkiin (2/99)

⁴⁸¹ İ’lamu’l-Muvakkiin (3/136)

⁴⁸² el-Furuk (4/104)

5- Sınırlı hükümler zaman veya mekânın değişmesiyle değişmezler.

İbn Kayyım şöyle der: “Hükümler iki çeşittir: birinci çeşidi; zaman ve mekânın değişmesiyle veya imamların içtihiyâyla değişmez. Farzlar, haramlar, şeriat tarafından suçlular için belirlenmiş had cezaları böyledir. Bunlar değişme kabul etmez. İkinci çeşidi: Maslahattan dolayı zamani mekan ve duruma göre değişenlerdir. Tazir cezalarının takdiri, cinsi ve şekli böyledir. Zira şeriat bunları maslahata göre çeşitlendirmiştir.”⁴⁸³

6- Yakın (kesin bilgi) şüphe ile zail olmaz.

Ubade b. Temim, babasından rivayet ediyor: “Temim Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e namazda bir şey hissettiğini düşünen kimse hakkında şikâyetle bulundu. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Ses işitmedikçe veya koku hissetmedikçe namazdan ayrılmasın”**⁴⁸⁴

Bu hadis, aksine dair kesin bilgi olmadıkça asıl hükmü üzere kalacağına delildir. Ortaya çıkan şüphe bu asıl hükümden ayırmaz. Bu kaideye dair başka delillerde vardır. Ebu Said el-Hudri radiyallahu anh Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Biriniz namazında şüphe eder de üç rekât mı yoksa dört rekât mı kıldığını bilemezse kanaat getirdiği sayıya göre namazını tamamlar, sonra selam vermeden önce iki secde yapar. Şayet beş rekât kılmışsa bu namazını çiftler. Şayet dört rekât kılmışsa, bu secdelerle şeytanın burnunu sürtmüş olur.”**⁴⁸⁵

İbn Abdilberr şöyle demiştir: “Bu hadiste fıkha dair büyük bir esas vardır. Bu esas, hükümlerin çoğuna dâhil olan yakının şüphe ile zail olmayacağı esasıdır.”⁴⁸⁶

7- Zaruretler mahzurları mubah kılar.

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Zorunda kaldığınız dışında Allah size haram kıldıklarını açıklamıştır.”** (En’am 119)

İbn Kesir rahmetullahi aleyh bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: “Yani size haram kılınanlar açıklanmıştır. Ancak zorunda kaldıklarınız size mubah kılınmıştır.”⁴⁸⁷

Yine Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **“Kim mecbur kalırsa, haris olmamak ve haddi aşmamak üzere (bunlardan yemesinde) herhangi bir günâh yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir”** (Bakara 173)

“Her kim açlık halinde, mecbur kalırsa, günâha meyletmeksizin (haram kılınan etlerden yiyebilir); zira Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir” (Maide 3)

⁴⁸³ İğasetu'l-Lehfân (10/330)

⁴⁸⁴ Buhari (137) Muslim (361)

⁴⁸⁵ Muslim (571)

⁴⁸⁶ et-Temhid'de (5/25)

⁴⁸⁷ Tefsiru İbn Kesir (2/174)

8- Zarar giderilir.

Ubade b. Samit radiyallahu anh'den: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Zarar vermek de zarara uğratmak da yoktur.”**⁴⁸⁸

İbn Kayyim şöyle der: “Şüphesiz şarinin (şariat koyucunun) hikmeti mümkün olduğu kadar mükelleflerden zararın kaldırılmasını gerektirir. Bu zararı kaldırmak ancak yine daha büyük zarar vermekle mümkün oluyorsa olduğu gibi bırakılır. Bu zarar kaldırıldığında daha düşük bir zarar meydana geliyorsa o kaldırılır.”⁴⁸⁹

9- Şeriatın sınır koymadığı örfe göre hüküm vermek caridir.

Aişe radiyallahu anha şöyle demiştir: “Hind bt. Utbe şöyle dedi: “Ey Allah'ın rasulü! Ebu Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuklarıma yetecek kadar mal vermiyor. Ben de onun haberi olmadan alıyorum” Bunun üzerine Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Sana ve çocuklarına maruf olarak (örfe uygun şekilde) yetecek kadarını al”**⁴⁹⁰

Bu hadis şeriatın sınır belirlemediği şey hakkında örfe müracaat edileceğinin delilidir.

Şeyhulislam şöyle demiştir: “Her ismin bir sınırı olmak zorundadır. Bunlardan bazıları lügat sınırıyla bilinir. Güneş, ay, kara, deniz, sema, yer gibi. Kimisi şariat ile bilinir. Mümin, kafir, munafık, namaz, zekat, oruç, hac gibi. Lügatte ve şeraitte sınırı belirlenmeyenlerde ise insanların örfüne müracaat edilir. Mesela Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şu hadisinden geçen, “malı kabzetmek” gibi: **“Kim bir yiyecek satarsa onu kabzetmeden (teslim almadan) satmasın.”** Bilinmektedir ki satış, kiralama, bağış ve benzerleri için şariat ne kitapta ne de sünnette bir sınır belirlememiştir. Sahabe ve tabiinden birinden de akidler için belirli bir şekil tayini nakledilmemiştir... Bilakis Araplarda örf ehli bunları satış olarak isimlendirmiştir. Bunda delil arap dilinde satış diye isimlendirmiş olmalarıdır. Asıl, lügate göre kalmış, bu değiştirilmemiştir. Şeraitte ve lügate buna sınır belirlenmemişse bu konuda insanların örf ve adetlerine müracaat edilir. Örfte satış denilen satış, hibe denilen hibedir.”⁴⁹¹

10- Mefsedeti kaldırmak, maslahatı elde etmeden önceliklidir.

Aişe radiyallahu anha'dan: “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **“Şayet kavmin cahiliyeden yeni çıkmış olmasalardı kabenin hazinelerini insanlara infak eder, kapısını yerle birleştirir ve oraya haceri yerleştirirdim.”**⁴⁹²

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem düşündüğü bu işte bulunan maslahatı, bundan meydana gelecek kötülükten dolayı terk etmiştir.

⁴⁸⁸ İbn Mace (2340) hadis hasendir.

⁴⁸⁹ İ'lamu'l-Muvakkiin (2/111)

⁴⁹⁰ Buhari (5364) Muslim (1714)

⁴⁹¹ Mecmuu'l-Fetava (29/15)

⁴⁹² Muslim (1333)

İbn Kayyım şöyle demiştir: “Kullar arasında konan dinin kurallarını düşündüğün zaman bunların halis maslahatları elde etmek veya imkân nispetinde maslahatı tercih etmek, maslahatlar çatıştığı zaman düşük olanı elden kaçsa da en önemli ve büyük olanını öne almak, halis kötülüklerin iptal edilmesi veya imkân nispetinde bunun tercih edilmesi, kötülükler çatıştığı zaman küçük olanına katlanılmak pahasına büyük olanını iptal etmek üzere olduğunu görürsün...”⁴⁹³

⁴⁹³ Miftahu Dari's-Seade (350)

Bidatlerle İlgili Kaideler

1- İbadetlerde asıl olan yasaklık, adetlerde asıl olan ise mubahlıktır.

Aişe radiyallahu anha şöyle demiştir: Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Kim emrimiz olmayan bir şey ortaya koyarsa reddolunur."⁴⁹⁴

Bu hadis ibadetlerle ilgili bir şeyin ancak delil ile ortaya konabileceğini göstermektedir. İbadet dışındakiler ise ancak delil ile yasaklanabilir. İbadetlerde ancak Allah Teâla'nın meşru kıldıkları meşrudur. Allah Teâla şöyle buyurmuştur: **"Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyi kendileri için dinden bir şeriat koyan ortakları mı var?"** (Şura 21) adetlerde ise asıl, haramlığına bir delil bulunmadıkça affedilmiş olmasıdır. Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"De ki: "Biliyor musunuz, Allah size rızık olarak her ne indirmişse, onun kimini haram kıldınız, kimini helâl"? Yine de ki: 'Allah mı bunun için size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" (Yunus 59)

2- Dinde bidatı hasene (güzel bidat) yoktur. Bilakis bütün bidatler sapıklıktır.

İrbaz b. Sariye radiyallahu anh'den: Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **"Sizleri dinde sonradan ortaya çıkarılanlardan sakındırırım. Zira dinde her sonradan çıkarılan bidattir, her bidat sapıklıktır ve her sapıklık ateştedir."**⁴⁹⁵

Bu hadis dinde güzel bidat olmayıp bidatlerin hepsinin sapıklık olduğunu bildirmektedir. Sahabenin anlayışı da bu şekildedir.

Abdullah b. Ömer radiyallahu anhuma şöyle demiştir: "İnsanlar güzel görse dahi bütün bidatler sapıklıktır."⁴⁹⁶

Bazı ilim ehlinin bidatleri vacip, mendup, haram, mekruh ve mubah olanlar diyerek beş kısma ayırması hadislerle ve Salih selefin anlayışına aykırıdır.

Bidatlerden güzeli olduğunu iddia edenlerin tutundukları şüphelere "Bidatleri tanıma kılavuzu" adlı çalışmamda cevap verdim. Ayrıca bu konuda çok sayıda müstakil risaleler yazılmış olup konunun detaylarına girmenin yeri burası değildir.

3- Bidatlerin tamamı haramdır, bidatler arasında mekruh olanı yoktur.

Mekruh; işleyen kimsenin günaha girmedeği fakat terk edenin ecir aldığı işlerdir. Bidatler arasında mekruh olanı yoktur. Zira mekruhun işlenmesi haram değildir. Bidatlerin ise tümü haramdır.

⁴⁹⁴ Muslim (1718)

⁴⁹⁵ Ebu Davud (5407) Tirmizi (2676) İbn Mace (42) sahihtir.

⁴⁹⁶ Lalekai (1/92) sahih isnadla rivayet etmiştir

Elbani rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “Bilmek gerekir ki, kişinin bidat olduğu açıklandıktan sonra dinde işlediği en küçük bir bidat dahi, haramdır. Bazılarının zannettikleri gibi bidatlerden mekruh mertebesinde olanı yoktur.”⁴⁹⁷

4- Sünnette orta yolu tutmak, bidatle çok gayret etmekten üstündür.

Abdullah b. Mesud radiyallahu anh şöyle demiştir: “Sünnette orta yolu tutmak bidatte çabalamaktan hayırlıdır.”⁴⁹⁸

Said b. el-Museyyeb, bir kimsenin fecrin doğmasından sonra iki rekatten fazla namaz kıldığını ve bunda rükû ile secdeyi artırdığını görünce bundan yasakladı. Adam: “Ey Ebu Muhammed! Allah bana namaz kıldığım için azap mı edecek?” dedi. İbnu’l-Museyyeb: “Hayır, lakin sünnete muhalefet ettiğin için azap edecek” dedi.⁴⁹⁹

5- Niyetin güzel olması, sonradan çıkan bir işi bidat olmaktan çıkarmaz.

Bu konuda “**Ameller ancak niyetlerle**dir” hadisi delil getirilemez. Zira burada amellerden hangisi olursa olsun kastedilmemiştir. Burada ancak kitap ve sünnette gelen ameller kastedilmektedir. Eğer kitap ve sünnette gelmişse o doğru olur.

İbn Aclan şöyle demiştir: “Amel ancak şu üç şey ile düzgün olur: Allah’tan korkmak, güzel niyet ve doğruluk (sünnete uygunluk)”⁵⁰⁰

Nitekim Abdullah b. Mesud radiyallahu anh’ın halka kurarak taşlarla zikreden kimselerle olan kıssasında onlara şöyle demiştir: “Nefsim elinde olana yemin ederim ki sizler ya Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in dininden daha doğru bir yoldasınız ya da bir sapıklık kapısı açmaktasınız.” Onlar: “Ey Ebu Abdurrahman! Vallahi biz hayırdan başka bir şey dilemedik” deyince şöyle cevap vermiştir: “Hayrı dileyen niceleri ona isabet edememiştir.”⁵⁰¹

Bahsi geçen topluluğun niyetleri güzel olmakla birlikte amelleri sünnete aykırı olduğu için Abdullah b. Mesud radiyallahu anh onlara karşı çıkmıştır. Zira güzel niyet, bidati sünnet haline getirmez.

6- Bir fiilin bidat oluşunda ihtilaf edilmiş olması, onu işlemeye genişlik getirmez.

Âlimler fiilerden biri hakkında ihtilaf eder de, bir kısmı onun bidat olmadığını söylerse, bu ihtilaf sebebiyle onunla amel edilemez. Bilakis delil hangi tarafta ise ona tutunulur. Zira ibadetler ancak delille sabit olur.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “Hiçkimse tartışmalı bir meseledeki görüşü delil getiremez. Delil sadece nas ve icmadır. Delil bunlardan

⁴⁹⁷ Haccetu’n-Nebi sallallahu aleyhi ve sellem (103)

⁴⁹⁸ Darimi (223) Lalkai (1/55, 88) isnadı sahihtir.

⁴⁹⁹ Hatib el-Bağdadi, el-Fakih ve’l-Mutefekkih (1/147)

⁵⁰⁰ Camiu’l-Ulum ve’l-Hikem (10)

⁵⁰¹ Darimi (1/68) sahihtir.

çıkarılır. Bunun mukaddimleri alimlerin sözleriyle değil, şer'î delillerle kabul edilir. Zira âlimlerin sözleri şer'î delillere muhtaçtır.”⁵⁰²

7- Bir ibadetin insanlar arasında yaygınlaşmış olması, delil olmadığı sürece o ibadetin meşru olduğunu göstermez.

Et-Tartuşi, şöyle demiştir: “Bir fiilin yaygınlaşmış olması caiz olduğunu göstermez. Avamdan ve taklit ehlinden bir grup şöyle derler: “Bu iş İslam topraklarında yayılmıştır” buna şöyle cevap verilir: “Fiilin yaygınlaşmış olması caiz olduğunu göstermez. Nitekim gizlenmiş olması da yasak olduğunu göstermez... Zamanının insanların çoğu sünnete aykırı amel etmektedirler. Nasıl böyle olmasın ki, Ebu'd-Derda radiyallahu anı öfkeli bir şekilde Ümmü'd-Derda radiyallahu anı'nın yanına gelince bunun sebebini sormuş ve o da şöyle demiştir: “Vallahi onların arasında Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in işlerinden cemaatle namaz dışında bir şey tanıyamaz oldum.” Zira aralarında cemaatle namaz dışında sünnet kalmamıştı. Şu halde onların işlerinin çoğu nasıl bidat üzere olmasın ki?”⁵⁰³

8- Bir ibadete ek olarak getirilen bidat, ibadetin aslına engel olmadığı sürece o ibadetin tamamını bozmaz. Sadece eklenen kısım fasiddir.

Şer'î delillerde, dinde sabit olan ibadete bir bidat ekleme yapıldığı zaman o ibadetin tamamının bozulacağı söz konusu edilmemiştir. Ancak eklenen kısım fasit ve reddedilmiştir. Nitekim Aişe radiyallahu anı'nın rivayet ettiği hadiste Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “**Kim emrimiz olmayan bir amelde bulunursa o reddedilir.**”⁵⁰⁴

İbn Receb, şöyle demiştir: “Meşru bir amele meşru olmayan bir ekleme yapılmışsa eklenen kısım reddedilmiştir. Bunun anlamı onun yakınlık ve sebat olmayacağıdır. Lakin bazen amelin aslını iptal ederek amelin tamamının reddedilmesi söz konusu olabilir. Mesela kasten namaza bir rekat ekleyen kimse gibi. Bazen de aslını iptal etmez. Mesela dörder dörder yıkayarak abdest alan veya gündüzle beraber geceleri de oruca devam eden kimse gibi.”⁵⁰⁵

9- Şeriat sahibinin mutlak kıldığı bir ibadeti zaman, mekân, şekil veya sayı ile sınırlamak meşru değildir.

Ebu Şame, şöyle der: “İbadetler, şeriat tarafından tahsis edilmeyen vakitlerle tahsis edilemez. Bilakis hayırlı amelle bütün zamanlara yayılır. Bazı ibadetlerin bazı zamanlarda daha faziletli olduğunu ancak şeriat belirler. Eğer şeriat bir vakitte bir amelin faziletini tayin ederse, başka ameller buna dâhil edilemez. Mesela arafe günü orucu, aşura günü, gece namazı, ramazanda umre böyledir. Şeriat tarafından faziletli kılınan zamanlarda bütün iyi ameller faziletlidir. Mesela zilhiccenin on günü ve bin aydan hayırlı olan kadir gecesi böyledir. Özetle, mükellef kulun tahsiste bulunma hakkı yoktur. Bilakis

⁵⁰² Mecmuu'l-Fetava (26/202)

⁵⁰³ el-Havadis ve'l-Bid'a (1/730)

⁵⁰⁴ Muslim (1718)

⁵⁰⁵ Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem (57)

bunu şeriat koyucu yapar. Bu da Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in ibadet şekliyle olur.”⁵⁰⁶

10- Belirli bir şekli sabit olan ibadetlerden birinin tamamını yerine getirmeksizin belirli bir kısmını yerine getirmek bidattir.

Ebu Şame, şöyle der: “Dinde Allah Teâla'ya sebepsiz yere yalnız secde ile yaklaşmak varid olmamıştır. Zira yaklaşmanın sebepleri, şartları, vakitleri ve rükünleri vardır ki, bunlar olmadan yerine gelmez...”⁵⁰⁷

İbn Receb rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “İbadette bulunan yakınlık mutlak bir yakınlık olmaz. Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bir adamın güneşte ayakta beklediğini görünce sebebini sordu. Onun oturmadan ayakta durarak ve gölgelenmeden oruç tutmayı adadığını söylediler. Bunun üzerine Nebi sallallahu aleyhi ve sellem onun gölgeye geçip oturmasını ve orucunu tamamlamasını emretti.” Onun ayakta durması ve güneşin altına geçmesi, adağını yerine getirecek bir yakınlık sayılmamıştır... Bununla beraber baş bir yerde mesela namazda, ezan okurken ve arafatta duada kıyam ibadettir. Güneşin altında durmak ihramlı için yakınlıktır. Bu gösteriyor ki, bir yerde yakınlık sağlayan bir amel, başka bir yerde yakınlık sağlamamaktadır. Bu konuda sadece dinde nasıl gelmişse ona tabi olmak gerekir.”⁵⁰⁸

11- İnsanları rablerine ibadet etmeye davette yeni metotlar kullanmak meşru değildir.

Müslümanlardan hiçbiri şüphe etmez ki bu din eksiksizdir, kâmilidir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: “**Bugün size dîninizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve dîn olarak, sizin için İslâm'ı seçtim**” (Maide 3)

Dinin tamamlanmış olması, insanları rablerine ibadete davette her metodu da kapsar. Kullanmaya imkânı olduğu halde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in kullanmadığı metodu, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den sonra kullanmak dinde bir bidattir.

Nitekim Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Soru: Bir topluluk adam öldürmek, eşkiyalık yapmak, hırsızlık, içki içmek ve buna benzer büyük günahlar işlemek maksadıyla toplansa, sonra hayırlı oluşu ve sünnete ittiba'ı ile tanınan şeyhlerden biri de bu topluluğu alıkoymak için çıksa, onları toplamak için zincirsiz def, genç olmayan şarkıcıların okuduğu mubah şiirler gibi unsurların bulunduğu bir sema meclisi düzenlemekten başka imkânı da olmasa, bunu yaptığında o günahkâr topluluk tevbe etse, namaz kılmayan, israf eden, zekât vermeyen kimseler şüphelilerden sakınmaya, farzları yerine getirip haramlardan kaçınmaya başlasa, ele geçecek maslahatlardan ve onları başka türlü davet etmeye imkân olmadığından dolayı bu şeyhin böyle bir sema meclisi düzenlemesi mubah olur mu?

⁵⁰⁶ el-Bais Ala İnkari'l-Bid'a ve'l-Havadis (165)

⁵⁰⁷ el-Bais (191)

⁵⁰⁸ Camiu'l-Ulum ve'l-Hikem (57)

Şeyhulislam şöyle cevap verdi: “Alemlerin rabbi olan Allah’a hamd olsun. Bu mesele ve benzerlerinin cevabının aslı şudur: Şüphesiz Allah Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’i bütün dinler üzerine galip kılmak üzere hidayet ve hak din ile göndermiştir. Allah şahit olarak yeter. Muhakkak ki Allah ümmet için dini tamamlamıştır. Nitekim: **“Bugün size dîninizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve dîn olarak, sizin için İslâm’ı seçtim”** (Maide 3) buyurmuştur. İnsanlara dinleri hakkında çekiştikleri meseleleri kendisinin gönderdiği şeye arz etmelerini emrederek şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz. Allah'a ve âhiret gününe inandığınız takdirde, onu, Allah'a ve Peygambere arzedin. Bu, netice itibariyle daha hayırlı ve daha güzeldir.” (Nisa 59)...

Bu bilindiğine göre sapıkları hidayet eden, şaşkınlara yol gösteren, isyankârların tevbesini kabul eden ancak Allah'tır. Bunun Allah'ın rasulüyle gönderdiği kitabı ve sünnet ile olması zorunludur.

Aksi halde, Allah'ın rasulüyle gönderdiği bu konuda yeterli olmasaydı, rasulün dini eksik, tamamlanmaya muhtaç olurdu. Bilinmesi gerekir ki, Allah'ın farz ya da müstehap olarak emrettikleri salih amellerdir. Allah'ın yasakladıkları ise fasit amellerdir. Amel maslahat ve mefsedeti bir arada içeriyorsa şüphesiz şeriat koyucu hikmet sahibidir. İyiliği kötülüğüne galip geleni meşru kılmış, kötülüğü iyiliğine galip gelenini de meşru kılmamış, bilakis yasaklamıştır. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

“Sizin için hoş olmasa bile savaş size farz kılındı: fakat olabilir ki, bir şey sizin hakkınızda hayırlıdır da, onu kötü görürsünüz: bir şey de hakkınızda şerr olduğu halde, ondan hoşlanırsınız. (Bunu) siz bilemezsiniz de Allah bilir.” (Bakara 216)

“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. (Onlara) de ki: İkisinde de insanlar için hem büyük günâh, hem de faydalar vardır; fakat günâhları faydalarından daha büyüktür.” (Bakara 219) Bu yüzden Allah Teâla bundan sonra bunu haram kılmıştır. İnsanların Allah ve rasulü meşru kılmadığı halde Allah'a yaklaşırcı olarak gördükleri ameller de böyledir. Zira mutlaka bunların zararı faydasından büyüktür. Ancak faydası zararından büyük ise şeriat bunu bildirmeyi ihmal etmemiştir. Zira Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem hikmet sahibidir. Dinin maslahatını ihmal etmemiştir. Müminler alemlerin rabbine yakınlaşmada farklı mertebededirler. Bu anlaşıldıysa soru sahibine şöyle deriz:

Bahsedilen şeyh büyük günah işlemek üzere toplanmış grubu tevbe ettirmek amacındadır. Bunun da ancak anlatılan bidat yollarla mümkün olduğu söylenmektedir. Bu durum, şeyhin günahkarları tevbe ettirmede şeriat metotlarını bilmediğini yahut bundan aciz olduğunu gösterir. Zira Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, sahabe ve tabiin bu kimselerden daha şerli olan küfür, fiske ve isyan ehlini meşru metotlarla davet etmişlerdir. Allah onları bidat yollara muhtaç bırakmamıştır. Allah'ın nebisi sallallahu aleyhi ve sellem ile gönderdiklerinde isyankarları tevbeye çağırarak için meşru bir metot olmadığını söylemek caiz değildir. Zira zorunlu bilgiyle ve mütevatir nakille anlaşılmıştır

ki, ümmetler içinde küfürden, fısktan, isyandan meşru yollarla tevbe edenlerin sayısını ancak Allah bilir. Bunlarda bidat toplantılar yoktu. Şunu demeye imkan yoktur: “Şüphesiz ki isyankarları bu bidat metottan başkasıyla tevbe çağırmak mümkün değildir” bilakis şeyhlerin meşru metotlar hakkında cahil veya aciz olduğu, kitap ve sünnetten bilgisi olmadığı için insanlara bunlarla hitap edemediği, Allah’ın tevbelerini kabul edeceği şekilde onlara işittiremediği söylenir. Bu şeyh meşru metodu bidat metotla değiştirmiştir. Bunu ya dindar ise güzel maksatla ya da onlara reis olmayı amaçlayıp mallarını batıl yolla almak için yapmıştır.”⁵⁰⁹

Bazı insanlara bu kaide karışık gelmekte ve insanları davette Nebi sallallahu aleyhi ve sellem zamanında bulunmayan icatları kullanmayı da reddetmektedirler. Alimler insanları rablerine ibadette ses kaseti gibi malzemeleri kullanmanın uygun olduğunda ittifak etmişlerdir. Musiki ve suret yasağı kapsamında olan video gibi unsurları kullanmak ise şüphesiz bidat ve haramdır. Çünkü imkân bulunduğu halde ne Nebi sallallahu aleyhi ve sellem ne de sahabeleri suret ya da musikiyi davette kullanmamışlardır.

Bahsettiğimiz şüphenin giderilmesine gelince, bu kaidede kastedilen, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem zamanında mevcut olmasına ve kullanılmasına bir mani bulunmamasına rağmen Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in yapmadığı bir şeyin, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den sonra yapılması bidattir. Ses kasetleri veya CD’leri ise Nebi sallallahu aleyhi ve sellem zamanında mevcut değildi. Bu sebeple bu kaideye dahil olmaz. Nitekim inşallah ileride maslahatı mürsele bölümünde buna değinilecektir.

12- Sahabelerden birinin işlediği herhangi bir ibadet fiili bidat olarak sayılmaz.

Sahabeler sünnetlere ittibaya ve bidatlerden sakınmaya gayretli idiler. Sahabelerden birinden, Kitap ve sünnette gelmeyen bir ibadeti işlediği gelmişse o ibadet bidatten sayılmaz, meşrudur. Zira sahabeler bir ibadeti ancak delile dayanarak işler, bu konuda içtihad etmezlerdi. Lakin bunun ibadet sayılmasında Elbani’nin Ahkamu’l-Cenaiz’de (306) zikrettiği gibi iki şart vardır: “Bütün işlerin meşru olması ancak nas ile veya tevkif ile mümkün olur. Hakkında nas olmayan şey bidattir, ancak sahabenin tekrar ederek işlediği amele karşı çıkılmaz.”

Hâkim, kabirler üzerine yazı yazmaktan yasaklama hadisi hakkında şöyle demiştir: “Bu konuda amel yoktur. Zira doğudan batıya Müslümanların imamlarının ameli kabirler üzerine yazı yazmak şeklinde gelmiştir. Bu sonrakilerin seleften alarak naklettiği bir ameldir.”⁵¹⁰

Zehebi ise şöyle diyerek karşı çıkmıştır: “Bu konuda bir sahabe ameli bilmiyoruz. Bu ancak tabiinden sonrakilerin çıkardığı bir şeydir. Bu konudaki yasak onlara ulaşmamıştır.”

⁵⁰⁹ Mecmuu’l-Fetava (11/620, 625)

⁵¹⁰ Müstedrek (1/370)

13- İbadeti varid olduğu şekilden başka şekilde veya sebebi gerçekleşmeden yerine getirmek bidattır.

İbadet, belirli bir şekilde varid olmuşsa onu o şekilde yerine getirmek gerekir. varid olduğu şekilden başka türlü yerine getirmek caiz değildir. Mesela ezan belirli bir şekilde gelmiştir. Ezanda lahin ve tatrib yapmak caiz değildir. Zira bu ezanın varid olduğu şekle aykırıdır. Nitekim selef buna karşı çıkmıştır.

Yahya el-Bekkâ anlatıyor: Bir adam İbn Ömer radiyallahu anhuma'ya: "Seni Allah için seviyorum" dedi. İbn Ömer ise: "Ama ben senden Allah için buğzediyorum." İbn Ömer'in arkadaşları sanki kendisini kınar gibi oldular. Bunun üzerine İbn Ömer dedi ki: "Çünkü o ezanda haddi aşıyor (Taberani'nin rivayetinde: "Çünkü o ezanda teganni yapıyor" şeklindedir."⁵¹¹

İbnu'l-Esir burada ezanda haddi aşmakla kastettiği tatrib (Musiki makamı yapmak) ve temdid (uzatmak)dır demiştir.⁵¹²

Yine ibadeti yerine getirmek için sebep varid olan bir ibadeti bu sebep meydana gelmeden işlemek meşru değildir. Mesela istihare namazı böyledir. Şüphesiz bunun sebebi sonucunun etkileri açık olmayan nikah gibi işlerdir. Neticesi açık olan işler için istihare namazı kılmak meşru değildir.

14- Mubahlarla Allah'a yaklaşmak meşru değildir.

Mesela et, balık, yumurta vb. yememek mübahtır. Ama bazı sufilerin yaptıkları gibi bunları yemeyi terk etmeyi Allah'a yakınlaşma vesilesi saymak meşru değildir. Nitekim Rafızileri örnek alan bazı sufiler, Hüseyin radiyallahu anh'ın katledilmesini yad etmek adına muharrem ayının ilk on gününde siyah elbiseler giyip on gün boyunca su içmemektedirler. Şüphesiz siyah giymek ve bazen su içmemek mübahtır. Ancak bu fiilleri şeriatın tayin etmediği belirli zamanlara has kılıp, bunun Allah'a yakınlık için olduğuna inanmaları şüphesiz çirkin bir bidattır. Allah'tan afiyet dileriz.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Bu bilinmesi ve özen gösterilmesi gereken önemli bir esastır. Mubahlar ancak mubah kılınmak için mübahtırlar. Bunlar vacip veya müstehap sayılırsa Allah'ın meşru kılmadığı bir din edinilmiş olur. vacip ve müstehap olmayanlar vacip veya müstehap edinilmiş, haram kılınmayanlar haram sayılmış olur. Allah'ın haram kıldığından başka haram, Allah'ın meşru kıldığından başka din yoktur. Bu yüzden Allah Kur'anda kendisinin izin vermediği bir din meşru kılanları, kendisinin izin vermediği şekilde haram tayin edenleri şiddetle kınamıştır. Mubahlar hakkında böyle olduğuna göre ya mekruhlar ve haramlar hakkında durum nasıl olur?!"⁵¹³

Sonra şöyle der: "Bu esasın ihmal edilmesinden dolayı âlimlerden ve abidlerden birçok kimse hata etmişlerdir. Yasaklanmayan ve haram olmayan, bilakis caiz olan şeyleri görmüşler, bunu din ve taat edinmekle, mubahların kullanılması gibi kullanmak

⁵¹¹ Abdurrazzak (1/481) Taberani (12/264) Tahavi Meani'l-Asar (4/128) isnadı hasendir.

⁵¹² en-Nihaye (1/106)

⁵¹³ Mecmuu'l-Fetava (11/450-451)

arasında ayırım gözetmemişlerdir. Bilinmektedir ki bir şeyi itikad veya kastederek veya her ikisini bir araya getirerek, onu söyleyerek, onunla amel ederek veya hem söyleyip hem amel ederek din edinmek, en büyük haramlardan ve kötülüklerdendir.”

15- Maslahat-ı Mürsele bidat değildir.

Maslahatı mürsele bidat sayılmaz. Zira şer’î deliller buna delalet etmektedir. Şeriat, maslahatların elde edilmesi, kötülüklerin kaldırılması üzere gelmiştir. Sahabenin ameli de bu şekilde devam etmiştir.

Eş-Şankitî şöyle demiştir: “Özetle sahabeler radiyallahu anhum kaldırılmasına delil olmayan ve ağır basan veya eşit seviyede kötülük taşımayan maslahatlara bağlanmışlardır.”⁵¹⁴

Bidatlerde ise maslahat yoktur. Maslahat varmış gibi görünse de hakikatte böyle değildir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “Şeriat maslahatları asla ihmal etmemiştir. Bilakis Allah Teala bize dinini kemale erdirmiş ve nimeti tamamlamıştır. Cennete yaklaştıran her şeyi Nebi sallallahu aleyhi ve sellem bize anlatmış, bizleri gecesini ile gündüzü eşit aydınlıkta olan, sapanın mutlaka helak olacağı bir yolda bırakmıştır. Lakin aklın maslahat olduğuna inandığı şey, eğer dinde varid olmamışsa şu iki durumdan biri sözkonusudur: Ya şeriat ona bu kimsenin bilmediği açıdan delalet etmektedir veya onun maslahat olduğuna inansa da, onda bir maslahat yoktur. Zira maslahat, tamamen ele geçen veya çoğu ele geçen menfaattir. İnsanların dinde ve dünya faydalı olduğunu zannettikleri şeylerin çoğunda zarar daha galiptir.”⁵¹⁵

Maslahatı mürseleyi bidatten ayırt etmek için şart şudur: maslahatı mürsele, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem zamanında yapılmasını gerektiren bir durum mevcut olmayan veya mevcut olsa da bir yapılmasına bir engel olan şeydir. Bidat ise bunun tam aksidir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “İnsanlar sadece yararlı olduklarına inandıkları şeyleri, yenilik olarak ortaya atarlar. Herhangi bir yeniliğin zararlı olduğunu düşünseler onu ortaya atmazlar. Çünkü böylesine ters bir tutuma ne akıl ve ne de din yönünden gerekçe bulunamaz. Şimdi, eğer müslümanlar bir şeyi yararlı görürler ise, bu şeye ihtiyaç hissettiren sebebe bakılır. Eğer bu ihtiyaç hissettiren sebep, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den sonra ortaya çıkmış yeni bir şey olur da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem kesin bir yasaklama belirtmeden o şeyi yapmamış ise böyle bir durumda söz konusu ihtiyaç duyulan yenilik ortaya konup uygulanabilir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem zamanında da ihtiyaç haline geldiği halde çeşitli engeller yüzünden ortaya atılmayan ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ölümünden sonra önleyici engelleri ortadan kalkan yararlı yenilikler hakkında da aynı kural geçerlidir.

Fakat ihtiyaç niteliği kazandıracak bir sebebi olmayan veya kulların bazı günahları sebebi ile ihtiyaç haline geldiği ileri sürülen yeniliklere gelince, bunları ortaya çıkarıp benimsemek caiz değildir. Şunu hiç unutmamak gerekir ki, gerektirici sebebi Peygamber

⁵¹⁴ el-Mesalihi’l-Mursele (21)

⁵¹⁵ Mecmuu’l-Fetava (11/344)

sallallahu aleyhi ve sellem zamanında da var olan bir davranış eğer buna rağmen o zaman işlenmemiş ise her ne kadar bize göre yararlı ise de aslında yararlı değildir. Buna karşılık gerektirici sebebi (gerekçesi) Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemden sonra - Allah'ın emrine karşı gelmek söz konusu olmaksızın- ortaya çıkan yenilikler yararlı olabilirler. Bu konuda fıkıh alimleri iki yol benimsemişlerdir:

1 - Bu yollardan birine göre, eğer hakkında yasaklayıcı bir delil yoksa söz konusu yenilik benimsenip uygulanabilir. Bu görüş, “kamu yararı (Mesalih-i Mürsele)” ilkesinin geçerliliğine inananların görüşüdür.

2 - Bu yollardan ikincisine göre söz konusu yenilik, hakkında emir olmadıkça ortaya atılıp benimsenemez. Bu görüş “Kamu yararı (Mesalih-i Mürsele)” ilkesine dayanarak ahkâm çıkarmanın doğru olamayacağını düşünenlerin görüşüdür ve kendi içinde iki türdür:

Bu görüşün bir kısım taraftarları şeriat koyucunun (Peygamberimizin) ya sözüne, ya davranışına veya sessiz onayına (ikrarına) dayanmayan bir hükmün ortaya konamayacağını savunurken, diğer bir bölümü söz konusu hükmün şeriat koyucunun açık veya dolaylı sözüne dayanılarak ortaya konabileceğini söylemektedirler. Birinci kısımdakiler “Kıyas” metodunu kabul etmeyenler, ikinci kategoridekiler ise bu metodun geçerliliğine inananlardır.

Gerektirici sebebi (gerekçesi) -eğer yararlı olsa- Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem zamanında da varolduğu halde O'nun tarafından uygulamaya konmayan yeniliklere gelince; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den sonra bu tür yenilikleri ortaya koyup benimsemek Allah'ın dininde değişiklik yapmak demek olur. Bu türlü değişiklikleri dine sokanlar dini değiştirmeyi amaç edinen hükümdar, alim ve abidler ile içtihadında yanılıya düşen araştırmacılarıdır.

Nitekim Nebi sallallahu aleyhi ve sellem vaktiyle bu kaygıyı şu sözlerle dile getirmiştir: **“Sizin hakkınızda en korktuğum şeyler alimlerin yanılıya düşmesi, münafıkların Kur'anı tartışma dayanağı olarak kullanmaları ve halkı saptıran hükümdarlar (imamlar) dır.”**⁵¹⁶

Söz konusu yeniliklerin örneği, Ramazan ve Kurban bayramları namazları için ezan okumaktır. Bu adet bazı devlet adamları tarafından ortaya atıldığında müslümanlar bid'at olduğu gerekçesi ile bu uygulamaya karşı çıktılar. Eğer bu uygulamanın bid'at oluşu onun mekruh olduğuna delil olmasaydı, bu adetin: **“Ey müminler, Allah'ı çok çok anınız”** (Ahzab: 41) ve **“İnsanları Allah'a çağırandan daha güzel sözlüsü kim olabilir?”** (Fussilet: 41) ayetlerinin kapsamına girdiği söylenebileceği gibi cuma namazı için ezan okunması hükmü ile de “kıyas”lanabilirdi.

Çünkü bayram namazlarında ezan okumanın “yararlı” olacağını ispatlamaya çalışmak, koyu bir bid'atın yararlılığını kanıtlamaya çalışmaktan çok daha gerekçeli ve yerinde bir çabadır. Hatta: “İleri sürülen gerekçelere ve her hangi bir önleyici engelin yokluğuna rağmen, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in bu adeti uygulamaması (yani bayram namazlarında ezan okutmaması) nasıl sünnet ise bu adeti uygulamak da bir başka sünnettir” denebilir.

⁵¹⁶ Benzerini Hakim (4/420) Muaz b. Cebel radiyallahu anh'den nakletmiştir. Beğavî, Şerhu's-Sünne'de (1/317) Ömer b. El-Hattab radiyallahu anh'den rivayet etmiştir.

Gerçi ilk bakışta böyle düşünmenin yerinde olduğu sanılabilir, ama cuma namazlarında ezan okumayı emrettiğine, buna karşılık bayram namazlarını ezan ve kamet'siz kıldığına göre sünnet olan uygulama bayram namazlarında ezan okumamaktır. Buna göre, bu sünnete hiç kimse bir şey eklemeye yetkili değildir. Dahası, bu sünnete farklı bir uygulama eklemek namaz vakitlerine, rekâtlerin sayısına veya Hacc'ın rükünlerine eklemeler, arttırmalar yapmak gibidir.

Başka bir deyimle eğer bir kimse, öğle namazının farzını (dört rekât yerine) beş rekât olarak kılmak istese de “Bu yapacağım şey fazladan iyi bir amel olmaktadır” diye davranışını haklı göstermeye çalışsa, bunu yapmaya yetkili değildir. Tıpkı bunun gibi eğer bir kimse Kabe ve Arafat dağı gibi mukaddes yerler dışında başka yerler belirleyip oralarda Hacc amacı ile ibadet ve zikir etmeye kalkışacak olsa “bu yaptığım şey iyi nitelikli bir bid'attır (Bid'at-i Hasene)” diyerek böyle bir şey yapmaya yetkili değildir. Tersine böyle bir kimseye “**Her bid'at bir dalalettir.** (sapıklıktır)” diye karşılık veririz.

Biz böyle bir davranış hakkında, özel bir yasaklayıcı hükmün varolduğundan veya onun yol açacağı kargaşa ve yıkımlardan (mefsedet'ten) önce onun “dalalet (sapıklık)” olduğunu bilir ve söyleriz. Vermiş olduğumuz bu misal Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem zamanında gerektirici sebebi (gerekçesi) var olan ve -eğer yararlı olsa- önleyici hiç bir engeli bulunmayan yeniliklerin örneğidir. Böyle bir yeniliği ortaya atan kimsenin göstereceği bütün gerekçeler ve varlığını iddia edeceği bütün yararlar, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem zamanında da var olduğu halde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bu işi yapmadı. O halde O'nun bu “yapmayı (terki)” bütün genellemelerden ve bütün kıyaslardan önde gelen “özel” bir sünnettir.

İnsanların kusurları veya kötü niyetleri yüzünden ihtiyaç haline gelen bid'atlere örnek Ramazan ve Kurban bayramlarının hutbelerini bayram namazının önüne almaktır. Bazı devlet adamları ilk defa böyle bir uygulamayı başlatınca müslümanlar bidat olduğu gerekçesi ile buna karşı çıktılar. Bu uygulamayı getirenlerin, cemaatin şimdilerde bayram namazından sonra hutbeyi dinlemeden dağıldığını, oysa Peygamberimiz zamanında hutbeyi dinlemeden dağılmamış olduklarını savunma olarak söylüyorlar. Bu bid'atı haklı gibi gösterebilmek için kendilerini böyle savunanlara şöyle demek gerekir;

“Bunun böyle olmasının sebebi senin kusurun, hatta kötü niyetindir. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem o günün cemaatine yararlı olmak, kendilerine gerçekleri anlatmak ve doğru yolu bulmalarını sağlamak amacı ile hutbe verirdi. Fakat sen, saltanatını ayakta tutmak amacı ile hutbe veriyorsun, bu konuşmalarda onlara hiç bir yararlı şeyi öğretmiyorsun. Sırf senden kaynaklanan bu senin öz kabahatin sana yeni bir günah ortaya atma (bid'at çıkarma) yetkisi vermez. Burada senin yapacağın şey, Allah'a tevbe etmek ve Peygamberin sünnetine uymaktır. O zaman durum düzelir. Eğer yine de düzelmez ise Allah sana cemaatin yaptığını değil, kendi yaptıklarını soracaktır.”

Açıkladığımız bu iki ilkeyi iyi kavrayan kimsenin bid'at nitelikli yeniliklerle ilgili şüphelerinin çoğu çözümlenmiş olur. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem konu ile ilgili bir başka hadisinde şu enteresan tesbitte bulunuyor: “**Bir toplumun ortaya çıkardığı her yeni bid'at, bu bid'at kadar bir sünneti kendilerinden alıp götürür.**”

Ben bu gerçeğe, bu kitabın daha önceki sayfalarında işaret ederek şeriatın kalbin besini olduğunu, bid'at nitelikli yeniliklerle beslenen kalblerde sünnetlerin fazileti için yer kalamayacağını ve böylesine kalblerin bozuk besinlerle beslenen bir canlı vücudu gibi olacağını belirtmiştim.

Meselâ; çoğu devlet adamlarının caiz olmayacak oranda ağır vergiler almaları, işlenen suçlara karşı ölçsüz biçimde ağır cezalar vermeleri, sırf onların iyiliği emredip kötülükten alıkoyma ilkesini amacından saptırmış olmalarından ileri gelir.

Yoksa onlar caiz olduğu oranda vergi alıp, bu vergileri caiz olan yerlerde kullansalar ve bu işleri yaparken kendi iktidarlarını perçinlemeyi değil de Allah'ın dinini yürürlüğe koymayı düşünseler, bunlar yanında şeriatın koyduğu yaptırımları zengin-fakir, yakın-uzak herkese eşitlikle uygulasalar, özendirme ve yıldırımlarında Allah'ın buyurduğu adaleti gözeteseler, tıpkı Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'den sonra başa geçen Raşid halifeler (Hulefa-yi Raşidin) ile Emevi hükümdarlarından Ömer b. Abdülâzîz ve bazı adil devlet adamları gibi, ne ağır vergiler toplamaya ne zalimce cezalar vermeye ve ne de güvenliklerini sağlamak için köle ve uşaklardan oluşmuş silâhlı birlikler kullanmaya muhtaç olurlardı.

Tıpkı bunun gibi; eğer ilim adamları sırf Allah'ın kitabı olan Kur'an'a sarılıp orada yer alan ve bizzat Allah'ın gösterdiği delillerden ibaret olan açıklamaları derinlemesine kavrasalar ve Allah'ın kullarına peygamber göndermesinin hikmeti olan sünnete her adımda bağlı kalsalar, bu iki kaynaktan bütün insanlığın bilgilerini kapsayacak genişlikte, her alanla ilgili bilgi bulacaklar ve kazanacakları bu zengin bilgi hazinesi sayesinde halk arasında haklı ile haksız birbirinden isabetle ayırma imkânını elde ederek aşağıdaki ayette bu ümmetin özelliği olarak belirtilen “Örnek alma (şahid olma)” niteliğine sahip olacaklardı.

Allah Azze ve Celleşöyle buyuruyor: **“Böylece siz öbür insanlara ve Peygamber de size örnek olsun diye sizi bu ikisi arasında yer alan bir ümmet kıldık.”** (Bakara: 143)

Böylece bu alimler, Kelâmcıların dini destekleyici olduklarını sandıkları, bidatçılar tarafından düzülüp ortaya atılmış yanıltıcı delilleri ile kıyas metodunu savunanların dinin ayrıntılı hükümlerini tamamlayıcı nitelikte gördükleri şaşırtıcı görüşlere lüzum görmezlerdi.

Deliller içinde isabetli olanlarla görüşler arasında doğru olanların mutlaka Allah'ın kitabı (Kur'an) ile Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinde dayanağı vardır. Bunu anlayan anlar ve bu anlayıştan yoksun kalan yoksun kalır.

Sıradan halkın durumu da öyle. Onlar da Allah'ın şeriatında belirlediği söz ve hareketlerin zahiri ile batınını kavrayarak ibadet etmiş olsalar ve Allah'ın Peygamberimize gönderdiği güzel sözlerle iyi amellerin tadına varmış olsalar; Bu sayede nefislerin ihtiraslarından öylesine arınırlar, öyle yüce olgunluk derecelerine ererler ve öyle büyük manevî başarılar elde ederler ki, böylece insanı, Kur'an dinlemekten alıkoyan bid'at nitelikli müzikli coşkulara, bazı kimseler tarafından ibadetlere katılmış çeşitli zikir ve virdlere ve şeriata bağlılığı zayıf kimi adamların ortaya attıkları ilâve ibadetlere hiç ihtiyaçları olmazdı.

Gerçi bu yenilik ve eklemeleri ortaya atan çoğu sıradan kimseler, bilginler ve hatta devlet adamları, ortaya sürdükleri bu bid'atlerden ötürü ictihad gerekçesi ile mazur sayılabilirler. Bizim amacımız doğru delilin hangisi olduğunu tanımaktır. Bu doğru delilden uzak düşen her hangi bir kimse şahsî ictihadından dolayı mazur sayılabilir. Hatta bu kimse çok titiz bir takva adamı da olabilir. Çünkü söylediği her sözün doğru olması ve yaptığı her davranışın sünnet olması titiz bir takva adamı (siddik) olmanın

şartlarından değildir. Yoksa adam Peygamberimizin (salât ve selâm üzerine olsun) düzeyine çıkarılmış olur. Neyse, bu konu hayli geniştir.”⁵¹⁷

16- Bidate düşen herkes Muhtedi (bidatçi) olmaz.

Sadece bidate düşmüş olması sebebiyle bir kimsenin bidatçi olduğuna hükmedilemez. Zira cahillik veya hata sebebiyle kasıtsız olarak bidate düşmüş olabilir. Böyle bir kimsenin bidatçi olduğuna ancak hüccet ikamesinden, işlediği fiildeki şüphesinin giderilmesinden sonra hükmedilebilir. Salih selefin uygulaması bu şekilde devam etmiştir. Zira onlar bir şahsın işlediği şeyin bidat olduğuna hükmettikleri halde failinin muhtedi olduğuna hükmetmiyorlardı.

⁵¹⁷ İktidau's-Sirati'l-Mustakim (2/594)

Hadis Tashihinde Kaideler

1- Hadis âlimleri bir hadisin sahih olması için şu beş şartın bir araya gelmesinde icma etmişlerdir:

- a- İttisalu's-Sened: İlk ravisinden son ravisine kadar isnadının kesintisiz olması.
- b- Adaletu'r-Ruvvat: ravilerin büyük günahları açıktan işlemeyen dindar kimseler olmaları
- c- Zabtu'r-Ruvvat: ravilerin aldıkları rivayetleri sonraki raviye aktarınca kadar muhafaza edebilmeleri
- d- es-Selametu Mine'ş-Şuzuz: Şazlıktan salim olması, yani güvenilir bir ravinin kendisinden daha güvenilir bir ravi ya da ravilere muhalif rivayet etmemiş olması
- e- es-Selametu Mine'l-İlleti: Rivayetin sıhhatini yaralayacak gizli kusurlarının bulunmaması.

Bu şartlardan biri ihlal edildiği zaman hadis zayıf olur.

2- Anlamının doğru olması sebebiyle sahih bir isnadla gelmeyen sözler Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilemez.

3- Tashih ancak isnad üzerine yapılır, tecrübeyle hadisin sahihliği tespit edilemez.

Şevkani şöyle der: "Sünnet mücerret tecrübe ile tashih edilemez. Duanın kabulüne ancak Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den sabit olan bir kabul sebebi delalet eder. Nitekim Allah buna tevessül etmeden de duaya icabet etmektedir. O merhametlilerin en merhametlisidir. Yine istidrac (derece derece saptırmak için) olarak da icabet edebilir."⁵¹⁸

Şeyh Elbani "**Sizden birinin hayvanı boş bir arazide kaçarsa ey Allah'ın kulları benim için onu tutunuz**" desin. Zira Allah'ın yeryüzünde size cevap verecek kimseler vardır" hadisinin zayıf olduğunu açıkladıktan sonra şöyle der:

"es-Sehavî el-İbtiḥac Bi Ezkari'l-Musafiri ve'l-Hacc'da (s.39) isnadı zayıf demiştir. Lakin Nevevî: "Büyük şeyhlerimizden biri bunu tecrübe etmiştir" der. İbadetler tecrübelerden alınamaz. Özellikle de bu hadisteki gibi gaybî konularda! Tecrübeye dayanarak bunu tashih etmeye meyletmek caiz değildir."⁵¹⁹

4- Hadisler keşifle tashih edilemez.

Allame Allîş, şöyle demiştir: "Herkesin malumudur ki hadisler ancak isnadlarla tespit edilebilir. Keşifler, kalplerin nurları gibi şeylerle değil! Es-Sehavî'nin Şeyh İsmail el-Yemenî'nin cemaatinden naklettiklerine gelince, eğer sözün sıhhati ile kastedilen

⁵¹⁸ Tuhfetu'z-Zakirin (140)

⁵¹⁹ ed-Daife (1/108-109)

senedin durumuna dayanıyorsa ne ala. Aksi halde kim olursa olsun söz sahibine reddedilir. Allah'ın dininde kimseden çekinme yoktur. Velilik ve kerametler bu konuya giremez. Ancak bu hadis ilmini iyi bilen hafızlara müracaat edilir.”⁵²⁰

5- Âlimlerin kabul ile karşılamaları hadisin tashih sebebi değildir.

Zayıf hadisi âlimlerin kabul ile karşılamalarında iki durum söz konusudur:

Birincisi: Zayıf hadiste geçen bir görüş üzerinde âlimler icma etmiş olabilirler. Bu hüküm, zayıf hadisin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilmesinden dolayı değil, âlimlerin o hususta icma etmiş olmalarından dolayı alınmıştır. İmam Şafii'nin: “Hadis âlimleri bunu tespit edememiştir. Ancak bu kabul ile karşılanmıştır” sözüyle kastettiği budur. Hadisin zayıf olduğuna hükmetmekle beraber o hadiste geçen bir hükmün gereğiyle amel edilmesi üzerinde icma edildiğini zikretmiştir.

Bu yüzden Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bari'de (c.12) “Varise vasiyet yoktur” hadisini zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Lakin bu konudaki delil, Şafii'nin açıkça belirttiği gibi bunun gereğiyle amel noktasında âlimlerin icma etmiş olmalarıdır.”

Derim ki; bazı hadis imamları bu hadisin isnadını tespit etmişlerdir. Özetle, âlimlerin zayıf bir hadiste geçen görüş üzerinde icma etmiş olmaları, zayıf isnadına rağmen o hadisin Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilebileceğini göstermez.

İkincisi: Kabul ile karşılandığı söylenen hadisin bazı imamlar tarafından kabul edildiği açıkça belirtilirken bazı imamlar kabul veya reddettiğini açıklamayıp sükut etmiş olabilirler. Bu durumda hadisin kabul ile karşılandığı söylenemez.

6- Bir hadis şeriatın esaslarına veya Allah'ın kitabına uygun olması sebebiyle tashih edilemez.

Böyle bir durumda bu hadisin uygun düştüğü şer'î esas veya ayet esas alınır, zayıf isnadla gelmiş bir söz Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilemez

7- Hadisin zayıflığına ancak sıhhat şartlarından birinin ihlal edilmesiyle hükmedilir.

Bazı imamlar, uydurma hadisi anlama kaideleri arasında hadisin metnini zikretmişlerdir. Şüphesiz bu aslî kaidelerden değildir. Bu ancak isnadının araştırılmasından sonra ortaya çıkacak bir kaidedir. Zira isnadına bakmadan bu kaidelerle amel edilemez. İsnad sahih değilse bu kaideler uygulanır. Bundan sonra zayıf, münker ya da mevdu derecesi tespit edilir.

Bazı imamlar isnadı sahih olmasına rağmen bazı metinleri zayıf saymışlardır. Bu, hükme medar olmayan nadir olaylardır. Yine bazen bazı imamların sahih gördüğü bazı rivayetlere bir başka imamın münker dediği olmuştur. “Allah toprağı cumartesi günü yarattı...” hadisi bunlardan biridir. Bunu Buhari zayıf saymış, Müslim sahih demiştir.

⁵²⁰ Fethu'l-Aliyyi'l-Malik (1/45)

Metninde münkerlikle illetlendirilen kısmı sahihliğini değiştirecek bir illet olarak görmemiştir. Şayet metin tenkidi muhaddislerin bir menheci (metodu) olsaydı bu gibi hadislerin derecesini belirlemede ihtilaf etmezlerdi. Bu da gösteriyor ki bazı imamların hadis metinleri hakkında zikrettikleri kaideler aslî değil, ancak isnadının incelenmesinden sonra uygulanan kaidelerdir.

İbn Kayyım'ın zikrettiği kaideler, isnadına bakmadan uydurma hadisi tanımak içindir. Hadislerin altında tamamı uydurma ve sakıt olan isnadları zikretmiştir. Hatta şöyle demiştir: “Bunu ancak sahih sünnetleri tanımada güçlü olan, kanıyla, etile, bu konuda meleke kazanarak sünnet ve eserleri bilmede, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in siyerini, yolunu, emirlerini ve yasaklarını bilmede uzmanlaşan kimse anlar.”⁵²¹

8- Kıyasa muhalefeti sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.

İbn Kayyım, şöyle der: “Hadis, apaçık şekilde kıyasa muhalif olarak gelmişse, sahih hadisin asla kıyasa aykırı gelemeyeceği gerekçesiyle isnadının zayıf olması gerekmez. Kıyasın sahih olmadığı söylenir.”⁵²²

Hatib el-Bağdadi, şöyle der: “Haberi vahid hakkındaki içtihad ancak ravisinin doğruluğunu tespit etmek hususundadır. Ravinin doğruluğu bağlayıcı zannı gerektirecek şekilde ispatlanmışsa onun haberi başka bir içtihada ihtiyaç bırakmaz. Zira onun zahirdeki doğruluğunun ispatı, illetin ispat yolundan daha açıktır.”⁵²³

9- Akla muhalif olması sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.

Mutezile ve onların akılcı yavrularının metodu, akıllarına aykırı bir hadis buldukları zaman isnadı sahih olmasına rağmen onu zayıf sayıp reddetmeleridir. Sahih hadisin akla asla aykırı olmayacağını bilmezler. Bu konuda şeyhulislam İbn Teymiyye Muvafakatu Sahihi'l-Menkul Li Sarihi'l-Akl adlı bir eser telif etmiştir.

Burada kastettiği şey, sahih yolla nakledilenin akla asla aykırı olmadığıdır. Sahih hadisi akla aykırı olduğu iddiasıyla reddedenin akli zayıf ve idrak kapasitesi dardır.

Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Akla aykırı olduğu bilinen tek bir sahih hadis yoktur. Böyle bir rivayetin mutlaka ilim ehli katında ya zayıf ya da uydurma olduğu açıklanmıştır. Kitap ve sünnette sabit olan naslar, açık akılla asla çelişmez.”

Elbani şöyle demiştir: “Eser (rivayet) geldiği zaman nazar (görüş, düşünce) batıl olur. Hadisin sabit olmasından sonra inkârına yol yoktur. Şayet mücerret olarak akla uzaklığı iddiasıyla hadisleri inkâr kapısı açılırsa sahih hadislerden birçoğu inkâr edilir. Bu ise sünnet ve hadis ehlinin yolu değil, bilakis mutezile ve heva ehlinin metodudur.”⁵²⁴

⁵²¹ el-Menaru'l-Munif (35)

⁵²² İlamu'l-Muvakkiin (2/28)

⁵²³ el-Fakih ve'l-Mutefakkih (1/136)

⁵²⁴ es-Sahih (5/612)

10- Geneli kuşatmasına rağmen ravisi tek olması sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.

Bunu hadisleri zayıf saymada kaide edinmeyi reddetmeye “**Ameller ancak niyetlerledir**” hadisi yeter. Zira bu hadis yaygınlaşmış ve herkes tarafından ihtiyaç duyulan bir hadis olmasına rağmen İbn Receb şöyle demiştir: “Bu hadisi rivayette Yahya b. Said el-Ensari – Muhammed b. İbrahim et-Teymiden – o Alkame b. Ebi Vakkas el-Leysi’den – o da Ömer b. el-Hattab radiyallahu anh’den rivayetinde tek kalmıştır. Bu rivayet yolundan başka sahih bir rivayet yolu yoktur. Ali b. el-Medini ve başkaları da böyle demişlerdir.”⁵²⁵

11- Hadis, Kur’ana veya sıhhatiyle meşhur olmuş bir hadise aykırı olması sebebiyle zayıf sayılamaz.

Hakikatte isnadı sahih olup da Kur’ana ya da daha sahih hadise aykırı bir hadis yoktur. Bu aykırılık sadece görünürdedir. Zira şer’î deliller arasında asla çelişki yoktur. Şeyhulislam şöyle demiştir: “Sünnet hakkında hüküm böyle olduğu gibi, Kur’ana aykırı bir sünnet de yoktur.”⁵²⁶

Delile bakan kimse, onunla diğer bir delil arasını bulmaya güç yetirememişse, bu sebeple hadisin zayıf olduğuna hükmedemez. Bilakis bunun ilmini Allah’a havale eder. Şeyhulislam şöyle demiştir: “Sahi deliller çelişmezler. Lakin delillerin ittifak ettiği aç bazı alimlere gizli kalmış olabilir.”⁵²⁷

İbn Huzeyme rahmetullahi aleyh şöyle demiştir: “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den sahih isnadla rivayet edilmiş oldukları halde birbirine zıt olan iki hadis bilmiyorum. Kimde böyle hadis varsa getirsin, aralarını bulayım.”⁵²⁸

Hafız Elbani rahmetullahi aleyh şöyle der: “Hadis değerlendirmesinde tenkitçi, hadisin çelişik olduğunu düşündüren fıkhi meseleleri ele alarak bunu hadisi eleştirmeye bir delil edinir. Hâlbuki bu hadis ilminin kaidelerinden değildir. Şayet hadis tenkidinde buna dayanırsa kuvvetli yollarla gelmiş pek çok sahih hadisi reddeder.”⁵²⁹

12- Hadis, o hadisi rivayet eden ravinin görüşüne muhalif olması sebebiyle zayıf sayılamaz.

Ravi bir hadis rivayet eder de ona aykırı bir fetva verirse, hadis bu ravinin fetvasından önceliklidir. Ravinin muhalif fetvası sebebiyle hadis zayıf sayılamaz. Ravinin, bu hadisin zayıf olması sebebiyle ona aykırı fetva vermiş olduğu söylenemez. Ancak rivayet ettiği hadisi unutmuş olması ihtimali vardır. Yahut zahirine delalet etmediğini zannetmiş olabilir. Yahut başka bir sebep bulunabilir.

⁵²⁵ Camiu’l-Ulum (5)

⁵²⁶ Mecmuu’l-Fetava (19/202)

⁵²⁷ Mecmuu’l-Fetava (19/200)

⁵²⁸ El-Kifaye (606)

⁵²⁹ es-Sahih (5/464)

Hatib, şöyle demiştir: “Sahabi, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’den bir hadis rivayet eder de sonra bu sahabiden buna aykırı bir (görüş, fiil ya da fetva) nakledilirse, rivayet ettiği hadis alınır, sahabenin kendisinden rivayet edilen fiil ya da fetva terk edilir. Zira bize vacip olan, onun kendi görüşünü değil, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’den rivayet ettiklerini almaktır... Zira sahabe fetva verdiği sırada rivayet ettiği hadisi unutmuş olabilir... Şüphesiz sahabi, rivayet ettiği şeyi hatırladığı halde onu zahirinden çıkaran bir tevilde bulunmuş olabilir. Nitekim Aişe radiyallahu anha seferde namaz hususunda tevilde bulunarak tam kılardı.”⁵³⁰

Bir şüphe ve cevabı:

“Hafız İbn Receb, şöyle demiştir: “Hadisin tad’ifinde (zayıf sayılmasında) ravinin rivayetine aykırı görüşte bulunması bir kaidedir. Nitekim İmam Ahmed ve hadis hafızlarından bir çoğu buna benzer bir çok hadisleri zayıf saymışlardır...”⁵³¹ Sonra bu türden hadisler zikreder.

Cevap: İbn Receb rahmetullahi aleyh’in zikrettiği bu hadislerle bakan bu hadislerin bazısının sıhhati hakkında hafızların ihtilaf ettiklerini görür. Şayet İbn Receb’in zikrettiği kaide doğru olsaydı hafızlar bu hadislerin zayıf oluşunda ihtilaf etmezlerdi. Mesela İbn Abbas radiyallahu anhumâ’nın çocuğun haccı hakkındaki rivayetini Müslim Sahih’inde (2/974) rivayet etmiştir. Yine İbn Receb’in Şerhu İlel’de zikrettiği bu hadislerin çoğunun o hadisi rivayet eden sahabiye kadar ulaşan sahih isnadları yoktur. Bu da, hafızların bu hadisleri sadece ravisinin hadise muhalefeti sebebiyle zayıf saymadıklarını, isnadı sebebiyle zayıf saydıklarını göstermektedir. Hadisin ravisinin hadisin metnine aykırı görüşte bulunması bu hafızlara göre de hadisin zayıf sayılması için bir kaide değildir. Ancak bu, hadisin zayıflığını, senedine nispetle metin olarak pekiştiren bir karine olur. Allah İbn Receb’e rahmet etsin.

Kaide şudur: ravi, rivayet ettiği hadise muhalefet ederse kendisinin görüşü değil, rivayet ettiği alınır. Nitekim bir çok imamlar bunu uygulamışlardır.

13- Meşhur hadis kitaplarında yer almaması sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.

Sahih hadisler yaygınlaşmış meşhur kitaplarda bulunanlarla sınırlı değildir. Bir hadis sahih olduğu halde meşhur kitaplarda yer almamış olabilir. Bu yüzden imamlar meşhur olmayan hadis kitaplarından birinde bir hadis buldukları zaman, onun meşhur hadis kitaplarında bulunmaması sebebiyle zayıf olduğunu söylememişlerdir. Ancak isnadına bakmışlar, sonra senedine göre hükmünü vermişlerdir. İmamların kitapları, meşhur hadis kitaplarına bulunmamasına rağmen sahih olduğuna hükmettikleri hadislerle doludur. Mesela Hafız Elbani rahmetullahi aleyh’in Sahihu’l-Camii’s-Sagir ve es-Sahiha adlı eserlerine bakılırsa söylediklerimizin doğruluğu görülür.

⁵³⁰ el-Fakih ve’l-Mutefekkih (1/141, 143)

⁵³¹ Şerhu İlel’t-Tirmizi (409)

Subhanekallahumme ve bihamdik, ve eşhedu en la ilahe illa ente vahdeke la şerike lek. Ve estağfiruke ve etubu ileyk.

İçindekiler

Mukaddime.....	2
Naslar Hakkında Kaideler.....	4
1- Delil; kaide veya meselenin üzerine bina edildiği asıldır.	4
2- Şer’î/Dinî hükümler sahih hadislerden alınır. Zayıf hadislere tutunmak caiz değildir.	10
3- Zayıf hadislerle; amellerin faziletleri konusunda da amel edilemez.....	11
4- Delili anlamada Selefi salih’in anlayışı esastır.	13
5- Delil tevil edilmeden zahiri esas alınır.....	19
6- Delilin zahiri cumhurun görüşünden dolayı terk edilemez.	23
7- İstidlal, (getirilen delil) mücerret ihtimaller sebebiyle geçersiz olmaz.....	24
8- Kaide ve hükümlerde delil olması bakımından mütevatir haber ile ahad haber arasında fark yoktur.....	24
9- Allah’ın ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in kelamından kastedilenin anlaşılması için arap diline başvurmak gerekir.....	25
10. Onunla amel eden kimse bilinmese bile delil ile amel etmek vaciptir.....	28
11- Seleften muhalefet eden bulunsa bile delil ile hareket etmek gerekir.	29
12- İnsanlar aksine amel etse de delili terk etmek meşru değildir.	30
13- Delillere akıl ile itiraz edilemez. Bilakis itiraz etmeden teslim olmak gerekir.	31
14- Delillerde mutlak gelmiş hükümleri sınırlamak/takyid etmek caiz değildir.	37
15- Naslarda zikredilenlere naslarda zikredilmeyenler katılmaz.	38
16- Hakkında delil bulunan hususta ihtiyat olmaz.....	38
17- Nassı ifrat ve tefritten uzak, itidal ile anlamak gerekir.	39
18- Bir kıssada gelen hüküm kıssa sahibine has değildir. Kıssada geçmeyen kimselere de o kıssa ile delil getirilir.....	40
19 - Müteşabih olan naslar muhkem olanlara arz edilir.	40
20 – Bir konuda varid olan bütün naslar bir araya getirilir	42
21– Şeriat Koyucunun Hakkında Sükût Ettiği Herşey Affedilmiştir. Hiçkimsenin Onun Haram, Farz, Mustehap veya Mekruh Olduğunu Söylemesi Helal Değildir	43
22- Aralarını ayırmadan Kitap ve Sünnete birlikte müracaat gerekir	45
23- İspat eden, nefyedene mukaddemdir.....	46

25- Bir araya geldiklerinde iki kötülükten hafif olanı ve iki maslahattan ağır basanı tercih edilir.	47
İcma Kaideleri.....	51
1- İcma; ümmetin müçtehitlerinin nasları anlamadaki ittifakıdır. Bu icma Kur'an veya sünnet naslarından birinin delalet ettiği manada üzerinde olmalıdır.....	51
2 - İcma; Kitap ve sünnetin önüne geçirilemez.	54
3- İcma nassı nesh edemez. (Nassın hükmünü kaldıramaz)	55
4- Gerçekleşmesi üzerinde galip zan olan icma; dinde zorunlu olarak bilinen icmadır.	55
5- Sahabenin icmainın vukuu mümkündür, lakin daha sonrakilerin icmaında mazeret galiptir.	56
6- İki âlim bir meselede icma bulunduğu konusunda ihtilaf ederlerse, delillere bakılır ve ihtilafa dair delil rivayet edene itibar edilerek icma iddiası sakıt olur.	56
7- Muhalifin bilinmiyor olması ile icma davası sahih olmaz.	57
8- Medine ehlinin icmaına hüccet olarak itibar edilmez.	57
9- Meselelerden herhangi birinde cumhurun (âlimlerin çoğunluğunun) görüşü icma ya da hüccet değildir.	57
Kıyas ile İlgili Kaideler	59
1- Kıyas şer'î hükmün kaynaklarından değildir.....	59
2- Kıyas içtihadın kapsamındadır.....	63
3- Kıyasa ancak zaruret halinde başvurulur.....	64
4- Dinde mevcut olmayan bir hükmü ispat etmek için değil de, mevcut olan bir hükmün anlaşılması için kıyas ile misal getirilebilir.	65
5- Nas üzerinde kıyas ve içtihatla elde edilen sonuç, üzerinde icma hâsıl olmadıkça herkesi bağlayıcı olmaz.....	65
6- Naslarda bir illet yasaklanmışsa, yasaklanan bu illeti taşıyan bütün maddeler yasağa dâhildir.	66
7- Naslarda bazı maddeler ismen yasaklanmışsa, yasaklanan bu maddelere benzerliklerinden dolayı naslarda yasaklanmayan maddeler bunlara kıyaslanamaz.....	66
8- İlet ancak nas ile sabit olur, akıl ile veya şüphe ile illetlendirme yapılamaz.	67
9- Hakkında nas bulunamayan meselelerde kıyas yapılmaz, eğer ihtilaf etmemişlerse sahabe kavli alınır.....	67
10- İbadetlerde kıyas yapılamaz.	68
Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Fiilleri İle İlgili Kaideler	69

1- Bir hükmün Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e has olduğu ancak delil ile sabit olur, ihtimal ile sabit olmaz.....	69
2- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in devamlı yapmadığı ibadetler, o ibadetin devamlılığına delil olmaz.	70
3- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ikrarı hüccettir.....	70
4- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hayatı döneminde vaki olan bir şey, Nebi Sallallahu aleyhi ve sellem vakıf olmasa da hüccettir.	71
5- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in mücerred fiili vaciplik ifade etmez.	72
6- Aslen mubah olan şeylerde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in bir şeyi terk etmesi, onu terk etmenin vacip olduğunu göstermez.	73
7- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in yapmayı düşündüğü fakat yapmadığı şey hüccet değildir.	73
8- Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kasıtsız olarak yaptığı fitri hareketleri taklid etmek Allah'a yakınlık sağlamaz.	74
9- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in kasıtlı yaptığı fiilleri Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'e muhabbetten dolayı yapmak mustehaptır.....	75
10- Teşri için yapılması ihtimali bulunan fitri fiillere devam etmek ve onu örnek edinmek müstehaptır.	76
11- Yapma ihtiyacı olduğu ve hiçbir engel bulunmadığı halde Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in terk ettiği bir fiili yapmak bidat, terk etmek sünnettir.	76
12- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in tek bir meselede birbirine muhalif fiiller yaptığıнын nakledilmesi, bunların meşru olduğunu gösterir.....	77
13- Şayet Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in kavli ile fiili arasında muhalefet varsa ve aralarını bulmak imkânı yoksa kavli sünnet, fiilî sünnete tercih edilir.	77
14- "Kane: yapardı" Şeklinde gelen fiil, tekrarı ifade eder.	78
15 – Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in bir sebepten dolayı yaptığı bir şeye, bu sebebin bulunmadığı zaman devam etmek sünnet değildir.	79
Sahabe Sözleri Hakkındaki Kaideler	80
1- Eğer muhalif başka bir sahabe sözü yoksa sahabenin sözü, nasları anlamada, sahabe olmayanlara karşı hüccettir.	80
2- Sahabe sözü meşhur olmuş ve ona kimse muhalefet etmemişse icma ve hüccet olur.	80
3- Bir meselede sahabe ihtilaf etmişse hüküm naslardaki aslına döndürülür. Birinin sözünü diğerine takdim edip ikisinden birini taklid etmek caiz değildir.	80
4- Sahabeler bir meselede iki görüşe ayrılmışsa, raşid halifelerin görüşü diğerlerine tercih edilir.	82

5- Sahabe kendisinin rivayet ettiği hadisın fıkhnı daha iyi bilir. İhtilaf halinde hadisın ravisi olan sahabenin anlayışı diğerlerine tercih edilir.	82
6- Eğer sahabe, rivayet ettiği hadise muhalefet ederse, görüşüne değil, rivayet ettiği hadise itibar edilir.	83
Nasih ve Mensuh Kaideleri	84
1- Nesh kelimesiyle selefin kastettiği anlam, sonrakilerin kastettiği ile aynı değildir.	85
2- Nesh, ihtimal ile değil, delil ile sabit olur.	86
3- Haberler ve külli kaidelerde nesh olmaz.	86
4- Kıyas ile nesh caiz değildir.	86
5- Sahabenin neshe dair sözü makbuldür.	87
6- Bir sahabenin İslam’a geç girmiş olması neshe delil değildir.	87
Cem ve Tercih Kaideleri	88
1- Birbirine çelişkili görünen hadislerin araları bulunur, atılmaz.	88
2- Delillerin biri sabit olmamışsa araları bulunmaz, sabit olan alınır.	89
3- İki delil cem edilirken uzak tevil ile cem edilmez.	90
4- Cem imkânı varken tercihe gidilmez.	90
Şer’i Lafızların Delaleti Hakkında Kaideler	92
1- Kitap ve sünnette gelen lafızlar hakikate hamledilir.	92
2- Kitap ve sünnette varid olan nefiy (geçersiz kılma), müstehap olan kemâlin değil, vacip/farz olan kemâlin nefyedilmesidir.	92
3- Birlikte zikredilen şeyler mutlak olarak ortak lafızda birleşmiş ve tafsilatında ayrılmışlarsa, iktiran/birlikte zikredilme delili kuvvetli olur.	93
Emir Konusunda Kaideler	95
1- Emir farzlığa delalet eder.	95
2- Emirle birlikte illet zikrediliyorsa bu mustehaplık ifade eden bir emirdir.	95
3- Şayet emrin üzerine başka bir delil varsa birincisi vaciplik ifade etmez.	95
4- Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in fiili, emredilen şeyin terki şeklinde gelmişse, bu emir mustehaplık ifade eder.	96
5- Sahabe’den, hadisteki emrin farzlık ifade etmediği açıklaması gelirse, bu kabul edilir.	96
6- Emir fevriliği gerektirir, derhal yapılması gerekir.	97
7- Bir şeyi yapmak hakkında muayyen bir şekil emredilmişse, o işi yapmak vacip olmasa da, yapıldığı takdirde emredilen şekilde yapılması vaciptir.	97
8- Sahabenin “Şöyle emrolunduk” sözü, emredilen şeyin farz olduğuna delalet eder.	97

9- Sakındırmadan sonra gelen emir, emrin varid olmasından önceki durumu ifade eder.	98
10- Emir anlamındaki haber vacipliğe delalet eder.	98
11- Emir, vaciplikten çıkaran bir delil olması halinde mubahlık değil, mustehaplık ifade eder.....	98
12- Sahabenin emri vaciplik ifade etmez.....	98
13- Kaza yeni bir emir gerektirir, eda emriyle yerine getirilmez.	98
14- Bir soru neticesinde varid olan emir, soranın kastına göredir.	99
Nehiy Hakkında Kaideler.....	101
1- Nehiy (yasaklama) haramlığa delalet eder.....	101
2- Yasakla birlikte yasağın illeti zikrediliyorsa bu illete göre nehiy mekruhluk ifade eder.	101
3- Yasaklığın haramlık için olmadığını gösteren delil varsa, bu yasak mekruhluk ifade eder.	102
4- Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in fiili, yasaklanan şeyle amel edilmesi şeklinde ise, bu yasak, faziletli olana teşvik içindir.	102
5- Yasak hadisini rivayet eden sahabe bunun haramlık için olmadığını açıklarsa kabul edilir ve yasak mekruha hamledilir.	103
6- Nehiy fesada (o amelin geçersizliğine) delalet eder.....	104
7- Yasaklama bir amele bağlanmamışsa fasitliğe delalet etmez	104
8- Nehiyde Allah'ın hakkı değil de kul hakkı olanlarda, kul izin verirse muamele sahih olur.....	105
9- Sual neticesinde varid olan yasak, soran kimsenin kastına göredir.....	106
Umum Ve Husus Kaideleri	107
1- Tahsiste asıl olan; genel olarak zikredilen bir şeyin bir kısmının başka bir nasta özel olarak zikredilmesidir. Ancak özel olarak zikredilen, genele bağımlı olarak zikredilirse bu tahsis ifade etmez.....	107
2- Umumi olanda asıl; tahsis eden bir delil bulununcaya kadar umumla amel edilmesidir.	108
3- Selefin ameli, nassın umumu üzere değilse, umumuyla amel etmek meşru olmaz.	109
4- Sebebin özel olmasına değil, lafzın genel olmasına itibar edilir.	110
5- Umumluktan çıkmasına ihtimal bulunan konuda detaylandırmaya gidilmez.	110
6- Nadir suret genelliğe dâhildir.	111
7- Her umumi ifadenin tahsisi gerekmez.....	111
8- Umum ifadenin tarihen önce veya sonra olmasına bakılmaksızın mutlak olarak has olan, umum olandan öne geçirilir.	112

9- Bir kısmı tahsis edilen umumun kalanında umumuyla amel edilir.	112
10- Tahsis edilenlerin siyakı umum içindir.	113
11- Umum, sözlü ya da fiili örf ile tahsis edilemez.	113
12- Sahabe sözü umumu tahsis eder.	113
13- Umum, akıl ile tahsis edilemez.	113
14- Umum kıyas ile tahsis edilemez.	114
15- Delilin kayıtladığı mutlak alınamaz ve delilin mutlak kıldığı takyid edilemez	114
16- Hususiliğine delil olmadıkça Rasule yönelik hitap bütün ümmet için geçerlidir.	115
17- Şeriat koyucunun bir kişiye hitabı bütün ümmete hitaptır.	115
18- Erkeklere olan hitaba kadınlar da dâhildir.	115
19- Birden fazla cümlede gelen istisna, cümlelerin tamamına rücu ettirilir. ...	116
20- Fiilin hikâyesi umuma delalet eder.	116
21- Sünnet, Kur'an'ı tahsis eder.	116
Mefhum Kaideleri	120
1- Mefhumu muvafakat (anlamın uyumu) hüccettir.	120
2- Mefhumu muhalefet (anlamın zıddının delaleti) hüccettir.	120
3- Delil, özel olarak zikredilenin hükmü tahsis etmediğini gösterirse mefhumu muhalefet hüccet olmaz.	120
Mükellefiyetlerle İlgili Kaideler	122
Vacip	123
1- Farz ile vacip arasında fark görmek doğru değildir.	123
2- Belli bir vakitle sınırlı olmayan vacib hemen yerine getirilir.	123
3- Bir vacibin tamamı yerine getirilemiyorsa kişi, gücünün yettiği kadarını yerine getirir.	123
4- Vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir.	123
5- Şart koşulan vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey vacip değildir. ..	124
6- Şeriat tarafından sınır konulmayan bir vacibi, mükellef yerine getirdiğine dair galip zannına göre yerine getirir.	124
7- Tercihe bırakılan vacip, onun türlerinden birinin yerine getirilmesiyle sakıt olur. Bütün türleri arasını birleştirmek meşru değildir.	125
8- Vacibi kifaye birileri tarafından yerine getirilirse, diğerlerinden vaciplik kalkar.	125
9- İki vacip çıkışırsa, daha fazla pekiştirilmiş olanı öne geçirilir.	126

10- Bir fiilin yapılmasını gerektiren lafız, onun yapılmasının vacip olduğunu gösterir.....	126
Mendub:	127
1- Mendupları öğrenmenin hükmü vacibi kifayedir.....	127
2- Menduba başlandığında tamamlanması vacip değildir.....	127
3- Mendup olan bir sünnetin işlenmesi, cahiller için fitneye sebep olursa, insanlar o sünneti öğreninceye kadar geçici olarak terk edilir.	127
4- Bidatçilerin şıarı haline gelmesi sebebiyle mendup terk edilmez.	130
Mekruh:	131
1- Kesin bir şekilde yasaklanmayan yasak fiiller mekruh kapsamındadır.	131
2- Kitap ve sünnette geçen mekruh ifadesi ile haramlık kastedilir.....	131
Haram	132
1- Haramlar arasında derece farkları vardır.	132
2- Bir şeyin haram kılınması bütün cüzlerini kapsar.....	132
3- Haram götüren vesile de haramdır.....	132
4- Bir kimse bir haramı işlemeye azmederse, onu yapamasa da günaha girer.	132
5- Bir fiilin terk edilmesini gerektiren lafız, o fiili işlemenin haram olduğunu gösterir.....	133
Mubah.....	134
1- Eşyada asıl ibahadır.....	134
2- Kişi bazı mübahları işlemeye devam etmekle günaha girmiş olmaz.....	134
3- Kişi güzel niyetinden dolayı mubahı işlemekle sevap kazanabilir	135
Kullarla İlgili Kaideler	136
1- Mükellef olmak için ilim ve kudretin bir arada olması şarttır.....	136
2- İhtilam çağına gelmeyen veya akli giden kimse mükellef değildir.	136
3- Mükellef olmayan kimsenin söz ve fiillerine hüküm terettüp etmez.	136
4- Mallar ve telef edilenler konusunda kimse mazur değildir.	137
İçtihat ve Taklid Kaideleri.....	138
1- Kendisine delil ulaşan kimsenin veya delili araştırmaya gücü yeten kimsenin kim olursa olsun âlimlerden birini taklid etmesi veya delili terk etmesi caiz değildir.	138
2- İçtihadı gücü yetmeyen veya bu konuda mazereti olanın, başka bir âlimin deliline tabi olması meşrudur.	140

3- Selefin konuştukları bir mesele hakkında Selefin görüşlerinin dışına çıkmak meşru değildir.	140
4- Her müçtehit isabet edici değildir.	140
5- Hangi mesele olursa olsun delile muhalefet edene karşı çıkılır	141
6- İhtilaftan çıkmak müstehaptır.	141
7- İmamlardan birinin öncülüğünü yapmadığı bir meselede konuşmamak gerekir.	142
Müteferrik Kaideler.	143
1- Meseleler maksatlarına göre değerlendirilir.	143
2- Şer’î hükümler maslahatların gerçekleşmesi ve tamamlanması üzerine kuruludur.	143
3- Şer’î hükümlerde lafızlara değil, anlamlara ve maksatlarına itibar edilir. ..	143
4- Hüküm nadire değil, genele itibarladır.	144
5- Sınırlı hükümler zaman veya mekânın değişmesiyle değişmezler.	145
6- Yakın (kesin bilgi) şüphe ile zail olmaz.	145
7- Zaruretler mahzurları mubah kılar.	145
8- Zarar giderilir.	146
9- Şeriatın sınır koymadığı örfe göre hüküm vermek caridir.	146
10- Mefsedeti kaldırmak, maslahatı elde etmeden önceliklidir.	146
Bidatlerle İlgili Kaideler	148
1- İbadetlerde asıl olan yasaklık, adetlerde asıl olan ise mubahlıktır.	148
2- Dinde bidatı hasene (güzel bidat) yoktur. Bilakis bütün bidatler sapıklıktır.	148
3- Bidatlerin tamamı haramdır, bidatler arasında mekruh olanı yoktur.	148
4- Sünnette orta yolu tutmak, bidatle çok gayret etmekten üstündür.	149
5- Niyetin güzel olması, sonradan çıkan bir işi bidat olmaktan çıkarmaz.	149
6- Bir fiilin bidat oluşunda ihtilaf edilmiş olması, onu işlemeye genişlik getirmez.	149
7- Bir ibadetin insanlar arasında yaygınlaşmış olması, delil olmadığı sürece o ibadetin meşru olduğunu göstermez.	150
8- Bir ibadete ek olarak getirilen bidat, ibadetin aslına engel olmadığı sürece o ibadetin tamamını bozmaz. Sadece eklenen kısım fasiddir.	150
9- Şeriat sahibinin mutlak kıldığı bir ibadeti zaman, mekân, şekil veya sayı ile sınırlamak meşru değildir.	150
10- Belirli bir şekli sabit olan ibadetlerden birinin tamamını yerine getirmeksizin belirli bir kısmını yerine getirmek bidattir.	151

11- İnsanları rablerine ibadet etmeye davette yeni metotlar kullanmak meşru değildir.	151
12- Sahabelerden birinin işlediği herhangi bir ibadet fiili bidat olarak sayılmaz.	153
13- İbadeti varid olduğu şekilden başka şekilde veya sebebi gerçekleşmeden yerine getirmek bidattir.	154
14- Mubahlarla Allah’a yaklaşmak meşru değildir.....	154
15- Maslahat-ı Mürsele bidat değildir.	155
16- Bidate düşen herkes Muhtedi (bidatçı) olmaz.	159
Hadis Tashihinde Kaideler	160
1- Hadis alimleri bir hadisin sahih olması için şu beş şartın bir araya gelmesinde icma etmişlerdir:	160
2- Anlamının doğru olması sebebiyle sahih bir isnadla gelmeyen sözler Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’e nispet edilemez.	160
3- Tashih ancak isnad üzerine yapılır, tecrübeyle hadisin sahihliği tespit edilemez.	160
4- Hadisler keşifle tashih edilemez.....	160
5- Âlimlerin kabul ile karşılamaları hadisin tashih sebebi değildir.....	161
6- Bir hadis şeriatın esaslarına veya Allah’ın kitabına uygun olması sebebiyle tashih edilemez.....	161
7- Hadisin zayıflığına ancak sıhhat şartlarından birinin ihlal edilmesiyle hükmedilir.	161
8- Kıyasa muhalefeti sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.	162
9- Akla muhalif olması sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.	162
10- Geneli kuşatmasına rağmen ravisi tek olması sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.	163
11- Hadis, Kur’ana veya sıhhatiyle meşhur olmuş bir hadise aykırı olması sebebiyle zayıf sayılamaz.	163
12- Hadis, o hadisi rivayet eden ravinin görüşüne muhalif olması sebebiyle zayıf sayılamaz.	163
13- Meşhur hadis kitaplarında yer almaması sebebiyle hadis zayıf sayılamaz.	164